

JŪRMALAS MUZEJA RAKSTI

JŪRMALA MUSEUM RESEARCH PAPERS





JŪRMALAS MUZEJA RAKSTI

JŪRMALA MUSEUM RESEARCH PAPERS



JŪRMALAS MUZEJS
2025

SATURS

6	ERNESTS SVIKLIS. Priekšvārds
8	ANDRIS ŠNĒ. Priekšvārds
	PĒTĪJUMI
14	ANDRIS ŠNĒ. <i>Piekrastes un jūras arheoloģija Latvijā: pētniecības pieredze un perspektīvas</i>
30	GVIDO STRAUBE. <i>Jūrmala pirms Jūrmalas: Baltijas jūras piekraste agrajos jaunos laikos</i>
48	MĀRTIŅŠ MINTAURS. <i>Pilsēta un pludmale: kūrorta pirmsākumi Rīgas Jūrmalā 19. gadsimtā un 20. gadsimta sākumā</i>
72	LĪVIJA BAUMANE-ANDREJEVSKA. <i>Pirmais latviešu sievietes izdots dzēšanas krājums: Bulduru iedzīvotāja Katrīna Reinovska un viņas grāmata "Latvijas Jūrmalas puķītes" (1875)</i>
100	KARI ALENIUSS. <i>Valstiskuma veidošanas iespējas Somijā (1917-1922)</i>
122	LĪGA STRAZDA. <i>Zvejnieki Rīgas jūrmalā un apkārtnēs 20. gadsimta 20. un 30. gados zvejniecības biedrību dokumentos</i>
148	STELLA LINDENBERGA. <i>Ventspils kā kūrorts 20. gs. pirmajā pusē: ieceres un rezultāti</i>
164	DACE CEPURĪTE. <i>Latvijas kūrortu un tūrisma reģionālā attīstītāja – Cēsu Kūrorta komiteja no 1932. gada līdz 1940. gadam</i>
197	JŪLIJA ŅIKUŁCOVA. <i>Jūrmalas mākslinieks Jēkabs Apinis (1899-1945): no Latvijas piekrastes ainavām līdz traģēdijai Otrā pasaules kara bēgļu gaitās Austrijā</i>
	NO MUZEJA KRĀJUMIEM
220	ILONA LOCA. <i>Ieskats peldapģērbu vēsturē un Jūrmalas muzeja peldkostīmu kolekcijā</i>
238	AUTORI

CONTENT

6	ERNESTS SVIKLIS. Preface
8	ANDRIS ŠNĒ. Preface
	RESEARCH
14	ANDRIS ŠNĒ. <i>Coastal and marine archaeology in Latvia: historical development and research perspectives</i>
30	GVIDO STRAUBE. <i>Seaside before Jūrmala (Seaside): the coast of the Baltic Sea in the early modern times</i>
48	MĀRTIŅŠ MINTAURS. <i>The Town and the Beach: Beginnings of Resort Town Rīgas Jūrmala in the 19th and Early 20th Centuries</i>
72	LĪVIJA BAUMANE-ANDREJEVSKA. <i>The First Poetry Collection Published by a Latvian Woman: Bulduri Resident Katrīna Reinovska and Her Book "Latvijas Jūrmalas puķītes" (Latvian Seaside Flowers) (1875)</i>
100	KARI ALENIUSS. <i>Options for Shaping the Statehood in Finland (1917-1922)</i>
122	LĪGA STRAZDA. <i>Fishermen at the Riga Jūrmala and Surroundings in the 1920s and 1930s in the Documents of Fishing Unions</i>
148	STELLA LINDENBERGA. <i>Ventspils as a Resort in the First Half of the 20th Century: Plans and Results</i>
164	DACE CEPURĪTE. <i>The Regional Developer of Latvian Resorts and Tourism – Cēsis Resort Committee and Its Activities From 1932 to 1940</i>
197	JŪLIJA ŅIKUĻCOVA. <i>Jūrmala artist Jēkabs Apinis (1899-1945): from Latvian coastal landscapes to the tragedy of World war II refugees in Austria</i>
	FROM THE MUSEUM'S COLLECTIONS
220	ILONA LOCA. <i>A Glimpse Into the History of Swimwear and the Swimwear Collection of the Jūrmala Museum</i>
238	AUTHORS



ERNESTS SVIKLIS

vēsturnieks, Jūrmalas muzeja direktors



PRIEKŠVārds

“Jūrmalas Muzeja Raksti I” aizsāk rakstu sēriju, kurā interesentus iepazīstināsim ar dažādiem Jūrmalas vēstures aspektiem, kā arī ar tēmām, kas ļauj uz šīs vietas pagātni paskatīties plašākā – Baltijas, Eiropas un pat pasaules – naratīva kontekstā. Jūrmalas valstspilsētas vēstures stāsta pierakstīšana ir sarežģīts uzdevums. Lai gan pilsēta ir izveidota tikai 1959. gadā, apvienojot Rīgas pilsētas Rīgas Jūrmalas rajonu ar Slokas un Ķemeru pilsētām, katrai tās daļai ir sena, interesanta un būtiski atšķirīga attīstības gaita, kuras saknes sniedzas līdz pat 4. gadu tūkstošim pirms mūsu ēras. Cerams, ka, aizsākot diskusiju par dažādiem pilsētas vēstures aspektiem, ar laiku izdosies izveidot kopējo stāstu, kas pilnībā izgaismotu Jūrmalas veidošanos un attīstību.

Uz vietu, kur atrodamies, ir svarīgi paraudzīties arī plašākā kopējās laiktelpas perspektīvā. Jūrmalas vēsture asociatīvi, pirmkārt, saistās ar kūrortu un tā attīstību. Tomēr, līdztekus šim, Jūrmalas pagātni veido arī piekrastes zvejniecība, dzelzceļa vēsture, tirdzniecība un daudzi citi rakursi. Lai to pilnvērtīgi analizētu, pētniecība ir jāsteno kompleksi – reģionālā, Latvijas, kopējā Baltijas un arī plašākā Eiropas kontekstā, jo, lai cik unikāli būtu daži Jūrmalas aspekti, šīs vietas kopējo vēstures stāstu pilnībā izprast varam tad, kad ievietojam to plašākā kopainā. Lai šīs vēstures stāsts nebūtu tikai gaistošs mirklis, ir būtiski, ka radām vidi, kurā atsevišķie stāsti uzkrājas, mijiedarbojas un, viens otru papildinot, veido to, ko varam saukt par Jūrmalas vēsturi. Šim mērķim kalpos Jūrmalas muzeja raksti, kur, cerams, gadu gaitā saplūdis gana daudz pētījumu par Jūrmalas senatni, lai ainu veidotu maksimāli pilnvērtīgu.

Muzeja vārdā vēlos izteikt pateicību visiem “Jūrmalas Muzeja Rakstu” veidošanā iesaistītajiem, Jūrmalas valstspilsētas pašvaldībai, Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātei un profesoram Andrim Šnē personīgi, Jūrmalas muzeja kolēģiem, jo īpaši – Līvijai Baumanē-Andrejevskai un Gunai Kalnačai, kā arī visiem autoriem un recenzentiem!



ERNESTS SVIKLIS

Historian, Director of the Jūrmala Museum

PREFACE

"Jūrmala Museum Research Papers I" begins a series of papers in which we will introduce interested parties to various aspects of the history of Jūrmala, as well as topics that allow us to look at the past of this place in the context of a broader – Baltic, European, and even global – narrative. Writing down the history of Jūrmala state city is a difficult task. Although it was established only in 1959, by merging the Riga Jūrmala district of the Riga city with the towns of Sloka and Ķemeri, each of its parts has an ancient, interesting, and significantly different development path, the roots of which reach back to the 4th millennium BC. It is hoped that by starting a discussion about various aspects of the city's history, in time we will be able to create a common story that would fully illuminate the formation and development of Jūrmala.

It is important to look at the place where we are also in the broader perspective of the common time and space. The history of Jūrmala is associatively linked, first of all, to the resort and its development. However, along with this, the past of Jūrmala is also formed by coastal fishing, railway history, trade, and many other aspects. In order to fully analyze it, research must be carried out in a complex regional, Latvian, Baltic, as well as broader European context, because no matter how unique some aspects of Jūrmala are, we can fully understand the overall historical story of this place when we see the broader picture.

In order for this historical story to be more than just a fleeting moment, it is essential that we create an environment in which individual stories accumulate, interact, and, complementing each other, form what we can call the history of Jūrmala. The papers of the Jūrmala Museum will serve this purpose, where, hopefully, over the years, enough research on the antiquity of Jūrmala will converge to create the most complete picture possible.

On behalf of the Museum, I would like to express my gratitude to everyone involved in the creation of "Jūrmala Museum Papers" – the Jūrmala State City Administration, the Faculty of Humanities of the University of Latvia and Professor Andris Šnē personally, my colleagues at the Jūrmala Museum, and especially Līvija Baumane-Andrejevskā and Guna Kalnača, as well as all the authors and reviewers!



ANDRIS ŠNĒ

Dr. hist., LU Humanitāro zinātņu fakultātes Vēstures un arheoloģijas nodaļas asociētais profesors, izdevuma "Jūrmalas Muzeja Raksti" galvenais redaktors



RIEKŠVĀRDS. Ceļavārdi jaunam vēstures izdevumam

Daudzveidīgs dabas un kultūras mantojums, krāšņs kūrorts un laiska atpūta, spilgta kultūras dzīve ar regulāriem koncertiem un izstādēm, daudzu izcilu Latvijas vēstures un mūsdienu personību dzimšanas un dzīves vieta – tās, domājams, ir vienas no pirmajām asociācijām, kas mums raisās, pieminot Jūrmalas vārdu. Un tās visas būs pareizas, tomēr nespēs atspoguļot Jūrmalas pagātnes un mūsdienu dzīves un pieredzes daudzpusību pilnībā. Un viena no šādām jomām, kuru ar Jūrmalas vārdu mēs parasti nesaistām, ir zinātne, tostarp vēstures pētniecība. Tiesa, Jūrmala ir jauna pilsēta – pilsētas tiesības apdzīvotajai vietai Rīgas Jūrmala tika piešķirtas vien 1920. gadā, tai kļūstot par kodolu pēc Otrā pasaules kara izveidotajai mūsdienu Jūrmalas pilsētai. Tomēr Jūrmalas pilsētas teritorijā cilvēks ir uzturējies jau kopš akmens laikmeta, tādējādi Jūrmalas vēsture sniedzas vairāku tūkstošu gadu tālā pagātnē un ir bijusi saistīta ar daudzām Latvijas un Baltijas reģiona vēstures politiskajām, sociālajām un kultūras norisēm. Turklāt papildu šķautnes Jūrmalas vēsturē iezīmē tās daudzveidīgās apkaimes ar atšķirīgo vēstures gaitu, un dažas no tām savulaik pašas ir bijušas nozīmīgi saimnieciskās un politiskās dzīves centri. Neskatoties uz ilgo un daudzveidīgo vēsturi, Jūrmalas veidošanās un attīstība nav piesaistījusi plašāku vēsturnieku un arheologu uzmanību. Līdz pat nesenam laikam ziņas par Jūrmalas vēsturi smēlāmies pirms 90 gadiem izdotajā darbā "Rīgas Jūrmalas, Slokas un Ķemeru pilsētas ar apkārtni", kura autors bija pirmais Rīgas Jūrmalas pilsētas domes vadītājs Pēteris Belte (pilsētas priekšgalā viņš atradās četrus gadus, no 1920. gada marta līdz 1924. gadam). Un, lai gan pēdējos gados tapuši jauni pētījumi, tostarp dienasgaismu ieraudzījušas nu jau divas grāmatas par Dubultu vēsturi, Jūrmalas vēsturē vēl joprojām ir daudz darāmā. Vismaz daļu no šīm vēstures mazzināmajām un nezināmajām lappusēm mēģinās

aizpildīt jaunais periodiskais izdevums "Jūrmalas Muzeja Raksti", pievēršot uzmanību norisēm, procesiem un personībām gan politiskajā, gan ekonomiskajā, gan sociālajā, gan kultūras vēsturē.

Jaunā izdevuma izveidošanas iniciatīvas autors ir Jūrmalas muzeja direktors Ernests Sviklis, kurš pirms apmēram diviem gadiem vērsās pie šo rindu autora ar ierosinājumu iesaistīties šīs sākotnēji neprātīgās idejas realizācijā. Taču pakāpeniski jaunā izdevuma iecere ieguva arvien konkrētākas aprises, kas ļāva aizsākties darbam pie izdevuma pirmā laidiena tapšanas, izveidojot starptautisku redkolēģiju, uzrunājot iespējamus rakstu autorus un recenzentus, lasot un rakstot dažādus materiālus, līdz dažu gadu laikā bija tapis šis sējums, kas tagad ir nonācis līdz savam lasītājam. Jaunais izdevums, cerams, jaunas lappuses Jūrmalas bagātīgajā vēsturē atvērs ik gadu, dažādu nozaru pētniekiem atklājot arvien jaunas pagātnes aizplīvurotās ainas mūsdienu lasītāju skatieniem. Periodiskā izdevuma "Jūrmalas Muzeja Raksti" saturu veidos humanitāro un sociālo zinātņu pārstāvju pētnieciski raksti, aptverot gan vēstures un arheoloģijas, gan mākslas un arhitektūras vēstures, gan kultūras mantojuma, gan politoloģijas, ekonomikas un socioloģijas un citu jomu tematiku. Arī šajā pašā pirmajā "Jūrmalas Muzeja Rakstu" laidienā ir lasāmi vēstures, arheoloģijas un mākslas vēstures jautājumiem veltīti pētījumi, veidojot starpdisciplināru skatījumu uz Jūrmalas pilsētas izaugsmi un dzīvi pēdējos gadsimtos. Jūrmalas pilsētas agros attīstības posmus un to sociālās un kultūras dzīves aspektus iezīmē vēsturnieku Gvido Straubes un Mārtiņa Mintaura pētījumi. Saimniecības un demogrāfisko vēsturi varam iepazīt vēsturnieces Līgas Strazdas rakstā par Jūrmalas zvejnieku dzimtām, bet Jūrmalas kultūras dzīves daudzveidības aspekti un ar to saistītās literatūras un glezniecības personības piesaistījušas literāturzinātnieces Līvijas Baumanes-Andrejevskas un mākslas vēsturnieces Jūlijas Ņikuļcovas uzmanību. Arheologs un vēsturnieks Andris Šnē savā rakstā piedāvā ieskatu piekrastes un jūras arheoloģijas problemātikā, akcentējot Jūrmalas arheoloģijas pētnieciskās perspektīvas. Savukārt divi no šajā laidienā iekļautajiem rakstiem piedāvā skatījumu uz kūrortu veidošanās problemātiku citās Latvijas apdzīvotajās vietās (Ventspilī un Cēsīs), kas ļauj vilkt gan vēsturiskas paralēles, gan ieraudzīt atšķirīgus procesus 19. un 20. gadsimta pirmajā pusē Latvijas pilsētu vēsturē.

Vēstures norises dažādos laikapšos ir vērts skatīt plašākā reģionālā kontekstā, jo nereti, tikai izprotot citu reģionu attīstību, varam iegūt skaidrāku priekšstatu par mūsu reģiona vēsturi un tās attīstības kopīgajām un atšķirīgajām iezīmēm ar citviet Eiropā notiekošajiem procesiem. Tāpēc šī izdevuma sējumos publicēsim arī citu valstu pētnieku rakstus par jautājumiem, kas bijuši aktuāli Jūrmalas vēsturē, piemēram, par pilsētas identitāti un kultūrainavu, zvejniecības lomu, kūrorta veidošanos, infrastruktūras attīstību, 20. gadsimta militārajām un politiskajām norisēm un citiem tematiem (jāatzīmē, ka ārvalstu pētnieku rakstus publicēsim angļu valodā, taču ar plašākiem kopsavilkumiem latviešu valodā). Šajā izdevuma laidienā somu vēsturnieks Kari Alenius savā rakstā apskata citas Baltijas jūras piekrastes valsts – Somijas – veidošanos pēc Pirmā pasaules kara, norādot uz politiskās izvēles iespējām valsts izveidē un attīstībā jaunās valsts tapšanas sākumposmā.

Līdztekus zinātniskajiem pētījumiem, kam paredzēsim lielāko daļu mūsu izdevuma lapušu, katrā laidienā iecerēts sniegt ieskatu arī kādā Jūrmalas muzeja krājuma kolekcijā, tādējādi ļaujot plašākam interesentu lokam ieskatīties muzeja glabātajos kultūrvēsturiskajos dārgumos. Pirmajā izdevuma sējumā piedāvājam ieskatu peldkostīmu kolekcijā, kas atspoguļo gan pēdējo gadsimtu modes tendences, gan sabiedrības vērtības un estētiskos priekšstatus. Grāmatas tapšana nav viena cilvēka darbs – lai mēs varētu lasīt kādu darbu, tā veidošanā iesaistās virkne institūciju un cilvēku. Tāpēc pateicības Jūrmalas valstspilsētas pašvaldībai un Jūrmalas muzejam par ieinteresētību un atbalstu šī izdevuma veidošanas nodrošināšanā! Milzīga pateicība visiem autoriem un recenzentiem, kuri piekrita piedalīties vēl nezināma izdevuma pirmā laidiena gatavošanā, nezinot, kā veidosies tā attīstības gaita! Un, protams, neizmērāms paldies redaktorei, maketētājai, tulkotājai un visiem pārējiem labas gribas ļaudīm, kuri ar savu darbu, pieredzi un degsmi ir sekmējuši šī sējuma nākšanu klajā! Taču ikviena grāmata savu nozīmi iegūst tikai tad, kad to ierauga un izlasa pacietīgi un zinātkārie lasītāji, tāpēc paldies ikvienam, kas mūsu darbam ir pievērsis uzmanību, kas ir lasījis, pārdomājis un vērtējis mūsu rakstīto un vienlaikus mudinājis mūs meklēt arvien jaunas atziņas un pavērt jaunus izzināšanas apvāršņus! Tiksimies pēc gada, lai tad kopīgi lasītu jau nākamo jaunā izdevuma "Jūrmalas Muzeja Raksti" laidienus!



ANDRIS ŠNĒ

Dr. hist., Faculty of Humanities of the University of Latvia, Associate Professor, Department of History and Archaeology "Jūrmalas Muzeja Raksti / Jūrmala Museum Research Papers"
Editor-in-Chief

PREFACE: Introductory Remarks for a New Historical Edition

Diverse natural and cultural heritage, a gorgeous resort and lazy relaxation, a vibrant cultural life with concerts and exhibitions, the birthplace and residence of many outstanding Latvian historical and contemporary personalities – these are probably some of the first associations that come to mind when we mention Jūrmala. While all of them would be correct, they would not be able to reflect the full diversity of Jūrmala's past and present life and experience. One such area that we usually do not associate with the name Jūrmala is science, including historical research. Jūrmala is a young city – the city rights of the settlement of Riga Jūrmala were granted only in 1920, becoming the nucleus of the modern city of Jūrmala, established after World War II. However, the territory of the city of Jūrmala has been inhabited since the Stone Age, so the history of Jūrmala stretches back several thousand years and has been connected with many political, social, and cultural developments in the history of Latvia and the Baltic region. In addition, additional facets of Jūrmala's history are marked by its diverse neighborhoods with different historical courses, some of which were once important centers of economic and political life themselves.

Despite its long and diverse history, the formation and development of Jūrmala has not attracted the wider attention of historians and archaeologists. Until recently, we learned about the history of Jūrmala from the work "Riga Jūrmala, Sloka and Ķemeri towns with their surroundings" published 90 years ago, written by the first head of the Riga Jūrmala City Council, Pēteris Belte (he was at the helm of the city for four years, from March 1920 to 1924). And although new research has been conducted in recent years, including two books on the history of Dubulti, there is still much to be done in the history of Jūrmala. The new periodical "Jūrmala Museum Research Papers" will attempt to fill in at least some of these little-known and unknown pages of history, paying attention to developments, processes, and personalities in political, economic, social, and cultural history.

The author of the initiative to create the new periodical is Jūrmala Museum director, Ernests Svīklis, who approached me about two years ago, inviting me to get involved in the implementation of this initially crazy idea. However, gradually the idea of the new periodical was shaping, which allowed work to begin on the first issue, creating an international editorial board, addressing potential authors and reviewers, reading and writing various materials, until within a few years this volume was created, which has now reached its reader. A new issue will hopefully open new pages in the rich history of Jūrmala every year, with researchers from various fields revealing ever-new, veiled scenes of the past to the eyes of modern readers.

The content of the periodical "Jūrmala Museum Research Papers" will consist of research articles by representatives of the humanities and social sciences, covering the topics of history and archaeology, art and architectural history, cultural heritage, political science, economics and sociology, and other fields. Also in this very first issue of "Jūrmala Museum Research Papers", you can read research devoted to history, archaeology, and art history topics, creating an interdisciplinary perspective on the growth and life of the city of Jūrmala in recent centuries. The early stages of the development of the city of Jūrmala and its social and cultural life aspects are marked by the research of historians Gvido Straube and Mārtiņš Mintauris. The economic and demographic history can be found in the article by historian Līga Strazda about the fishing families of Jūrmala. Meanwhile, the diverse aspects of Jūrmala's cultural life, including its literary and artistic personalities, have attracted the attention of literary scholar Līvija Baumane-Andrejevska and art historian Jūlija Ņikuļcova. Archaeologist and historian Andris Šnē, in his article, offers an insight into the issues of coastal and maritime archaeology, emphasizing the research perspectives of Jūrmala archaeology. In turn, two of the articles included in this issue offer a perspective on the issues of the formation of resorts in other populated areas of Latvia (Ventspils and Cēsis), allowing us to draw both historical parallels and see different processes in the history of Latvian cities in the 19th and the first half of the 20th centuries. It is worth viewing historical developments in different periods in a broader regional context, because often, only by understanding the development of other regions can we gain a clearer picture of the history of our region and the common and different features of its development with processes taking place elsewhere



in Europe. Therefore, in the volumes of this publication, we will also publish articles by researchers from other countries on issues that have been relevant in the history of Jūrmala, for example, the identity and cultural landscape of the city, the role of fishing, the formation of the resort, the development of infrastructure, military and political developments of the 20th century, and other topics (it should be noted that we will publish articles by foreign researchers in English, but with more extensive summaries in Latvian). In this issue of the publication, Finnish historian Kari Alenius examines the formation of another Baltic Sea coastal state – Finland – after the First World War, pointing out the political choices available in the establishment and development of the state in the early stages of the new state's formation.

In addition to scientific research, which will occupy most of the pages of our publication, each issue also aims to provide an insight into a collection from the Jūrmala Museum collection, thus allowing a wider range of interested parties to take a look at the cultural and historical treasures kept by the museum. In the first volume of the publication, we offer an insight into the swimsuit collection, which reflects both the fashion trends of recent centuries and the values and aesthetic perceptions of society.

Creating a book is not the work of one person – in order for us to be able to read a work, a number of institutions and people are involved in its creation. Therefore, thanks to the Jūrmala City Municipality and the Jūrmala Museum for their interest and support in ensuring the creation of this publication! Huge thanks to all the authors and reviewers who agreed to participate in the preparation of the first edition of an as yet unknown publication, not knowing how its development will develop! And, of course, immeasurable thanks to the editor, layout designer, translator, and all the other people of goodwill who, with their work, experience, and enthusiasm, have contributed to the publication! However, every book gains its meaning only when it is seen and read by patient and curious readers, so thank you to everyone who has paid attention to our work, who has read, reflected on, and evaluated our writings, and at the same time encouraged us to seek ever-new insights and open new horizons of knowledge! See you in a year, so that we can read together the next issue of this new publication, “Jūrmala Museum Research Papers”!





ANDRIS ŠNĒ

PIEKRASTES UN JŪRAS
ARHEOLOĢIJA LATVIJĀ:
PĒTNIECĪBAS PIEREDZE
UN PERSPEKTĪVAS

ANOTĀCIJA

Rakstā sniegts pārskats par zemūdens arheoloģijas attīstību Latvijā 20. un 21. gadsimtā, iezīmējot svarīgākās attīstības tendences un nozīmīgākos sasniegumus. Baltijas valstīs zemūdens arheoloģiskā pētniecība ilgstoši bija saistīta ar iekšzemes ūdeņu (īpaši ezeru) izpēti, tomēr kopš 1990. gadiem uzmanību arvien vairāk piesaista Baltijas jūras un tās piekrastes pētniecība. Ņemot vērā jūras lielo nozīmi Latvijas piekrastes iedzīvotāju ikdienā, saimniecībā un kultūrā kopš akmens laikmeta līdz pat 20. gadsimta vidum, zemūdens arheoloģiskais mantojums paver plašas starpdisciplināru pētījumu iespējas. Lai gan nogrimušās apmetnes un pilsētas Baltijas jūras piekrastē nebūs atrodamas, tomēr prognozējams liels apjoms gan kuģu vraku, gan dažādu zvejniecības infrastruktūras elementu.

ATSLĒGVĀRDI | arheoloģijas vēsture, Baltijas jūra, vraki, dzīvesvietas, zemūdens arheoloģija

ABSTRACT

The article provides an overview of the development of underwater archaeology in Latvia in the 20th and 21st centuries, outlining the most important research trends and the most significant achievements. Since the late 19th century, underwater archaeological research in the Baltic States was almost entirely associated with the study of inland waters (especially lakes), however, since the 1990s, research of the Baltic Sea and its coastal areas has increasingly attracted attention. Taking into account the great importance of the sea in the everyday life, economy, and culture of the inhabitants of the Latvian coast from the Stone Age to the middle of the 20th century, the underwater archaeological heritage opens up wide opportunities for interdisciplinary research. Although sunken settlements and cities will not be found on the Baltic Sea coast, a large amount of both shipwrecks and various elements of fishing infrastructure can be found along the coast of the sea.

KEYWORDS | archaeological history, Baltic sea, living sites, shipwrecks, underwater archaeology

IEVADS

Latvijas krasta līnija ir gandrīz 500 km gara, un tās iedzīvotāji ir bijuši saistīti ar jūru jau kopš senatnes. Virkne arheoloģisko liecību, piemēram, vēlā bronzas laikmeta laivveida akmens krāvuma kapulauki (kas kopš 19. gs. beigām arheoloģiskajā literatūrā kļuva pazīstamas ar vietējo ļaužu doto nosaukumu “velna laivas”) un Staldzenes bronzas priekšmetu depoziāls apliecina jūras kontaktu pastāvēšanu starp abiem Baltijas jūras krastiem jau l. g. t. p. m.ē. It īpaši aizvēstures beigās vairākas Austrumbaltijas etnokulturālās grupas aktīvi iesaistījās vikingu laikmeta militārajās un tirdznieciskajās darbībās Baltijas jūras reģionā. Jau pirms vikingu laikmeta vairākas skandināvu ieceļotāju grupas no Gotlandes un centrālās Zviedrijas teritorijas apmetās uz dzīvi Grobiņā (hronista Rimberta 9. gs. beigās minētā iespējamā Jūrpils), savukārt pēc vikingu laikmeta rakstītie vēstures avoti min kuršus un sāmsaliešus kā “baltu un somugru vikingus”, lai gan viņi nerasniedza skandināvu aktivitāšu raksturu, mērogu un nozīmīgumu (Žulkus 2004; Šnē 2008). Viduslaiku Hanzas tīkls atveda kuģus uz jauntapušu krustnešu valstisko struktūru kopumu Livoniju (kas aptvēra mūsdienu Latvijas un Igaunijas teritorijas) gan no austrumiem, gan rietumiem, taču viduslaikos nedz rīdzinieki, nedz vietējie zemes kungi neizveidoja savu pašu floti. Kuģu būvniecība sākās jaunos laikos, kad Kurzemes un Zemgales hercogiste 17. gadsimtā iesaistījās globālajā tirdzniecībā un koloniālismā. Daudzi kuģi tika uzbūvēti arī Rietumeiropas lielvalstīm, tomēr kuģubūves tradīcija beidzās līdz ar Austrumbaltijas pakļaušanu Krievijas impērijai (Zalsters 2002). Rakstītie vēstures avoti min vairākas kuģu katastrofas, kas jaunos laikos notikušas Latvijas krastu tuvumā, piemēram, admirāļa Klāsa Larsona Fleminga vadītās zviedru kara flotes nogrimšanu pie Kolkas raga (Domesnes) 1625. gada rudenī stipras vētras laikā (Zalsters 2002, 115–116; Urtāns 2011: 202) vai vairākas kuģu bojāejas iepretim Liepājai, ko Liepājas 18. gs. vidus dzīves aprakstos piemin birģermeistars Jirgens Šmits (Šmits 2023). Tāpēc ļoti iespējams, ka jau jaunos laikos visbīstamākajās piekrastes vietās izveidojās kuģu un laivu kapsētas.

Krievijas impērijas virsvaras laikā pirmā jūrskola visā impērijas teritorijā tika atvērta Latvijā 1864. gadā (Ainažu jūrskola Rīgas jūras līča krastā), tās izveidošanā iesaistoties jaunlatvietim un uzņēmējam Krišjānim Valdemāram un

citiem ievērojamiem latviešu sabiedriskajiem darbiniekiem. 19. gadsimta beigās bija Latvijas jūrniecības "zelta laikmets", kad Latvijas teritorijā tika uzbūvēts liels skaits tālbraucēju kuģu un izveidotas vairākas jaunas ostas. Kopš 19. gs. Latvijas piekrastē darbojas vairāk nekā 10 ostu. Rietumlatvijas mazajos zvejnieku ciematos turpināja pastāvēt tradicionālā zvejniecība, un šī reģiona piekrastē vēl šodien vairākos ciematos saglabājusies tradicionālā zvejnieku namu arhitektūra, bet viņu zvejniecības darbarīki var kalpot kā etnogrāfiskas analogijas arheoloģiskajos pētījumos. Pirmais un Otrais pasaules karš būtiski iedragāja jūrniecības tradīcijas un resursus, kā arī pēc kara samazinājās iespējas doties jūrā. Jāatzīmē, ka ilgstošas un senas tradīcijas ir arī kontrabandas preču pārvadāšanai pa jūru, un vismaz jau Krimas kara laikā 19. gs. vidū Vidzemē aizsākās sāls kontrabanda, bet 20. gadsimta starpkaru periodā Baltijas jūrā uzplauka alkoholisko dzērienu kontrabanda (Pullats, Pullats, Urtāns 2012).

Pētījumos par jūras un jūrniecības vēsturi, kā arī kopumā par vispārējo jūras vēsturi galvenokārt akcentētas 19. un 20. gadsimta norises. Mūsdienās vairākos muzejos tiek glabātas liecības (dokumenti, artefakti u. c.) par jūrniecības vēsturi, piemēram, Rīgas vēstures un kuģniecības muzejā un Ainažu jūrskolas muzejā, kā arī vairākos brīvdabas etnogrāfiskajos muzejos, galvenokārt Rietumlatvijā (Roja, Ventspils, Liepāja) un Vidzemes piekrastē (Carnikava, Jūrmala). Savukārt arheoloģiski pētījumi par aizvēstures jūrniecību nav veikti gandrīz nemaz, kas būtībā ir izskaidrojams ar pieejamo avotu raksturu. Jūras dibens ir smilšains un pastāvīgi mainās, tāpēc arheoloģisko zemūdens palieku fiksācija ir ļoti sarežģīta, turklāt jaunus draudus koka vrakiem rada nesen Baltijas jūrā parādījušies siltzemju ūdeņu tārpī (Urtāns 2011: 203). Domājams, ka Baltijas jūrā nebūs iespējams atrast kādu saglabājušos kuģa vraku, kas būtu vecāks par 300 gadiem, tāpēc nozīmīgākie atradumi par seno jūrniecību Baltijas valstīs iegūti sauszemes arheoloģiskajos izrakumos. Piemēram, sensacionālā pirmsvikingu laikmeta Salmes kuģa II, kas, domājams, bijis senākais ar burām aprīkotais kuģis Baltijas jūrā, atklāšana 2008. gadā notika Vendelas laikmeta laivas apbedījumu kapulaukā Salmē, Sāmsalā. Šim kuģim, kas bijis būvēts militārām vajadzībām un kas bija apglabāts kopā ar 35 karotājiem, bija ķīlis, kas savukārt ļauj pieņemt, ka tas kuģoja ar buru palīdzību (Konsa, Allmāe, Maldre, Vassiljev 2009).

Tāpat jāņem vērā, ka Baltijas jūras veidošanās procesa rezultātā, kura laikā notiek ūdens atkāpšanās, piekrastē nebūs zem ūdens līmeņa esošu aizvēstures vai viduslaiku apmetņu. Tomēr sagaidāms, ka Baltijas jūrā tiks (un jau tiek) atklāti, piemēram, vraki un pazaudēti priekšmeti, militāri nocietinājumi, ziedojuumu depoziiti, ostu struktūras un citas ar jūru saistītas cilvēka darbības vietas, zvejas laivas un aprīkojums un tml.

ZEMŪDENS ARHEOLOĢISKĀ PĒTNIECĪBA LATVIJĀ LĪDZ 1990. GADIEM

Lai gan zemūdens pasaules arheoloģiskie izpētes mēģinājumi Rietumeiropā jau var tikt attiecināti pat uz 15. gs., tomēr tikai 20. gs. otrajā pusē zemūdens arheoloģija formējās kā atsevišķa arheoloģijas disciplīna. Tās attīstība gan dažādos Eiropas reģionos norisinājās ļoti atšķirīgi, un Baltijas valstīs līdz 1990. gadiem zemūdens arheoloģijas veidošanās bija saistīta ar iekšējo ūdeņu pētniecību. Gan 19. gadsimtā, gan 20. gs. starpkaru periodā, 1920.–1930. gados, vēl nebija izveidojusies attīstīta zemūdens pētniecības tehnika, taču atsevišķi epizodiski centieni iegūt arheoloģiskās liecības no ezeriem bija vērojami kopš 19. gs. nogales. Savukārt, piemēram, 1934. un 1936. gada zinātniskie pētījumi Vilkumuižas ezerā (Talsu pilsētā), kurā pēc nejaušiem savrupatradumiem 1928. gadā tika atklāti apbedījumi, ļoti līdzinājās nogrimušo bagātību meklēšanai. Tomēr šīs sistemātiskās senlietu “zvejošanas” ar grābekļiem līdzīgiem rīkiem rezultātā tika iegūti vairāki simti 13. un 14. gs. kuršu senlietu – septiņu dienu laikā tika atrasti apmēram 85 kg senlietu (Šturms 1936). Ezerā pētījumi norisinājās arī vēlāk, un šobrīd no šīs arheoloģiskās vietas iegūts jau vairāk nekā 2000 senlietu.

Atsevišķi ar jūru saistīti atklājumi nereti tika veikti arheoloģisko izrakumu laikā apmetņu vietās aizvēstures krasta līnijas tuvumā. Tā, piemēram, trīs senākie zināmie vienkoči, kas izmantoti nelielu attālumu pārvarēšanai, tika atrasti pie Sārnavas neolīta apmetnes 1950. gados (Vankina 1970: 92). Tāpat Latvijas Nacionālā vēstures muzeja krājuma ir Talsu apkārtnē atrastais vienkocis, kas attiecināms uz 12.–13. gs., vienlaikus spilgti atspoguļojot laivu būvniecības tradīciju noturīgumu gadsimtu gaitā – līdzīgi paņēmieni izmantoti vēl industriālajā laikmeta piekrastes ciemos. Par vairākiem iespējamiem kuģu un laivu atradumiem purvos ir iegūtas pagaidām vēl arheoloģiski nepārbaudītas ziņas.

Nozīmīgākie zemūdens arheoloģijas sasniegumi Latvijā laika posmā pēc Otrā pasaules kara padomju okupācijas periodā saistīti ar iekšzemes ezeru pētniecību. Nepieciešams atzīmēt, ka Baltijas jūra bija Padomju Savienības rietumu robeža, tāpēc politisku ierobežojumu dēļ nebija iespējams pētījumus veikt jūrā, līdzīgi kā Latvijas iedzīvotājiem pat nebija brīvas pieejas jūras krastam. Latvijas ezeru arheoloģiskā apzināšana sākās 1950. gadu beigās arheologa Jāņa Apala vadībā, kurš uzskatāms par Latvijas hidroarheoloģijas izveidotāju. Balstoties uz folkloras liecībām (piemēram, par nogrimušām pilīm) un iepriekš iegūtajām mutvārdu ziņām, viņš izvēlējās virkni ezeru, kuros no 1959.–1964. g. veica zemūdens apzināšanu. Šo niršanas darbu rezultātā, būtībā jau pirmajā apzināšanas gadā, tika atklāts iepriekš nezināms dzīvesvietu veids – ezermītnes (kas nav tas pats, kas pāju mītnes). Ezermītnes tika atklātas 10 ezeros, kas visi atrodas Latvijas centrālajā austrumu daļā. Vēlākos gados divās ezermītnu vietās tika veikti arheoloģiskie izrakumi, no kuriem plašākie notika Āraišu ezermītnē (1965.–1969. un 1970.–1975. g.). 1980. gados Āraišu ezermītnē tika rekonstruēta (vai drīzāk izveidota no jauna), daļēji izmantojot eksperimentālās arheoloģijas metodes, un mūsdienās tā ir vienīgā Latvijā izvietotā arheoloģiskā parka (plašāk dēvēta par Āraišu ezerpili) galvenais elements. Rekonstrukcijas darbi balstījās uz arheoloģisko izrakumu laikā atsegto koka celtnu paliekām, kas ūdenī bija labi saglabājušās, kā arī izmantojot etnogrāfiskās analogijas un seno darba rīku kopijas. Mūsdienās ezermītnes vietā no jauna uzbūvētas 14 celtnes (Apals 2008; Apals 2012: 49–160). Vērts pieminēt, ka mūsu gadsimta sākumā pirmās ezera apmetnes tika atklātas arī Lietuvā, Luokesai ezerā valsts austrumu daļā. Atklātās pāju mītnes veidotas vēlajā bronzas laikmetā uz nelielas salas, kas bija izveidojusies, krītoties ezera ūdens līmenim. Celtnes šajā apmetnē, domājams, bija būvētas uz pamatiem, kas nedaudz pacēlās virs zemes līmeņa (Motuzaitē–Matuzevičiūtē 2008).

Padomju okupācijas periodā arī kaimiņzemēs Igaunijā un Lietuvā zemūdens arheoloģija attīstījās lēnām un arī balstoties uz iekšējo ūdeņu pētniecību. Igaunijā pirmā zemūdens arheoloģiskā ekspedīcija notika 1958. gadā (Mäss 2003). Savukārt Lietuvā zemūdens arheoloģiskā pētniecība sākās tikai 1980. gados Plateliajas ezerā, kurā tika atrastas trīs vienkoka laivas. Divas no tām ir datējamas ar 15.–16. gs., bet viena attiecināma uz 5. g. t. vidu p. m.ē. (Žulkus 2003; Perminas 2008).

ARHEOLOĢISKIE PĒTĪJUMI PIEKRASTES UN NOGRIMUŠAJĀS APMETNĒS KOPŠ 1990. GADIEM

Dzelzs priekš kara krišana Baltijas arheologiem pavēra jaunas iespējas un 1990. gados ievērojami pieauga domu apmaiņa un savstarpējā sadarbība ar ārvalstu pētniekiem. Tajā laikā kļuva iespējams pētīt jūras arheoloģisko mantojumu gan zem ūdens, gan piekrastē. Viens no aktuālajiem jautājumiem bija saistīts ar piekrastes ostām un to atrašanās vietu lokalizēšanu Baltijas jūras krastā. Balstoties uz zviedru arheologa Dana Karlsona pētījumiem Gotlandē, īstermiņa vai sezonālas ostu vietas tika pētītas arī Latvijā. 1990. gadu beigās Baltijas jūras piekrastē Latvijā tika organizētas apzināšanas ekspedīcijas, lai identificētu aizvēstures un viduslaiku ostu vietas. Ģeogrāfiskais novietojums, viduslaiku rakstīto avotu ziņas un jauno laiku kartes, kā arī apkārtnē esošas arheoloģiskās vietas kalpoja par pamatkritērijiem ostu vietu identificēšanai. Detalizētāki pētījumi tika veikti Sakā, kas viduslaikos līdz pat 17. gs. bija izmantota kā osta (Urtāns 1999). Daudzsološi varētu būt pētījumi arī aizvēstures beigu posma pilskalnos, kas izvietoti upju krastos un tādā veidā saistīti ar jūru. Labi zināms, ka Daugavas krastos esošie pilskalni bija cieši iesaistīti starptautiskajā tirdzniecībā. Nesenie igauņu arheoloģes Marikas Megi pētījumi ļauj domāt, ka piekrastē bija izkaisītas daudzas vietējas vai reģionālas nozīmes nelielas ostas, turklāt Igaunijā nav zināmas liecības par plaša mēroga tirdzniecības ostu, *emporija*, izveidošanos vikingu laikmeta Igaunijā. Lielākā daļa no šīm vietām bija nelielas, sezonāli izmantotas zvejniecības apmetnes, lai gan dažām varētu būt bijusi arī reliģiska funkcija vai arī tās izmantotas kā pulcēšanās vietas (Māgi 2009).

Interesantākie rezultāti iegūti jauno laiku (pēcviduslaiku) arheoloģijā. Regulārie arheoloģiskie izrakumi Rīgas vecākajā daļā, kas turpinās jau vairāk nekā 50 gadu, devuši iespēju izsekot Rīgas krastmalu nostiprinājumu struktūru attīstībai kopš 15. gadsimta (Caune 2005). Savukārt Ventspilī, kas bija viens no Kurzemes un Zemgales hercogistes kuģubūves centriem 17.–18. gs., 2000. gadā notika kompleksi zemūdens un no gaisa un uz zemes veikti pētījumi 17. gs. doka vietā. Šī vieta iepriekš tika skaidrota kā kuģu osta, bet pēc pētījumiem izrādījās, ka tā bijusi sena un vienkāršas konstrukcijas koka doka vieta, kas izmantota kuģu remontdarbiem (Urtāns, Rains 2002). Vienlaicīgi zemes un zemūdens arheoloģiskie pētījumi norisinājušies arī Zebrus ezera krastā izvietotajā Elku

kalnā, taču tie nesniedza būtiskus rezultātus (Urtāns 2000). Viens no arheoloģisko vietu veidiem, kas varētu būt interesants vēlo viduslaiku un jauno laiku sākuma Baltijas jūras pirātu vēstures kontekstā, ir nelieli pilskalni Baltijas jūras krasta tiešā tuvumā, piemēram, Ziemeļkurzemē vai Vidzemes piekrastē. Tā kā tajos mēdz būt neizteismīgs kultūrslānis, un gan to vietējie nosaukumi, gan mutvārdu leģendas saista ar pirātiem, tad tie, iespējams, kalpojuši jūras laupītājiem par patvēruma vietām. Tiesa, pagaidām tie nav tikusi plašāk arheoloģiski pētīti, taču šāda, iespējams, varētu būt bijusi arī Babītes pilskalna nozīme (1. att.).

Nesen pētnieku uzmanība tika pievērsta arī zemūdens pētniecībai akmens laikmeta arheoloģiskajās vietās. Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts sadarbībā ar Baltijas un Skandināvijas arheoloģijas centru Šlēzvigā (Vācija) 2010. gadā organizēja zemūdens apzināšanu Užavas upē Rietumlatvijā, vienlaikus veicot upju krastu apsekošanu. Latvijas un Vācijas arheologu grupa atrada neskaitāmus akmens laikmeta un viduslaiku priekšmetus, lai gan nebija iespējams konstatēt, no kurām vietām šie priekšmeti ieskaloti upē. Vairāki upes krastos atrastie artefakti attiecināmi pat uz mezolītu (Bērziņš, Libke 2012). Tajā pašā gadā šī pētnieku grupa apsekoja arī Salacas upes dibenu posmā starp akmens laikmeta Riņņukalna un Kaulēnkalna apmetnēm, iegūstot 33 kaula un raga priekšmetus, kā arī neapstrādātus kaulu paraugus. Pie Kaulēnkalna apmetnes atrastais kalts pēc radioaktīvā oglekļa datējuma attiecināms uz mezolītu, bet Riņņukalna apmetnes vietā atrastais duncis saistāms ar vidējo neolītu (Zagorska, Bērziņš 2012; Lübke 2010).

Vērts atzīmēt arī arheoloģiskos pētījumus Jūrmalā, kurā gan ir tikai pāris arheoloģiskie pieminekļi. Viens no tiem ir Priedaines apmetne, kurā 2007. un 2008. gadā notika nelieli arheoloģiskie pārbaudes izrakumi (2. un 3. att.). Arheoloģiskie pētījumi jāva datēt šo dzīvesvietu ar vidējā neolīta posmu, starp 3700.–3500. gadiem p.m.ē. Apmetnes iedzīvotāju iztikā liela loma bijusi ūdens resursiem, jo apmetne bija izveidota netālu no jūras krastā pie neliela paleoezera. No arheoloģiskajiem atradumiem skaitliski visvairāk iegūta keramika, kas bija piederīga tipiskai ķemmes keramikas tradīcijai. Taču izrakumu laikā tika atrasti arī krama, dzintara un koka rīki, norādot uz plašu saimniecisko dzīvi apmetnē (Bērziņš et al. 2016).

KUĢU VRAKU ARHEOLOĢISKĀ PĒTNIECĪBA

Pirmais arheoloģiskajos izrakumos atklātais kuģa vraks Latvijas teritorijā bija t. s. Rīgas koges fragments. To atrada 1939. gadā, un, visticamāk, tas attiecināms uz 13. gadsimtu, kad pirmie krustneši ieradās Daugavas lejtecē. Kuģis būvēts no ozola, atspoguļojot ļoti agrīnu ziemeļvācu tirgotāju lietotās koges tipu. Jāatzīmē, ka neliela kuģa daļa tika atrasta jau gadu iepriekš, taču par šo atradumu nav saglabājušās nekādas ziņas. Rakstītie vēstures avoti arī piemin sena kuģa atrašanu 1554. gadā upes tīrīšanas laikā (Caune 1995).

Viduslaiku kuģu vraki labāk saglabājušies Igaunijā, piemēram, Pērnavas koge, ko atrada 1990. gadā Pērnavas upes kreisā krasta bagarēšanas laikā. Vraku, ko sedza 30–40 cm bieza dūņu kārtā zem 1,5 m ūdens slāņa, arheoloģiski pētīja nākamajā gadā. No ūdens izceltais kuģa fragments (8,5 m x 3,5 m) nāca no klinkera tehnikā būvēta kuģa sānu malas. Kuģa stiprā konstrukcija norāda uz tā izmantošanu jūras braucienos, un pēc radioaktīvā oglekļa analīzes tas attiecināms uz 1250.–1330. gadu, ko arī apstiprina kuģī atrastā 14. gs. Reinzemes keramika (Mäss 1999; Roio 2006: 307–308). Cits viduslaiku kuģis, datējams ar 13. gs., tika atrasts 2009. gadā zem kādas Tallinas noliktavas. Lai gan šis kuģa vraks ir ļoti labi saglabājies (vairāk kā 50 procenti no kuģa), tika nolemts atstāt to atrašanas vietā 4 metrus zem ielas līmeņa sakarā ar vraka pētniecībai un konservācijai nepieciešamā finansējuma trūkumu.

Jūras zemūdens arheoloģiskā mantojuma apzināšanas darbus kopš 1988. gada veikuši ūdenslīdēji, kuriem bijusi interese par vēsturi. Pirmie pētījumi notika pie Kolkas raga, izceļot no ūdens atsevišķus priekšmetus. Tomēr drīz nīrējiem nācās secināt, ka šis darbs ir arī bīstams (bija arī vairāki letāli nelaimes gadījumi) un tā veikšanai nepieciešams strukturāls atbalsts. Uz nīrēju grupas "Sela" bāzes Jūrmalas pilsētas muzejs (tag. Jūrmalas muzejs) 1990. gadā izveidoja atsevišķu nodaļu zemūdens pētniecībai (Rains 1996; Rains 2000a).

Vairākas apzināšanas un pētniecības ekspedīcijas 1997. gadā tika veiktas kopā ar Zviedrijas arheologiem (Urtāns, Rains 2003: 105). Tika apsekoti un aprakstīti pieci kuģu vraki, kas vēlāk tika pasludināti par jaunatklātajiem kultūras pieminekļiem, tomēr diemžēl pieminekļa statusa piešķiršanas process tālāk sekmīgi nevirzījās. Divus gadus vēlāk, 1999. gadā, notika pirmie vraka arheoloģiskie izrakumi. Kuģa vraks tika izskalots Rīgas jūras līča krastā netālu no

Kolkas raga, tāpēc pārbaudes izrakumi tika veikti smiltīs gar kuģa sānu malu. Pēc dažiem mēnešiem kuģa vraks jau pilnībā bija aplāts ar jūras smiltīm. Pētījumu laikā tika atsegts no ozola būvētais kuģa priekšgals, kas sastāvēja no divām daļām, 17 ietvara balķiem un 12 sānu dēļiem. Izskatotā vraka izmēri bija 20 x 6 m (Rains 2000b). Iespējams, ka vraks attiecināms uz 17. gs., un tas ir viens no vecākajiem zināmajiem vrakiem Latvijā. 2012. gada vasarā šis vraks kļuva par pirmo kuģa vraku, kas ar nosaukumu "Kolkas vraks I" tika iekļauts Valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā (skat. <https://mantojums.lv/cultural-objects/8872>).

Kolkas rags, bez šaubām, ir viena no bīstamākajām kuģošanas vietām Latvijas krastos, un tāpēc šajā reģionā laiku pa laikam tiek atklāti kuģu vraki. Piemēram, 1996. un 2010. gadā šeit atkal tika atrastas koka kuģu daļas, tādējādi kopumā pie Kolkas raga zināmi vismaz 3–4 kuģu vraki, kas nogrimuši krasta tuvumā tuvu cits citam (ar apmēram 10–15 m atstarpi). 2010. gada septembrī izskalotais vraks, domājams, bija daļa no 19. gs. burinieka, kas vedis kārniņu un ķieģeļu kravu, un tas ir līdz šim lielākais zināmais vraks (tas ir apmēram ceturtdaļa no visa kuģa).

Tieši agro pavasaru un rudens vētras ir tās, kas izskalo kuģu paliekas no Baltijas jūras. Piemēram, 1992. gada nogalē Carnikavā tika izskalots apmēram 200 gadus veca angļu kravas burinieka fragments, bet nākamās ziemas laikā lielākā vraka daļa tika ieskalota atpakaļ jūrā. Kuģa datējums un izcelsme tika noskaidrota, balstoties uz atrasto monētu, kas bija kalta 1799. gadā un ievietota kuģa mastā. 2000. gadā daļa no šī paša vraka tika izskalota atkārtoti, bet šoreiz to aizveda uz Jūrmalas pilsētas muzeju. Uz šo muzeju pirms atkārtotas nogrimšanas jūrā tika nogādāta arī daļa no 18.–19. gs. burinieka paliekām, kas pēc 2008. gada marta vētras tika izskalotas Rīgā, Mangaļsalā. Kuģus palieku izskalošana un atsegšana Rīgas jūras līča piekrastē ir regulārs process, arī pēdējos gados vairāki vraki tikuši izmesti krastos (skat. Lūsēna et. 2024).

Baltijas jūrā guļ liels skaits nogrimušu kuģu, no kuriem lielākā daļa gājuši bojā pēdējos divos gadsimtos, turklāt vērojama lielo nogrimušo kuģu daudzveidību, sākot ar nelielām zvejas laivām un beidzot ar tvaikoni "Saratov", uz kura 1919. gadā patvērās neatkarīgās Latvijas valdība, un Krievijas (Norveg) un Vācijas (Marienburg, Elbing III) tirdzniecības kuģiem līdztekus karakuģiem un bēgļu laivām, kas tika izmantotas Pirmajā un Otrajā pasaules karā. Baltijas jūrā atrodas

arī padomju karakuģu vraki, kā to apliecināja arī nesenie padomju zemūdeņu atradumi pie Gotlandes 2009. gadā un igauņu arheologu atradumi Rīgas jūras līcī 2011. gadā.

SECINĀJUMI

Zemūdens un piekrastes arheoloģiju Latvijā gaida vairāki izaicinājumi. Pēdējās desmitgadēs zemūdens un jūras arheoloģijas pētījumos liels solis uz priekšu sperts Latvijas kaimiņvalstīs (skat., piemēram, rakstus krājumā Ģirininkas 2010), tomēr Latvijā plašāka jūras arheoloģijas pētniecība un mantojuma apzināšana un saglabāšana ir nākotnes uzdevums. Vienlaikus jāatzīmē vairāku jaunu arheologu pievēršanās zemūdens arheoloģijai un kultūras mantojumam, turklāt pēdējos gados tapuši arī atsevišķi apkopojoši zemūdens arheoloģijai veltīti materiāli (Vilcāne 2021; Meinerts 2025a; 2025b). Diemžēl nav pamata domāt, ka pārskatāmā nākotnē būtu pieejami finanšu resursi kāda nejausi atrasta kuģa vraka konservācijai un eksponēšanai. Tāpēc ir nozīmīgi veikt sabiedrības izglītošanu, jo izskatotās kuģu koka daļas ir viegli saglabāt krastā, ja vien tas tiek darīts atbilstošā veidā. Jāatzīmē, ka Latvijas sabiedrības interese par kuģu vrakiem ir ļoti augsta, tāpēc ir pietiekams pamats uzskatīt, ka, piemēram, kuģu kopiju būvniecība varētu būt labs veids, kā prezentēt kultūras mantojumu. Turklāt arī kaimiņvalstīs šādi mēģinājumi bijuši ļoti sekmīgi – Lietuvā uzbūvētas vienīgās zināmās Plateliaji ezera vienkoču kopijas (Perminas 2008), bet Igaunijā uzbūvēta un pārbaudīta 14. gs. barža, kas tika atrasta Peipusa ezerā (Laan, Kaivo 2008).

Šobrīd Latvijas jūras vēstures pētnieki, kuru skaits gan ir ļoti neliels, galvenokārt nodarbojas ar atsevišķu kuģu, to vraku vai arheoloģisko vietu pētniecību, lai gan būtu laiks pievērsties arī jūras kultūrainavai kā pētnieciskam objektam un pieejai (skat., piemēram, mūsdienīgu pieeju un domāšanas piemērus Ford 2011). Igaunijas pieredze labi atspoguļo jūras militārās vēstures pētniecības aktualitāti, jo, piemēram, 1985. gadā Tallinas līcī tika atrastas 18. gs. jūras militāro nocietinājumu paliekas, kuras plašāk tika pētītas 1990. gadu beigās (Mäss 2000). Tieši starpdisciplināri pētījumi, integrējot arheoloģijas, vēstures un dažādu sociālo un dabaszinātņu metodes, pieejas un atziņas, ļaus veidot jaunus pētniecības virzienus un rosināt jaunus meklējumus bagātīgajā jūras un iekšzemes ūdeņu kultūrvēsturiskajā mantojumā.

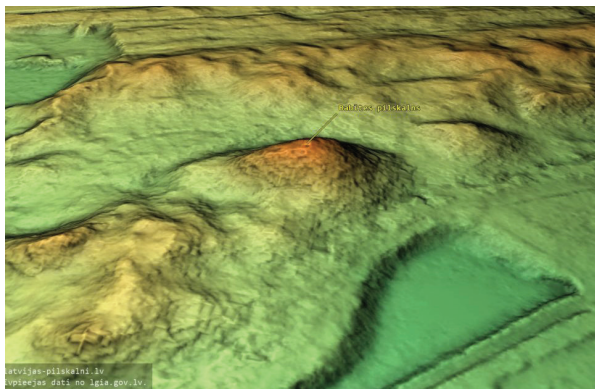
LITERATŪRA

- Apals, Jānis (2008). *Āraišu arheoloģiskais muzejparks: Ceļvedis*. Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs.
- Apals, Jānis (2012). *Āraišu ezerpils*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.
- Asaris, Jānis (2005). *Talsu rajona pilskalni, kulta vietas un senkapi*. Talsi: Talsu rajona tūrisma informācijas centrs.
- Bērziņš, Valdis, Libke, Haralds (2012). Arheoloģiskā apsekošana Sisē – Užavas upē un tās krastos 2010. un 2011. gadā. Ievietots: Urtāns, Juris, Virse, Ingrida Līga (red.) *Arheologu pētījumi Latvijā 2010.–2011. gadā*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 9.–12. lpp.
- Bērziņš, Valdis, Ceriņa, Aija, Kalniņš, Mārcis, Lōugas, Lembi, Lūbke, Harald, Meadows, John (2016). Priedaine: a Neolithic site at the head of the Gulf of Riga. In: *Archaeologia Baltica* 23, 12–37.
- Caune, Andris (1995). Senie Rīgas kuģi. Ievietots: *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, Nr. 1, 11.–23. lpp.
- Caune, Andris (2005). Rīgas upes krastmalu izbūves 12.–17. gadsimtā. Ievietots: *Senā Rīga. Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē*, 5. sēj., Rīga, 54.–69. lpp.
- Ford, Ben (ed.) (2011). *The Archaeology of Maritime Landscapes* (When the Land Meets the Sea, vol. 2). New York.
- Girininkas, Algirdas (ed.) 2010. *Underwater Archaeology in the Baltic Region* (*Archaeologia Baltica* 14). Klaipeda.
- Konsa, Marge, Allmäe, Raili, Maldre, Liina, Vassiljev, Jūri (2009). Rescue Excavations of a Vendel Era Boat-Grave in Salme, Saaremaa. In: E. Oras, E. Russow, eds. *Archaeological Fieldwork in Estonia 2008*. Tallinn, p. 53–64.
- Laan, Tanel, Kaivo, Liisa-Lota (2008). Rebuilding the Peipsi sailing barge *Iodi* – the renaissance of a unique ship type. In: Springmann, Maik-Jens, Wernicke, Horst (ed.). *Historical boat and ship replicas: conference-proceedings on the scientific perspectives and the limits of boat and ship replicas, Torgelow 2007*. Friedland, p. 60–62.
- Lūbke, Harald (2010). Forschungen zur absoluten Chronologie der steinzeitlichen Kultur- und Landschaftsentwicklung im östlichen Baltikum. In: *Zentrum für Baltische und Skandinavische Archäologie. Eine Forschungseinrichtung der Stiftung Schleswig-Holsteinische Landesmuseen Schloss Gottorf. Jahresbericht 2010*. S. 36–37.
- Lūsēna, Egīta, Meinerts, Jānis, Molls, Kaspars Markus, Urtāns, Juris, Zirne, Sandra (2024). Arheoloģisko senvietu izpēte un jaunatkāļumi. Ievietots: *Arheologu pētījumi Latvijā 2022. un 2023. gadā*. Rīga, 251.–256. lpp.
- Māgi, Marika (2009). Harbour sites in ritual landscape – the example of Viltina in

- southern Saaremaa. In: *Eesti Arheoloogiaajakiri. Estonian Journal of Archaeology: Special issue on cultural maritime landscapes*, vol. 13: 2, p. 110–131.
- Mäss, Vello (1999). A Medieval Ship From the Pärnu River. Pieejams: <http://www.abc.se/~m10354/publ/paernu.htm> (skatīts 15.12.2025.)
 - Mäss, Vello (2000). Russian or Swedish Marine Fortifications on the bottom of the bay of Tallinn. In: *Marine archaeology of the Baltic Sea area. Newsletter*, vol. 1, p. 40–42.
 - Mäss, Vello (2003). Estonia. In: *Treasures of the Baltic Sea. A hidden wealth of culture*. Stockholm, p. 112–121.
 - Meinerts, Jānis (2025a.) Zemūdens arheoloģija. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/159058-zem%C5%ABdens-arheolo%C4%A3ija> (skatīts 15.12.2025.)
 - Meinerts, Jānis (2025b). Zemūdens arheoloģija Latvijā. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/159063-zem%C5%ABdens-arheolo%C4%A3ija-Latvij%C4%81> (skatīts 15.12.2025.)
 - Motuzaitė-Matuzevičiūtė, Giedrė (2008). Living above the Water or on Dry Land? The Application of Soil Analysis Methods to Investigate a Submerged Bronze Age to Early Iron Age Lake Dwelling Site in Eastern Lithuania. In: *Archaeologia Baltica*, vol. 9, p. 33–46.
 - Perminas, Klaidas (2008). Old Logboats from Lake Plateliai: building replicas. In: Springmann, Maik-Jens, Wernicke, Horst (ed.) *Historical boat and ship replicas: conference proceedings on the scientific perspectives and the limits of boat and ship replicas, Torgelow 2007*. Friedland, p. 16–21.
 - Pullats Raimo, Pullats, Risto, Urtāns, Aigars (2012). *Spirta jūra: kontrabanda Baltijas jūrā starp diviem pasaules kariem*. Rīga: Zinātne.
 - Rains, Voldemārs (1996). Zemūdens arheoloģijas pētījumi Latvijā. Ievietots: *Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu 1994. un 1995. gada pētījumu rezultātiem*. Rīga, 91.–93. lpp.
 - Rains, Voldemārs (2000a). Zemūdens arheoloģiskie pētījumi Latvijā 20. gs. beigās. Ievietots: Šnē, Andris, Urtāns, Juris (red.) *Arheoloģiskie pieminekļi, arheoloģiskās vietas*. Rīga: Valsts Kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija, 11.–17. lpp.
 - Rains, Voldemārs (2000b). Kuģa vraka izrakumi pie Kolkasraga. Ievietots: *Arheologu pētījumi Latvijā 1998. un 1999. gadā*. Rīga, 333.–336. lpp.

- Roio, Maili (2006). The Investigation of Underwater Heritage in Estonia. In: Lang, Valter, Laneman, Margot (eds.) *Archaeological Research in Estonia 1865–2005*. Tartu: Tartu University Press, p. 301–310.
- Šnē, Andris (2008). Kuršu vikingi: vēsturiskās iespējas un vēstures mīti. Ievietots: Muižnieks, Vitolds (red.) *Pētījumi kuršu senatnē. Rakstu krājums* (Latvijas Nacionālā vēstures muzeja raksti Nr. 14). Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 181.–191. lpp.
- Šturms, Eduards (1936). Vilkumuižas ezera atradumi. Ievietots: *Senatne un Māksla*, 2: 72–86. lpp.
- Urtans Juris, Rains Voldemārs (2003). Latvia. In: *Treasures of the Baltic Sea. A hidden wealth of culture*. Stockholm, p. 103–111.
- Urtāns, Juris. 1999. A study of medieval harbour sites on the western coast of Latvia (Kurzeme). In: *Marine archaeology of the Baltic Sea area. Newsletter*, vol.1, p.23–27.
- Urtāns, Juris (2000). Pētījumi Zebrenes Elku kalnā. Ievietots: *Arheologu pētījumi Latvijā 1998. un 1999. gadā*. Rīga, 108.–115. lpp.
- Urtāns, Juris (2011). Par Latvijas jūras dibena kultūrainavu. Ievietots: Cimmermanis, Saulvedis (sast.) *Kultūrvēstures avoti un Latvijas ainava*. Rīga: Apgāds "Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis", 2011, 200.–209. lpp.
- Urtāns, Juris, Rains, Voldemārs (2002). Arheoloģiskie pētījumi Ventspilī pie Dokupes. Ievietots: *Arheologu pētījumi Latvijā 2000. un 2001. gadā*. Rīga, 384.–392. lpp.
- Vankina, Lūcija (1970). Torfjanikovaja stojanka Sarnate. Rīga: Zinātne.
- Vīlcāne, Antonija (2021). Zemūdens arheoloģija. Ievietots: Vasks, Andrejs, Zariņa, Gunita (red.) *Latvijas arheoloģijas rokasgrāmata*. Rīga, 15.–16. lpp.
- Zagorska, Ilga, Bērziņš, Valdis (2012). Arheoloģiskie pētījumi Burtnieku ezera ziemeļdaļas piekrastē 2010. un 2011. gadā. Ievietots: Urtāns, Juris, Virse, Ingrida Līga (red.) *Arheologu pētījumi Latvijā 2010.–2011. gadā*. Rīga, 16.–20. lpp.
- Zalsters, Arturs Eižens (2002). *Hercoga Jēkaba burinieki: senie kuģi un hercoga Jēkaba laiku dokumentos lasāmās liecības par kuģu būvi Ventspilī*. Rīga: AGB.
- Žulkus, Vladas (2003). Lithuania. In: *Treasures of the Baltic Sea. A hidden wealth of culture*. Stockholm: Swedish Maritime Museum, p. 95–102.
- Žulkus, Vladas (2004). *Kuršiai Baltijos jūros erdvėje*. Vilnius: Versus Aureus.





1. Babītes pilskalns.
Attēls no: <https://www.latvijas-pilskalni.lv/tag/babites-pilskalns>
- 2.-3. Arheoloģiskie izrakumi
Priedaines apmetnē
2008. gadā.
Foto: Valdis Bērziņš

SUMMARY



ANDRIS ŠNĒ

COASTAL AND MARINE ARCHAEOLOGY IN LATVIA:
HISTORICAL DEVELOPMENT AND RESEARCH
PERSPECTIVES

Latvia's coastline is almost 500 km long, and its inhabitants have been connected to the sea since ancient times. The sea provided various food resources for the Neolithic and Bronze Age communities living near the sea. It is also shown by the results of archaeological excavations which were carried out in the Middle Neolithic Priedaine Settlement (located in Jūrmala City) during 2007 and 2008. But it was the Pre-Viking and Viking Age when regular and intensive contacts were established across the Baltic Sea, and some Scandinavian colonies were established on the eastern shore of the Baltic Sea (like Grobiņa). Trade, fishery, and piracy have been usual activities by the people of the coastal areas since the Middle Ages, influencing their way of life and material culture. Thus, there is a very rich heritage that is linked to the sea in the Baltic States, including also archaeological heritage.

Archaeological research of underwater sites has developed rapidly since the middle of the 20th century, forming nowadays an important branch of field archaeology. In the Baltic, underwater archaeology was entirely linked with the research of inland waters until the 1990s due to political and technical reasons. The most significant achievement in the research of lakes was the discovery of the Middle Iron Age lake-dwellings in the 1950s, followed by large-scale archaeological excavations in the Āraiši Lake-dwelling (which was also afterwards rebuilt and now is the main element in the archaeological park). The survey of marine heritage intensified in the 1990s when several international projects were implemented in Latvia. The wrecks are quite regularly stranded on the shore of the Baltic Sea, mostly dated to the 17th – 19th centuries. But it is still among the tasks of the future to develop this field of archaeology in Latvia, as there is a need for more researchers, a complete database about the wrecks lying in the sea, as well as for contemporary research and exposition facility for such archaeological remains.





GVIDO STRAUBE

JŪRMALA PIRMS JŪRMALAS:
BALTIJAS JŪRAS PIEKRASTE
AGRAJOS JAUNAJOS LAIKOS

ANOTĀCIJA

Baltijas jūras piekraste 17. un 18. gadsimtā būtiski atšķīrās no tā, kādu mēs to redzam šodien. Šaurā piekrastes strēmele (apmēram 1–1,5 km platumā) bija daudz retāk apdzīvota, un tam bija vairāki apstākļi. Zeme bija grūtāk izmantojama lauksaimniecībai, arī vētras, ūdens līmeņa svārstības, kāpu klejošana un krasta līnijas erozija neveicināja cilvēku izvēli ierīkot mājvietu tuvu krastam. Līdz ar to faktiski vienīgie iedzīvotāji, kuru mājas un saimniecības bija sastopamas šajā zonā, bija tie, kuru galvenais vai pat vienīgais iztikas līdzeklis bija zveja jūrā. Ar samērā vienkāršiem peldlīdzekļiem un zvejas rīkiem viņi ķēra zivis, daļu no kurām nodeva saviem zemes kungiem. Viņu darba un dzīves apstākļi bija skarbi un nereti arī bīstami. Situācija sāka mainīties 19. gs., kad arvien biežāk jūras malā savas vasaras rezidences sāka iekārtot muižnieki, turīgie pilsētnieki, veidojot šodien tipiskos jūrmalas kūrortus.

ATSLĒGVĀRDI | jūrmala, apdzīvotība, zvejnieki, zemnieki, 17.–18. gadsimts

ABSTRACT

The Baltic Sea coastline in the 17th and 18th centuries was significantly different from what we see today. The narrow coastal strip (approximately 1–1.5 km wide) was much more sparsely populated due to several factors. The land was more difficult to use for agriculture, and natural conditions such as storms, fluctuating water levels, shifting dunes, and coastal erosion discouraged people from settling close to the shore. As a result, the only residents whose homes and livelihoods were found in this area were those whose primary or even sole means of subsistence was fishing in the sea. Using relatively simple watercraft and fishing gear, they caught fish, a portion of which they had to hand over to their landowners. Their working and living conditions were harsh and often dangerous. The situation began to change in the 19th century when nobles and wealthy townspeople started establishing their summer residences along the coast, gradually shaping the seaside resorts that are typical of today's Jūrmala.

KEYWORDS | seaside, population, fishermen, farmers, 17th–18th centuries

Latvijas jūras robežas garums ir gandrīz 500 km (apmēram 498 km), un lielu tās daļu veido smilšains liedags un kāpas, kamēr stāvkrasts ir tikai nelielā daļā krasta līnijas. Krasts gan līcī, gan atklātā jūrā ir lēzens un draudzīgs cilvēkiem, ērts ūdens prieku cienītājiem. Līdz ar to bija loģiski, ka 19. gadsimtā, kad daudzviet sāka attīstīties kūrorti un piejūras gaisu, saulēšanas un peldes jūrā sāka uzskatīt par dziedinošiem un veselību uzlabojošiem, arī šejienes jūras piekrastei pamazām tika pievērsta arvien lielāka interese kā potenciālam atpūtas reģionam. Tika celtas vasarnīcas, kurās gada siltajos mēnešos dzīvoja gan to īpašnieki, gan šīs telpas tika izīrētas citiem jūras priekus, liedagu un sauli alkstošajiem. Daudzviet tika ierīkotas dziednīcas, viesnīcas un SPA centri. Tomēr pirms dažiem gadsimtiem situācija bija krietni atšķirīga, un vietējo iedzīvotāju attieksme pret jūras krastu un dzīvošanu un darbošanos tā tuvumā bija citādāka. Šodien iegūt zemi jūras krastā dzīvošanai var tikai pietiekami labi finansiāli nodrošināti ļaudis. Šī raksta mērķis ir skaidrot, kāda tad bijusi situācija ar apdzīvotību un kādas bijušas jūras krasta tuvumā dzīvojošo nodarbes, kā arī sniegt ieskatu jūrmalas ikdienā un apdzīvotībā jauno laiku periodā, gādājot sev dienišķo iztiku laikā, kad lēnām mainījās iedzīvotāju uzvedība un darbība piejūrā.

Raksta centrā ir 17. un 18. gs., kad valsts iestādes samērā regulāri bija sākušas apsekt saimnieciski izmantotās zemes un apzināt iedzīvotājus, kuri tajās dzīvoja un darbojās, nodrošinot savu eksistenci, kā arī viņu pienākumu pret zemes īpašniekiem izpildi. Tas lielā mērā saistāms ar agrīnās valsts veidošanos, un valdnieka kā absolūtas varas reprezentanta mērķis ir būt informētam par eventuāliem nodokļu apjomiem, kādi tuvākajā laikā varētu ieplūst viņa kasē armijas uzturēšanai, galmam kā reprezentācijas institūtam, ierēdniecībai, kā arī par cilvēku apjomu, kāds varētu tikt iesaukts armijā, un zirgu skaitu, kāds varētu tikt rekvizēts armijas un transporta vajadzībām. Ģeogrāfiski apskatāmais reģions – Vidzemes jūrmala – ir relatīvi šaura josla gar ūdens līniju, platuma ziņā nepārsniedzot 1–2 km, kas sākas aptuveni šodienas Lilastē un tālāk cauri Saulkrastiem, Zvejniekciemam, Skultei aizsniedzas līdz pat Salacgrīvai un Ainažiem. Nepieciešams arī atzīmēt, ka Latvijas teritorijā esošās krasta līnijas ziemeļu gals kļūst mazāk simpātisks un draudzīgs atpūtniekiem, jo tur plešas t. s. randu plavas. Līdz ar to konstatētā situācija Baltijas jūras Rīgas līča Vidzemes piekrastē zināmā mērā varētu būt pietiekami tipiska un vienlaicīgi kaut kādā mērā līdzīga

Jūrmalas (Kurzemes jūrmalas) un Kurzemes piekrastes pieredzei, kā arī šodienas Igaunijas piekrastei.

Svarīgs ir jautājums – kopš kura laika un cik intensīvi ir bijusi apdzīvota jūras piekraste? Viena no kardinālām atšķirībām starp piekrasti toreiz un šodien ir tā, ka šodien mēs sastopam ļoti intensīvu dažādu ēku – dzīvojamo māju, viesnīcu, SPA būvniecību tuvu krastam, lai to iemītniekiem būtu pieejams ekskluzīvs skats uz jūru, tuvas peldvietas, sauļošanās pludmale un iespējas nodarboties ar aktivitātēm gan krastā (pludmales volejbols, futbols, ritenbraukšana), gan jūrā (burāšana, ūdens motocikli, veikbords utt.), kamēr, līdz pat 18. gs. ieskaitot, jūras tiešā tuvumā mēs sastapsim daudz retāku apdzīvotību. Pat pilsētas, kuru dzīvē jūra spēlēja būtisku lomu, parasti atradās dziļāk kontinentā un bija jāmēro zināms attālums pa upi no tās ietekas jūrā, lai to sasniegtu. Tā, piemēram, Rīga, kas kā pilsēta ar ostu zināma jau kopš 13. gs., atrodas apmēram 10–15 km attālumā no Daugavas grīvas. Arī Ventspils izvietojusies nedaudz attālāk no Ventas ietekas jūrā, līdzīgi arī Liepājas osta 17. gs. veidojās ne pašā jūras krastā, bet ar jūru tika savienota ar kanālu, turklāt vēlāk, attīstoties kara ostai, blakus t. s. tirdzniecības kanālam, tika izveidots kara ostas kanāls.

Dabiski, ka šāda pilsētas pozīcija tika izvēlēta tāpēc, lai vētras, stipra vēja gadījumā kuģi ostā būtu relatīvā drošībā.

Pastāv arī uzskats, ka gan pilsētām, gan arī lauku apdzīvotajām vietām jūras tiešo krastu kā dzīves vietu neizvēlējās arī jūras pirātu dēļ, kuri viduslaikos un agro jauno laiku sākumā Baltijas jūrā nebija reta parādība. Vēsturnieks Andrejs Johansons vienā no savām esejām lieliski raksturojis šo vidi: “Kā Latvijā, tā Igaunijā jūras piekrastes pastāvīgajiem iedzīvotājiem allaž klājies grūti, liesajā zemē nekas lāga nepaauga; zvejas lomī savukārt atkarīgi no likteņa labvēlības, taču caurmērā skopi,” un to visu vēl vairāk pasliktināja “piratērija”, kas tieši 17. un 18. gs. esot piedzīvojusi būtiskas izmaiņas (Johansons 1962: 9–10). Lai arī viņu galvenā aktivitāte bija kuģu aplaupīšana jūrā, tomēr viņi neesot arī nicinājuši mazas apdzīvotas vietas krastā – viensētas, – uzbrūkot tām un aplaupot. Zināmu atbalstu šai piesardzīgajai attieksmei pret Baltijas jūras krasta apdzīvošanu ir izteikuši arī daži arheologi, kuri pētījuši jauno laiku arheoloģiskos pieminekļus.

Dažādi vēstures avoti, starp kuriem īpaši būtu jāizceļ arklū revīzijas, kartes, liecina, ka jūras krasta apdzīvotība 17. un 18. gadsimtos ievērojami atšķīrās no

šodienas. Tuvu ūdens līnijai varēja konstatēt samērā retu dzīvojamo ēku koncentrāciju, parasti dažas ēkas, dažreiz 4–6 ēku kopu, respektīvi, 1–2 saimniecības, pavisam reti lielāku centru. Un parasti bija novērojama viena kopīga iezīme – šādi lielāki vai mazāki centri atradās kādas lielākas vai mazākas upes un pat upītes ietekas tuvumā. Zīmīgi, ka šādus ciemus sauca par zvejnieku ciemiem, tādējādi it kā jau definējot to konceptuālo atšķirību no zemnieku sētām, kuras bija izvietotas dziļāk sauszemē – parasti ap 2 km no jūras krasta. Iespējams, tas bija saistīts ar jau pieminētajiem “piratērijas elementiem” (Johansons 1962, 9–10), bet samērā droši to noteica lauksaimniecībai grūti izmantojamā zeme krasta kāpu zonā, kas bija smilšaina un tāpēc varēja dot tikai ļoti trūcīgu ražu.

Vidzemes jūrmalas teritorijā jau kopš viduslaikiem var konstatēt vairākas apdzīvotas vietas – ciemus un viensētas –, kas atradās tuvu jūras krastam, un daļa no tām ieraugāmas arī šodien. Interesanti, ka arī šo vietu definēšana kā zvejnieku sētas, ciemi, iespējams, nenotika uzreiz. Kā savā rakstā “Zivis, zvejošana, zivju tirdzniecība un patēriņš igauņu apgabalā no 13. līdz 16. gadsimtam” norādījusi igauņu vēsturniece Inna Poltsama-Jurjo (*Inna Poltsam-Jūrjo*), atsaucoties uz cita sava kolēģa Ena Tarvela (*Enn Tarvel*) pētījumiem, sākotnēji šos piekrastes ciemus, kas tikuši konstatēti jau sākot no 13. gs., ne vienmēr vēstures avotos sauca par zvejnieku ciemiem un vēl 16. un 17. gs. nav bijusi izteikta atšķirība starp zvejnieku ciemiem un citiem piekrastes zonā esošiem ciemiem, turklāt šiem piekrastes ciemu iedzīvotājiem lauku apstrāde spēlējusi lielu lomu un viņi nodevas maksājuši ar lauksaimniecības precēm (Poltsam-Jūrjo 2021, 27). I. Poltsama-Jurjo gan nenodala Baltijas jūras piekrastes iedzīvotājus un iekšzemē pie ūdenstilpēm – upēm, ezeriem vai dīķiem dzīvojošos, kuri nodarbojušies ar zvejniecību. Tomēr ilgstoša pieredze, pētot dažādas zemnieku kategorijas Vidzemē 17. un 18. gs., liek secināt, ka lielāko grupu veidoja zemnieki, kuru pamatnodarbe bija saistīta ar lauksaimniecību, kamēr ar zvejniecību nodarbojās ļoti mazs iedzīvotāju skaits, kuru var dalīt divās daļās – tie, kas dzīvoja tiešā jūras tuvumā un nodarbojās ar jūras zvejniecību, un tie, kas zvejoja iekšējos ūdeņos – upēs, ezeros, dīķos. Kā vieni, tā otri muižas teritorijā bija tikai dažas saimniecības (ģimenes) un zivju piegāde zemes kungam bieži bija viņu vienīgā saistība. Parasti viņi bija dzimtcilvēki, un šie zvejošanā specializējušies iedzīvotāji ar lauksaimniecību

nodarbojās tikai, lai pabarotu sevi, un viņu pienākumos nebija nodot muižai lauksaimniecības izstrādājumus. Bija arī atšķirība abu šo zvejnieku grupu darba specifikā – jūras zvejniecība bija saistīta ar vairākiem riskiem, starp kuriem vētras bija izplatītākās zvejniekus apdraudošās briesmas.

Šajā rakstā personu vārdu rakstība ir saglabāta kā attiecīgajā vēstures avotā un nav mēģināts tos latviskot, jo daudzos gadījumos varētu būt vairāki varianti, tādējādi saglabājot avota oriģinalitāti un izvairoties no subjektīviem pārcēlumiem. Turklāt jāņem vērā, ka apskatāmajā laikā pareizrakstība pieļāva samērā brīvu personu vārdu traktējumu, un viens vārds vai uzvārds dažāda laika pierakstos var atšķirties, jo pamatā bija atkarīgs no rakstītāja izglītības un sapratnes par vietējo iedzīvotāju vārdiem.

Interesants materiālu apkopojums par šodien tipisku kūrortu Saulkrastiem, skatot tos gadsimtu griezumā, tapis tepat Latvijā, un to paveikusi Saulkrastu novadpētniece Inga Zemīte (Zemīte 2014). Lai arī šajā pētījumā vairāku faktu izcelsme neapšaubāmi ir avotos balstīta un atrodama arī šodien dokumentu krātuvēs, tomēr brīžiem tie nav sistemātiski atlasīti un apkopoti, tādēļ kopējā aina ne vienmēr veidojas precīza. Tā tiek minēts, ka 17. gs. sākumā Pēterupes ciema jūrmalā bijušas tikai trīs zvejnieku sētas (Zemīte 2014: 11), tomēr metodiska avotu analīze rāda, ka to skaits bijis lielāks. Līdz ar to veidojas priekšstats, ka jūrmala šodienas Saulkrastu teritorijā bijusi ļoti reti apdzīvota, tomēr pētījumi rāda nedaudz atšķirīgāku ainu, un to mēģināsim parādīt šajā publikācijā.

Baltijas jūras Rīgas līča piekrastes apdzīvotības izpēte, koncentrējot uzmanību tieši uz tiem iedzīvotājiem, kuri mitinājās vistuvāk krasta līnijai, pamatā notiks, balstoties uz specifisku avotu grupu – arklu revīzijām. Šīs revīzijas zemes kungi sāka īstenot jau viduslaiku periodā, tomēr tieši agro jauno laiku posmā tās kļuva par gandrīz regulāri īstenotu pasākumu, jo to lielā mērā noteica jaunās valsts iekārtas un pārvaldes sistēmas būtība, kas 17. gs. virzījās absolūtas valsts virzienā. Šādai valstij, kur valdnieks centās koncentrēt savās rokās visu varu, bija svarīgi zināt, ar kādiem resursiem viņš var rēķināties attiecīgajā brīdī un arī zināmā perspektīvā. Arklu revīzija deva informāciju par lauksaimnieciski apstrādājamo zemju platību, ražību, lauksaimniecības kultūrām, mājlopiem, jo sevišķi – zirgiem, kā arī nodevām – gan naudā, gan naturālījās. Tāpat valdnieks ieguva informāciju par vīriešu skaitu pakļautajā teritorijā, kuri varētu tikt rekrutēti

militāram dienestam, tāpēc jo sevišķi vērtīgas bija ziņas par saimniekiem un viņu dēliem, kamēr 17. gs. sieviešu uzskaitē bieži izpalika. Līdz ar to, lai informācija būtu atbilstoša, revīzijas tika rīkotas periodiski, reizēm tikai ar dažu gadu starplaiku.

Pirmā publicētā arklu revīzija Vidzemē tika veikta 1601. gadā pēc hercoga Kārļa pavēles, un sākotnēji bija paredzēts apzināt tikai igauņu daļu, bet, tā kā Zviedru-poļu kara (1600–1629) rezultātā Zviedrijas rokās nonāca Vidzeme, tad protokoli saglabājuši ziņas arī par Latvijas daļu. No tiem izriet, ka Salacgrīvas-Svētciema apkārtnē ir bijuši divi zvejnieki, no kuriem viena pienākums bija zvejot ar zvejas vadu un kā nodevu bija jādod lasi (*treugen lachs*), kamēr otra pienākums bija dot desmito tiesu ar zivīm (Švābe 1933: 392). Savukārt Liepupes draudzes teritorijā Vainižos tika atzīmēti divi zvejnieki – *Nicke Schwynick* un *Peter Schweynick*. Abiem bija pa pusarklam zemes (Švābe 1933: 409). Diemžēl viņu pienākumi pret savu zemes kungu nav fiksēti. Tomēr ļoti zīmīgs bija otra zvejnieka uzvārds, kas fonētiski ir tuvs latviešu vārdam “zvejnieks”, tādējādi it kā pasvītrotot viņa nodarbošanos, kas jau bija definēta nosaukšanā par zvejnieku.

Krimuldas pilsnovada Jaunajā muižā revīzijas veikšanas laikā 1601. gadā arī bijuši zvejnieki jūrmalā (*Die fischer am strande*), kuri esot izpildījuši savas saistības, diemžēl netiek atklāts, kādas tās bija (Švābe 1933: 431). Bīriņu (*Koltzem*) muižai arī bija 10 saimniecības, kuras tika definētas kā “jūrmalas un vienkāji vai zvejnieki” (*Strandpauren 10 so einflußling oder fischer*) (Švābe 1933: 433).

1624./1625. gada arklu revīzija Turaidas pilsnovadā reģistrējusi vairākus jūras krasta tuvumā dzīvojošos, kuru pienākums bija nodarboties ar zvejniecību, savukārt pienākumi kā tipiskiem zemniekiem viņiem vai nu nebija noteikti vai arī bija būtiski vieglāki. Lielā mērā tas bija saistīts ar piekrastes zemes zemo auglību, tādējādi tās bija nederīgas lauksaimniecībai.

Turaidas pilsnovada Veltišu vakā bija divi ciemi – Veltišu un Aregilu. Agrāk, domājams, pirms Zviedru-poļu kara, Veltišu ciemā esot bijušas 17 zemnieku mājas, bet 1624. gadā vairs tikai sešas no tām apdzīvoja zemnieki, starp kuriem viens tika nosaukts par zvejnieku – Varse Andress (*Warse Andres*), lai arī viņš līdzīgi kā citi savā ciemā bija dzimtzemnieks. Arklu revīzijas protokolā arī īpaši norādīts, ka viņam nav zemes un viņš dzīvo jūrmalā (*wohnet am Strande*). Šim vīram bija viens dēls, vārdā Tomass, kā arī viens zirgs un viena govys, un viņa

pienākums bija piegādāt vienu mucu reņģu un 1000 nēģus, kā arī samaksāt piecus vērdukus kā t. s. vakas naudu (Straube 2019: 68–69).

Tā paša pilsnovada Jaunajā muižā (*der Nye Hoff*), kas piederēja Heinriham Ūlenbrokam (*Heinrich Vlenbrock*), kā atsevišķu kopu blakus ciemiem fiksēja jūrmalas zvejniekus (*Strand Fischer*) – divus vīrus (ar ģimenēm): Jirgens Kauss un Pulka Ansis, abi, iespējams, dzimtzemnieki, kaut arī šī norāde atrodama tikai pie Anša, un abi mitinājās uz ¼ arkla liela zemesgabala katrs. Abiem bija pa vienam zirgam un vienai govij (Straube 2019: 94–95). Ceturtdaļa arkla zeme samērā skaidri norāda, ka šiem abiem vīriem zemesgabali ir caurmērā uz pusi mazāki kā pārējiem apkārtnes zemniekiem, kas liek domāt, ka tie kalpoja tikai un vienīgi pašu pabarošanai. Tāpat pie viņiem neatrodam norādi par pienākumu strādāt muižā.

Savukārt Carnikavas muižas teritorijā blakus diviem ciemiem – Mārekillas (*Mahrekill*) un Nabai (*Nabbaczeem*) – dzīvoja arī seši zvejnieki:

1. Skoto Andress (*Sckotto Andres*), bērnu viņam nebija, saimniecībā viens zirgs un viena govs;
 2. Tomass Mēnes dēls (*Tomas Moehnes dehl*), kuram pašam bija viens dēls vārdā Miks, saimniecībā viens zirgs un viena govs;
 3. Karešu Lauris (*Karresche Lauer*), kuram bija viens dēls vārdā Jānis, saimniecībā viens zirgs un viena govs;
- Kā norāda revīzijas protokols, tad šie trīs zemnieki ik gadu katrs muižai nodeva 20 kālus (1 kāls = 30 gabali, tātad kopā 600) butes, tāpat viņiem bija pienākums nodrošināt klaušu kārtībā muižā nedēļā pa vienam strādniekam 3 dienas.
4. Nika Sauka (*Nikke Sauken*), kuram bija viens dēls vārdā Ansis, un viņam bija tikai viena govs;
 5. Tilgals Gerts (*Tilgal Gerdth*) ar vienu dēlu vārdā Jāni, un viņam bija viens zirgs un viena govs;
 6. Bāze Hermanis (*Base Herman*), kuram bija tikai viens zirgs un viena govs.

Šiem trim zvejniekiem savukārt katram gadā bija pienākums nodot desmit kālus butes, bet klaušu pienākumi bija identī ar pirmajiem trim (Straube 2019: 115).

Atšķirībā no Jaunās muižas zvejniekiem, kuriem bija fiksēti to rīcībā esoši nelieli zemesgabali, carnikaviešiem tādi netika uzrādīti. Jādomā gan, ka pie mājas kāds zemesgabals bija, ko varēja izmantot pārtikā nepieciešamāko produktu audzēšanai.

Jaunajā muižā tos pašus zemniekus-zvejniekus revīzijas komisija fiksēja savos protokolos arī 1630. gadā. Diskusija varētu būt vienīgi par Pulka mājām, jo tagad to vietā parādās nosaukums "*Platt Kay*", ko gan varētu, ņemot vērā tā laika samērā brīvo vārdu un vietvārdu rakstību, arī uzskatīt par vienu un to pašu, kamēr gan Kauss, gan Nambis ir sastopami un viegli atpazīstami vārdi (Dunsdorfs 1938). Kā izpētījis vēsturnieks Muntis Auns, 17. gs. beigās šī zvejnieku apdzīvotā vieta jau bija krietni evolucionējusi un 1683. gadā tur bija desmit sētas, kā arī darbojās krogs (Auns 2019: 234). Diemžēl pētnieks nav sniedzis ziņas, vai visas desmit sētas nodarbojās ar zvejniecību un savas saistības pret zemes kungu pildīja, nododot kādu noteiktu sava loma daļu.

Vidzemes 1638. gada arklu revīzijas protokolos par Carnikavu un Jauno muižu pēdējā Muižas ciemā (*Muisse Cehm*) bijis kāds dzimtcilvēks *Bartolt Saulgoss*, kurš, iespējams, bijis zvejnieks, jo protokolā ailē par klausām ir norāde: "darbā nedodas, ir trūcīgs un dažkārt (*bisweilen*) zvejo". Viņam bija arī dēls Hanss, kā arī viens zirgs un viena govys (Dunsdorfs 1938: 204–205).

Savukārt Carnikavā pēc *Merekuell* ciema seko norāde par jūrmalas zemniekiem, par kuriem vispirms atzīmēts, ka viņi dzīvo pie Gaujas, viņiem bijušas tikai dārza vietas un acīmredzot tāpēc nav pienākuma kaut ko dot nodevās, kā tikai jānodod muižai viens lasis un viens taimiņš (Dunsdorfs 1938: 210). Tālāk protokolā uzskaitīti šie jūrmalas zemnieki:

1. *Ewert Daamme*, viņam viens dēls, gadu vecs, dod vienu lasi;
2. *Skolle Hans*, nodod tikai vienu taimiņu, jo viņam nav savas laivas;
3. *Medels Mickel*, ir viens dēls *Juckum*, trīs gadus vecs, nodod lasi;
4. *Karress Laur*, ir viens dēls Jānis, esot brīvs, nodod vienu lasi;
5. *Kacke Gert*, kurzemnieks, ir četrus gadus vecs dēls *Tys*, ir trūcīgs, nodod vienu taimiņu;
6. *Skabbe Skersten*, ir galīgi trūcīgs. (Dunsdorfs 1938: 210)

Tālāk seko interesanta informācija par astoņām saimniecībām, kuru ļaudis esot nopirkti no ģenerālkambarkunga (*Generahl Camereren*). Viņi bija izmitināti uz maza, tikai pusarkla liela zemesgabala, dzīvojot no zvejniecības un maizei graudus iepērkot. Tomēr protokolā norādītais atklāj, ka visi šie astoņi, lai arī viņiem praktiski nav aramzemes, sēj 1–3 siekus rudzu un līdzīgā apjomā miežus, viņiem visiem ir govys un zirgi, turklāt pieciem bija divas govys un vienam pat trīs govys,

un visiem bija jāpilda kļaušas vai nu ar zirgu (īstenieks), vai kā kājniekam (otriniekam) (Dunsdorfs 1938: 210–213).

1638. gada arklu revīzijas protokolos par Carnikavu atrodamas arī ziņas par vairākiem jūrmalas zemniekiem (*Seestrand Bauren*), kuri dzīvojuši plavā un iztiku pelnījuši ar zvejniecību. Viņu pienākumos ietilpa nodot 2000 reņģes un četras buntas bušu, tajā pašā laikā viņiem nebija pienākuma pildīt kļaušas un viņiem bija tikai dārza vieta (*garten stelle*). Tie bija:

1. *Sweder Brents*, kurzemnieks, dzīvojot jau ceturto gadu, dod 2000 reņģes un četras buntas (1 bunte = 30 gabali) butes;
2. *Hans Meht*, ir līdzīgs iepriekšējam;
3. *Baht* esot aizbēdzis;
4. *Hans Sigul*, no Siguldas, dzīvojot jau 28 gadus un pildot pienākumus līdzīgi iepriekšējiem;
5. *Stroke Nicke*, kurzemnieks, viņam bija audžudēls Mārtiņš, līdzīgi iepriekšējiem;
6. *Hintse Jurring*, līdzīgi kā iepriekšējie;
7. *Bule Jacob*, pienākumi līdzīgi, ir 18 g. v. dēls vārdā *Jacob*;
8. *Medde Sabag Rein*, līdzīgi kā iepriekšējie;
9. *Basun Marting*, bija ļoti trūcīgs, viņam nekā nebija, un viņš nodeva tikai divas buntas bušu;
10. *Kagge Matsch*, viņam jūrmalā bija tikai būdiņa (*Budchen am Strande*), un viņam nebija nekā, kā arī viņam nebija pienākumu. (Dunsdorfs 1938: 212)

1683. gada un līdzīgi arī 1688. gada protokoli uzrāda šādus zemniekus – jūrmalniekus Jaunās muižas teritorijā – *MeBe/ Mische GriBel (I), GriBe/ Jūrmal Griessel, Putz/ Putz, Migling, Tetter, Timmei/ Timmai, Platkage, Platkay, Sille, Agje, Herm/ Kerne*, kā arī *Krogen/ Agjemund Krug* (Auns 2019: 234). Kā redzam, šie visi vārdi ir jauni un nav novērojama pēctecība ar gadsimta pirmajā pusē šeit dzīvojušajiem ļaudīm. Jāpieņem, ka arklu revīziju turpmākas detalizētas studijas dos skaidrību, vai zvejniecība bija šo visu sētu vienīgā nodarbe vai arī viņiem bija kādi citi pienākumi pret muižu.

Kā izpētījis M. Auns, 1744. gadā arklu revīzija konstatēja lielāko daļu to pašu saimniecību, proti: *Mesche Griesch/ Mesche Griesel, Jūrmal Griesel, Putz Pawul, Migling, Tetter, Timmain, Plattkay, Sille, Agje un Kerne*. Kā redzam, kroga vairs nav, bet pie Teteriem ir norāde, ka šīs mājas atrodas bijušā kroga vietā. Sila mājas gan

bijušas tukšas. Gadsimta beigās (1795. g.) lielākā daļa no šīm saimniecībām ir joprojām sastopamas, un klāt nākusi vēl Plūgu saimniecība. Auns lielu daļu no tām ir identificējis Latvijas armijas Ģeodēzijas-topogrāfijas daļas (ĢTD) 1927. gadā publicētajā kartē (Auns 2019: 234):

1795	1927 ĢTD karte
<i>Meschegriesel</i>	<i>Grīši</i>
<i>Migling</i>	<i>Migliņi</i>
<i>Timmay</i>	<i>Timmaji</i>
<i>Platkay</i>	<i>Platkāji</i>
<i>Sille</i>	<i>Silandžas</i>
<i>Aggie (krogs)</i>	<i>Aģes</i>
<i>Kerne</i>	<i>Ķēnes</i>
<i>Plugge</i>	<i>Pluģi</i>

1795. gadā šeit uzskaitītās jūrmalnieku sētas vairs nav Jaunās muižas teritorijā, bet gan ierakstītas Skultes muižas dvēseļu revīzijā. Auns, pamatojoties uz t. s. Turaidas piektdaļas karti, secinājis, ka Jaunās jeb Jaunmuižas (vēlāk – Skultes muižas) zvejnieku sētas atradās “piekrastes joslā tagadējā Zvejniekciema (orientējoši no Baltijas ielas dienvidos līdz “Platkājām” ziemeļos)(..) Tā kā laika gaitā radikāli mainījusies šīs teritorijas apbūve, ir grūti precīzi lokalizēt seno saimniecību atrašanās vietu. *Kerne*, *Jurmals Ghrissel*, *Putz* un *Migling* sētas iezīmēja jūrmalas saimniecību dienvidu grupu, no kurām uz austrumiem (nepilnus 2 km no jūras krasta) atradās *Messe Grissell* mājas. *Tetter* sēta atradās pie Aģes grīvas, upes kreisajā krastā, netālu bija ierīkots arī Aģes krogs un *Agje* mājas. (..) *Timme/ Timmai* un *Platkage/ Platkay* sēta saistāma ar tagadējo Platkāju un Timmāju/ Sentimmu māju grupu Zvejniekciema ziemeļdaļā.” (Auns 2019: 235)

Krietni sarežģītāk ir ar pieminētajiem sešiem Carnikavas jūrmalniekiem, respektīvi – zvejniekiem. Tie fiksēti tikai 1624. gada revīzijā. M. Auns šajā apvidū kā centrālo atskaites punktu min Pemperu muižu, kuras sastāvā, pēc viņa

norādēm, 1630. gadā bija piecas jūrmalas sētas: *Bule, Stroh, Balte, Sigoll* un *Schewder*. Tās konstatēja arī nākamā – 1638. gada – revīzija, taču Auns fiksējis vēl piecas jaunas sētas (Auns 2019: 305). Diemžēl arī šeit nekļūst skaidrs, kāda bija šo jūrmalnieku nodarbošanās – vai viņi bija zemnieki vai zvejnieki.

1744. gada revīzijā Pemperu muižas zemnieku saimniecības pēc to izvietojuma un saimnieku nodarbošanās sadalītas divās skaidri noproklamās daļās – Pemperu zemnieki un jūrmalnieki. Lielais zviedru kadastrs ievieš zināmu skaidrību šajā teritorijā – kā zvejnieki (*Fischer Bauern*) minēti: *Sweder/ Swedre, Lodingh/ Lodding*; kā jūrmalnieki (*Strand Bauern*): *Butchi/ Butke, Sille Claus/ Sille Clas, Aulit/ Aul, Masse Putringh/ Klein Puttrin, Crumin/ Gross Putring, Kaucke/ Kaukie*. Kadastrā minētas arī piecas viensētas (*Streu Gesinde*). (Auns 2019: 306–307)

Mēģinot veikt šo vietu lokalizāciju mūsdienu ainavā, bieži nākas konstatēt, ka tas nav iespējams. Viena no problēmām, iespējams, bija pārrāvumi kādas sētas apdzīvotībā. Ģimene izmira vai bija spiesta pārcelties uz citurieni, citreiz saimi piemeklēja kāda nelaime (ugunsgrēks). M. Auns norāda uz Lielā mēra ietekmi uz apdzīvotību, kā arī vēja eroziju, kuras dēļ esot pamestas *Lehlputning, Kaucke* un *Buhle* mājas (Auns 2019: 306).

Bīriņu (*Koltzem*) muižas teritorijā jau 15. gs. vidū dokumentos tika fiksēta Jūrmalas (*Strand*) vaka, un 1564. gadā tajā bija uzskaitītas 22 sētas (Auns 2019: 312). 1624. gada revīzijā piefiksēta Jūrmalas (*Die Juremalsche*) vaka ar deviņiem ciemiem. Loģiski, ka protokolu beigās atrodama norāde, ka vakā bija seši zvejnieku puīši (*fischer Kerlls*), kuru pienākums muižai bija nodot kopā 4000 reņģu, un citu pienākumu nodot ko naturālīgās vai naudā, kā arī iet klaušās, viņiem nebija (Straube 2019: 122–123, 128–129). M. Auns gan savā pētījumā minējis vakā 10 ciemus, tomēr šķiet, ka tā ir kļūda – pie desmitās numerācijas protokolā nav minēts kāds ciems, bet gan šāds teksts – “10. *Seko Jūrmalas vakas ciemu nosaukumi, kā mēs tos pēc zemnieku un stārstu izteikumiem atradām aizņemtus un kā bija sākotnēji*” (Straube 2019: 122–123).

1630. gadā, lai arī kopējais apdzīvoto saimniecību skaits dažos gados (kopš 1624. g.) bija pieaudzis, tomēr zvejnieku sētu skaits bija sarucis uz pusi, un tagad bija tikai trīs sētas (Auns 2019: 313). 1638. gada Vidzemes arklū revīzija Bīriņos pie *Aude* ciema minējusi trīs zvejnieku zemniekus (*Fischer bauren*):

1. *Hake Friedrich*, kurzemnieks;
2. *Ewert Kyse*, kurzemnieks;
3. *Suckels Buige*, kurzemnieks.

Protokolā norādīts, ka viņi dzīvoja jūrmalā (*am Strande*) uz saviem dārza gabaliem, zeme tur esot smilšaina, un kā nodevu viņi nododot 3500 reņģes. Katram no viņiem bija pa zirgam un govij (Dunsdorfs 1938: 218–219). Interesantas asociācijas raisa norāde pie šiem trim zvejniekiem – “kurzemnieki”. Iespējams, ka viņi bija apzināti atrasti Kurzemē kā cilvēki ar pieredzi jūras zvejniecībā, tomēr šādu pieņēmumu varēsīm uzskatīt par korektu tikai tad, ja tiks noskaidrots, no kurienes šie cilvēki ir ieradušies un kur viņi bija dzīvojuši pirms pārcelšanās.

Interesanti, ka šī revīzija Bīriņu muižas teritorijā konstatēja lielu skaitu zemnieku kārtas pārstāvju, kuri bija t. s. jaunie vai ienācēji, un viņu izcelsmes vieta tika norādīta “Kurzeme”. Savukārt 18. gadsimtā, respektīvi, 1744. gada revīzijā, šķiet, nav bijusi atsevišķi izdalīta kāda zvejnieku sēta (Dunsdorfs 1938: 218–219). Vai visi bija tikai zemnieki?

Vēl viena vieta, kur dzīvoja zvejnieki-zemnieki (*Fischer Bauern*), bija Eikažu jūrmala. Lielā zviedru kadastra tapšanas laikā (1682/1683. un 1688. g.) Eikažu muižai piederēja 11 zvejnieku sētas. M. Auns tās apzinājis samērā ilgā laika posmā – sākot ar 17. gs. beigām un līdz pat 1795. gadam, un to nosaukumi bija šādi:

1. *Lieksche / Litze / Lietze*
2. *Jakast / Zaxt / Ziackste / Tschakste*
3. *Acke / Ahke / Aacke*
4. *Kiese / Kiese / Sille Kiese*
5. *Kiese / Kiese / Kape Kiese*
6. *Haddj / Pladde / Pladde / Pladde Krug*
7. *Siuskel / Suckul*
8. *Greu / Grewe / Lehl Grewe*
9. *Skullt / Skutte*
10. *Gharis-Peeter / Garie / Sillesemmneck*
11. *Kalleis Iggaun / Peter Kapelle Krug*

Latvijas armijas ģeodēziski topogrāfiskās daļas kartē no tām tikai divas tiek identificētas ar atpazīstamām vietām šodien: *Skullt* – Skulte un *Suckul* – Sūkuļi (Auns 2019: 320).

Interesi izraisa arī Jūrmalas vaka (*Strand Wake*) ar tur mītošajiem jūrmalas zemniekiem (*strandt pauren*). Tomēr M. Auns, kurš pētījis šo ciemu dinamiku, šaubās par to kā zvejnieku saimniecību statusu, jo tās atradušās patālu no krasta līnijas. Arī norādītie zemes apjomi tur ir salīdzinoši vairāk līdzīgi zemnieku saimniecībām, nevis zvejnieku (Auns 2019: 322). 1630. gada arklu revīzija tur esot konstatējusi trīs zvejnieku saimniecības (Auns 2019: 324).

Šī raksta sākumā pieminētajā I. Zemītes grāmatā par Saulkrastu vēsturi īpaši atzīmēts 1764. gads, nosaucot šī gada 24. jūliju par, iespējams, liktenīgu pavērsienu šodienas Saulkrastu piekrastes dzīvē (Zemīte 2014: 18). Šajā datumā Katrīna II, pēc nesenās kronēšanas apceļojot savu impēriju, ceļojuma laikā pa Baltijas guberņām bija spiesta nakšņot Pabažu muižas vasarnīcā jūras tuvumā un esot arī peldējusies it kā šodienas Baltās kāpas tuvumā. Viņa esot arī apdāvināta ar Pēterupē atrastajām upes pērlēm, kuras turpmāk bijis jāsūta uz Pēterburgu. 19. gs., kad arvien biežāk cilvēki sāka pievērsties sava ķermeņa kopšanai un veselīgam dzīvesveidam, Vidzemes muižnieki izmantoja šo faktu un jūras krastā būvēja vasarnīcas, bet šo vietu par godu imperatorei un viņas peldei nosauca par Katrīnbādi.

Zīmīgi, ka arī Johans Kristofs Broce savā kolekcijā ir saglabājis kādu vizuālo informāciju par Vidzemes jūrmalu. 2002. gadā izdotajā viņa darbu 3. sējumā "Latvijas mazās pilsētas un lauki" atrodami attēli "Lilastes upes ieteka Baltijas jūrā starp Zāmuēla pārceltuvi un Pētera kapelu Rīgas apriņķī 1795. gada 6. jūlijā", "Skats pie Pēterupes kapelas Valmieras apriņķī Baltijas jūras krastā pie Pērnavas ceļa 1794. gadā", "Skats pie Pēterupes kapelas pie Pēterupes, 42 verstis no Rīgas, 1794. g." un "Pasta stacija pie Pēterupes kapelas pie Rīgas-Pērnavas lielceļa 43 verstis no Rīgas 1794. gadā", kā arī vēlākā Tērbatas universitātes profesora J. V. Krauzes zīmētā dabas ainiņa, kas rāda Pēterupi netālu no Pētera kapelas (Broce 2002: 178-185). Šķiet, ka tikai pirmajā attēlā aizmugurējā plānā redzama jūra un Lilastes upe, kas savieno Lilastes ezeru ar līci un ir tikai 1 km gara.

Īpaši interesanti ir pie otrā attēla pievienotie paskaidrojumi, kur citētas jau pieminētā mākslinieka Krauzes piezīmes par viņa kopīgo braucienu jūrā ar Pēterupes zvejniekiem: "Precizitāte un izveicība, ar kādu tie (zvejnieki) izpildīja sava vadoņa pavēli, izliekot tīklus, ievērojot distances, virzienu un vienādi airējot, darīja neslavā celtajai latviešu neizpalīdzībai godu. Ieguvums neatlīdzināja darbu,

neskatoties uz to, krietnie ļaudis nežēlojās; te viņiem vairāk kā ienākums noderēja izdevība parādīt savus spēkus, talantu un veiklību.

Tie bija patiesi godīgi ļaudis, ģērbti pēc jūrnieku modes, labi pārtikuši, ar stingru, spītīgu skatienu, un viņu dzimtkungu klātbūtnē (kas arī piedalījās zvejas vērošanā) nepavisam neapmulsuši, kā tas ir parasti pie zvejniekiem. Gandrīz visiem bija īsi, šauri, zili svārki ar sudraba pogām un ap kaklu smalks sarkans, melns vai dzeltenīgs lakats pēc matrožu modes, smalki balti krekli, un tie nēsāja mazo, apaļo cepuri ar lenti un sprādzi. Starp viņiem bija daudzi skaisti jaunekļi, slaidi, lecīgi, zeltcirtaini, senie lībieši, kas tikai pārmainījuši savu mātes valodu un pieņēmuši no svešajiem brīvajiem kuģļaudīm Rīgā, Pērnavā un Ārensburgā (Kuresārē) daudz paradumu.” (Broce 2002: 181)

Līdz ar to arklu revīziju protokolā samērā pārliecinoši parāda, ka, lai arī Baltijas jūras piekraste bija retāk apdzīvota kā zemes iekšiene, tomēr nedrīkstam uzskatīt, ka tā bijusi tukša – virknē apdzīvoto vietu šodienas Carnikavas, Lilastes, Saulkrastu, Zvejniekciema un Skultes vietās atradās vairākas zvejnieku sētas, kuru iedzīvotāji pamatā nodarbojās ar jūras zveju un caur to pildīja savus pienākumus pret zemes īpašniekiem – muižniekiem, nododot zivis: reņģes, butes, lašus. Lauksaimniecību viņi piekopa tikai tik lielā apjomā, cik tas bija nepieciešams pašu pabarošanai. Lai arī viņiem nebija nepieciešamības apstrādāt lielākus zemes gabalus, zirgs, kuru sastopam visās saimniecībās, visdrīzāk kalpoja zvejai kā vilcējspēks.

Tajā pašā laikā pludmalē līdz pat 19. gs. mēs nesastapsim atpūtniekus, varbūt tikai kādu retu jūras ainavas un jūras stihijas apjūsmotāju. Vai tolaik ļaudis saulējās – visdrīzāk nē, vai ļaudis tolaik peldējās – arī nē, ja nu vienīgi šeit pieminēto zvejnieku bērni bija toreiz tie, kuri ar savām balsīm pieskandināja pludmali un veldzējās jūras ūdenī, gaidīdami savus tēvus no zvejas.

AVOTI UN LITERATŪRA

- Auns, Muntis (2019). Turaidas un Krimuldas pilsnovada 13.–18. gadsimta vēsturiskā ģeogrāfija. Gvido Straube, red. *Vidzemes 1624./1625. gada arklu revīzija*. Rīga: Zinātne, 173.–337. lpp.
- Broce, Johans Kristofs (2002). *Zīmējumi un apraksti*. 3. sējums. Red. Teodors Zeids, Rīta Brambe, Gvido Straube. Rīga: Zinātne.
- Dunsdorfs, Edgars, red. (1938). *Vidzemes 1638. gada arklu revīzija*. I burtnīca. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgādiens.
- Johansons, Andrejs (1962). Baltijas pēdējais pirāts. Johansons, Andrejs. *Vēju mezglī*. Stockholm: Daugava, 9.–34. lpp.
- Poltsam-Jūrjo, Inna (2021). Fisch, Fischerei, Fischhandel und -konsum im estnischen Gebiet vom 13. Bis 16. Jahrhundert. *Forschungen zur baltischen Geschichte*, 16, S. 22–50.
- Švābe, Arveds, Hrsg. (1933). *Die Älteste schwedische Landrevision Livlands (1601)*. Latvijas Universitātes raksti. Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes serija II.3. Rīga: Latvijas Universitāte.
- Straube, Gvido, red. (2019). *Vidzemes 1624./1625. gada arklu revīzija. Turaidas, Krimuldas un Siguldas pilsnovadi*. Rīga: Zinātne.
- Zemīte, Inga (2014). *Saulkrasti. No vissenākajiem laikiem līdz Latvijas neatkarības atjaunošanai*. Saulkrasti: Saulkrastu novada dome.

SUMMARY



GVIDO STRAUBE

SEASIDE BEFORE JŪRMALA (SEASIDE):
THE COAST OF THE BALTIC SEA
IN THE EARLY MODERN TIMES

Historical sources show quite convincingly that although the coast of the Baltic Sea was less populated than the interior of the earth, we should not assume that it was empty – in several places in today's places of Carnikava, Lilaste, Saulkrasti, Zvejniekciems and Skulte, there were several fishing farms whose inhabitants were mainly engaged in with sea fishing and through it fulfilled their obligations to the landowners – nobles, by handing over fish – herrings, plaices, salmon. They practiced agriculture only as much as it was necessary to feed themselves. Although they did not need to cultivate larger plots of land, the horse that we find on all farms probably served the same fishing as a traction force. At the same time, on the beach until the 19th century, we will not meet vacationers, maybe only a rare admirer of the seascape, and sea elements. Did the people sunbathe – most likely not, did the people swim – also no, if only the children of the same fishermen were the ones at that time who licked the sand of the seashore and refreshed themselves in the seawater, waiting for their fathers from fishing.



MĀRTIŅŠ MINTAURS

PILSĒTA UN PLUDMALE:
KŪRORTA PIRMSĀKUMI RĪGAS
JŪRMALĀ 19. GADSIMTĀ
UN 20. GADSIMTA SĀKUMĀ

ANOTĀCIJA

Rakstā aplūkota Rīgas jūrmalas izveidošanās 19. gadsimtā un 20. gadsimta sākumā, izmantojot laikabiedru liecības un apkopojot historiogrāfijā pieejamos datus par apstākļiem, kas ietekmēja kūrorta attīstību Rīgas tuvumā šajā laika posmā. Apskatāmais laika posms iezīmēja Jūrmalas transformāciju no zvejniekciem kopuma par modernu kūrortu un jaunu veida pilsētu, kas apvienoja dabas apstākļu veidoto vidi, moderno dzelzceļa satiksmi un specifisku iedzīvotāju sastāvu, kurā ietilpa šīs vietas pastāvīgie iedzīvotāji un kūrorta pastāvīgie viesi. Jaunajos apstākļos veidojās savdabīga pilsētas apbūve un plānojuma struktūra, kas pakāpeniski ienesa urbānās dzīves elementus lauku videi raksturīgajos apstākļos. Vienlaikus attīstījās jaunas iedzīvotāju sadarbības un komunālās pašvaldības formas. Viena raksta ietvaros ir iespējams iezīmēt tikai dažus aspektus Rīgas jūrmalas vēsturē industriālajā laikmetā, kas vēl gaida pētnieku atklājumus un secinājumus.

ATSLĒGVĀRDI | kūrorts, Jūrmala, Baltija, bīdermeiers, urbanizācija, municipalitāte, modernizācija

ABSTRACT

The article deals with the development of a resort town located on the seaside of Riga Bay and known since 1920 as Rīgas Jūrmala in the 19th and early 20th centuries using the historiography data and notes taken by contemporaries. During the decades since the 1830s, Jūrmala became a resort town instead of just a bunch of sailors' villages situated along the beach spreading for 14 kilometres. This transformation was possible due to the development of Riga as a regional industry centre, the railway connection between Riga and Jūrmala active since 1877 bringing in several thousands of seasonal visitors every year. The changes in the social and economic structure of town inhabitants also caused new ways of organizing both the urban space here and the civil activities within the town. Only a few aspects of this development are mentioned in the article as new research in the history of resort town Jūrmala is to be expected.

KEYWORDS | resort, Jūrmala, Baltics, the Biedermeier Age, urbanization, municipality, modernization

Katras pilsētas vēsturē iespējams konstatēt faktorus, kam bijusi izšķiroša loma apdzīvotās vietas tapšanā, sākot ar ģeogrāfiskajiem apstākļiem un beidzot ar transporta infrastruktūru – sauszemes un ūdensceļu tīklu, kas to savieno ar citām apdzīvotajām vietām (sk. Masonens 1996 un Pāvilāns 1971). Protams, šis apstāklis ir spēkā ne tikai attiecībā uz senajām aizvēstures vai viduslaiku sabiedrībām, kur sāka attīstīties pilsētas un ar tām saistītais urbānais dzīves veids. Satiksmes ceļu sistēmas attīstības nozīme pilsētu dzīvē strauji pieauga tieši 19. gadsimtā, tā saucamajā industriālajā laikmetā, kad iedzīvotāju skaita pieaugums pilsētās un to masveida migrācija kļuva par vienu no “urbanizācijas revolūcijas” iezīmēm (Benevolo 1993: 160–169). Moderno lielpilsētu kontekstā īpaša vieta bija kūrortiem, kas attīstījās paralēli pilsētām kā starptautiskās satiksmes un tirdzniecības, kā arī rūpniecības centriem industrializētajos Eiropas reģionos, pie kuriem kopš 1880. gadiem var pieskaitīt arī Rīgu un tās tuvāko apkārtni.

Kūrortu popularitāte atspoguļoja ne tikai aristokrātijas un pilsētu iedzīvotāju vidusslāņa pārstāvju tieksmi pēc komforta un kvalitatīvas atpūtas dabā: 19. gadsimtā kūrorta apmeklējums kļuva par šo sabiedrības grupu pārstāvju dzīvesstila sastāvdaļu, kas raksturīga modernajam laikmetam. To noteica sociālais pieprasījums, gan attiecīgo aprindu priekšstatu par modi, gan nepieciešamība atgūt vai uzlabot veselību, kas turklāt piedāvāja arī jaunas un plašākas socializācijas iespējas kā savā kontaktu lokā, tā arī ārpus tā, it īpaši tad, ja tika apmeklēti ārzemju kūrorti, kam piemita arī zināma eksotikas vai neikdienišķa piedzīvojuma deva. Urbānais jeb pilsētnieciskais dzīvesveids kopš 19. gadsimta ietvēra arī tūrisma, ceļojumiem pilsētas tuvākajā apkārtņē nereti izvēloties mērķus, kas ļāva baudīt dabas skaistumu un pavadīt brīvo laiku (dažu dienu vai vairāku mēnešu garumā) labiekārtotās atpūtas vietās (Ewen 2016, 36–38). Kūrorts šim nolūkam bija vispiemērotākais, tāpēc, ja vien netrūka vajadzīgo ģeogrāfisko un tehnisko priekšnoteikumu, kurus īsumā aplūkosim turpmāk, lielpilsētu tuvumā 19. gadsimtā aktīvi veidojās dažāda lieluma un nozīmes kūrorti.

Raksta mērķis ir, izmantojot līdz šim publicētos vēsturnieku pētījumus un avotus, iezīmēt dažus pieturas punktus Rīgas jūrmalas attīstībā tā dēvētajā ilgajā 19. gadsimtā, kas ietver laikmetu no Franču revolūcijas sākuma līdz Pirmajam pasaules karam (1789–1914), pievēršot uzmanību tiem apstākļiem, kuru ietekme radīja Rīgas jūrmalas unikālo pilsētvidi un tās vēstures īpatnības. Latvijas

vēstures historiogrāfijā Rīgas jūrmalas vēsture lielākoties atspoguļota, apkopojot datus par svarīgākajiem notikumiem pilsētas dzīvē, lai gan īpaši jāatzīmē detalizētāk izstrādātais tās centrālajai daļai Dubultu apkārtni veltītais pētījums (Radovics 2018; Radovics 2025). Tieši šeit jau ap 1814.–1820. gadu ierodas pirmie peldu viesi un atpūtnieki no Rīgas, kuri uzsāk vasarnīcu būvniecību (Briedis 2018: 536, 558, 562) šaurākajā zemes strēlē, kas atdala Lielupi no Rīgas jūras līča ūdeņiem. Nākamajos trīsdesmit gados tieši šajā teritorijā, kas arī ir šī raksta uzmanības centrā, pakāpeniski iezīmējās šodien pazīstamās pilsētas aprises, iedzīvotājiem un apbūvei koncentrējoties atsevišķos ciemos, respektīvi, rajonos abpus Dubultiem.

Rīgas jūrmalas attīstība apskatāmajā laika periodā būtu citāda, ja to neietekmētu Rīgas kā industriālas reģionāla mēroga metropoles izveidošanās. No viduslaikos dibinātās tranzīta tirdzniecības pilsētas, kas 19. gadsimta sākumā, mainoties starptautiskās ekonomikas konjunktūrai, bija iegrimusi ekonomikas stagnācijā, Rīga gadsimta otrajā pusē strauji kļuva par rūpniecības centru (Oberlenders 2004, 18–27). Pilsētas saimniecības attīstība industrializācijas laikmetā bija saistīta ar Rīgas iedzīvotāju skaita pieaugumu, to sociālās struktūras un arī dzīvesveida izmaiņām. Britu vēsturnieks Šeins Īvens (*Shane Ewen*) monogrāfijā par urbānās vēstures nozari atzīmējis, ka vairums Eiropas pilsētu pirms industriālā laikmeta sākuma bija cieši saistītas ar agrāro ekonomiku. Lauku iedzīvotāju pārcelšanās uz pilsētām ir viens no svarīgākajiem faktoriem modernā laikmeta pilsētu vēsturē (Ewen 2016: 8). Rūpniecības un tirdzniecības metropoļu tuvumā, kur tam bija nepieciešamie priekšnoteikumi, veidojās piepilsētas zonas, kas ietvēra arī kūrortpilsētas. Rīgas jūrmalas attīstība noritēja paralēli Rīgas tapšanai par Baltijas mēroga ekonomikas centru, un tās ir aplūkojamas kā viena urbanizācijas procesa sastāvdaļas.

Vides apstākļi un transporta attīstība īpaši svarīgu nozīmi ieguva Rīgas jūrmalas vēsturē jau kopš 19. gadsimta vidus, kad šeit sāka veidoties laikmeta prasībām atbilstoša vasaras atpūtas vieta gan rīdziniekiem, gan vasarniekiem no citām Baltijas un Krievijas impērijas pilsētām. Pirmais faktors, protams, bija peldvietu ierīkošanai piemērota pludmale, ko papildināja citi kūrortam nepieciešami elementi, no sērūdēns atradnēm līdz dziednieciskajam klimatam, ko sniedz Rīgas Jūrmalajūrmala. Otrais faktors, kas bija saistīts ar peldvietu arvien pieaugošo

interesi par Rīgas jūrmalu un atspoguļoja tās ietekmi uz apkaimes attīstību, bija piekrastes apmeklēšanai piemērota ceļu tīkla un transporta infrastruktūras izveide, kas nodrošināja kūrorta attīstībai nepieciešamo atpūtnieku pieplūdumu.

Jāatzīmē, ka pirmie peldviesi kā Ķemeru, tā arī Dubultu 19. gadsimta sākumā ieradās ārstēšanās, nevis izklaides vai atpūtas nolūkā (Bērziņš 1978: 457). Kopš 1825. gada Dubultos vasarās sāka strādāt Vidzemes guberņas valdes ieceltais “peldu ārsts” – *Dr. med. Vilhelms Sodofskis (Wilhelm Sodoffsky, 1797–1858)*, kurš turklāt bija amatieris dabas pētnieks un rakstīja arī dzeju, bet 1839. gadā publicēja pirmo apcerējumu par jūras piekrastes kūrorta veidošanos Dubultos (Stavenhagen 1866: 7; Johansons 1962: 123). Sākumā peldviesiem nācās apmesties vietējo zvejnieku mājās, jo vasarnīcu vai pansiju būvniecība sāka attīstīties vēlāk. Ap 1840. gadu, kā novēroja ģeogrāfs Johans Georgs Kols (*Johann Georg Kohl, 1808–1878*) no Rietumeiropas aizgūtā ticība jūras sālsūdens dziedinošajam spēkam Rīgas jūrmalā jau bija kļuvusi visaptveroša un mazliet līdzinājās apsēstībai ar jūras peldēm kā brīnumlīdzekli veselības uzlabošanai (Johansons 1962: 108). Tomēr ārstniecībai drīz vien pievienojās arī atpūtas infrastruktūra, un tā minēto faktoru kombinācija 19. gadsimtā radīja priekšnoteikumus Rīgas jūrmalas izaugsmei no zvejniekiem virknes līdz populārākajam kūrortam mūsdienu Latvijas teritorijā.

1935. gadā publicētajā novadpētnieka Pētera Beltes (1862–1945) joprojām nozīmīgajā grāmatā par Rīgas Jūrmalas, Slokas un Ķemeru vēsturi piedāvātā pilsētas vēstures periodizācija (Belte 1935: 47–203) saistīta ar moderno satiksmes līdzekļu ietekmi jūrmalas dzīvē. Tā pirmo posmu Jūrmalas vēsturē iezīmē periods no 1783. gada, kad Krievijas impērija anektēja Kurzemes un Zemgales hercogisti agrāk piederējušo Slokas apkaimi,¹ kas tagad atrodas pie Jūrmalas rietumu robežas, līdz 1844. gadam, kad pa Bullupi un Lielupi tika uzsākta upju tvaikoņu satiksme starp Rīgu un Dubultiem. Otrais posms Rīgas jūrmalas vēsturē saistīts ar laiku no 1844. līdz 1877. gadam un to noslēdza nākamais sliekšnis transporta sistēmas attīstībā: tā bija Rīgas–Tukuma dzelzceļa līnijas izbūve cauri Jūrmalas teritorijai starp Lielupes lejteci un Rīgas jūras līča piekrasti, kas apvienoja

1 Šie notikumi detalizēti aplūkoti vēsturnieču Māriņes Jakovļevas un Austras Mieriņas publikācijā (skat.: Jakovļeva, Mieriņa 1999, 132–136).

atsevišķos piekrastes ciemus vienā komunikācijas sistēmā, kura darbojās neatkarīgi no gada laiku ietekmes uz ceļošanas apstākļiem. Trešais posms Jūrmalas vēsturē, par kuru būs runa šajā rakstā, Beltes skatījumā ir periods no 1877. līdz 1914. gadam, kad Pirmā pasaules kara sākums iezīmēja plašas pārmaiņas sociālajā un politiskajā dzīvē kā Eiropā, tā arī Baltijas reģionā un Latvijā.

Šāda periodizācijas sistēma šķiet labi pamatota arī mūsdienās, jo tā uzsver pilsētas attīstībai būtisko faktoru nozīmi urbānās telpas veidošanā un arī tai raksturīgā dzīvesveida tapšanā (par to vairāk skat.: Ewen 2016, 77–79). Komunikācijas sistēmas – sākumā ūdensceļš un zemesceļi, kopš 19. gadsimta trešā ceturkšņa arī dzelzceļa līnija – nodrošināja iedzīvotāju pieplūdumu Rīgas Jūrmalā, kur populācija veidojās sezonālās svārstveida migrācijas ietekmē, un šis apstāklis noteica gan pilsētas plānojuma un apbūves specifiku, gan tās urbānās telpas īpatnības kopumā. Rīgas Jūrmalai kopš 19. gadsimta otrās puses ir raksturīga savdabīgu apdzīvotības puduru veidošanās, koncentrējoties atsevišķos “ciemos”, respektīvi, pilsētas rajonos, kas izvietoti apmēram vienādā attālumā cits no cita, ar regulāru ielu tīklu un kūrortam raksturīgu apbūvi ar noteicošu vasarnīcu īpatsvaru. Tomēr satiksmes ceļu sistēma uzskatāma tikai par daļu no pilsētas attīstībai nepieciešamās infrastruktūras, ko veidojis cilvēks. Ne mazāka nozīme ir ģeogrāfijai un Jūrmalas ekoloģiskajai mikrovidei.

Kilometriem garā smilšu pludmale, ko no ārpasaules atdala Lielupe un kas vienlaikus atrodas pietiekami tuvu lielākajiem pārvaldes un saimniecības centriem – Rīgai un Jelgavai, lai tā būtu relatīvi ātri un viegli sasniedzama – tieši šāda vides apstākļu un antropogēno faktoru kombinācija deva Rīgas jūrmalai priekšrocības, kas nodrošināja tās straujo attīstību industriālajā laikmetā un kas turpina pastāvēt arī mūsdienās. (1. att.) Laikā no 19. gadsimta 30. gadiem līdz 20. gadsimta sākumam Rīgas jūrmala no parasta zvejniekciemu kopuma kļuva par atpūtas un ārstniecības vietu, ko vasarā apmeklēja tūkstošiem cilvēku. Tas mainīja jūrmalnieku dzīvi un nodarbošanos. Līdz 19. gadsimta vidum līdztekus zvejai tā sauktie upmalnieki, kas dzīvoja Rīgas jūras līča piekrastē no Slokas līdz Lielupes grīvai, rosīgi darbojās arī tirdzniecībā un amatniecībā, būdami starpnieki Vidzemes un Kurzemes saimniecībā. Taču līdz ar kūrorta izveidošanos viņu saimniecisko dzīvi arvien vairāk ietekmēja modernā industriālā laikmeta ekonomika, kurā svarīga nozīme bija pakalpojumu un patēriņa sektoram.

Kā vēstija 1866. gadā Vilhelma Zigfrīda Stefenhāgena² (*Wilhelm Siegfried Stavenhagen*, 1814–1881) izdotajā izdevumā “Vidzemes skatu albums” publicētais apraksts: “Šajā zemes strēlē, raugoties no Lielupes grīvas puses, atrodas šādi kūrorti: Buļļi (*Bullen*), Bulduri (*Bilderlingshof*), Majori (*Majorenhof*), Dubulti (*Dubbeln*), Melluži (*Karlsbad*), Asari (*Assern*), Riekstiņi (*Reeksting*), Kauguri (*Kaugern*) un vienu jūdzi³ tālāk – Lapmežciems (*Lappemesch*).” (Stavenhagen 1866: 1–2) Tādējādi Rīgas jūras līča piekrastē peldvietas izvietojās samērā nelielā attālumā cita no citas, apmēram 17 kilometru garumā joslā no Lielupes grīvas uz rietumiem.

Laika gaitā nelielā Riekstiņu ciema (sk. Löwis of Menar 1924: 26) vietvārds no Jūrmalas kartes ir pazudis un to ir papildinājuši daži citi nosaukumi, taču pārējās citētajā apraksta fragmentā minētās apdzīvotās vietas joprojām iespējams atpazīt. Izņemot 19. gadsimta kūrortiem tipisko nosaukumu *Karlsbad*, kas tolaik bija sastopams visās vāciski runājošajās Eiropas zemēs, kā arī Bulduru un Majoru muižas vāciskos nosaukumus, peldvietu nosaukumi Rīgas Jūrmalā pārsvarā saglabāja saikni ar lokālajiem vietvārdiem. Ārpus Stefenhāgena 1858. gadā sagatavotā apraksta palika Sloka un Ķemerī, kuru vēsture bija veidojusies atšķirīgi no tajā minētajiem ciemiem, kas tagad ietilpst Jūrmalas pilsētas teritorijā, lai gan kūrorta attīstības pirmsākumi Ķemerā tāpat ir saistīti ar 19. gadsimta pirmo pusi, tomēr meklējami desmit gadus vēlāk nekā Dubultos (Briedis 2018: 578, 602, 618). Viena raksta ietvaros nav iespējams pilnvērtīgi aplūkot visus Jūrmalas pilsētas tapšanas aspektus, tāpēc šeit tiks pievērsta uzmanība atsevišķām norisēm, kam bijusi liela nozīme Jūrmalas vēsturē.

Pilsētu vēstures rekonstrukcijā līdzās rakstītajiem vēstures avotiem svarīga loma ir arī vizuālajām pagātnes liecībām. Iespējams, populārākais un labāk zināmais Rīgas jūrmalas attēls, kas saglabājis priekšstatu par vietas izskatu 19. gadsimta vidū, ir jau minētajā izdevumā “Vidzemes skatu albums” atrodamā gravīras reprodukcija. (2. att.) Tajā redzama tvaikoņa piestātne Lielupes krastā ar bīdērmeiera laikmeta modei atbilstoši tērptiem pasažieriem, daļa no tiem dodas no kuģa uz krastu, bet citi, šķiet, gatavojas iekāpšanai vai vienkārši sagaida

2 Personas vārda rakstība latviešu valodā šeit atveidota pēc Latvijas Nacionālās bibliotēkas izdevuma (sk. Daija, Limane 2019).

3 Jūdze: attāluma mērvienība, 19. gs. Krievijas impērijā atbilstoša 7,46 kilometriem (Zemzaris 1981, 229).

piestātnē atbraucējus. Aizmugurē redzamas divas ēkas, kas ļauj noskaidrot attēlā redzamo vietu: tā ir pirmā Dubultu kūrmāja (restorāna un viesnīcas apvienojums), kas celta 1847.–1848. gadā, blakus tai atrodas salīdzinoši neliela vienstāva ēka, kuras veidols atgādina vienkāršu lauku krogu, taču tā ir “restorācija”, ko šeit 1834. gadā ierīkoja kāds Dīvels (*Diewel*), toreizējais Bulduru muižas nomnieks, kurš bija uzsācis rosīgu darbību kūrorta attīstīšanā (Stavenhagen 1866: 3; Belte 1935: 66); pēc citām ziņām, Dīvels bijis Bulduru muižas pārvaldnieks, un traktieris ar viesu numuriem Dubultos celts mazliet vēlāk, 1837. gadā (Radovics 2018: 8). Tuvāk aplūkojot gravīru, tvaikoņa priekšgalā var saskatīt tā nosaukumu *Undine* un iegūt zināmu priekšstatu par kuģa uzbūvi kopumā. Tvaikoņa korpusa kreisajos sānos ir redzams viens no abiem dzenratiem, priekšgalā atrodas kajīte ar atklātu stūres ratu virs tās, bet pakaļgalā ir vietas pasažieriem, kurus no nokrišņiem pasargā vienkāršs audekla jumts, kas līdzinās lielai teltij.

Stefenhāgena publicētajā gravīrā redzamais tvaikonis *Undine* ir reāla “persona”, un laikabiedri tā parādīšanos Dubultos uztvēra kā ievērojamu notikumu. *Undine* piesaistīja uzmanību kā tobrīd lielākais un ātrākais upju satiksmes kuģis, kas divās stundās varēja nogādāt Rīgas jūrmalā līdz 500 pasažieriem viena brauciena laikā, kamēr pārējie tvaikoņi varēja uzņemt tikai 150 pasažierus un viens brauciens ar tiem ilga divarpus vai pat trīs stundas, kas līdzinājās laikam, ko nācās patērēt, braucot no Rīgas uz Dubultiem diližansa ekipāžā pa zemes ceļu (Bērziņš 1978: 457). *Undine* sāka kursēt starp Rīgu un Dubultiem 1857. gada vasarā (Stavenhagen 1866: 4–5), un to savā dienasgrāmatā aprakstījis Saksijas izcelsmes gleznotājs, mākslas vēsturnieks un novadpētnieks Jūliuss Dēriņš (*Julius Döring*, 1818–1898), kurš kopš 1845. gada dzīvoja Jelgavā un visai bieži uzturējās Rīgas jūrmalā. Fiksējot dienasgrāmatā savas gaitas 1857. gada 31. jūlijā, Dēriņš rakstīja: “Ap pulksten četriem es ar jauno tvaikoni *Undine* aizkuģoju [no Rīgas] uz Dubultiem. Tas ir liels un grezni iekārtots kuģis, tā motors ir 75 zirgspēki un iegrime $2\frac{1}{2}$ pēdas.⁴ Kuģis ir 20 pēdu plats, bet kopā ar stūres iekārtu tas ir apmēram 30 pēdu.” (Dēriņš 2016: 566)

Dēriņa interesi par jaunākajiem upju satiksmes līdzekļiem droši vien sekmeja ne tikai mākslinieka profesionālais ieradums fiksēt ievēribas cienīgu apkārtējās

4 Pēda: garuma mērvienība, 19. gs. Krievijas impērijā atbilstoša 30,48 centimetriem (Zemzaris 1981: 229).

pasaules objektu tehniskos parametrus – tāpat viņš pierakstīja ceļojumos redzēto vēsturisko celtni, zemnieku sētu un pilskalnu datus, bet arī tolaik izplatītā attieksme pret izgudrojumiem, kas mainīja gan cilvēku dzīvi, gan ainavu. Arī šajā nozīmē bīdermeieru var uzskatīt par robežšķirtni starp atšķirīgiem laikmetiem: ja Eiropas politiskajā dzīvē 1848. gads iezīmēja robežu starp konservatīvo monarhiju laikmetu un liberālisma sekmēto nacionālo valstu veidošanās sākumu, tad intelektuālajā dzīvē un kultūrā kopumā tā bija arī robeža starp pirmsindustriālā un modernā laikmeta pasauli. Kā vienmēr, pāreja no viena uz citu attīstības posmu notika pakāpeniski un laika gaitā tajā atbalsojās arī iepriekšējā perioda priekšstati un dzīves kārtība. Tas ietekmēja laikabiedru attieksmi pret tām izmaiņām ainavā, kas notika viņu acu priekšā. “Iekams industrializācija vēl nebija radikāli izmainījusi lauku un pilsētu dabasskatus, tehnoloģiskie jauninājumi tika uzskatīti par harmonisku papildinājumu ainavai.” (Daija 2017: 309) Deviņpadsmitā gadsimta piecdesmito gadu beigās upju tvaikoņa parādīšanās Lielupē varēja tikt uztverta tieši kā šāds civilizācijas nestā komforta un progresā apliecinājums, pagaidām vēl bez bažām par modernās tehnikas ietekmi uz dabu un sabiedrību nākotnē. Regulāra upju kuģīšu satiksme Lielupē starp Rīgu, Dubultiem un Jelgavu tika atklāta jau 1844. gada vasarā, izraisot lielu sajūsmu (Johansons 1962: 126–127), un līdzīgi arī vairāk kā pēc desmit gadiem jauna kuģa parādīšanās tika uzņemta ar labvēlīgu interesi.

Interesantas liecības par Jūrmalas veidošanos, jau sākot no 18. gadsimta vidus, kad saglabājušās ziņas par pirmo “peldu viesu” parādīšanos Rīgas jūras līča dienvidu piekrastē, līdz pat 1877. gadam, kad tika atklāta Rīgas–Tukuma dzelzceļa līnija, no laikabiedru piezīmēm, preses publikācijām un vēlāk tapušajiem pētījumiem, ir sintezējis kultūras vēstures pētnieks Andrejs Johansons (1922–1983). Esejā ar nosaukumu “Starp Lielupi un jūru” (Johansons 1962: 105–139) viņš sniedzis kūrorta rašanās priekšvēsturi Rīgas Jūrmalā, norādot uz tās idejisko saistību ar tā dēvētajām vasaras muižīnām, ko bagātākie Rīgas pilsoņi ap 18. gadsimta vidu sāka iekārtot priekšpilsētās. Šīs “vasaras muižas” nereti dēvēja par villām, un šāds apzīmējums, kā liecina laikabiedru atmiņas, pārceļoja arī uz Rīgas jūrmalā būvētajām vasarnīcām. Divdesmitā gadsimta sākumā šo ainavu papildināja tā dēvētās pansijas jeb viesu nami, kas bija domāti kūrorta viesu izmitināšanai. (3. att.)

Līdzās ģeogrāfiskajai telpai pilsētas dzīvi iespaido citi apstākļi, kas saistīti ar tās sociālo vidi un pilsētā dzīvojošo cilvēku attiecībām. Kūrortu, kas atrodas lielpilsētas tuvumā, var uzskatīt par savdabīgu mentālo telpu, kurā apvienojas metropoles priekšpilsētas funkcijas ar mazpilsētas savdabīgo psihoemocionālo gaisotni, kuru 20. gadsimta sākumā aplūkoja sociologs Georgs Zimmels (*Georg Simmel*, 1858–1918) pazīstamajā apcerējumā par lielpilsētām un garīgo dzīvi, pretstatot lielpilsētas dzīves intelektuālo raksturu mazpilsētnieciskajam, “kas drīzāk ievirzīts uz dvēseli un jūtatbilstīgām attiecībām. Jo tās sakņojas neapzinātajos dvēseles slāņos un visdrīzāk aug nepārtraukto ieradumu mierīgajā līdzsvarā.” (Zimmels 2023: 30) Tieši “nepārtraukto ieradumu mierīgais līdzsvars” bija tas, kas raksturoja bīdermeiera laikmeta vidusšķiras eiropiešu priekšstatus par labas un drošas dzīves nosacījumiem, kurus tie tiecās sasniegt un uzturēt. Baltijas vācu sabiedrībai šajā kontekstā bija arī savas īpatnības, ko noteica Baltijas guberņu autonomija un tās vēsturiskā saikne ar vietējās aristokrātijas statusu un ietekmi Krievijas impērijas politiskajā sistēmā.

Virkne pētnieku jau atzīmējuši, ka Baltijas vācu sabiedrība kopumā saglabāja daudzas bīdermeiera laikmetam raksturīgās mentalitātes iezīmes arī pēc tam, kad šis laikmets vācu valodas un kultūras telpā citviet Eiropā jau bija beidzies (piemēram, Daija 2017: 306). Īpaši spēcīgi tas izpaudās aristokrātijas aprindās, kur valdīja ģimenes vērtību kults un pārliecība, ka modernajā laikmetā nepieciešamās inovācijas lauksaimniecībā un tehnikas jomā ir iespējams apvienot ar veiksmīgu izvairīšanos no politiskās sistēmas reformām (Whelan 1999: 102, 233–244). Bīdermeiera konservatīvisms it labi iederējās Baltijas vācu kopienas priekšstatos par tādu dzīvesveidu, kurš ļautu saglabāt tai būtiskās vērtības un nodrošinātu sociālo mieru, nemainot arhaisko kārtu attiecību sistēmu, ko juridiskajā līmenī joprojām uzturēja spēkā arī Krievijas impērijas administrācija. Par šādas pārliecības maldīgumu nācās pārliecināties 1905. gadā, taču pagaidām nekas par to vēl nelielināja.

Jūliusa Dēringa atmiņās aprakstītā bīdermeiera laikmeta ikdienā patiesi ir ģimenes dzīves notikumu piesātināta, un tās rāmo plūdumu tikai reizēm pārtrauc ār pasaules ielaušanās tajā, kas notiek vai nu stihisku nelaimju, piemēram, 1848. gada holeras epidēmijas (Dērings 2016: 267–274), vai kāda viņam nozīmīga cilvēka pēkšņas nāves gadījumā. Ārpus šiem notikumiem Dēringa atmiņas

rāda, kā 19. gadsimta vidū un otrajā pusē dažādās Rīgas jūrmalas pludmalēs paiet dienas, kurās galvenā nodarbošanās ir ikdienas peldes un tikšanās ar citiem vidusšķiras, retāk – arī Baltijas vācu aristokrātijas pārstāvjiem. Šķiet, ka vasarnieku dzīve Rīgas jūrmalā ir tikpat rimta un idilliska, kādu to ap 1830. gadu attēloja pirmie Dubultu apkārtnē mītošie atpūtnieki (Johansons 1962: 120), pilnībā atbilstot bīdermeieriskajam mierīgā līdzsvara ideālam. Arī teju pēc pusgadsimta saviesīgā dzīve šeit ritēja savu šķietami nemainīgo gaitu, reizēm atklājot arī ko vairāk par apkārtnes apdzīvotības ainavu. Paraugam var noderēt ieraksts Dēringa dienasgrāmatā 1877. gada 2. augustā: “Plkst. 9.00 mazos, no viesnīcnieka noīrētos zemnieku ratos cauri Dubultiem un Majoriem braucu uz Bulduriem. [...] Tas bija lielisks brauciens, burvīgā laikā, gar brīnišķīgām villām (it sevišķi Dzintaru⁵ prospektā – starp Dubultiem un Bulduriem), dārziem un parkiem.” (Pētersone 2019: 282) Dažus gadus vēlāk, 1879. gada 12. jūlijā, Dērings līdzīgā stilā rakstīja par tikko pēc ugunsgrēka atjaunoto Dubultu kūrmaļu (Radovics 2018: 63–65), kuras dārzā notika koncerti: “Viss šis laukums, ieskaitot biedrības namu, ir iekārtots no jauna; tas ir ļoti skaists un ar plašu vērienu. Māja ir renesanses stilā – no koka, bet ļoti skaista, gleznieciska un liela, ar arkādēm.” (Pētersone 2019: 304) (4. att.)

Zinot Dēringa vērtīgo attieksmi pret vēsturiskajām celtnēm un ainavas detaļām, mazliet pārsteidz, ka Rīgas jūrmalas apbūvei viņš savās piezīmēs ir veltījis samērā maz uzmanības. Tā bija vide, ko viņš skatīja diezgan bieži, vasarās dodamies no Jelgavas uz Rīgu vai kādu laiku pavadot turpat pludmalē, un, iespējams, ka šī iemesla dēļ viņš to uztvēra kā visnotaļ ikdienišķu. Jūliusa Dēringa piezīmēs pedantiski attēlotā bīdermeiera pasaules idille atgādina par izcilā itāļu rakstnieka Italo Kalvīno (*Italo Calvino*, 1923–1985) eseju no cikla “Neredzamās pilsētas”, kas veltīta fantastiskajai, autora izdomātajai pilsētai Andrijai. Tajā viss notiek saskaņā ar plānu, ko pilsētnieki izveidojuši, stingri sekodami saviem priekšstatiem par Visuma likumsakarībām: “Lai arī ar sīkumaina reglamenta palīdzību, dzīve pilsētā rit rāma kā debesu ķermeņu kustība, un nepieciešamās darbības izriet no parādībām, kas nav atkarīgas no cilvēku gribas.” (Kalvīno 2017:

5 Tā rakstīts latviski tulkotajā Dēringa atmiņu tekstā. Jābūt: Edinburgas prospektā. Kopš 1874. gada šo Jūrmalas rajonu sauca par Edinburgu, tagadējais nosaukums “Dzintari” tam piešķirts 1922. gadā (Briedis 2018: 722).

123) Mūsdienu cilvēkam šāda pieeja var šķist pārspīlēta vai neiespējama, tomēr tā labi atbilst laikmetam, kad Rīgas jūrmala ieguva kūrorta vaibstus. Tieši kūrorta vide, kā liecina arī Dēringa atmiņās minētās situācijas, deva iespēju Baltijas vācu sabiedrības konservatīvajai daļai uzskatīt, ka notiek dabiska vidusšķiras un aristokrātijas dzīves pasaules tuvināšanās, jo abu kārtu pārstāvji te tikās gan pludmalē, gan viesnīcās un restorānos, kopīgi brauca tvaikonī vai vilcienā, otrās vai pat trešās klases vagonā uz Rīgu vai Jelgavu, vienlaikus paliekot katrs savā ikdienas kontaktu un rūpju lokā. Šāda ikdienas prakse varēja radīt stabilitātes, pastāvošās kārtības un sociālo attiecību nemainīguma ilūziju. Tomēr aiz ārēji mierīgās fasādes atradās problēmas, kuru nozīme laikabiedru apziņā, iespējams, pat nebija līdz galam apjausta.

Deviņpadsmitais gadsimts pamazām, bet neatlaidīgi drupināja no viduslaiku sabiedrības mantotās un joprojām politiski svarīgās kārtu atšķirības visā Eiropā, atšķīrās tikai šī procesa norises ātrums dažādos reģionos. To noteica ne tikai aristokrātijas politiskās ietekmes samazināšanās, bet arī izmaiņas lauku un pilsētu iedzīvotāju sociālajā struktūrā, parādoties jauniem amatiem un profesijām, kas ikdienā veidoja ciešākas, kapitālisma ekonomikai nepieciešamas saites starp dažādām sabiedrības grupām (Frevert, Haupt 2004: 9–18). Pārsteidzošā kārtā arī kūrortiem šeit bija zināma loma. Baltijas provinces nebija izņēmums. Jau pirmo peldvietu ierašanās Rīgas jūrmalā 19. gadsimta 20. un 30. gados nozīmēja pilsētnieku tikšanos ar piekrastes zemniekiem, pareizāk sakot, sakņu dārzu kopējiem un zvejniekiem, kuru mājās šie vasarnieki apmetās un pavadīja tur vairākus mēnešus (Johansons 1962: 114–116). Var uzskatīt, ka līdzīgas tendences turpinājās vēlāk un pieņēmas spēkā līdz ar moderno satiksmes līdzekļu parādīšanos, kas atpūtas sezonā nogādāja Rīgas jūrmalā arvien vairāk cilvēku no Rīgas un Jelgavas, kā arī citām vietām Baltijā un ārpus tās. Atpūtnieku vairums bija sabiedrības vidusslāņa un aristokrātijas pārstāvji, taču gan ceļā uz Rīgas jūrmalu, gan uzturoties tās peldvietās vairākus mēnešus, atpūtnieki neizbēgami bija iesaistīti saskarsmē ar citām sabiedrības grupām, kuru piederīgos viņi retāk vai nemaz nesatika savās ikdienas gaitās ārpus kūrorta. Protams, dažādu Baltijas sabiedrības kārtu pārstāvju saskarsme kūrortos bija īslaicīga un kopumā saglabāja tos dažādu sociālo grupu un tautu savrupības principus, kas bija raksturīgi Krievijas impērijas ikdienas dzīves

praksei vispār (Kappeler 2001: 233–268). Un tomēr jānovērtē tas, cik lielā mērā šāda komunikācija starp dažādām sabiedrības kārtām, arī laika un telpas ziņā ierobežotos apstākļos, varēja ietekmēt sabiedrības emancipācijas procesu. Kaut gan 20. gadsimta sākumā Rīgas jūrmalā dominēja vācu un krievu valoda (Belte 1935: 132), latviešu namīpašnieku skaits un tātad arī pastāvīgo iedzīvotāju īpatsvars Rīgas jūrmalā, tāpat kā Rīgā un citās pilsētās Latvijas teritorijā (Ozoliņa 1971) šajā laika pastāvīgi pieauga, apliecinot laikmetam raksturīgo tendenci.

Krievijas impērijas pastāvēšanas laikā Rīgas jūrmala tā arī neieguva patstāvīgas pilsētas statusu. Tas bija saistīts ar municipālo pašvaldību attīstības īpatnībām impērijā, tātad vispirms ar formālajiem juridiskajiem nosacījumiem, kas ignorēja urbāno dzīvesvietu veidošanās likumsakarības. Par to liecina apstāklis, ka 19. gadsimtā pilsētu skaits mūsdienu Latvijas teritorijā palika nemainīgs, kaut gan vienlaikus būtiski mainījās gan atsevišķu pilsētu iedzīvotāju skaits un struktūra, gan to saimniecība un apbūve (Mieriņa 2000: 130). Arī pēc pilsētu pašvaldību reformas 1877. gadā Krievijas impērijas administrāciju vairāk par citiem pilsētu attīstībai svarīgiem jautājumiem interesēja pilsētnieku politiskās pārstāvniecības kontrole. To atspoguļoja manipulācijas ar likumā noteikto mantas cenzu, no kā bija atkarīga vēlēšanu tiesību pieejamība un līdz ar to arī pilsētas pašvaldībā pārstāvēto personu loks, kas pēc 1892. gada tika samazināts (Mieriņa 2000: 136–138). Tādējādi pilsētu attīstības un labiekārtošanas problēmas Baltijas guberņās tika risinātas, lielā mērā pateicoties vēsturiskajai tradīcijai, kas prasīja atbildīgas un funkcionālas municipalitātes darbu, taču šo pragmatisko pieeju parasti nenostiprināja nekādi normatīvie dokumenti, kā vien tie, kurus nolēma izdot pati attiecīgās pilsētas pašvaldība – precīzs piemērs ir Rīgas pilsētas būvnoteikumi (Krastiņš 1988: 63–84), kuru izstrāde un ieviešana 19. gadsimtā un 20. gadsimta sākumā bija tikai Rīgas pašvaldības nopelns. Par to piesardzīgu kritiku izteica daži preses izdevumi, piemēram, “Baltijas Vēstnesis” 1891. gada 16. augustā vēltīja plašu rakstu⁶ jau 1886. gada 4. jūlijā “visaugstāki apstiprinātajam” Rīgas jūrmalas “apbūvēšanas plānam”, atzīmējot, ka tajā ietvertie “nosacījumi par mūsu jūrmalas apbūvēšanu ir plaši un smalki. Bet pie tam arī var teikt, ka daudzreiz gruntsīpašnieki [...] viņus neievēro un caur to krīt un var krist nepatīkšanās.”

6 Pilnu tekstu un šeit izmantotos citātus no tā sk. Radovics 2018: 108–109.

Līdz ar to Rīgas jūrmalas apbūve, kā var noprast no šīs publikācijas, 19. gadsimta nogalē bieži kritizēta kā pārāk haotiska un estētiski nepievilcīga, un, kā norādīja minēta raksta anonīmais autors, tam par iemeslu ir stāvoklis, “kādā mūsu valsts likumi nostādījuši Rīgas peldu vietas jūrmalā.”

Par savdabīgu “municipālās pašdarbības” piemēru Rīgas jūrmalā kļuva tā saucamās Dubultu komūnas izveidošanās 1840. gadā, kad vasarnieki no Rīgas šajā apkaimē sāka izpirkt no Slokas un Bulduru valsts muižām savā īpašumā nomas zemi, uz kuras atradās tiem piederošās ēkas (Stavenhagen 1866: 4; Briedis 2018: 626). Vasarnīcu būvei nepieciešamo gruntsgabalu iznomāšana dažādās Rīgas jūrmalas vietās sākās jau 19. gadsimta 30. gados, un līdz ar šo rīdzinieku uzsākto akciju sāka veidoties pirmais vasarnīcu apbūves rajons Dubultu apkārtnē. Daļu no iznomātajiem gruntsgabaliem skāra krasta nobrukumi, ko izraisīja Lielupes pali pirms upes krasta nostiprināšanas, kas notika tikai dzelzceļa līnijas celtniecības gaitā 19. gadsimta 70. gados. Tādēļ Vidzemes guberņas Domēņu valde, kas pārzināja valstij piederošos nekustamos īpašumus, piedāvāja šo gruntsgabalu nomniekiem tos iegādāties kopīpašumā. Novadpētnieka Pētera Beltes aprakstā par komūnas vēsturi un citos ar šo tēmu saistītajos materiālos, ko savā plašajā un detalizētajā pētījumā ir apkopojis vēsturnieks Ainārs Radovics (2018: 170–175), redzams, cik liela nozīme pilsētu attīstības ierobežošanā bija Krievijas impērijā pastāvošajai kārtībai, kādā tika risināti nekustamā īpašuma tiesību jautājumi privātpersonu attiecībās ar valsti. Šo iemeslu dēļ impērijas pastāvēšanas laikā Dubultu komūna nekļuva par pirmsākumu Jūrmalas pilsētai, jo arhaiskās tiesiskās bāzes dēļ ļoti daudz laika un enerģijas tika tērēts dažādu juridisko jautājumu risināšanai tiesas procesos. Līdzās Dubultu zemes nomnieku un īpašnieku izveidotajai kopienai un citām privātajām zemēm ievērojama daļa no potenciāli apbūvējamās teritorijas Rīgas jūrmalā piederēja privātajām muižām (Majoros, Mellužos, Asaros, Valteros un Bullu muižā) un valstij: Bulljos, Bulduros, Edinburgā, Jaundubultos, Kauguros un Jaunķemeros (Bērziņš 1978: 458). Tas nozīmēja, ka dažādo zemes īpašumu izmantošanas tiesības bija nepieciešams pastāvīgi saskaņot bez kopīgiem juridiskajiem nosacījumiem, kādus varēja dot vienīgi pilsētas pašvaldība.

Kopš 1851. gada kūrorta dzīvi, sākot ar atpūtnieku medicīnisko aprūpi un beidzot

ar vasarnīcu celtniecības regulējumu dažādās Rīgas jūrmalas daļās – Dubultos, Majoros, Bulduros un Mellužos – organizēja vietējo iedzīvotāju dibinātās peldu biedrības (Briedis 2018: 670), taču savas pašvaldības tobrīd jau faktiski pastāvošajai pilsētai nebija. Izņēmums bija tikai viena Rīgas jūrmalas daļa, proti, Dubulti, kam 1863. gadā Vidzemes guberņas pārvalde piešķīra miesta tiesības. Pārējo Rīgas jūrmalas daļu 19. gs. un 20. gs. sākumā, līdzīgi kā lauku teritorijas, pārvaldīja attiecīgi Bulduru, Majoru un Slokas pagasta administrācija (Bērziņš 1978: 460–461). Tas negatīvi ietekmēja kūrorta attīstību, kas notika sporādiski, laiku pa laiku dibinot Rīgas jūras līča piekrastē jaunas “kolonijas” jeb vasarnīcu rajonus izkliedētajā pilsēttelpā. Atsevišķos rajonus Rīgas jūrmalā saistīja kopā tikai režģveida plānojuma struktūra, ko veidoja paralēlās ielas jeb prospekti un šķērsielas, kas no galvenajām ielām veda uz jūru vai Lielupi, tā sadalot apbūves gabalus kvartālos. Šo problēmu tikai daļēji atrisināja Rīgas–Tukuma dzelzceļa līnijas izbūve cauri Jūrmalai 1875.–1877. gadā, kas līdz ar vilcienu satiksmes stacijām ieguva jaunus pieturpunktus. (5. att.) Sākotnējo septiņu pieturvietu (Bulduri, Edinburga, Majori, Dubulti, Melluži, Asari, Sloka) skaits, kas bija saistīts ar galvenajām Jūrmalas peldvietām (Briedis 2018: 784), laika gaitā tika papildināts, piemēram, 1907. gadā Rīgas Vecās Sv. Ģertrūdes draudzei piederošajā apkaimē Lielupes labajā krastā atklāja tagadējo Priedaines staciju (tolaik nosaukums vācu valodā: *Kiefernhalt*; krievu valodā: *razjezd Sosnovyj*), kas šai apkaimei piesaistīja jaunus vasarniekus: 1911. gadā Priedainē jau bija uzbūvētas apmēram 100 vasarnīcas (Löwis of Menar 1924: 22; Bērziņš 1978: 460). Tomēr tieši pašvaldības trūkums noteica arī to, ka apkālpes līmenis Rīgas jūrmalā pirms Pirmā pasaules kara sākuma ievērojami atpalika no citiem Eiropas kūrortiem (Skujenieks 1922: 102).

Kaut gan būvnoteikumu apstiprināšana liecina, ka municipālās pārvaldes un plānošanas līmenī Rīgas jūrmala 19. gadsimta pēdējā ceturksnī tika uztverta kā urbāna teritorija ar kopīgu struktūru un saimniecību, faktiski tā joprojām bija Rīgas jūras līča dienvidu piekrastē esošo ciemu virkne, kas pakāpeniski kļuva par jaunu pilsētu. No citiem apkārtnes zvejniekciemiem Rīgas jūrmalu atšķīra ne tikai kopīgais toponīms, bet arī tās saistība ar kūrortam raksturīgo patērīna ekonomiku: peldviesu uzturēšanās šeit bija galvenais iztikas un peļņas avots vietējiem iedzīvotājiem, ieskaitot slavenos zemeņu audzētājus (Belte 1935:

163–165), kuri savu dārzu produkciju lielākoties pārdeva Rīgā. Tādēļ var apgalvot, ka tieši dzelzceļa līnijas izbūve kļuva par nozīmīgāko faktoru mūsdienu Jūrmalas pilsētas tapšanas vēsturē. Tā nodrošināja pastāvīgu atpūtnieku pieplūdumu un līdz ar kūrorta attīstību radīja priekšnoteikumus tam, lai jūrmala pēc Pirmā pasaules kara no “attālinātas” Rīgas priekšpilsētas, kā to uztvēra 20. gadsimta sākumā, kļūtu par patstāvīgu pilsētu. Līdzīgu tendenci iespējams novērot Siguldas un Ogres attīstībā saistībā ar dzelzceļa līniju ietekmi uz šo kūrortu izaugsmi no vasarnieku ciemiem jeb “kolonijām”, kā tos sākotnēji sauca, līdz pilsētas statusa iegūšanai 20. gadsimta 20. gados.

Kūrorta apdzīvotības sezonālais raksturs Rīgas jūrmalā, protams, radīja lielas iedzīvotāju skaita svārstības. Piemēram, 1875. gadā, pirms Rīgas–Tukuma dzelzceļa līnijas atklāšanas, kas būtiski palielināja vasaras atpūtnieku skaitu Rīgas jūrmalā, šeit bija apmēram 2000 vasarnīcas (Briedis 2018: 774), bet atpūtnieku skaitu 1873. gadā rēķināja ap 36 000 cilvēku apjomā (Briedis 2018: 766). Atpūtnieku skaits arī pēc dzelzceļa satiksmes atklāšanas bija nevienmērīgs, dažos gados svārstoties no četrdesmit līdz sešdesmit tūkstošiem cilvēku gadā (Bērziņš 1978: 458), taču kopumā tas turpināja pieaugt, 1895. gadā sasniedzot apmēram 20 000 cilvēku, 1905. gadā tie bija jau 26 215 atpūtnieki, bet 1914. gadā Rīgas jūrmalā pirmskara vasaru baudīja 60 714 atpūtnieki. Kopumā trijos vai četros vasaras mēnešos Rīgas jūrmalā iebraukušo sezonālo iedzīvotāju skaits varēja sasniegt četrdesmit vai pat četrdesmit piecus tūkstošus cilvēku (Bokalders 1937: 265–266). Precīzākus statistikas datus varētu sniegt arhīvu materiālu izpēte, taču publikācijās minētā informācija par iedzīvotāju skaita dinamiku un iedzīvotāju sastāvu Rīgas jūrmalā līdz Latvijas Republikas nodibināšanai ir visai aptuvena.

Salīdzinājumā ar to Rīgas jūrmalas pastāvīgo iedzīvotāju skaits, neieskaitot atpūtniekus, kas dzīvoja vasarnīcās vai tā saucamos peldu viesus, kas šeit ieradās tikai uz vienu vai dažām dienām, īsi pirms Pirmā pasaules kara sākuma varēja būt apmēram 15 000 cilvēku (Skujenieks 1922: 101). Mainījās arī sezonas atpūtnieku sastāvs: ja līdz 20. gadsimta sākumam tie bija pārsvarā rīdzinieki un cilvēki no Baltijas guberņām, tad ap 1913. gadu jau vairāk kā puse atpūtnieku Rīgas jūrmalā ieradās no Krievijas impērijas guberņām ārpus Baltijas (Bērziņš 1978: 456–457). Tā laika preses materiālos atrodami apraksti par notikumiem kūrortā

un par ievērojamām vietām Rīgas jūrmalā, taču nav daudz publicētu materiālu par attiecībām starp vietējiem iedzīvotājiem un peldu viesiem. Tas varētu būt skaidrojams ar kūrorta atkarību no sava tēla, kas varēja ietekmēt peldvietas popularitāti un līdz ar to arī pilsētas iedzīvotāju peļņu.

Pirmais pasaules karš smagi piemeklēja visu Latvijas teritoriju un latviešu tautu, izraisot nacionālo katastrofu, kas pazīstama kā bēgļu gaitas. Tiešās karadarbības izraisītie postījumi īpaši skāra frontes tuvumā esošās apdzīvotās vietas Rīgas apkārtnē. Devīnpadsmītajā gadsimtā dibinātie un uzplaukušie kūrorti Ogrē un Rīgas jūrmalā tika gandrīz pilnībā nopostīti, zaudējot līdz pat 70–80% no vasarnīcu apbūves. Pēc Latvijas valsts dibināšanas un Neatkarības kara (1918–1920) beigām arī šeit dzīvi nācās sākt no jauna, novācot drupas un atjaunojot iznīcināto. 1922. gadā Mārgers Skujenieks rakstīja par Rīgas Jūrmalu, ka tā “satiksmes līdzekļiem uzlabojoties, var izvērsties par Rīgas priekšpilsētu ar dārzu pilsētas raksturu” (Skujenieks 1922: 101), lai gan 1920. gadā tai jau bija piešķirts pilsētas statuss. Kā zināms, padomju okupācijas laikā no 1946. līdz 1959. gadam Jūrmala bija viens no Rīgas pilsētas administratīvajiem rajoniem, pilsētas tiesības no jauna iegūstot pēc tam, kad tai pievienoja Sloku un Ķemerus. Starpkaru periodā Rīgas Jūrmalas dzīves apstākļi un it īpaši atpūtnieku sastāvs būtiski mainījās, tajā lielāku īpatsvaru ieguva Latvijas iedzīvotāji (arī šis faktors mainījās uz pretējo padomju okupācijas gados, tādējādi tuvojoties Krievijas impērijas laika praksei), taču vienlaikus saglabāja daudzus “vecās dzīves” paradumus, kas bija spēkā pirms Pirmā pasaules kara.

LITERATŪRA

- Belte, Pēteris (1935). *Rīgas Jūrmalas, Slokas un Ķemeru pilsētas ar apkārtni. Vēsturisks apskats*. Rīgas Jūrmala: P. Belte.
- Benevolo, Leonardo (1993). *The European City*. Transl. by Carl Ipsen. Oxford & Cambridge: Blackwell.
- Bērziņš, Jānis (1978). Rīgas iedzīvotāju atpūtas vietas. Krastiņš, Jānis (atb. red.). *Rīga 1860–1917*. Rīga: Zinātne, 452.–464. lpp.
- Bokalders, Jānis (1937). Latvijas pilsētas. Malta, Nikolajs un Galenieks, Pēteris (red.). *Latvijas zeme, daba un tauta. III. Latvijas tauta*. Rīga: Valters un Rapa, 205.–294. lpp.
- Briedis, Raimonds (sast. un red.) (2018). *Cilvēki un notikumi latviešu zemēs no ledus aiziešanas līdz Latvijas valstij*. Rīga: Neputns.
- Daija, Pauls (2017). Bīdermeiers un vidusķiras pasaule 19. gadsimta sākuma vācvalodīgajā kultūrtelpā. Lindenbauma, Līga (sast.). *Kurzemes albums. Laikmeta portrets 18. gadsimta beigās – 19. gadsimta pirmās puses piemiņas albuma attēlos*. Rīga: Neputns, 301.–316. lpp.
- Daija, Pauls; Limane, Lilija (2019). *Jelgavas Stefenhāgeni 1769–1919. Izstādes katalogs*. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka.
- Dēriņš, Jūliuss (2016). *Ko es nekad negribētu aizmirst jeb atmiņas no manas dzīves*. Tulk. Valda Kvaskova. Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs.
- Ewen, Shane (2016). *What is Urban History?* Cambridge: Polity Press.
- Frevert, Ute; Haupt, Heinz–Gerhard (Hrsg.) (2004). *Der Mensch des 19. Jahrhunderts*. Frankfurt am Main: Magnus Verlag.
- Jakovļeva, Māriete; Mieriņa, Austrā (1999). Robežas un administratīvais iedalījums Latvijas teritorijā 18. gs. Caune, Andris (sast.). *Latvijas zemju robežas 1000 gados*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 131.–146. lpp.
- Johansons, Andrejs (1962). *Vēju mezglī. Esejas*. Stokholma: Daugava.
- Kalvīno, Italo (2017). *Neredzamās pilsētas*. Tulk. Dace Meiere. Rīga: Neputns.
- Kappeler, Andreas (2001). *Russland als Vielvölkerreich. Entstehung. Geschichte. Zerfall*. München: Verlag C. H. Beck.
- Krastiņš, Jānis (1988). *Eklektisms Rīgas arhitektūrā*. Rīga: Zinātne.
- Lōwis of Menar, Karl (1924). *Ilustrēts vadonis pa Rīgas Jūrmalas peldu vietām*. Tulk. J. Kurmis. Rīga: Argus.
- Masonens, Jako (1996). *Infrastruktūra un transports Somijā un Baltijas jūras reģionā*

no vikingu laikmeta līdz viduslaikiem: 800.–1500. gads. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, Nr. 1, 20.–41. lpp.

- Mieriņa, Austra (2000). Pilsētas. Bērziņš, Jānis (atb. red.). *Latvija 19. gadsimtā. Vēstures apceres*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 130.–156. lpp.
- Oberlenders, Ervīns (2004). Rīgas izaugsme par daudznacionālu ekonomisko metropoli. Volfarte, Kristīne; Oberlenders, Ervīns (sast.). *Katram bija sava Rīga. Daudznacionālas pilsētas portrets no 1857. līdz 1914. gadam*. Tulk. Eva Luksa. Rīga: AGB, 11.–30. lpp.
- Ozoliņa, Dzidra (1971). Par Latvijas pilsētu buržuāzijas nacionālo grupu ekonomiskajām pozīcijām Pirmā pasaules kara priekšvakarā (pēc 1913. g. Krievijas pilsētu iedzīvotāju statistikas datiem). *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, Nr. 12, 51.–68. lpp.
- Pāvilāns, Vilnis (1971). *Satiksmes ceļi Latvijā XIII–XVII gs.* Rīga: Zinātne.
- Pētersone, Valda (galv. red.) (2019). *Iepazīstot Latviju: mākslinieka Jūliusa Dēringa ceļojumu piezīmes. 19. gadsimta otrā puse*. Tulk. Valda Kvaskova. Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs.
- Radovics, Ainārs (2018). *Dubultu vēsture*. Jūrmala: Jūrmalas vēstures un mākslas biedrība.
- Radovics, Ainārs (2025). *Dubultu vēsture. 2. sējums*. Jūrmala: Dubultu sabiedriskā kopiena.
- Skujenieks, Marģers (1922). *Latvija. Zeme un iedzīvotāji*. Otrais izdevums. Rīga: Valsts statistikas pārvalde.
- Stavenhagen, Wilhelm Siegfried (1866). Dubbeln in Livland. *Album livländischer Ansichten*. Mitau: W. S. Stavenhagen, S. 1–12.
- Whelan, Heide W. (1999). *Adapting to Modernity. Family, Caste and Capitalism among the Baltic German Nobility*. Köln; Wien: Böhlau Verlag.
- Zemzaris, Jānis (1981). *Mērs un svars Latvijā 13.–19. gs.* Rīga: Zinātne.
- Zimmels, Georgs (2023). *Pilsēta un sievietē*. Tulk. Igors Šuvajevs. Rīga: Neputns.

1

Gruß vom Riga'schen Strande
Рижское взморье



2

1. Pastkarte. *Gruss vom Rigaschen Strande*. Skats uz Rīgas jūrmalas pludmali – priekšplānā līedagā vabas tīklu žāvēšanai, aiz vabām zvejas laivas, fonā jūra redzami izbūvēti peldu stēķi un peldu būdas. Izdevējs: Hebensperger & Co, Rīga. Iespiedējs: Ferrier, Paris. 20. gs. sākums. Jūrmalas muzeja krājums.
2. Gravūra. *Der Badeort Dubbelin in Livland*. Attēlā tvaikonis "Undīne" piestātnē. Fonā redzamās ēkas – Dubultu senākā kūrmāja un Dīveļa viesnīca. Šī gravūra ir viena no ilustrācijām Vilhelma Zīgfrīda Stēfenhāgena (Wilhelm Siegfried Stavenhagen, 1814–1881) izdotajā skatu albumā *Album baltischer Ansichten*. 19. gs. otrā puse. Jūrmalas muzeja krājums.
3. Pastkarte. *Gruss aus Edinburg. Pension Kewitsch*. Skats uz Kēviča pansijas ēkām Edinburgā I (vēlāk – Avoti, tag. Dzintari). Izdevējs: C. Schultz, Photogr., Rīga. Iespiedējs: Louis Koch, Halberstadt. 20. gs. sākums. Jūrmalas muzeja krājums.



3



4



5



Дачный поезд.

Der Strandzug.

4. Fotogrāfija. Dubultu otrā kūrmāja. 20. gs. sākums.
Jūrmalas muzeja krājums.
5. Pastkarte. *Der Strandzug*. Vilciens uz Rīgas jūrmalas
peldvietām – dzelzceļa stacijā. 20. gs. sākums.
Jūrmalas muzeja krājums.

SUMMARY



MĀRTIŅŠ MINTAURS

THE TOWN AND THE BEACH: BEGINNINGS OF RESORT TOWN RĪGAS JŪRMALA IN THE 19TH AND EARLY 20TH CENTURIES

The article deals with the development of the resort town Jūrmala near the city of Rīga in the 19th and early 20th century using the historiography data as well as notes taken by the contemporaries. During the decades since the 1830s, Jūrmala became a resort town instead of being just a bunch of eight sailors' and fishermen' villages situated along the beach spreading for 14 kilometers. This transformation was possible due to the development of Rīga as a regional industry center, the railway connection between Rīga and Jūrmala active since 1877 that brought in several thousands of seasonal visitors every year. The rapid growth of Rīga as the main regional industry center of the Baltic Provinces in the Russian Empire at the turn of the 20th century contributed a lot to the development of a resort town nearby attracting then ca 20,000 vacationers per year during the summer season. This flow reached its peak in the summer of 1914 when more than 60,000 people stayed in Rīgas jūrmala along with some 15,000 permanent residents of the town. This perspective of an ever-flourishing resort town changed dramatically during the devastating years of World War I while Rīgas jūrmala became situated at the edge of the front line established between German and Russian troops in October 1915. Military activities took place in this vicinity for the next five years.

With the first vacationers coming to the seaside around 1830 already, the emergence of resort infrastructure with summer houses built and steamships cruising from Rīga to Jelgava (Mitau) and Dubulti (Dubbeln) started in the 1840s. The changes appearing in the social and economic structure of town inhabitants during the 19th century also caused new ways of organizing both the urban space here and the civil activities within the town. By 1896 when the first technical regulations for builders in Rīgas jūrmala were issued by the administration the town had gained its dwelling and planning structure, a grid shaped by rectangular blocks and streets between them. Nevertheless, it was only in 1922 that the town was granted the municipality and all legal issues to become a separate urban unit. Only a few aspects of this development are mentioned in the article as new research in the history of a resort town known since 1920 as Rīgas Jūrmala is yet to be expected.



LĪVIJA BAUMANE- ANDREJEVSKA

PIRMAIS LATVIEŠU SIEVIETES
IZDOTAIS DZEJAS KRĀJUMS:
BULDURU IEDZĪVOTĀJA
KATRĪNA REINOVSKA
UN VIŅAS GRĀMATA
“LATVIJAS JŪRMALAS PUĶĪTES”
(1875)

ANOTĀCIJA

Jūrmalniece Katrīna Reinovska (1845–1923) – pirmā latviešu dzejniece sieviete, kuras dzejoļi izdoti drukātā grāmatā latviešu valodā. Viņas dzejas krājums “Latvijas Jūrmalas puķītes” klajā nāca 1875. gadā. Vērtējot literāro virzienu aspektā, K. Reinovskas sacerētie teksti iekļaujas sentimentālā romantisma tendencē, kas latviešu literatūrā dominē 19. gs. 70.–80. gados. Tēmas K. Reinovskas dzejā – jūra, jūrnieka mīlestība, skumjas, indivīda mūža pārejošais raksturs. K. Reinovska dzīvojusi Rīgas jūrmalā, Bilderlingshofā jeb Bilderliņos (tag. Bulduri), autodidakte. Dzejnieces radošā mantojuma aktualizēšana bagātina skatījumu uz kultūrvēsturiski nozīmīgām personībām Jūrmalas vēsturē, kā arī sabalsojas ar Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūta īstenotā projekta “Sieviete Latvijas kultūrā un sabiedrībā (1870–1940)” mērķi: aktualizēt, analizēt sieviešu pilsonisko dalību politikā, izglītībā, literatūrā, mākslā un izdevējdarbībā. Lai gan padziļināta interese par dzejnieci literatūrpētniecībā bija vērojama 20. gs. 30. gados, kad viņas dzīvesgājuma un radošā mantojuma aktualizēšanai pievērsās arī Lilija Brante-Pārupe, 20. gs. otrajā pusē viņa nepelnīti tika “aizmirsta”, pat *ekskomunicēta* no latviešu literatūras vēstures. Tas daļēji skaidrojams ar valdošās ideoloģijas diktētajiem principiem, kuru ietvaros K. Reinovskas radošais mantojums neklasificējās kā mākslinieciski augstvērtīgs vai ideoloģiski nozīmīgs, gan arī ar viņas literārās darbības salīdzinoši epizodisko raksturu: ir izdots tikai viens K. Reinovskas dzejoļu krājums, kas piedzīvojis arī atkārtotu izdevumu, eksistē atsevišķu dzejoļu publikācijas vēl citos izdevumos – un tomēr rakstnieces darbību neiezīmē ilglaicīgums, kontinuitāte un radīto darbu kvantitāte.

ATSLĒGVĀRDI | Bulduri, dzejniece, literatūrvēsture, Rīgas jūrmala, romantisms, sentimentālisms

ABSTRACT

Katrīna Reinovska (1845–1923), a resident of Rīgas jūrmala – the first Latvian female poet whose poems were published in a printed book in the Latvian language. Her collection of poems "Latvijas Jūrmalas puķītes" was published in 1875. In terms of literary movements, K. Reinovska's writings can be attributed to sentimental romanticism, which dominated Latvian literature in the 1870s and 1880s. The themes in K. Reinovska's poetry are the sea, the sailor's love, sadness, and the transient nature of an individual's life. The revelation of a person's inner world was initiated in a comparatively dilettantish way. The significance of the collection is primarily of literary historical importance. K. Reinovska lived all her life in Rīgas jūrmala, in Bilderlingshof or Bilderliņi (now Bulduri), and was self-taught.

KEYWORDS | Bulduri, poetess, literary history, Rīgas jūrmala, romanticism, sentimentalism

Jūrmalniece, Bulduru iedzīvotāja Katrīna Reinovska (1845–1923) ir pirmā sieviete latviešu literatūras vēsturē, kuras dzeja izdota atsevišķā, tipogrāfiski iespiestā krājumā – “Latvijas Jūrmalas puķītes” iznākušas 1875. gadā – laikā, kad, piemēram, topošā Aspazija jeb Johanna Emīlija Lizete Rozenberga bija tikai 10 gadus veca meitene.

2025. gadā – K. Reinovskas 180. dzimšanas diena, kā arī aprit 150 gadi kopš viņas dzejas grāmatas pirmpublicējuma. Raksta tematisko aktualitāti papildus apliecina Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūta īstenotais projekts “Sieviete Latvijas kultūrā un sabiedrībā (1870–1940)”, kurā tiek analizēta sieviešu pilsoniskā dalība politikā, izglītībā, literatūrā, mākslā un izdevējdarbībā. Dzejnieces piemiņas aktualizēšana papildina skatu uz kultūrvēsturiski nozīmīgu personību loku Jūrmalas vēsturē.

19. gadsimta 50.–80. gadi ir pirmais latviešu tautas atmodas laiks, jaunlatviešu kustības posms, taču paralēli šajā laikmetā turpināja eksistēt arī sentimentālisma, romantisma virziens (Prande 1926: 88). Periods, kurā K. Reinovska īstenojusi savu literāro darbību, ļauj arī viņas veikumu attiecināt uz t.s. “tautiskā laikmeta” agrīno sieviešu rakstnieču radīto latviešu literatūrā – līdzās Marijai Pēkšēnai (pamatā darbojusies dramaturģijā), Minnai Freimanei, Paulīnai Gailītei (Gaiduļa Paula) un Marijai Medinskai. Kā publiciste šajā laikā darbojusies Karolīna Kronvalde. Ar literāru darbību netieši saistīts Tombergu Līziņas [Līzes] (dzim. Grese (?), 1836?–1897?) vārds, kuras iesaiste literāros procesos 19. gs. 70.–80. gados un personība arī pagaidām nav izpētīta: 1874. gadā kļajā nāk Tombergu Līziņas tulkojums Ernsta Vernerā stāstam “Augstsirdība pret augstsirdību” (Reinovska 1875: 4). “Noklusēto” 19. gs. otrās puses sieviešu literāšu kontekstā gan Tombergu Līziņu (tomēr nav izslēgts, ka arī šis ir tikai pseidonīms), gan pieminēto E. Verneru dara interesantu fakts, ka patiesībā E. Verners, kura stāsts tulkots, izdots 1874. g. latviešu valodā, ir vācu rakstniece Elizabetes Birstenbinderes (*Elisabeth Bürstenbinder*, 1838–1918) pseidonīms rakstniecībā (De Puy 1896: 501), kas apliecina 19. gadsimta praksi sievietei rakstniecībā darboties vīrieša vārda aizsegā.

Vērtējot literāro virzienu aspektā, K. Reinovskas dzejas grāmatā ietvertie teksti iekļaujami sentimentālā romantisma tendencē, kas latviešu literatūrā dominē 19. gs. 70.–80. gados. Šajā posmā latviešu literatūrā aizsākta cilvēka

iekšējās pasaules atklāsmē, nereti mākslinieciski poētiskā augstvērtīguma līmenis vēl netiek sasniegts; sentimentālisma literatūrā prevalē jūtu pasaules pieredžu, izpausmju, efektu interpretācija, kā arī tiek īstenoti centieni radīt aktīvu līdzpārdzīvojumu lasītājā (Blair, O'Brien 2011) (20. gs. 30. gadu literatūrkritikā gan nereti to nedaudz nicinoši dēvē par "jūtelīgumu", "asarainību" dzejā.) Kā sentimentālisma virziena iemiesotāji minami arī Lapas Mārtiņš, kurš sacerējis daudz dzejoļu par mīlestības radītām izjūtām – gan pacilājošām, gan graužošām, arī Esenbergu Jānis, kura galvenie lirikas motīvi – "daba, mīlestība, nāve, [kuru] risinājums elēģisks, ar traģisku noskaņu" (Hausmanis 1992: 100) dara to radniecīgu K. Reinovskai, kuras grāmatā ļoti augsts īpatsvars traģiski elēģisku noskaņu (mīļotā nāves motīvs pašā jaunības plaukumā). Radniecīgs K. Reinovskai arī Vensku Edvarts, kura lirikā dominē daba, mīlestība, vientulība un skumjas, apcerīgums (Hausmanis 1992: 349). Zīmīgi, ka viens no Vensku Edvarta lirikas vērtējumiem – "daudz tajā [dzejā] svešu iespaidu, aizgūtas iedvesmas populāro, pa lielākai daļai no vācu valodas atdarināto dziesmu garā" (Egle 1934: 33) – vienlīdz labi piemērojams K. Reinovskas dzejas raksturošanai. Komparatīvi skatot laikabiedrus Lapas Mārtiņu un K. Reinovsku, atzīstams, ka Reinovskas tekstos vairāk dominē izteikti melanholiski ietonēts esamības tvērums, kamēr Lapas Mārtiņam tuvs romantizēti sentimentalizēts skats. Laikmeta kontekstam pieminams 1872. gadā kļajā nākušais Matīsa Kaudzītes krājums "Dziesmiņas", kas raksturots kā ""es" motīvu dzeja par dabu un mīlestību – (...) sentimentālisma virzienā" (Jansons 1935: 25). 19. gs. 70. un 80. gados publicējas arī Jēkabs Lautenbahs-Jūsmiņš, Jānis Frīdenberģis-Mieriņš, Rieteklis, Edvards Treimanis-Zvārgulis u.c.

Ja Marija Medinska tiek pozicionēta kā latviešu sentimentālās prozas aizsācēja (pirmā publikācija 1872. gadā) (sk. literatura.lv), tad K. Reinovska ir viena no pirmajām sentimentālās dzejas aizsācējām sievietēm latviešu rakstniecībā.

K. Reinovskas sarakstītais ir nozīmīgs kultūrvēsturiskā aspektā: tas ir rakstu piemineklis laikmetā valdījušajām tendencēm un gaumei kopumā (literārie virzieni un kopējā stilistika, aktuālie autori un to ietekme), sievietes balsij un skatupunktam latviešu rakstniecībā 19. gs. otrajā pusē. Lai atbilstoši novērtētu K. Reinovskas dzeju, ir būtiski izprast laikmeta aktualitātes un kopējo situāciju latviešu rakstniecībā.

Fakts, ka tieši Jūrmalā [tolaik: Rīgas jūrmala] 19. gs. otrajā pusē tapusi autore sievietes dzeja, ir nozīmīgs un saistošs, jo 19. gs. vidū latviešu valodā rakstītā dzeja kā nacionālā māksla vēl tikai bija sākusi veidoties. Šī raksta mērķis ir sniegt apkopojošu ieskatu līdz šim mazzināmās, taču nozīmīgās dzejnieces dzīvē un darbībā, pievēršoties arī viņas dzejoļu krājuma literatūrteorētiskajai analīzei laikmeta iezīmju kontekstā, kā arī ieskicēt dzejnieces dzimtas saknes Vecbultūros.

Līdz šim K. Reinovskas dzīvesgājumam nav ticis veltīts neviens izvērsti apkopojums. 1881. gadā ar laikraksta "Baltijas Zemkopis" starpniecību žurnālists, bibliogrāfs, kritiķis Āronu Matīss (1858–1939) meklē iespēju sazināties ar K. Reinovsku – visticamākais iemesls vēlmei nodibināt kontaktu bijis jautājumus par dzejnieces darbu iekļaušanu kādā izdevumā vai vēlme apkopot biogrāfiskas ziņas. Paziņojums-sludinājums ievietots trijos minētās avīzes numuros oktobrī un novembrī. Līdztekus Āronu Matīss vēlējies sazināties arī ar rakstniekiem Graviņu Kārli, Lapas Mārtiņu, Frīdrihu Mālbergi, Andreju Pumpuru un Ernestu Ferdinandu Šēnbergu.

20. gs. sākumā K. Reinovsku kā mazāk zināmu, taču pieminēšanas vērtu rakstā "Latviešu rakstnieces un dzejnieces. Vēsturiski-kritisks apskats no Antona" tika pieminējis Antons [Birkerts], turklāt viņš norādījis, ka "biogrāfiskas ziņas par šo dzejnieci nav zināmas nekādas" (Antons 1909: 1). 1926. g. izdotajā grāmatā "Latvju rakstniecība portretējās" (red. A. Prande, izd. "Leta") nav ietverts K. Reinovskas pieminējums.

Plašāk dzejnieces biogrāfijas pētīšanai 20. gs. 30. gados pievērsās publiciste Lilija Brante (1897–1983). Savā grāmatā "Latviešu sieviete", kurā apkopotas ziņas par latviešu sievietēm izglītībā, literatūrā, tēlotājā un skatuves mākslā, L. Brante ir veltījusi rindkopu K. Reinovskai un viņas daiļradei, pieminot, ka "Reinovsku Katrīnes dzejas var apzīmēt par pirmo sievietes dvēseles manifestu latviešu lirikā" (Brante 1931: 42). 1938. gada februārī žurnālā "Latviete" publicēta L. Brantes sagatavotā biogrāfiskā skice "Dziesminieces Reinovsku Katrīnas dzīves gājums", kas tapusi pēc individuāli veiktas ekspedīcijas uz Vecbulturiem un dzejnieces meitu intervēšanas ap 1937. g. vasaras nogali / rudenī.

1935. gadā lakoniski dzejnieces devumam pievērsusies literatūras un teātra kritiķe Paula Jēgere-Freimane (1886–1975) – K. Reinovskas pieminējums atrodams viņas rakstā "Latviešu sievietes pirmie mēģinājumi rakstniecībā"

(iekļauts prof. Dr. L. Bērziņa u.c. rediģētajā "Latviešu literatūras vēsturē", II daļa, 1935), 1936. g. – pieminējums P. Jēgeres-Freimanis grāmatā "Atziņu ceļi" (izdevis A. Gulbis; skatīt 216.–217. lpp.).

1936. gadā klajā nāk Jāņa Ķelpes grāmata "Sieviete latvju rakstniecībā". Ievaddaļā autors norādījis – "Kaut cik kuplāk (...) latvju sieviešu rakstniecība [attīstījās] tikai pagājušā gadu simteņa otrā pusē" un piemin, ka norādītajā laikposmā "izceļas vairāki sieviešu rakstnieču vārdi – Gaiduļa Paula, Medinsku Marija, Reinovsku Katrīna u. c." (Ķelpe 1936: 5), tomēr tālāk K. Reinovsku piemin vien īsā rindkopā, norādot, ka viņas dzejoļos "parādās romantisks sentiments" un tie ir izdoti grāmatā.

Gan 1992. g. izdotajā grāmatā "Latviešu rakstniecība biogrāfijās", gan 1998. g. izdotajā "Latviešu literatūras vēstures" 1. sējumā (redkolēģijas zinātniskais vadītājs Viktors Hausmanis) arī trūkst K. Reinovskas pieminējumu, kas ir saprotami, respektējot viņas literārās darbības relatīvi šauru periodu, taču diskutabli, ņemot vērā "pionieres statusu" pozīcijā "latviešu sievietes dzejnieces pirmais drukātais dzejas krājums". Šāda selektīva pieeja neatspoguļo literārās kopainas daudzveidību 19. gs. otrajā pusē, jo minētajos izdevumos veikta izvēle aktualizēt un iemūžināt tikai atsevišķus autorus, kuri "atbilst noteiktiem kritērijiem" (piemēram, iekļaujami t. s. "lielās literatūras" naratīvā).

K. Reinovskas "aizmiršana" uzskatāma par daļu no tendences, kuras ietvaros sievietes balss rakstniecībā nereti tika marginalizēta, tās nozīme – nivelēta vai pat trivializēta, jo latviešu literatūras vēstures kanonā ilgstoši valdīja vīriešu autoru dominance, reizumis atsevišķas autore laika gaitā pat izslēdzot no literārās atmiņas. Salīdzinājumam: Andreja Upīša iznīcinošā kritika 20. gs. sākumā tika asi vērsta pret Zemgaliešu Birutas modernistisko dzeju, kurā bija iemiesots sievietes jutekliskuma aspekts – A. Upītis sarkastiskā un noniecinošā manierē izteicās par "seksuālo patosu" šīs autore dzejā, tādējādi pasludinot to par maznozīmīgu, "neveselīgu" un tml., un līdz pat 21. gadsimtam Zemgaliešu Birutas radošais mantojums bija izstumts no literārās telpas.

Ļoti būtiski, ka jau K. Reinovskas pirmizdotā krājuma ievadā Lapas Mārtiņš atzīmējis, ka "Citas kultūras tautas lepojas ar slavenām rakstniecēm un dziedonēm, bet mēs bijām šajā ziņā līdz šim gluži bāriņi. Bet pēdīgā laikā mūsu tautietes sāk arī uz rakstniecības lauka kādus mēģinājumus parādīt. Mums ir jau

pāris stāstu grāmatiņu no tautietēm (...). Arī laika-rakstos dabūjam brīžam kādus gabalus, no zeltēnišu rokām rakstītus, lasīt (...). Un tagad pirmās dziesmiņas taisās ceļā." (Reinovska 1875: 3–4) Tādējādi Lapas Mārtiņš ir akcentējis sievietes pārstāvēniecības latviešu kultūrā augsto un īpaši atzinīgi vērtējamo nozīmi – uzsverot faktoru, ka tieši šīs ir brīdis, kad latviešu kultūrā [rakstniecībā] aktīvāk iesaistās arī autores sievietes.

KATRĪNAS REINOVSKAS BIOGRĀFIJAS SKICE

Dzejniece dzimusi Bilderliņu pagasta Spendeļu mājās, Ķinku dzimtas dzīvesvietā (senākos avotos – *Kinke*), kas atradās Vecbulduros. Ķinkas bija sena Lielupes zvejnieku dzimta¹, no kuras cēlusies K. Reinovskas māte. Vecbulduri, kas atradās pie Lielupes upes, kā vēsta pats nosaukums, ir vecākā blīvi apdzīvotā Buldurmuižas daļa. Slokas-Dubultu draudzes baznīcgrāmatā atrodams 1845.gada pavasarī veikts ieraksts Nr.43 par Katrīnas jeb Trīnes piedzimšanu Bilderlingshofā jeb Bilderliņos – viņa kristīta kā Trīne (*Trihne Renowsky*), norādīti vecāki Jēkabs un Marija, kā arī kūmas – divas citas Trīnes Ķinkas, tēva radniece Līze Reinovska (*Lihse Renowsky*) [iespējams, tēva māte], kā arī Lorencs Sviestiņš (*Lorenz Sweestin*) un Indriķis Amoliņš (*Indrikkis Amolin*).

Māja, kurā mitinājusies Ķinku dzimta, bijusi tipiska 19. gs. Rīgas jūrmalas zvejnieku māja – neliela guļbalku ēka, kas apjumta ar niedru jumtu², pie ieejas izvirzīts lievenis – neliela "verandiņa". Lai vēl iespējami precīzāk lokalizētu dzejnieces dzimtās mājas atrašanās vietu, nepieciešams veikt papildu izpēti darbu. Interesanti, ka Pēteris Belte, sabiedrisks darbinieks un novadpētnieks, savā grāmatā "Rīgas Jūrmalas, Slokas un Ķemeru pilsētas ar apkārtni" (1935), publicējot izvilkumus no 1826. gada revīzijas listēm, norādījis, ka Bulduru mājās Spendeļēs³ (senajās kartēs arī – *Spender*) (Specialcharte von Livland 1839) dzīvojis

1 Sk. "8 zvejnieku kurvji ir Vec-Bilderliņos Jahn [Jānim] Kinkam iz Lielupes priekš 3 nedēļām zuduši. Saņēmejs tiek lūgts pret pateicības-algu pieteikties pie Bilderliņu pagasta vecākā Peter [Pētera] Šlesera." (*Mājas Viesis*, 08.08.1881., 8.lpp.)

2 Ziņas 1895. gada tautas skaitīšanas veidlapā. (LNA LVVA, 2706, 1, 35, 1.d., 269.–271.lp.)

3 Interesanti analizēt māju vārda nozīmi – spendele jeb federe ir atspere, arī – mūzikas instruments, neliela svilpīte, ko darīna arī no zoss spalvas, saukta arī pēkšis (Ligers 1952).

Fišermanis, kā arī Kinka (Belte 1935: 49) ar ģimenēm. Tas varētu liecināt, ka Ķinku dzimta savas atsevišķas mājas ieguvusi/ izveidojusi 19. gs. otrajā pusē, izdaloties (?) no Spendelēm. Spendeles ir vienas no senākajām Buldurmuižas mājām, tās minētas jau 1795. g. revīzijas sarakstā. Vēl 20. gs. 1930. gados Spendelēs joprojām dzīvo Fišermaņi – ir mājas Spendeles I, tā laika adrese Bulduri, Rīgas iela 53, un arī Spendeles II. Mūsdienās Rīgas iela lokalizējama kā tagadējā Viestura iela Bulduros⁴. Spendeles atradušās ielas posmā aiz krustojuma ar tagadējo Vienības prospektu, virzienā uz Lielupi, Vecbulduru daļā, kā vienas no pirmajām mājām šajā posmā, raugoties Lielupes/Bulļu virzienā.

1826. g. revīzijas sarakstā minēti K. Reinovskas mātes dzimtas pārstāvji, aile "Jaunpieņemtais atsevišķu ģimeņu uzvārds [..]" – Kinke jeb Ķinkas Bilderlingshofā: Kristians [Krišjānis], Jāņa dēls, 44 g. v., viņa sieva Trīne (38 g. v.), kā arī dēli (?) – Jānis (11 g. v.) un Kristians (2 g. v.) un meitas Marija (13 g. v.)⁵ un Trīne (6 g. v.). (LNA LVVA 199, 1, 549d., 98) Krišjānis un Trīne ir K. Reinovskas vecvecāki no mātes puses.

Datus par K. Reinovskas mātes dzimtas – Ķinku – un pašas dzejnieces K. Reinovskas ģimenes saistību ar Spendelēm kā dzīvesvietu apstiprina 19. gs. beigu dvēseļu revīziju jeb tautas skaitīšanas dati: 1858. gadā *Spendel* mājās līdzās tās galvenajiem apdzīvotajiem Fišermaņiem uzskaitīti arī *Janne Kinka* (Jānis Ķinka), *Krista* (?) dēls, 42 g. v. ar ģimeni, kā arī *Jacob Reinowsky* (Jēkabs Reinovskis), *Jurre* (Jura) dēls, 47 g. v. ar ģimeni – sievu *Annu* (*Anne*)⁶, 45 g. v., meitām *Trīni* [Katrīna] (13 g. v.), *Annu* (9 g. v.) un *Līzi* (7 g. v.). (LNA LVVA 199, 1, 50, 645.–647.)

4 Sk. Bilderlingshofas jeb Bulduru plānu ceļvedī "Illustrirovannyi sputnik po Rizhskomu vzmoriu" [Ilustrētais ceļvedis pa Rīgas jūrmalu]], 1911. gads, Jūrmalas muzeja krājums, JPM Pmk. 34211.

5 Visticamāk šī Marija ir K. Reinovskas māte. Dzimusi 1812. g. 6. oktobrī (pēc v. st.) Bilderlingshofā, kristību ieraksts Slokas-Dubultu draudzē Nr. 84, kā vecāki norādīti "Jaunzem Krišjānis un Trīne". (LNA LVVA 235, 3, 206, 123). Dzejnieces K. Reinovskas vecvecāki – Krišjānis, "Buldermuižas brūvera dēls", un Trīne, "Assmaņu (?) Mārtiņa meita – laulājušies 1810. gada 30. oktobrī (LNA LVVA 235, 3, 207, 41).

6 Tā kā dzejnieces Katrīnas Reinovskas dzimšanas ierakstā kā māte norādīta Marija, tad varētu secināt, ka Anna visdrīzāk ir viņas tēva Jēkaba otrā sieva, kas apņēma pēc Katrīnas mātes, Jēkaba pirmās sievas, nāves (?), taču tas vēl precizējams.

Apkopotie vēstures arhīva dati apliecina, ka dzejnieces K. Reinovskas dzimta no mātes puses (Ķinkas) ir apdzīvojusi Rīgas jūrmalu, Bilderliņus jau no 1810. gadu sākuma, tātad ir seni Vecbulduru apdzīvotāji – pretstatā daļai citu dzimtu, kas Rīgas jūrmalā apmetas tikai daudz vēlāk, ienākot no Kurzemes.

Uzglabājies nostāsts, ka dzejnieces tēvu Jēkabu Reinovski savulaik esot uzaudzinājis kāds muižnieks Polijā, kas arī tam devis savu uzvārdu (Brante 1938: 28–31). Pēcāk, jau dzīvojot tagadējās Latvijas teritorijā, J. Reinovskis apprecēja Mariju Ķinku no Bulduriem. Jēkabs ieņēmis pagasta vecākā amatu, kā arī esot ierosinājis celt pirmo skolu Bulduros, kas iesvētīta 1867. gada 27. novembrī⁷. 1860. gados kāds K. Reinovskas mātes dzimtas pārstāvis – Jānis Ķinka – ir "Kroņa Buldermuižas pagasta tiesas priekšsēdētājs", kā atklāj tiesu sludinājumi "Vidzemes Latviešu Avīzēs". Citi mātes dzimtas pārstāvji bijuši vietējie zvejnieki pie Lielupes.

K. Reinovska skolu nav apmeklējusi, taču viņu ļoti interesējusi literatūra. Lasīšanu, rakstīšanu, kā arī krievu un vācu valodas K. Reinovska apguvusi pašmācības ceļā. Kontekstam jāatzīmē, ka Vidzemes skolotāju sanāksmē tikai 1849. gadā aktualizēja jautājumu par meitenēm paredzētu pagastskolu izveidi, par mājāmācības iespēju uzlabošanu, bet realitātē uzlabojumi ieviesti netiek. Latviešu tautskolas, kā arī izteiktākas izglītības tieksmes (līdz ar to arī – meiteņu izglītības jautājuma attīstība) uzplaukst pēc 1866. gada, palielinoties latviešu garīgajai pašapziņai.

K. Reinovska arī kontaktējusies ar Bulduros strādājošo (Misiņš 1944: 29) skolotāju, literātu un grāmatattirgotāju Frīdrihu Mekonu (~1833–1901), kurš esot sekmējis jaunietes garīgo attīstību, mīlestību uz grāmatām. F. Mekons arī rosinājis stāties Bilderliņu pagasta korī, piedalīties teātra uzvedumos utt. Savulaik K. Reinovska iepazinusies ar Ādolfu Alunānu, kurš saskatījis viņā skatuvisku potenciālu, aicinājis iesaistīties teātra trupas darbībā (Brante 1938: 30). Aizraušanās ar literatūru, dažādu cittautu autoru daiļrades iepazīšana rosinājusi

7 Par šo senāko skolu – Bilderliņu pagasta skolu – un tās atrašanās vietu Kārlis Zutis raksta – "Bulduru rajonā esot atradusies vecākā skola Rīgas Jūrmalā. (Tā atradusies netālu no tagadējās dārkopības skolas)." (Zutis 1948: 173) Skolas ēka nodega 1905. gadā. Skolas vajadzībām tika uzbūvēts jauns mūra nams, kur vēlāk uz neilgu posmu iekārtota bērnu patversme. Skolas ēkas, vēlākās patversmes, adrese bija Rīgas iela 50 Bulduros (sk. Jūrmalas Vārds, Nr. 42, 18.10.1930., 2. lpp.).

jauno sievieti nodoties dzejošanai, izmantojot atdzejas iespējas, kā arī radot pašai savus tekstus.

K. Reinovska bijusi savam laikam apņēmīga un apveltīta ar gana stingru gribu: 1869. gada 30. oktobrī viņa devusies uz Pēterburgu [mūsdienu Sanktpēterburgu]. Trūkst ziņu par galveno šī brauciena motivāciju: vai K. Reinovska vēlējusies meklēt, piemēram, mājskolotājas, guvernantes darbu, vai mērķis bijis cits. Savā dienasgrāmatā viņa pierakstījusi ceļojumā gūtos iespaidus. Par Svētā Izaka katedrāli K. Reinovska, piemēram, paudusi: "Ka es tai slavētā godības vietā tā visu Augstākā iegāju un ko es tur sajutu, to mana spalviņa nespēj aprakstīt, bet tomēr to vakaru es mūžam neaizmirsīšu."⁸ Tas ļauj izteikt pieņēmumu, ka K. Reinovskas literārajām dotībām teorētiski piemistu potenciāls realizēties arī laikmetā aktuālajā ceļojumu aprakstu žanrā, kuru latviešu rakstniecībā kā autore sieviete aizsāka Minna Freimane ("Par piemiņu. Ceļa apraksti", 1884) (Prande 1926: 171). Tomēr rakstiski apliecinājumi K. Reinovskas plašākām literārām izpausmēm ārpus dzejas žanra līdz mūsdienām nav uzglabājušies.

Nav saglabājusies neviena dzejnieces fotogrāfija. Laikabiedri raksturojuši, ka viņa esot bijusi neliela auguma, patumšiem matiem, kas divās matu pīnēs apvijuši galvu⁹, zilām acīm, paasiem sejas pantiem, viņas sejā esot bijis "kas tāds, kas patika cilvēkiem". Saviesīgās saiešanās Reinovsku Katrīna labprāt dziedājusi un risinājusi sarunas, viņas redzesloks savam laikam tiek raksturots kā plašs (Brante 1938: 30).

1875. gada 9. novembrī Reinovsku Katrīna apprecējās ar Jāni Ozolu, dzimušu Kurzemes guberņas Tukuma apriņķī, mācījušos Jaunaucē (*Jaun-Autz*)(?) pagasta skolā (LNA LVVA, 2706, 1, 35, 1.d., 269–271). Vispirms pāris oktobra izskaņā un 1. novembrī uzsaukti Rīgā, Doma baznīcā. Viņi laulājās nevis Rīgas jūrmalā, bet gan Raunas baznīcā, jo uz turieni bija pārgājis Katrīnas iecienītais Slokas baznīcas mācītājs Karls Vilhelms Gothards Fīrhufs (*Carl Wilhelm Gotthard*

8 Citāts no K. Reinovskas privātās dienasgrāmatas, kas nodota L. Brantei 20. gs. 30. gadu 2. pusē. Nav zināms dienasgrāmatas liktenis.

9 Vizualizēt dzejnieces K. Reinovskas veidolu, balstoties šajā aprakstā, vislabāk spēj līdzēt viens no zināmākajiem Marijas Pēkšēnas fotoattēliem, kur viņa redzama ar laikmetam raksturīgu matu sakārtojumu: matu pīnes apvītas ap galvu.

Vierhuff, 1828–1907). Pēc kāzām jaunais pāris apmetās uz dzīvi Katrīnas dzimtajās Ķīnku mājās. Ģimenē esot dzimušas trīs meitas (Brante 1938: 30), kuras Katrīna stingri audzinājusi. Slokas-Dubultu baznīcgrāmatā man gan izdevies atrast ziņas tikai par divām – Adīni Stefāniju (1876) (atr. Šenberga, prec. Ozoliņa) (LVVA 2996 14 5121) un Elizabeti Verēnu (1879), kura vēlāk kļuva par Bulduru dārznieka Kārļa Preisa¹⁰ kundzi. Gan K. Reinovska, gan abas viņas meitas un Elizabetes vīrs K. Preiss atdusas Lielupes kapos, vienā ģimenes kapavietā. (Lielupes kapsēta [bez dat.])

1875.–1887. gada tautas skatīšanas datus Bilderlingshofas sarakstā uzskaitīti "Janne Ozols ar sievu Katrīnu un māti Līzi" (LNA LVVA 199, 1, 50, 661.–647).

Tautas skatīšanas dati atklāj arī ģimenes sastāvu 1895. gadā: uzskaitīts, ka mājā Bilderliņu (Bilderiņu) ciemā mitinās: 1) Jānis Ozols, Jāņa dēls, 52 gadus vecs, saimnieks, zemnieku kārtas, dzimis Kurzemes guberņas Tukuma apriņķī, ar pagastskolas izglītību, nodarbošanās – fūrmanis; 2) viņa sieva Katrīna Ozol, Jēkaba meita, 50 g. v., zemnieku kārtas, dzimusi tepat, skolota mājās, nodarbošanās – saimniecības vadīšana; 3) Adīna Ozol, Jāņa meita, 20 g. v., dzimusi tepat, skolojusies Bilderliņu pagastskolā; 4) Elza Ozol [Elizabete Verēna], Jāņa meita, 17 g. v., dzimusi tepat, skolojusies Bilderliņu pagastskolā; 5) Katrīne Pērkon – saimnieces [Katrīnas] mātesmāsa, Krišjāņa meita, 76 g. v., atraitne, dzimusi tepat, izglītību guvusi mājās, iztikas līdzekļus gūst "no saimnieka un saimnieces palīdzības"¹¹.

Arī kļūdama par precētu sievu, K. Reinovska bija saglabājusi savas garīgās intereses un sekoja līdzi kultūras norisēm, brīvajos brīžos daudz lasīja grāmatas, laikrakstus. Viņas meitas atceras, ka mātei īpaši tuva bijusi Stendera un Ernesta Dinsberga (1816–1902) dzeja (Brante 1938: 31). Trūkst ziņu, vai rokrakstos, manuskriptu veidā būtu pastāvējuši citi K. Reinovskas sacerējumi.

10 Kārlis Preiss, Kārļa dēls, dz. 30.05.1871. (?) – dārznieks, namsaimnieks Bulduros, bijis Keizarskās Krievijas Dārzkopības Biedrības Rīgas nodaļas biedrs (~1913) (Keizarskās Krievijas Dārzkopības Biedrības Rīgas Nodaļas biedru sapulce 1913: 3); Sabiedrisko darbinieku un vasarnīcu īpašnieku apvienības biedrs (1931) (Nr.2 Sabiedrisko darbinieku un vasarnīcu īpašnieku apvienības kandidātu saraksts 1931: 3). Darbojies Bulduru brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrības valdē (sk. Jauna ugunsdzēsēju depo ēka 1934: 643).

11 Ziņas 1895. gada tautas skatīšanas veidlapā (LNA LVVA 2706, 1, 35, 1.d., 269.–271.lp.).

Mūža otrajā posmā tuvi K. Reinovskas domubiedri bijuši mācītāji K. V. G. Firhufs un Teodors Augusts Helmanis. Garīgi rosīgā buldurniece nodzīvojusi līdz 78 gadu vecumam, arī mūža pēdējos gados daudz lasījusi un interesējusies par aktuālām norisēm savā apkārtņē (Brante 1938: 31).

DZEJOĻU KRĀJUMS "LATVIJAS JŪRMALAS PUKĪTES, JEB DZIESMIŅAS, KO SAVAS TAUTAS JAUNĪBAI DĀVINA KATARINA REINOWSKY" (1875): LITERATŪRTEORĒTISKA ANALĪZE

"Sacerētājs jau gan var vairāk vai mazāk aizslēpties aiz sava ražojuma, bet tomēr nekad tādā mērā, ka viņa klātbūtne nebūtu izjūtama. Tātad šis sikās, novārgušās puķītes, kuras pareti pušķo mūsu kailo, vienmuļo jūrmalu, apskatīsim pilnīgi savrup, nemaz vērā neņemdami zemi un gaisa iespaidus, kas kavējuši un nospieduši viņu augšanu." (Līgotņu Jēkabs 1908: 326) – raksta vēl kāds cits jūrmalnieks, Majoru iedzīvotājs, rakstnieks un teorētiķis Līgotņu Jēkabs 1908. gadā, vērtējot literatūru. Šī atziņa būtiska vairākos aspektos: 1) arī Līgotņu Jēkabs metaforiski izmanto atsauci uz jūrmalas puķītēm; 2) sacerētājas klātbūtne tekstos nolasāma (iespējams, personīgās biogrāfijas nianse rosina pievērsties dzejošanai un pat nonākt līdz grāmatas izdošanai); 3) lai atbilstoši vērtētu K. Reinovskas tekstus, vērā ņemami to tapšanas apstākļi. Pat ja tiem nepiemīt augsts un izkopts mākslinieciskais līmenis, tiem ir ievērojama kultūrvēsturiskā nozīme: jāņem vērā apstākļi un situācija, kādā šī grāmata tapusi un izdota (latviešu literatūra relatīvi nesen sākusi attīstīties; rakstnieces sievietes vēl ir retums).

Atgriežoties pie pirmā aspekta (autora/-es klātbūtne savā tekstā): K. Reinovskas dzejai tieša saikne ar viņas biogrāfiju. Iespējams, galvenā ierosme pievērsties dzejas sacerēšanai bija nerealizētas jūtas: jaunībā K. Reinovska iemīlējusies kādā jūrasbraucējā, bet viņas tuvinieki iebilduši pret šīm jūtām (Brante 1938: 30). Pārdzīvojums un vilšanās varēja būt pateicīgs materiāls un iedvesma sacerēt pantus par jūru, jūrnika mīlestību, šķiršanās skumjām, ko K. Reinovska vēlāk apkopoja savā krājumā "Latvijas Jūrmalas puķītes".

Šobrīd raksta autorei vēl nav izdevies izpētīt un atklāt, vai Lapas Mārtiņš primāri iniciējis K. Reinovskas tekstu publicēšanu, aicinot Reinovsku iesūtīt savus tekstus mīlestības dzeju izlasēm, ko viņš apkopojis, vai arī vispirms

K. Reinovska savu dzejoļu manuskriptu iesūtījusi Lapas Mārtiņam ar lūgumu palīdzēt dzeju nodrukāt grāmatā. 19. gs. izskaņā un 20. gs. pirmajos gados sievietes, kuras iedrošinājās pievērsties domai par literatūras radīšanu, sākotnēji meklēja kādus "literāros aizbildņus", vīriešus, kuri jau darbojušies rakstniecībā, gan taujājot padomu sarakstītā uzlabošanai, gan atbalstu manuskriptā esošo tekstu publicēšanā. Lapas Mārtiņš sadarbojies arī ar Ziediņu levu (1850–1873), kuras deviņus dzejoļus viņš ievietojis sava krājuma "Mīlestības un mīlestības gaudu dziesmas" (1877) 2. daļā. Par Ziediņu levu gan trūkst ziņu: ļoti iespējams, ka "Ziediņu leva" tomēr ir Lapas Mārtiņa dots pseidonīms vai pat viņa radīta fikcija nevis reāli eksistējusi dzejniece, jo biogrāfiskas ziņas par šo mazzināmo dzejnieci ir hipotētiskas, tās balstītas Mārtiņa Lapas atmiņu rakstā "Ziediņu leva" (laikraksts "Baltijas Vēstnesis", 1878) (Literatura.lv [bez aut.]). Salīdzinājumam jāpiemin, ka jau vēlākā periodā rakstniece Zemgaliešu Biruta līdzīgā veidā lūdz padomu literātam Jurim Kosam, kā arī sarakstās ar rakstnieku Augustu Saulieti (Baumane-Andrejevskā 2016: 43), savukārt Tīrzmaliete ir sadarbojusies ar Jāni Misiņu, Andrievu Niedru (Treijs 2021).

Lielāka varbūtība, ka Lapas Mārtiņš aicinājis K. Reinovsku publicēties. Analogijai pieminams, ka 1874. gadā notikusi sarakste starp Lapas Mārtiņu un Kaudzītes Matīsu, kuras ietvaros pēdējais lūdzis Lapas Mārtiņu iesūtīt dzejoļus topošai dzeju izlasei jeb "izlasītam dzeju krājumam". 1874. gada 21. februāra vēstulē Lapas Mārtiņš izteicies: "Īsti tulkojumi gan ir manās dzejīs gluži reti jeb gandrīz nemaz, tāpēc ka neesmu tik liels meistars, ka spētu vienu un to pašu pilnīgi iz vācu dzeijas uz Latviešu pārnest, bet dzeijas ar tapinātām domām man ir vairāk (...)" (Lapas Mārtiņš 1874). Visticamāk Lapas Mārtiņš īstenojis redaktora funkciju, sakārtojot dzejoļus publicēšanai, rūpējoties par priekšvārdiem. Pētera Luca (Peter Lutzau) izdevniecībā izdots K. Reinovskas dzejas krājums tika reklamēts tā laika avīzēs, pēcāk dāsni reklamēts tiek arī atkārtotais krājuma iespiedums (1884).

Izdevuma priekšvārdā Lapas Mārtiņš norādījis, ka "šis ir pirmais dziesmiņu krājums, kas no mūsu zeltēņu puses uz rakstniecības lauka parādās [...]" (Reinovska 1875: 3).

Pašas dzejnieces iecerētā mērķauditorija bijusi jaunatne, kā varētu interpretēt veltījumu krājuma nosaukuma apakšvirsrakstā: "(...) dziesmiņas, ko savas tautas

jaunībai dāvina Katarina Reinowsky". Krājumā apkopoti gan K. Reinovskas pašas oriģinālsacerējumi, gan atdzejojumi tolaik populāriem vācu dzejas tekstiem. Dzejoļos viņa apdziedājusi jūru un jūrnieku dzīvi, mīlestības ilgas. Jūras motīvs Reinovskas dzejā apliecina viņas mīlestību uz dzimto apkārtni. Liela daļa tekstu paredzēti dziedāšanai: līdzās šiem tekstiem norādīts, kādā populārā un plaši tolaik pazīstamā melodijā tie dziedami ("Es nezinu mūžam, kālabad", "Matīsiņam cūkas ganot", "Ak, tu mīļā saulīt!", *Das Fischerdorf ist leer*, "Pie straujas upes sēdēja", "Es stāv' uz augsta kalna", *Wenn die Schwalben heimwärts ziehn*¹², *Schweremuthsvoll und dumpfig hallt Geläute, Hier ruh'st Du Schatz, hier werd' ich auch*, "Ar Dievu, mīlais, klusais nams", *Wie die Blümlein draußen zittern*¹³, *Was ist es was die Sehnsucht stillt?*, "Pie sudmalām palejā"¹⁴, *Nie! Ach nie! Werd' ich dein Bild vergessen*). Šādā veidā dzejniece simboliski apvienojusi divas sev būtiskas aizraušanās: literatūru un mūziku.

Nozīmīgi, ka dzejas krājuma ievadā ir ietverta arī autores pašrefleksija: "Šīs dziesmiņas nav gan pēc dzeijas likumiem pilnīgas, bet tās ir tikai manu domu un jušanas izteikumi. Dažas no viņām esmu pate sacerējuse un gluži tā, kā mans gars katru reizi juta un domāja, un citas atkal pārtulkoju no Vācu dziesmām, lai manam sērodomam garam netrūktu nekad vaļasbrīžos barības. Par dziesmām es necieņu virs zemes neko augstāku. Dažas bēdu vētras ir jau manu sirdi salauzušas, bet caur dziesmām esmu arvienu apmierināšanu atraduse; ka dziesmas tiešām grūtu sirdi atvieglo, to arī kāds dziesminieks apliecina (..)'" (Reinovska 1875: 4–5) Visticamāk šī pasāža nevis speciāli atsevišķi rakstīta, bet gan bijusi iekļauta kādā no vēstulēm Lapas Mārtiņam, sarakstoties par grāmatas publicēšanu – jo vairumā gadījumu trūkst rakstiski dokumentētu agrīno rakstnieču sieviešu latviešu literatūrā pašrefleksiju par savu radošo darbību.

12 Vācu romantisma posma komponista Franca Vilhelma Abta (*Franz Wilhelm Abt*, 1819–1885) dziesmas nosaukums, sarakstīta ap 1867. gadu.

13 Vācu romantisma posma komponista Franca Vilhelma Abta dziesmas nosaukums, radīta ap 1850. gadu.

14 Vācu dzejnieka Justīna Kernerā (*Justinus Kerner*, 1786–1862) teksta "Dort unten in der Mühle saß ich in süßer Ruh" pārcēlums latviešu valodā, ko 19. gs. vidū veidojis Jānis Rātminders (1812–1880).

Krājuma nosaukumu var uzskatīt par zināmā mērā simbolisku – tas it kā rosina domāt par sīkajiem ziediem, kas pielāgojušies augšanai skarbos apstākļos – kailā liedaga smiltī, visos jūras vējos, taču K. Reinovskas laikmetā, 19. gs. otrajā pusē, par "jūrmalas puķītēm" simboliski mēdza dēvēt arī piekrastē mītošas jaunavas, zvejnieku meitas. Iespējams, autore vēlējusies paust, ka paši dzejoļi ir "jūrmalas puķītes" – miniatūri "dzejas ziedi", ko viņa sacerējusi, radījusi, dzīvojot Rīgas jūrmalā.

Lai novērtētu K. Reinovskas poētiku, jāpatur prātā laikmets, kurā viņas dzeja tapusi, tie ir 19. gs. 70. gadi. Virziena aspektā K. Reinovskas darbi ir tuvi sentimentālisma literatūras virzienam. K. Reinovskas dzeja pamatā veltīta mīlestības jūtām, bet klātesošs ļoti izteikts sērīguma, sēru, nāves motīvs, kas īpaši raksturīgs sentimentālisma dzejai – izkāpināta emocionalitāte, iznīcības motīvs. Tas ir laiks, kad latvieši iepazinuši un aizrāvušies ar sērpilno Lorelejas motīvu no Heinriha Heines daiļrades, kas vēsta par jūrasmeitu, kura ievilina kuģiniekus dzelmē. Arī Katrīna bija iepazinusi Heines slaveno dzejoli pirmkārt ar Jura Alunāna atdzejojumu jeb lokalizāciju, kur Loreleja pārtapusi Laurā un Reinas upe – Daugavā. Publiciste Lilija Brante (1897–1983) 20. gs. 30. gados Katrīnas dzeju raksturojusi šādi: "Viņas dzeja ir sentimentāli romantiska un vāri uzplaukusi kā visa latviešu dzeja savā pirmplaukumā. Reinovsku Katrīnas dzejas var apzīmēt par pirmo sievietes dvēseles manifestu latviešu lirikā."

Hronoloģiski dzejnieces krājuma izdošanas laiks sakrīt ar jaunlatviešu darbības izvērsuma posmu, nesen ir noritējuši Pirmie vispārīgie latviešu Dziedāšanas svētki (1873), Baumaņu Kārlis ir uzrakstījis "Dievs, svētī Latviju!" (1873), tagadējo Latvijas Republikas valsts himnu, tomēr K. Reinovskas lirika neieklaujas kādos aktuālākajos 1870. gadu sociālajos un politiskajos kontekstos, tā ir intīmā lirika.

K. Reinovska pamatā bijusi autodidakte. Šajā ziņā viņa vēl klasificējama pie t. s. "veclaicīgajiem rakstniekiem", kuru dzejā, kā atzīmējis Antons Birkerts, "stipri trūcīga estētiskā puse, (...) [dzeja] ļoti atgādina amatnieciskus darinājumus" (Prande 1926: 89). Krājuma tapšanas vēsturisko kontekstu apzinot, jāpiemin 1867. gadā izdotās Jura Alunāna "Dziesmiņas" – atdzejas un oriģināldzejas krājums. Saturiski līdzīgā manierē veidotas K. Reinovskas "Jūrmalas puķītes", kur apkopoti gan oriģinālsacerējumi, gan atdzejojumi, kas drīzāk veidoti kā lokalizējumi, kā arī pat nosaukumā ietverts apzīmējums "dziesmiņas", tādējādi

apliecinot, ka formāli K. Reinovska sekojusi aktualitātēm sava laika literatūrā. Arī tajā laikā populāru dzejoļu pārcēlumi latviešu valodā attāli sasauca ar agrīno nacionālo atmodu – atdzejojot/ pārceļot latviešu valodā vācu valodā sarakstīto līriku, tiek apliecināts latviešu valodas potenciāls. Interesanta nianse ir divās zemsvītras piezīmēs piedāvātie latvisko apzīmējumu skaidrojumi, piemēram, "Tagadne – die Gegenwart" (Reinovska 1875: 14), "Neaizmirste – Vergissmeinnicht" (Reinovska 1875: 29), kas apliecina, ka autore vai drīzāk krājuma redaktors ir uzskatījis, ka lasītājam latviešu valodā šie apzīmējumi var nebūt skaidri, savukārt vācu valodas ekvivalents uzreiz sniegs priekšstatu un skaidrojumu, un tas iezīmē laikmeta ainu: poētiskā valoda, dzeja priekšstatos pašsaprotami vēl sasaistīta ar vācu valodas dominanti, kamēr latviešu valodā rakstītā literatūra vēl tikai turpina savu attīstības, pilnveides ceļu. Tiek uzskatīts, ka dzeju lasa tie, kuri prot vācu valodu, respektīvi, ir gana izglītoti, inteliģenti.

Krājuma "Latvijas Jūrmalas puķītes" pirmizdevumā iekļauti 26 dzejas teksti, no kuriem tikai 5, respektīvi, izteikts skaitliskais mazākums, marķēti kā autores oriģinālsacerējumi – "Pie jūras", "Matilde un Jānis", "Kuģenieka šķiršanās no mīļākās", "Bēdu vēsts" un "Tautas dziesmas vīze". Pārējais 21 teksts ir atdzeja vai lokalizējumi, neuzrādot pirmavota autoru. Jāatgādina, ka 19. gs. otrajā pusē latviešu literatūrā bija īpaši raksturīgi strādāt ar lokalizējumiem un visnotaļ brīvā manierē veidotiem tulkojumiem, tas bija viens no ļoti būtiskiem jaunrades veidiem un avotiem, paralēli pilnīgi autentisku oriģinālsacerējumu radīšanai. Piemēram, ir iespējams konstatēt, ka dzejolis "Late pie Kārļa kapa" K. Reinovskas krājumā ir latviskais pārcēlums vācu dzejnieces Henrietes Ernestīnes Kristianes fon Hāgenas (*Henriette Ernestine Christiane von Hagen*, 1760–1794) dzejolim "Hier ruhest du Karl: Lotte auf Karls Grabe" (~1782). Dzejolis "Divi ķēniņu bērni" visdrīzāk sakņots vācu tautas balādē "Es waren zwei Königskinder" vai vācu romantisma posma dzejnieku darbos, kuru pamatā ir šīs balādes sižetiskā līnija. "Nelaimīgais Toms" – tiešs latviskojums vācu autora Johannesa Daniela Falka (*Johannes Daniel Falk*, 1768–1826) dzejdarbam *Der arme Thoms* utt. (Falk [bez dat.]) "Sapņotāja" – Augusta Zārnaka (*August Zarnack*, 1777–1827) 1820. gada dzejoļa *Ich hab die Nacht geträumet* pārcēlums, taču šī dzejoļa saknes ir vēl senākas, tam bijušas agrīnākas variācijas, kas šo motīvu (birst kāda auga lapas, tā simbolizējot mīļotā cilvēka drīzo nāvi) ļauj uztvert kā daļēji folklorizējušos (Schmitz-Gropengießer

2012). Veicot detalizētu dzejas teksta analīzi, veidojas kopaina par K. Reinovskas uzmanības lokā esošiem autoriem.

Atgriežoties pie iepriekš pieminētās Lapas Mārtiņa 1874. gada 21. februāra vēstules Kaudzītes Matisam, jāatzīmē, ka "dzejoļi ar tapinātām domām" jeb "neīsti tulkojumi" ir ļoti ierasta prakse, jo vienlaikus autorei tā sniedz gan ierosmi (ideja, saturs/sižets, tēli), gan pieļauj arī improvizācijas iespējas un savas poētiskās izteiksmes attīstīšanu – dzimtajā valodā. Šajā ziņā K. Reinovskas tekstu lielākā daļa tēlaini salīdzināma ar prasmīgu "amatniecības darinājumu", jo lielākoties dzejoļu vairuma pamatā bijusi nevis tikai mākslinieciska jaunrade, bet gan esošs materiāls, kas apstrādāts, pārveidots, pārradīts.

Krājuma pirmizdevumu noslēdz tā redaktora Lapas Mārtiņa dzejolis "Apmierināšana", kura iekļaušana K. Reinovskas dzejas grāmatā eventuāli varētu būt bijusi paša redaktora iniciatīva.

Visticamāk, ka sākotnējā manuskriptā bijusi proporcionāli lielāka autores oriģināldarbu daļa, taču redaktors, iespējams, par kvalitatīvākiem atzinis atdzejojumus/pārcēlumus, tāpēc tie guvuši pārsvaru. Savos oriģinālsacerējumos dzejniece izmantojusi jamba, trohaja, daktila pantmērus. Rakstnieka biogrāfija nav vienādojama ar viņa radītajiem tekstiem, tomēr zināma saikne noteikti eksistē: ja respektē pašas dzejnieces refleksiju par saviem sacerējumiem ("Dažas bēdu vētras ir jau manu sirdi salauzušas, bet caur dziesmām esmu arvienu apmierināšanu atraduse." (Reinovska 1875:3)), kā arī L. Brantes apskatā pausto, ka "jaunībā Reinovsku Katrīna pārdzīvo dziļu mīlas traģēdiju. Viņa iemīlas kādā jūrniekā. Šai mīlestībai sevišķi pretojas māte [...]. Šķiet, [...] pārdzīvojums arī būs ierosinājis Reinovsku Katrīnu sacerēt dziesmiņas par jūru, jūrnieka mīlestību, šķiršanās skumjām" (Brante 1938: 30), tad oriģinālsacerējumos dominējošā tēma par jūrnieka šķiršanos no mīlotās un par sāpēm, ko rada šī atšķirtība un iemīļotā bojāeja pēcāk, šķiet daļēji saknota autores biogrāfijā. Šķiršanās tematika, iecerētajam dodoties jūrasbraucienā, bet viņa mīļotajai paliekot krastā, ietverta 3 oriģinālsacerējumos ("Matilde un Jānis", "Kuģenieka šķiršanās no mīlotās", "Bēdu vēsts"; daļēji un netiešā veidā arī dzejoļi "Pie jūras"). Šie trīs dzejoļi arī veido sava veida ciklu, vienotu vēstījumu; krājumā tie kārtoti secīgi viens aiz otra: pirmajā dzejoļī tēlots Matildes un Jāņa dialogs naktī pirms viņa promdošanās jūrā un atziņas, ka īsteni dots ir vien tagadnes mirklis, tomēr tiek pausta cerība,

ka liktenis ļaus sastapties vēlreiz, otrajā dzejolī iemiesota šīs pašas situācijas eskalācija, jūrasbraucējam esot biedru lokā, tukšojot alus kausus, taču īpaši skaudri apzinoties drīzo šķiršanos. Centrālie tēli gan tagad jau ieguvuši Anniņas un Viļuma vārdus, viņi atvadās jūras malā sirdiplosošā manierē. Trešajā dzejolī "Bēdu vēsts", kur jūrasbraucējam dots Roberta vārds, krastā palikusī un savu iemīloto gaidošā sieviete saņem traģisku ziņu par mīļotā bojāeju jūrasbrauciena laikā – elēģiski tiek atzīts, ka mirušais mīļotais "dus mierā saldā / Tur tālā svešumā" (Reinovska 1875: 21), ir brīvs no visa, kamēr dzejas "es" grimst dziļās sērās. Ņemot vērā, ka oriģinālteksu nelielajā īpatsvarā šī ir dominējošā tēma, jāpieņem, ka autorei tā bijusi gana nozīmīga.

Krājuma pirmais oriģinālsacerējums "Pie jūras" var tikt attiecināts uz dzejnieces vērojumiem dzimtajā apkārtņē (jūras klātbūtne) – tas ir himniskas, patosa pilnas ievirzes vēstījums, kas veltīts jūras varenībai un tās ambivalentajai dabai (jūra gan dod iztiku, gan paņem dzīvības; tā var būt gan rāma saulainā novakarē, gan nevaldāma vētrās) – "Sirds man krūtīs lec ar prieku, / Tomēr acīs as'ras nāk, / Kad par tavu varu, spēku / Mana galva domāt sāk." (Reinovska 1875: 10)

Atšķirīgs stilistiski ir krājumā esošais piektais oriģināldarbs "Tautas dziesmas vizē": "Laiviņai sēdēdami / Divi puīši strīdējās; / Rāmi šļakstot jūras viļņi / Viņu strīdu klausījās // (...) Man patika tās meitiņas / Kas aug latvju jūrmalā: / Tās ir čaklas strādātājas, / Zvejo arī jūriņā." (Reinovska 1875: 31) No vienas puses tas var tikt attiecināts uz laikmeta programmu (tautiskais romantisms, nacionālā atmoda, latviskā kultūras mantojuma aprobēšana un integrācija), bet no otras puses tas veidots humoristiskā garā, teju kā kupleja – iespējams, šādu stilistiku netieši iedvesmojis K. Reinovskai pazīstamais Ādolfs Alunāns, kurš ne vien publicēja rakstus par teātri un tulkoja un lokalizēja vācu poses, bet arī pats sacerēja kuplejas (Literatura.lv [bez aut.]). Interesanti atzīmēt, ka 1882. gadā izdotajā Lapas Mārtiņa mīlestības dzeju izlasē šis K. Reinovskas dzejolis iekļauts ar nosaukumu "Latvijas jūrmalnieces" (Lapas Mārtiņš 1882: 30).

Dominējošā tematika – mīļotā cilvēka zaudēšana (tā bojāeja), bieži sastopami tēli – kuģa kapteinis, kuģinieks, jūra, kuģi jūrā, jūrmalas zvejnieki – iezīmē dzejnieces piederību Rīgas jūrmalai, kur būtiska loma ir jūras tuvumam, zvejniecības un kuģošanas tematikai.

"Latvijas Jūrmalas puķītes" palika vienīgā K. Reinovskas sarakstītā un izdotā grāmata. Deviņus gadus pēc grāmatas pirmizdevuma jeb 1884. gadā V. Altberga apgādā kļājā nāk atkārtots "Latvijas Jūrmalas puķīšu" iespiedums ([bez aut.] 1884: 325). No pirmizdevuma to atšķir vienīgi divi noslēgumā kā Nr. 27 un Nr. 28 pievienotie Veckalnu Mildas dzejoļi (Reinovska 1884: 46–48). Par Veckalnu Mildu bibliogrāfiskas ziņas nav atrodamas, iespējams, tas ir kāds mazpazīstama dzejnieka vai dzejnieces pseidonīms vai Lapas Mārtiņa radīta fikcija. Nav ziņu, vai pašas K. Reinovskas vai izdevēju iniciatīva ir bijusi dzejas krājuma "Jūrmalas puķītes" atkārtota izdošana, tomēr šis fakts apliecina, ka visdrīzāk K. Reinovskas dzeja savā laikā bijusi iecienīta. 1891. gadā K. Reinovskas dzejas grāmatiņas pieminējums jeb reklāma iekļauta P. Bērziņa grāmatu tirgotavas "Ziemassvētku dāvanu katalogā".

Daži K. Reinovskas dzejoļi tikuši iekļauti antoloģijas "Smaidi un asaras jeb dzejnieku labdienas" (1880) pirmizdevumā un arī atkārtotajos šīs antoloģijas izdevumos 1895. un 1904. gadā – "Mīļākam", "Tevi mīlēju", "Tur visi ir vienādi", "Sirds ir mirusi" un "Sapņotāja".

Būtiski atzīmēt, ka H. Alunāna izdotās, M. Kaudzītes sastādītās dzejas antoloģijas "Smaidi un asaras jeb dzejnieku labdienas" pirmizdevums ir tā laika apjomīgākais dzejas apkopojums un pirmā latviešu dzejas antoloģija (Egle 1934: 668). Antoloģija guva plašu popularitāti, tajā bija pārstāvēti visi tā laika nozīmīgākie latviešu dzejnieki (Auseklis, K. Barons, F. Brīvēznieks, E. Dinsbergs, M. Kaudzīte, F. Mālbergis, A. Pumpurs, Andrejs Stērste, Vensku Edvarts u. c.). Vairāku K. Reinovskas dzejoļu esamība pirmajā latviešu dzejas antoloģijā arī ir gana būtiska atzīnība un novērtējums viņas veikumam. Viņas sacerēto tekstu iekļaušana šāda tipa izdevumā apliecina K. Reinovskas nozīmi sava laika aktuālajā literatūras telpā – vēlāk šī nozīme zudusi visdrīzāk tādēļ, ka dzejniece nav izvērsusi, nav turpinājusi savu darbību latviešu literatūrā.

K. Reinovskas dzejas teksti iekļauti arī kalendāros ("Vidzemes kalenderis uz to 1905. gadu" (1904) u.c.). 1882. gadā pieci K. Reinovskas dzejoļi ietverti Lapas Mārtiņa sakārtotajā izlasē "Mīlestības dziesmu rota priekš jaunekļiem un jauneklēm par laika kavēkli no Lapas Mārtiņa" (izd. J. Skujiņas apgādībā Rīgā) – "Kuģenieka šķiršanās no mīļākās", "Ilgošanās pēc mīļākā", "Latvijas jūrmalnieces" [pirmizdevumā 1875. g. šī paša dzejoļa nosaukums – "Tautas dziesmas vīze"],

"Šķiršanās no mīļākā", "Matilde un Jānis". 1890. gadā K. Reinovskas dzejoļi "Nesavīstoša puķe" Lapas Mārtiņš iekļāvis mīlestības vēstulu sacerēšanas rokasgrāmatā "Pilnīgs mīlestības vēstulnieks", kas izdota Rīgā, Pūcišu Ģederta apgādībā, 1890. gadā¹⁵.

Iespējams, 1880. un 1890. gados K. Reinovskas dzejoļi publicēti vēl kādā "mīlestības un gaudu dziesmu" izlasē, jo Lapas Mārtiņš 19. gadsimta izskaņā šādas izlases tiražējis apbrīnojami plašā skaitā¹⁶. 1911. gadā izdota izlase "Zvaigznītes jeb izmeklēti pantiņi iz latviešu dzejas apvāršņa" (J. Ozols, Cēsis), kurā atrodams viens K. Reinovskas dzejolis bez norādīta nosaukuma – "Daudz tekas ved pa kalniem, lejām" (K. Reinovskas dzejas krājumā tam bija dots nosaukums "Tur visi ir vienādi").

Sacerot liriku un atdzejojot, līdzīgi citiem laikabiedriem, arī viens no galvenajiem K. Reinovskas ierosmes avotiem bijuši vācu romantiķi, ko noteicis gan laikmeta konteksts, gan vēsturiskā situācija, vācu un latviešu kultūras saskare. Krājuma "Latvijas Jūrmalas puķītes" tekstos vēl nav izkopta augsta mākslinieciskā individualitāte un trūkst panta slīpējuma virtuozitātes, taču neapšaubāmi atzīstama šī izdevuma nozīme agrīnajā latviešu rakstniecībā un sieviešu darbībā literatūrā, jo šīs grāmatas, tās dzejas tekstu esamība konkrētā laikmeta ietvaros pārliecinoši turpina apliecināt, ka latviešu valodā iespējams izteikt tās pašas domas, jūtas, idejas, ko citu kultūrtautu valodās, tādējādi pierādot, ka latviešu valodai ir attīstības iespējas, kas vēl attīstāmas leksiskā un gramatiskā ziņā (Hausmanis 1998: 118).

Dzejnieces K. Reinovskas dzīvesgājuma un literārās darbības aktualizēšana bagātina skatu uz sieviešu pārstāvniecību kultūrā un sabiedrībā 19. gs. izskaņā, kas ir posms, kad sievietes pozīcija sociālajā un kultūras jomā latviešu sabiedrībā vēl tikai sāk iezīmēties. Ja citas agrīnās rakstnieces lielākoties ietekmējušās no jaunlatviešu kustības rosinātā nacionālā patosa un sociālām aktualitātēm, tad K. Reinovska klasificējama kā viena no intīmās lirikas pionierēm.

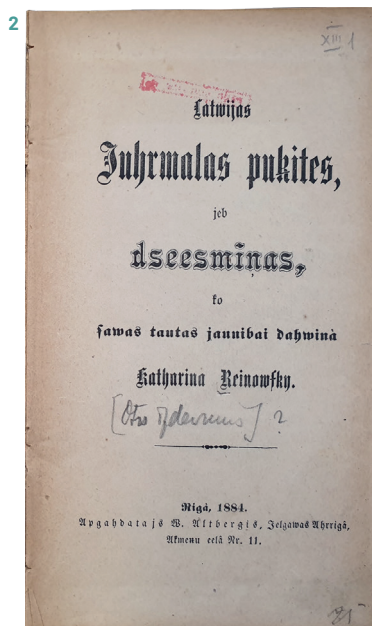
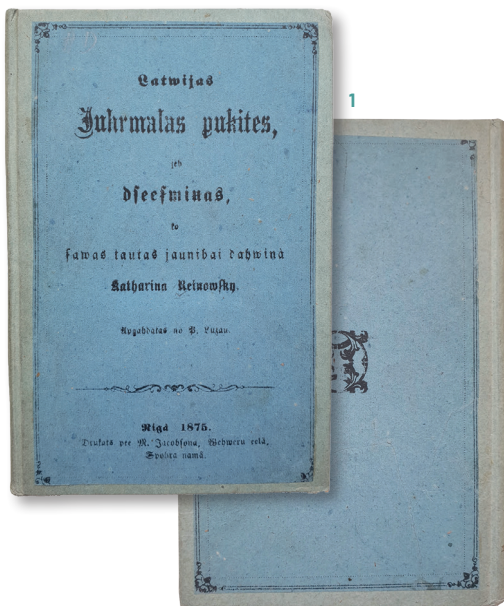
15 K. Reinovskas dzejoļi skatīt šīs mīlestības vēstulu rokasgrāmatas 75.–76. lpp.

16 Skatīt bibliogrāfiju LNB kopkatalogā.

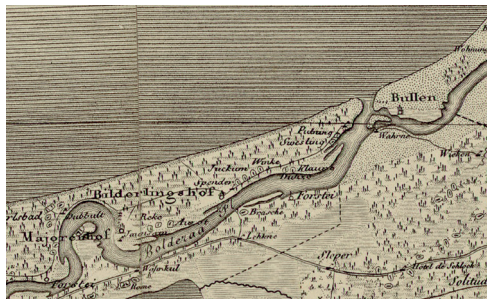
AVOTI UN LITERATŪRA

- [bez aut.](1881) 8 zvejnieku kurvj. *Mājas Viesis*, 08.08., 8. lpp.
- [bez aut.](1884). V Dzejas. *Magazin, herausgegeben von der Lettisch – Litterarischen Gesellschaft*. Mitau: J. F. Steffenhagen u. Sohn, 325. lpp.
- [bez aut.](1911). *Illustrirovannyi sputnik po Rihzskomu vzmoriu* [Ilustrētais ceļvedis pa Rīgas jūrmalu]. Rīga: Obshchestvo domovladitsev Rihzhskago vzmoria.
- [bez aut.](1931). Nr. 2 Sabiedrisko darbinieku un vasarnīcu īpašnieku apvienības kandidātu saraksts. *Jūrmalas Vārds*, 14.03., 3. lpp.
- [bez aut.](1934). Jauna ugunsdzēsēju depo ēka. *Ugunsdzēsējs*, 1.08., 643. lpp.
- [bez aut.](1936). Tiesu sludinājumi. *Valdības Vēstnesis*, 27.04., 2. lpp.
- [bez. aut.](1934). Likums par nekustamas mantas atsavināšanu Balvu, Daugavpils, Jaunjelgavas, Jēkabpils, Liepājas, Ogres, Rēzeknes. Rīgas un Rīgas Jūrmalas pilsētā. *Likumu un Ministru Kabineta noteikumu krājums*, Nr. 10, 24.07., 215. lpp.
- [bez aut.][bez dat.]. Ādolfs Alunāns. *Literatura.lv*. 8.07. Pieejams: <https://www.literatura.lv/personas/adolfs-alunans>
- [bez. aut.][bez. dat.]. Lielupes kapsēta. *Cemety*. 14.02. Pieejams: cemety.lv
- [bez aut.][bez dat.]. Ziediņu leva. *Literatura.lv*. 8.07. Pieejams: <https://www.literatura.lv/personas/ziedinu-leva>
- 1895. gada tautas skaitīšanas veidlapa. LNA LVVA, 2706. f., 1.apr., 35. l., 1.d., 269.–271. lp.
- Antons [Birkerts, Antons](1909). Latviešu rakstnieces un dzejnieces. *Liepājas Atbalss*, 16.03., 1. lpp.
- Baumane-Andrejevskā, Līvijs (2016). Dekadences traģiskā karaliene. *Jaunā Gaita*. 17.02. Pieejams: https://jaunagaita.net/jg287/JG287_Baumane-Andrejevskā.htm
- Belte, Pēteris (1935). *Rīgas Jūrmalas, Slokas un Ķemeru pilsētas ar apkārtni*. Rīgas Jūrmala: P. Belte.
- Bērziņš, Ludis (red.)(1935). *Latviešu literatūras vēsture II daļa*. Rīga: Literatūra.
- Blair, Kirstie, O'Brien, Eliza (2011). Sentimentality. *Oxfordbibliographies*. 8.07. Pieejams: <https://www.oxfordbibliographies.com/display/document/obo-9780199799558/obo-9780199799558-0063.xml>
- Brante, Lilijs (1931). *Latviešu sieviete*. Rīga: A/S Valters un Rapa ģenerālkomisijā.
- Brante, Lilijs (1938). Dziesminieces Reinovsku Katrinas dzīves gājums. 1845–1923. *Latviete*, 1.02., 28.–31. lpp.
- De Puy, William Harrison (1896). *The University of Literature in Twenty Octavo Volumes. Volume III*. New York: J. S. Barcus & Co.

- Egle, Rūdolfs (1934). *Latvju lirika*. Rīga: A. Gulbja apgādība.
- Ev. lut. draudžu metrikas grāmatas. LNA LVVA 235. f., 3. apr., 206. l., 123. lapa.
- Ev. lut. draudžu metrikas grāmatas. LNA LVVA 235. f., 3. apr., 207. l., 41. lapa.
- Falk, Johannes Daniel [bez dat.]. *Liebesgedichte*. 14.02. Pieejams: http://www.deutsche-liebeslyrik.de/falk_johannes_daniel.htm
- Schmitz-Gropengieser, Frauke (2012). Ich hab die Nacht geträumet. *Populäre und traditionelle Lieder. Historisch-kritisches Liederlexikon*. 9.07. Pieejams: http://www.liederlexikon.de/lieder/ich_hab_die_nacht_getraeumet
- Hausmanis, Viktors. (atb. red.)(1992). *Latviešu rakstniecība biogrāfijās*. Rīga: Zinātne.
- Hausmanis, Viktors (zinātn. vad.)(1998). *Latviešu literatūras vēsture*. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Jansons, Jānis Alberts (1935). *Brāji Kaudziši*. Rīga: Literatūra.
- Jēgere-Freimane, Paula *Atziņu ceļi*. Rīga: A. Gulbis.
- Ņeizariskās Krievijas Dārzkopības Biedrības Rīgas Nodaļas biedru sapulce (1913). *Dzimtenes Vēstnesis*, 3. lpp., Nr. 91.
- Lapas Mārtiņš (1882). *Mīlestības dziesmu rota priekš jaunekļiem un jauneklēm par laika kavēkli no Lapas Mārtiņa*. Rīga: J. Skujiņa.
- Lapas Mārtiņš (1874). *Egle, Kārlis. Literāri materiāli Kaudzītes Matīsam rakstītas vēstules*. ZA FB RK 3350.
- Lapas Mārtiņš (1890). *Pilnīgs mīlestības vēstulnieks*. Rīga: Pūcīšu Ģederta apgādībā.
- Ligers, Ziedonis (1952). *Latviešu etnogrāfija*. Francija: Apgāds Tauta.
- Līgotņu Jēkabs (1908). *Latviešu literatūras vēsture*. Rīga: D. Zeltiņa apgādībā.
- Misiņš, Jānis (1944). Latvijas grāmatniecība un grāmatrūpnieki. *Latvju Grāmatnieks*, 01.07., 29.–30. lpp.
- Prande, Alberts (1926). *Latvju rakstniecība portrejās*. Rīga: Leta.
- Reinovska, Katrīna (1875). *Latvijas Jūrmalas puķītes*. Rīga: P. Lutzau.
- Reinovska, Katrīna (1884). *Latvijas Jūrmalas puķītes*. Rīga: V. Altberģis.
- Specialcharte von Livland (1839). *Dodies.lv*. 19.02. Pieejams: <https://vesture.dodies.lv>
- Treijs, Normunds (2021). Rakstniece Tīrzmaliete (1876–1942). *Jaunā Gaita*. 8.07. Pieejams: http://zagarins.net/jg/jg306/JG306_Treijs.htm#sthash.oEwpddqb.dpbs
- Vidzemes guberņas dvēseļu revīzijas saraksti. LNA LVVA 199. f. 1. apr., 50. lieta, 645.–647. lp.
- Vidzemes guberņas dvēseļu revīzijas saraksti. LNA LVVA 199. f. 1. apr., 50. lieta, 661.–647. lp.
- Vidzemes guberņas dvēseļu revīziju saraksti. LNA LVVA 199. f., 1. apr., 549d. lieta, 98. lp.
- Zutis, Kārlis (1948). Kaija lido. *Lāpa: Latviešu jaunatnes mēnešraksts*, Nr. 4–6, 157.–187. lpp.



1. Kātrīnas Reinovskas dzejas krājuma "Latvijas Jūrmalas puķītes" pirmizdevums 1875. gadā. Izdevējs P. Lucau, Rīga. Eksemplārs glabājas Latvijas Universitātes Akadēmiskajā bibliotēkā.
2. Kātrīnas Reinovskas dzejas krājuma "Latvijas Jūrmalas puķītes" atkārtotais izdevums 1884. gadā. Izdevējs V. Altberģis, Rīga. Eksemplārs glabājas Latvijas Universitātes Akadēmiskajā bibliotēkā.
3. Dzejnieces Kātrīnas Reinovskas dzimtās mājas Vecbulduros. Attēls no žurnāla "Latviete", Nr. 2, 1938. gads.
4. Senās zvejnieku mājas Vecbulduros – rajons, kurā visu mūžu dzīvojusi dzejniece Kātrīna Reinovska. Pastkarte. Izdevniecība "Hebenspergers & Co", Rīga. 19. gs. beigas / 20. gs. sākums. Jūrmalas muzeja krājums.



7. Kartes fragments. Pie Bulduriem, tuvu upei, atzīmēts dzejnieces K. Reinovskas dzimtas māju vārds, kartē norādīts kā "Kinkī". No: "Vidzemes un Kurzemes speciālkarte pēc pašiem pilnīgākajiem, jaunākiem izdevumiem, pagastu kartēm, pilsētu plāniem u.c. M. Siliņa sastādīta un izdota. Vidzemes un Kurzemes speciālkarte: 1. lapa". Rīga: M. Siliņš (A. Štāla litogrāfija), 1892. gads. Oriģināls glabājas LNB.
8. Dzejnieces Katrīnas Reinovskas meitas Adīnes Stefānijas Ozoliņas (dzim. Ozols; atraitne Šenberga) pases fotogrāfija. 1921. gads. LVVA, 2996. f.
9. Dzejnieces Katrīnas Reinovskas meitas Elizabetes Verēnas Preiss (dzim. Ozols) pases fotogrāfija. 1919. gads. LVVA, 2996. f.
10. Rēzeknes prospekts (tag. Vienības prosp.) Bulduros, ar skatu Viestura ielas virzienā. Galā redzama ēka un norāde uz K. Preisa dārzniecību Vecbulduros. Dārznieks K. Preiss – dzejnieces K. Reinovskas meitas Elizabetes Verēnas vīrs.

5. Bulduru pamatskolas vecā ēka, bijusī pagastskola Vecbulduros. Pastkarte. 20. gs. sākums. Jūrmalas muzeja krājums. Skolas ēka atradās Rīgas ielā 50 (tagad Viestura iela). Numerācija mainījiesies, tolaik – Rīgas ielas posms aptuveni iepretim tvaikoņu piestātnēi. 1930. gadā bijušajā pagastskolas ēkā iekārtoja bērnu patversmi.
6. Kartes fragments: Bilderlingshofa (Bulduri). Pie upes atzīmētas Spender [Spendeles] mājas, kur mitusi dzejnieces dzimta. Rucker, C. G., Topographischen Depôt des Kaiserlichen Generalstabes. 1839. gads. Avots: <https://vesture.dodies.lv>

8



9



10



SUMMARY



LĪVIJA BAUMANE-ANDREJEVSKA

THE FIRST POETRY COLLECTION PUBLISHED BY
A LATVIAN WOMAN: BULDURI RESIDENT KATRĪNA
REINOVSKA AND HER BOOK "LATVIJAS JŪRMALAS
PUKĪTES" (LATVIAN SEASIDE FLOWERS) (1875)

Jurmala resident Katrīna Reinovska (1845–1923) is the first Latvian female poet to have her poems published in a printed book in the Latvian language. Her poetry collection "Latvijas Jūrmalas puķītes" was published in 1875. K. Reinovska's poetry mainly focuses on themes of the sea, a sailor's love, sadness, and the transient nature of human life. Stylistically, her works are characterized by pronounced melancholy and romantic pathos. The collection's significance is primarily literary-historical. The poetry compilation "Latvijas Jūrmalas puķītes" has also been reprinted, and K. Reinovska's texts have been published in various calendars and poetry anthologies. In terms of literary movement, K. Reinovska's writings fall within the echoes of sentimental romanticism, a trend prominent in the 1870s–1880s, which emphasized exploring the inner world of individuals and emotional experiences. During this period, the Latvian literary scene included women writers such as Marija Pēkšēna, Minna Freimane, Paulīna Gailīte (Gaiduļa Paula), Marija Medinska, and Karolīna Kronvalde (publicist). Poetess K. Reinovska lived in Riga's Jurmala, in Bilderlingshof or Bilderliņi (now Bulduri). She was self-educated in her literary pursuits. She participated in the Bulduri parish choir. She spent her entire life in Bulduri, except for a period in 1869 when she embarked on an extended journey to Pēterpils (now Saint Petersburg). To date, K. Reinovska's biography has not been extensively studied. An expanded examination dedicated to her literary work and life enriches the perspective on women's representation in culture and society at the end of the 19th century, a period when women's position in Latvian social and cultural life was just beginning to develop. K. Reinovska's poems and translations are significant within the literary context of that era; her work attests to the potential of poetry composed in Latvian.



KARI ALENIUS

OPTIONS FOR SHAPING
THE STATEHOOD IN FINLAND
(1917-1922)

ABSTRACT

The article analyzes the development of Finland in the years 1917–1922, which were decisive for the direction of development. In Finland, the struggle between nationalism, socialism, conservatism, and liberalism, in which in addition to the country's own citizens, Germany, and Russia participated, parliamentary democracy ultimately emerged as the winner. The serious alternatives were socialist “people’s democracy” and parliamentary democracy led by a strong king.

KEYWORDS | political history, legislation, Finnish Civil War, German–Finnish relations, minority rights

ANOTĀCIJA

Rakstā analizēta Somijas attīstība laika posmā no 1917. līdz 1922. gadam, kam bija izšķiroša loma valsts attīstības virziena noteikšanā. Somijas cīņā starp nacionālismu, sociālismu, konservatīvismu un liberālismu, kurā līdzās pašas valsts pilsoņiem piedalījās arī Vācija un Krievija, par galveno uzvarētāju galu galā kļuva parlamentārā demokrātija. Nopietnas alternatīvas bija sociālistiskā “tautas demokrātija” un parlamentārā demokrātija, kuru vadītu spēcīgs karalis.

ATSLĒGVĀRDI | politiskā vēsture, likumdošana, Somijas pilsoņu karš, Vācijas–Somijas attiecības, minoritāšu tiesības

INTRODUCTION

As a result of the First World War (1914-1918), five new states were created on the eastern and southern shores of the Baltic Sea: Finland, Estonia, Latvia, Lithuania and Poland. This naturally had very significant effects on how life at sea developed there in the following decades. One significant influencing factor was the form of government that emerged in each state, so this article focuses on Finland and its statehood. Depending on the outcome of the power struggle in Finland, it would have been possible for Germany or Russia to have had a significantly greater say in life in the Gulf of Finland and the Gulf of Bothnia.

The political and armed struggle over Finnish statehood took place mainly in 1918, although some of its development dates back to 1917, when the Tsarist regime of the Russian Empire ended, and the Finns had to start discussing who was entitled to hold the highest power in Finland. Similarly, the final constitutional guidelines were made only after 1918 - in the spring of 1919.

Finland proclaimed independence at the beginning of December 1917. By January 1918, several major foreign powers, including Soviet Russia, France, Germany, Austria-Hungary, and Sweden, had recognized Finland's independence (Kansankomissaarien neuvosto 1917; Jussila et al. 1999: 92-98; Jutikkala, Pirinen 2003: 389-394). After that, at the latest, it became timely to draft a new Constitution for the new state. From 1906 until 1917 the Grand Duchy of Finland (being part of the Russian Empire) had had a Parliament elected based on universal and equal suffrage, including women as well. Executive power was represented by the Finnish Senate, whose status roughly corresponded to that of a modern multi-party government (Kirby 2007: 150-151; Lavery 2006: 76-78). Consequently, the practices in place during Russian rule were a clear reason why the sovereign state of independent Finland would naturally become a republic. However, in 1918, two strong competitors emerged opposing that idea. One challenge came from the extreme Left, and the other came from the conservative Right.

This article analyzes the discussion that was held in Finland in 1918-1919 about their constitution and especially about the future basic form of Finnish government. In principle, there were three basic options, and by the summer of 1919, it became clear whether Finland was to be (1) a People's Republic, (2) a Monarchy, or (3) a Parliamentary Republic. Furthermore, this article aims to give a

compact overview of how the nationality question was dealt with in the Constitution. After all, this question deserves specific attention, as the way power is shared among ethnic groups is one of the most important issues in every multiethnic state.

This article aims to provide an international readership with a condensed scholarly overview of the issues mentioned above. Although the theme has been studied before, the innovative perspective of the article is related to the fact that previous studies have not systematically compared the options designed by different political groups. The article is based on the previously published scientific literature (books and articles), and to paint a clearer picture of the key points, on published and/or digitized archival materials. The methodological basis of the article is classical historical source criticism, or more precisely, close reading that emphasizes contextualization. It includes a comparative perspective, consideration of political rhetoric, and the nature of legal texts.

1 | THE LEFTIST OPTION: A SOCIALIST PEOPLE'S REPUBLIC OF FINLAND

In Finland, all leftists, from moderates to radicals, were gathered into one party. The Finnish Social Democratic Party (SDP) achieved an absolute majority in the 1916 Parliamentary elections with 103 seats out of 200. Using their majority, in the spring and summer of 1917, the SDP was able to legislate without having to consider the views of the centrist and right-wing parties. The moderate wing of the SDP, however, wanted to discuss issues with other parties and sought to find compromises. The Senate led by Social Democratic Prime Minister Oskari Tokoi had 6 Social Democrats and 6 non-Left Senators, so the government was actually founded based on a multi-party system (Suomen Virallinen Tilasto 1916: 35; Tokoin senaatti 1917; Jussila et al. 1999: 90–94; Lavery 2006: 82–83; Singleton 1999: 104).

However, the situation changed at the beginning of October 1917. In Finland, new Parliamentary elections were held because the Russian Provisional Government had dissolved Parliament because of disagreements regarding the independence of Finland. The Finnish Social Democrats considered the dissolution illegal and were irritated by the other parties' willingness to adopt the legal orders of the Russian Provisional Government. The bitterness of the Left was further compounded by the fact that in the October elections, the SDP lost

its majority in Parliament. It achieved 92 seats, while the Center and Right held 108 seats, respectively. Based on these election results, the SDP faced opposition, and the centrist and right-wing parties were able to form a new government (Senate) under the leadership of Pehr Evind Svinhufvud, representing the conservatives. At the same time in October, the Bolsheviks captured power in Russia. The example of the Bolsheviks encouraged the Finnish radical leftists who now pondered whether Parliamentary efforts should be replaced by armed revolutionary action. Further still, the Russian Bolsheviks directly called on their fellow Finns to revolt and thus “restore power to the people’s hands” (Manifesti Eduskunnan hajoittamisesta 1917; Suomen Virallinen Tilasto 1917: 35; Singleton 1999: 106; Upton 1980: 174–175).

During November, a fierce power struggle took place within the Finnish Social Democratic Party, and as a result, the leadership shifted and fell into the hands of the radicals led by Kullervo Manner. The far Left, supported by the Red Guards, began to plan a coup and armed for it (Jutikkala, Pirinen 2003: 390–393; Upton 1980: 176–179). The Finnish Parliament and the parties supporting the new government were now trying to equip themselves for the worst. The centrist and right-wing parties were backed by their own paramilitary organizations, the Civil Guards. In mid-January of 1918, the Finnish government proclaimed the Civil Guards as the official Defense Force of the country and appointed General Gustav Mannerheim, who was the most distinguished Finnish professional officer to have served in the Imperial Russian Army, as Commander-in-Chief (Jussila et al. 1999: 107–109; Kirby 2007: 161–162).

This confrontation between the extreme Left and other parties escalated into a civil war at the end of January. The left-wing party went ahead with the coup d’état and gained power in Southern Finland. The legitimate government and Parliament had to leave Helsinki, but they managed to hold on to power in Central and Northern Finland. The Civil War was short but bloody, and by May, the Red revolt was suppressed. About 10,000 soldiers were killed in action, 10,000 people (soldiers and civilians) were killed by Red and White terror, and more than 12,000 Reds perished in prison camps in the summer of 1918, mainly because of the Spanish flu ranging worldwide at that time (The registry of names of the war dead 2024; Jussila et al. 1999: 110–112).

“Red Finland” was a one-party state during the Civil War. It was led by the Finnish People’s Delegation (FPD, in Finnish: *Suomen kansanvaltuuskunta*), which consisted only of radical Social Democrats. The Prime Minister was Kullervo Manner. He was officially given the power of a dictator by the FPD in April of 1918 to bring the revolution and the civil war to a successful end from the viewpoint of the Reds. The Red Government fled to Russia at the end of April when the war was about to end with a White victory (Upton 1980: 490–491; Rinta-Tassi 1986: 474–493). The day after the empowerment, on 28 January 1918, the Red government drafted a Finnish Constitution. The draft was prepared by a 15-member committee led by Otto Wille Kuusinen, who fled to Russia after the Finnish Civil War and later served as Secretary of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union in 1957–1964 (*Suomen kansanvaltuuskunnan ehdotus 1918*; Jussila et al. 1999: 174). Based on that draft, it is possible today to outline what kind of social order would have existed in Finland had the civil war ended with a Red victory and its Constitution.

The FPD draft balanced between democratic and socialist principles. Traditionally, the basic model for the SDP was the concept of social democracy, which was at that time largely supported by the Social Democrats in both Germany and Scandinavia. The new leaders of the party were, however, now favoring a radical line that clearly followed the example of the Russian Bolsheviks on concrete political issues. As power had now been taken by the FPD through violent rebellion, there was no intention to abandon that power in the future under any circumstances. In that sense, the FPD represented Lenin’s practical ideology even though the Constitution draft was not actually copied from the Soviet legislation (Vares 2006: 92; Rinta-Tassi 1986: 19–21, 317–318).

The draft had several features that were at least nominally democratic. The draft promised to guarantee all citizens general civil liberties, such as freedom of expression, the freedom to set up associations, and the freedom to publish printed matter without pre-censorship. The draft stated that Finland was precisely a Republic wherein “all power belongs to the people”. Parliament was to be unicameral, its term was to be three years, and in Parliamentary elections, all citizens would have general and equal voting rights. The democratic features also included the important role of citizen legislative initiatives, and those initiatives

had to be dealt with by Parliament without delay (Suomen kansanvaltuuskunnan ehdotus 1918, § 1-8, 16-17, 45-47).

As an ultra-democratic element, the government (FPD) did not have any real autonomous decision-making power but was only in place to implement Parliament's decisions in practice. The head of state – in official terms called “the superior of the Republic of Finland” – did not have his or her own power but merely acted as Chairman of the FPD. The number of terms in office was limited to one, so nobody could be head of state for more than three years. The FPD also wanted to emphasize the democratic nature of the Constitution by promising a referendum before the Constitution came into force (Suomen kansanvaltuuskunnan ehdotus 1918, preamble, § 26, 58-60).

On the other hand, the draft Constitution had several features that were problematic from a genuine democratic point of view. First, in the preamble, “the working people” were placed in a special position. The preamble to the draft thus read as follows: “Only the rebuilding work of the working class, securing the blessed achievements of its revolution, and implementing its rights and ideals can help our nation towards a most beautiful future”. The preamble also stated that “Finland's working population has put down tyranny and honorably won the people's enemies”. The situation in Finland before the revolution was declared to be “the arbitrariness of greedy big business owners, bank capitalists and landowners, the rule of bureaucratic administration and the suppressive power of half-alien nobility”. Only through the Revolution was “real democracy” possible in Finland (Suomen kansanvaltuuskunnan ehdotus 1918, preamble).

The draft also declared the new Constitution to be permanent. Thus, its fundamentals could not be altered even though there were procedures designed for changes in any of the details in that Constitution. As stated in the draft, “if so incredible would happen that a majority of Parliament would decide nonetheless to change the constitution to move towards an oligarchy, the people must rise and dismiss Parliament” (Suomen kansanvaltuuskunnan ehdotus 1918, § 43). So in effect, this so-called Constitution was a document that gave governing power to the radicals and their followers permanently. The FPD thus underscored the revolutionary right of the “people” over and above all work done by the Parliament. Similar special rights were promised to the working population, when it came to

their relationships between employers and employees, for example, in strike situations or when solving other disputes. The draft also gave the creation of companies and the acquisition of property only to the state and public bodies, not to private individuals (Suomen kansanvaltuuskunnan ehdotus 1918, § 9–10). Logically, the socialization of existing companies would have been necessary if the FPD Constitution had entered into force.

The Constitution did not take a stand on the official name of the Finnish state. However, the name of the state and its ideological foundation became apparent in the cooperation agreement, which was signed by Red Finland with Soviet Russia in early March of 1918 as one party named the “Finnish Socialist Workers Republic”. The new state flag was all red, and its coat of arms was a five-point red star. The FPD’s original proposal had suggested the term “Republic of Finland”, but the FPD agreed in their negotiations on Lenin’s proposal that the name was to be changed (Sopimus Venäjän ja Suomen sosialististen tasavaltain välillä 1918; Rinta-Tassi 1986: 19–21). In any case, the name and its chosen symbolism demonstrated a strong commitment to socialist ideology and also close cooperation with Soviet Russia and its Bolshevik government.

Based on these aspects and documents, it can be said that Red Finland was clearly pursuing a socialist society. As the rhetoric of the FPD underscored the term “people” and the Constitution raised the possibility of the existence of other parties, this draft Constitution reminds many of the constitutions of Eastern European countries after the Second World War. Other parties were allowed to exist in those Soviet satellite states – as “people’s democracies” – but they were not entitled to ever question the principle of the power of their imposed “socialist democracy” (Suomen kansanvaltuuskunnan ehdotus 1918, § 21; Lovenduski, Woodall 1987: 191–192).

2 | THE RIGHTIST OPTION: A MONARCHY

The People’s Republic and the FPD’s proposal for a Socialist Constitution disappeared in the publicity given to the defeat of Red Finland in the spring of 1918. After the end of the Civil War, these options no longer existed in the ongoing political debate. In the summer and fall of 1918, in the context of the Constitution, the most important issue now to be resolved was whether Finland should become

a republic or a monarchy. Both alternatives had strong support in the political sphere that was now Finland.

In Finland's Declaration of Independence (1917) Finland was defined as a Republic (Eduskunnan Herra Puhemiehelle 1917; Valtiopäiväasiakirjat 1917). Parliament had adopted that declaration, but the debate on the Constitution was left unfinished due to the outbreak of the civil war. When the war was over, the Constitution again became a part of Parliament's agenda. The supporters of the monarchy had been a clear minority at the end of 1917, but half a year later, the situation had changed, precisely because of the civil war.

First, the civil war had deeply shocked many non-leftist politicians and presumably also many ordinary people as well. Some politicians who had previously supported the republic had even begun to doubt the meaningfulness of general and equal suffrage. After all, the majority of the leaders of Red Finland had actually been elected members of Parliament, and Parliament had not been able to prevent the rebellion. In the eyes of several non-leftist political key figures, the democratic Parliamentary state order had proven to be weak and ineffective at solving major social problems, especially the rapidly emerging crisis situations. Many felt that a thorough reform of the system was needed to prevent new rebellions. A King, being above political disputes and having extensive powers, was then viewed as a stabilizing and unifying factor for the entire nation (Vares 2006: 96–100, 108–110; Alapuro 1988: 198–202).

Secondly, during the civil war, Germany had significantly helped the Finnish government overcome the rebellion of the extremist left-wingers. German troops remained in Finland after the war, and Finland and Germany had also concluded a broad cooperation agreement. The interpretation of several researchers now suggests that the agreement signed in March 1918 essentially restricted Finland's independence and made Finland a state effectively controlled by Germany. However, that situation was desirable in the opinion of many right-wing Finnish politicians. Imperial Germany – the coming winner of the Great War, as many then believed – was seen as a guarantor of Finland's independence and that country's internal peace and stability. To ensure German support for Finland in the future, it was also considered necessary that a German King be elected in Finland

(Friedensvertrag 1918; Vares 2006: 103–104). Accordingly, the Constitution had to be written, so that Finland was defined as a monarchy state.

One of the main arguments these monarchy supporters made was that, according to the existing Constitution, Finland was still a formal monarchy. The Constitution came from the time of Swedish rule, dating from 1772, according to which it was possible to choose a new King if the previous ruler (Nicholas II) had been expelled from power, and none of his relatives ever took the crown. The Constitution of 1772 had remained in force in Finland even during the Russian rule, and the law had not repealed the order of that Constitution (Kuninkaallisen Maj:tin ja Waltakunnan Säätyjen 1772; Jussila et al. 1999: 121). The Declaration of Independence in Finland was not legally sufficient to amend the Constitution, and therefore, any Republic was legally void or at least open to new interpretation.

The proponents of the Republic drew attention to the fact that Finland had lived in exceptional circumstances in 1917–1918, and the Constitution of 1772 had not been designed for such situations. In addition, the political center considered it more democratic and preferred that Finland be a Republic and be led by a Parliament and by a government based on the will of the majority in that Parliament. The President, who was to be elected by free elections, would be the leader of the Republic. There was little debate about the President's prerogatives in the summer and autumn of 1918 since the most important issue was to first decide on the state form. In practice, the parties split on this issue, and the largest bourgeois party (Finnish Party, 32 seats) and the fourth largest party (Swedish People's Party, 21 seats) supported the Monarchy. The second largest party (Agrarian Union, 26 seats) was for the Republic, and in the other two non-leftist parties (Young Finnish Party, 24 seats, and People's Party, 5 seats) the opinions were divided (Manninen 1992: 316–318).

By far the largest party in the parliamentary elections in October 1917, the Social Democratic Party, was definitely against the Monarchy, but that party could not actually participate in Parliament's activities in 1918. Of their 92 representatives, about 40 had fled to Soviet Russia at the end of the civil war and about 50 were waiting for trial, suspected of rebellion and treason. The supporters of the Republic would first have wanted to hold new Parliamentary elections to find out what the people thought of the issue. On the other hand, the

supporters of a Monarchy were in a hurry to set the Constitution as soon as possible, because in the 1918 situation, they suddenly and unexpectedly now held a majority in Parliament. Although it is estimated that the middle class and the educated people in Finland, in general, favored the Monarchy, the monarchists were afraid that in any new elections, the common people would again vote for the republican parties (Vares 2006: 110; Vares 1998: 183-199; Rinta-Tassi 1986: 492-496).

In May 1918, a new Senate led by Conservative Juho Kusti Paasikivi, later President of Finland from 1946 to 1956, was formed in Finland, and the monarchists played a leading role. In June, the Senate issued a draft Constitution for Parliament, in which Finland was defined as a Kingdom. The draft was also supported by the resigned Prime Minister Svinhufvud, who was now elected as the first Regent. During the summer, the matter was discussed several times in Parliament, and both disputing parties delivered extensive propaganda to the larger public in support of their own views (Helsingin Sanomat 1918). Although the monarchists had a small majority in Parliament and it was evident that the monarchy had gained more support nationwide during the summer, they were still unable to get the Constitution put into force as a matter of urgency. Doing so would have required a five-sixth majority. Otherwise, the final adoption of the Constitution would have to be postponed until the next Parliamentary elections, because in the normal order of things, any Constitutional amendments had to be accepted by two Parliamentary sessions (Manninen 1992: 185; Vares 2006: 112-117).

In this situation, the Senate decided to apply the 1772 Constitution and elect a King even before the new Constitution was adopted. Applying the law of 1772, a simple majority in Parliament was enough for this election. The Republicans considered it an illegal coup d'état, but their protests could not prevent the course of events. At the beginning of August, Parliament gave the Senate the power to ask for a suitable candidate to be the King of Finland. The Finns' primary wish was Prince Oskar, the second youngest son of the German emperor Wilhelm II. The goal of the Finns was to have the closest possible connection between Finland and Germany and to seek protection against Russian imperialist aspirations, regardless of the political color or future Russian governments.

However, the Emperor was reluctant to give his consent because the international status of Finland was not yet fully stabilized. After several negotiations, the Finnish delegation decided to ask Friedrich Karl, Prince of Hessen, who was married to the daughter of the emperor, and thus reasonably close to the German Imperial Court. Friedrich Karl gave an affirmative answer (Vares 2006: 128-129; Jussila et al. 1999: 124-125). Thus, in Finland, it was still possible to plan and organize a royal election.

The Finnish Parliament voted on this issue on October 9, 1918. The proposal for the election was approved by 64 votes to 41. In the actual vote, the defeated Republicans boycotted the election, and the Social Democrats were unable to attend, so Parliament chose the King formally and unanimously, even though only 64 members of Parliament out of 200 cast votes. A Finnish diplomatic delegation informed Friedrich Karl of the result on October 17, and the Prince expressed his positive opinion at least in principle. However, he wanted more time for consideration before giving his final answer (Pöytäkirja 1918).

The reason for his hesitation rests in the evolution of the First World War. Even in the middle of the summer, the German situation had proved to be promising, when it was able to move troops from the Eastern front to the West and start a large offensive in the West to bring the war to a victorious end. However, the planned decisive breakthrough was not achieved, and since the end of that summer, Germany's difficulties had begun to rise rapidly. In mid-October, the situation was such that Germany was forced to ask for a truce, and Germany's defeat was clearly in sight. As the Western powers took an absolutely negative stand on the idea of a German king in Finland, the whole project became unfavorable for both Germany and Finland. Germany did not want to endanger its peace talks with the Western powers. Respectively, Finnish monarchists were forced to admit that Germany could no longer be a supporter of Finland's independence, neither militarily nor politically. Western powers also refused to recognize the independence of Finland if a German King were chosen (Vares 2006: 130; Manninen 1992: 352-360).

The situation became even less favorable for a monarchy at the beginning of November, when the German Emperor Wilhelm II abdicated, and Germany became a Republic. Until then, the Monarchy had gained more support in Finland,

thanks to the fact that Finland's closest ally was also a Monarchy. Toward the end of 1918, the situation was basically such that, even if Finland canceled the election of a German Prince as King of Finland, a King could be searched for elsewhere, for example, in Sweden. Monarchy and cooperation with Germany, however, were so closely linked that the real choice was either to accept both or accept neither circumstance. In addition, there was yet another difficult diplomatic task remaining, namely, to contact the already-elected King and ask him to give up the Finnish crown. Luckily for the Finns, Friedrich Karl understood the problematic situation in Finland and announced in mid-December that he would not take the crown. At the same time, the last German troops left Finland, and the extensive agreement signed between Finland and Germany in March was declared null and void (Friedrich Karl 1918; Manninen 1992: 361). Thus, Finland clearly was able to demonstrate to the Western powers that it had withdrawn from any alliance with Germany.

Finland was not alone in seeking to rely on the protection of the German Empire. In June 1918, the Council of Lithuania also decided to elect a German king for the country: Wilhelm Karl, Duke of Urach. He accepted the crown, but his fate was similar to that of Friedrich Karl: as a result of Germany's defeat in WWI, Wilhelm Karl abdicated as well. Monarchy projects naturally also supported Germany's ambitions in the Baltic region. In this context, a similar project by Germany in the regions of Estonia and Latvia can also be mentioned. In April 1918, Germany proclaimed the establishment of the Baltic United Duchy. This duchy, led by the local Baltic German nobility, was similarly short-lived and was abolished in November 1918 (Kasekamp 2013: 136-138).

The Western powers also demanded from Finland an exchange of government and the organization of new Parliamentary elections. Recognition of Finland's independence should only be addressed after these measures. The new government led by Conservative Republican Lauri Ingman, in which Republicans had the leading role started its work at the end of November. On 12 December, General Gustav Mannerheim, who was known as an Anglophile and had established contacts with the Western powers since the summer of 1918, was elected as the new Regent. Parliamentary elections were scheduled to be held in March 1919. The struggle between the Monarchy and the Republic caused the

Finnish party system to reorganize to a great extent in November-December of 1918. The Finnish Party, the Young Finnish Party, and the People's Party all ceased to exist. The Monarchists who belonged to these parties then gathered as a new conservative party named the National Coalition Party. The Republicans from these parties set up a liberal right-wing party called the National Progressive Party (Jutikkala, Pirinen 2003: 408-410; Manninen 1992: 364; Vares 2006: 136-138).

3 | THE CENTRIST OPTION: A REPUBLIC

In the parliamentary elections held on 1-3 March 1919, it was confirmed that there was no longer sufficient support for a Monarchy in Finland. The Social Democrats (except for those convicted of treason in 1918) were given the right to participate in the elections and returned to being the largest party with 80 seats. The non-Left Republican parties received a total of 70 seats, and the political circles who had favored a monarchy during 1918 received 50 seats altogether (Lavery 2006: 86-87; Vares 2006: 138). Based on these election results, it was clear that there was no need to continue the discussion about a Monarchy or a Republic when preparations for the Constitution began again – work that had been interrupted because of the civil war one year earlier. It can be said, however, that in the spring of 1919, the Monarchist views and the civil war clearly affected what kind of Republic Finland was going to be in the future.

The Monarchists had wanted the King to be a balancing factor that would unite the nation. Through the King, it would be ensured that in society there would be no radical changes, and any changes made would not take place too fast. The King would be a kind of conservative controller who would oversee the functioning of democracy and, if necessary, intervene. The Republicans, on the other hand, wanted the ordinary people, the parties, and the Parliament to be at the center of political life. Instead of a hereditary monarchy, the State should have an elected head, a President. The views of the Republicans in Finland and elsewhere were, above all else, divided over how much power the President should actually be given.

The Social Democrats were, as in 1917, of the opinion that all power should be concentrated in the hands of a Parliament. The government would then only be a

group of civil servants who would implement the decisions of Parliament and not have any of its own decision-making power. In the view of the Social Democrats, Parliament should also have chosen the President, and according to them, the President should only formally represent Finland without having any policy of his/her own. The centrist Agrarian Union was largely ready to accept the Social Democrats' proposal. As these parties held a clear majority in Parliament, a total of 122 MPs (out of 200), Finland could, in practicality as well as in principle, have obtained an ultra-democratic Parliamentary constitution at that time. Nevertheless, the hope that the Constitution would come into force shortly led to a compromise in the final phase. The legal basis was still the Constitution of 1772, which required that all Constitutional amendments be approved in two Parliamentary sessions, not one (Kuninkaallisen Maj:tin ja Waltakunnan Säätyjen 1772; Vares 2006: 141-147; Jussila et al. 1999: 128-129).

The next Parliamentary elections were scheduled to be held in 1922, so if the Constitution were to be regulated in the normal way, it would come into effect at the earliest in that year, i.e., three years later. If the Constitution were to be enforced urgently, during 1919, five-sixths of Parliament would need to support it. The Conservatives (Monarchists), however, had but 50 seats or one-quarter of the Parliament's seats, and they would certainly prevent the ultra-democratic Constitution from being declared urgent. In this situation, the Left and the Agrarian Union agreed to take into account the conservative views.

The outcome of the negotiations was a constitution that moderately met the views of all the parties. According to the aspirations of the Left and the Center, the Constitution found that "The powers of the State in Finland are vested in the people, who are represented by the Parliament" (Suomen Hallitusmuoto 1919). In other words, the Constitution affirmed the principle of representative democracy and the position of Parliament as the highest organ of government. Thus, Parliament became clearly the most prominent ruler, and it had the exclusive right to legislate. On the other hand, in accordance with the wishes of the Right, the government and the President were defined as independent actors in accordance with the principles of the Tripartite Doctrine of Montesquieu. Moreover, in accordance with the wishes of the Right, the President was also to be elected by a separate election even if the Left had originally wanted the

Parliament to elect the President. The President was also given extensive powers in much the same way as occurs in France and the United States. According to the Constitution, the President decided on Finland's foreign policy and decided on the election of the Prime Minister and other ministers. The President also had the right to dissolve Parliament and under certain conditions prevent an entry into the force of law (Suomen Hallitusmuoto 1919; Vares 2006: 142-146).

Parliament approved the Constitution in June of 1919. The final threat to the final adoption of the law was the Regent, General Mannerheim, who opposed the law. Mannerheim wanted Finland to participate in the struggle against Bolshevism and the attack on Petrograd (then named St. Petersburg). In the 1772 Constitution, the King (or his substitute, the Regent in the 1919 situation) was given the right to declare a defensive war, but the new Constitution did not guarantee that right. Mannerheim planned, if necessary, to dissolve Parliament, declare a state of emergency, and order the Finnish army to invade Petrograd, thereby formally at least defending Finland from Bolshevism. However, as the conservative parties did not stand to support Mannerheim, he abandoned the idea and agreed to affirm the new Constitution on July 17, 1919 (Jussila et al. 1999: 129-131; Jutikkala, Pirinen 2003: 410-411).

Regarding the division of power between the titular nation – the Finns – and the most prominent minority – the Swedes – it can be said that the democratic constitution of the newly independent Finland also democratically solved this question. In 1920, the Finns constituted 88 percent of the total population, while the share of the Swedish-speaking population was 11 percent (Jutikkala, Pirinen 2003: 414). It means that the Swedes were the only minority that needed special attention in the Constitution.

Naturally, there were disagreements about how the rights and obligations of the Finns and the Swedish-speaking population should be defined in the Constitution. The decisive factor was that a majority in the major parties, ranging from the moderate Right to Social Democrats, wanted to pursue a liberal line on this issue. They recognized that toleration and accommodation of the Swedish minority would best serve the interests of the Finnish national state. As they saw it, the opposite policy would have meant increasing internal friction (Lavery 2006: 99-100).

The Finnish Constitution provided that “Finnish and Swedish shall be the national languages of the Republic. The right of Finnish citizens to use their mother tongue, whether Finnish or Swedish, before law courts and administrative authorities, and to obtain from them records and documents in their mother tongue, shall be guaranteed by law, to safeguard the rights of both language groups in accordance with identical principles ... The State shall provide for the cultural and economic needs of the two groups in accordance with identical principles”. Moreover, every conscript was enrolled in a unit whose members spoke their own mother tongue (Suomen Hallitusmuoto 1919).

Legislation that elaborated the above-mentioned general provisions was enacted during 1921-1922. The laws provided that administrative districts in Finland should be as far as possible unilingual. If the share of the minority population exceeded 10 percent, the district was bilingual. In that case, public authorities and offices, when dealing with an individual citizen, had to use the language of the citizen. In addition, all state employees were required to know both Swedish and Finnish at a satisfactory level at least. Åland Islands, which were in practice monolingual Swedish-speaking, stood in a specific category as well. In the Åland Pact of 1921, Finland gave the inhabitants of the islands local autonomy and kept the area demilitarized (Kielilaki 1922; Självstyrelselag för Åland 1920). From a legal and practical perspective, from the year 1922 onwards minority policies in Finland largely remained unchanged until the 1930s.

CONCLUSIONS

The struggle in 1918-1919 over what form of government, or statehood, Finland should have reflected the three main international political trends of the time. One of them was socialism, which represented the rising extreme left-wing trend and the idea of a “people’s republic” that emerged from its ideology. The second was the traditional parliamentary monarchy, and the third was the moderate parliamentary republicanism, which was located between these on the political map. The solutions offered by the above-mentioned approaches can be called three options.

Option 1 – a People’s Republic: There was no serious or detailed political debate about a People’s Republic, and indeed, this option could only have been realized if

the radical left-wing rebellion had been successful. In 1918, it was not yet clear whether Revolutionary Socialism and Parliamentary Democracy could be combined. The draft Constitution made by the leaders of Red Finland contained such features of compromise. Since the Constitution of the FPD never came into actual force, it cannot ever be determined how the combination would have worked in real life. Later history has shown that a compromise between socialism and democracy has proven to be too difficult a challenge everywhere; in practice, only one of these forms of government could ever exist long-term.

The struggle between a Monarchy (Option 2) and a Republic (Option 3) can have both internal and foreign policy motives. In this case, Finland was no exception, but the political trends behind the issue then were European-wide. For the Baltic Sea region, it is worth mentioning that at the same time as Finland chose a German King, Lithuania also temporarily became a Kingdom to which a German King was elected. The interests of both countries were headed in the same direction at that time, namely, to seek help and protection by allying with Germany and prevent "excessive and uncontrolled" Parliamentary democracy in the political life of their countries. After the German defeat, both Finland and Lithuania became Republics. Parliamentary democracy, in any case, also strengthened its position in Europe when the World War ended with the disappearance of three major empires (monarchies): Germany, Russia, and Austria-Hungary.

The victorious Western powers demanded that Finland become a Democratic state. In that sense, foreign policy was linked to a political outcome, namely that Finland became a Republic. Based on the election results, it was also the will of the vast majority of the Finnish people. The final version of the Constitution in Finland was in the final analysis a compromise that considered the views of all parties. In the popular historical writing on this issue, it is sometimes argued that because Finland could not have a King, its President was made a king with an exceptional amount of power. However, this argument is not based on scientific analysis but rather has become a more humorous exaggeration of what happened and the actual historical outcome.

REFERENCES

- Alapuro, Risto (1988). *State and Revolution in Finland*. Berkeley: University of California Press.
- Eduskunnan Herra Puhemiehelle (1917) [To the Speaker of the Parliament] (06.12.1917). *Eduskunta* [Finnish Parliament]. Available: <https://www.eduskunta.fi/FI/tietoaeduskunnasta/kirjasto/aineistot/yhteiskunta/historia/eduskunta-ja-itsenaistyminen-1917/Documents/alkio1917.pdf> [Accessed 19.12.2024].
- Friedensvertrag (1918). *Friedensvertrag, zwischen Finnland und Deutschland* 07.03.1918. Available: https://histdoc.net/history/de/153_1B.html [Accessed 08.01.2025].
- Friedrich Karl (1918). *Friedrich Karl an Dr. Hjelt* 14.12.1918. Available: <https://histdoc.net/history/de/fkarl.html> [Accessed 07.01.2025].
- Helsingin Sanomat (1918). Suomen Kansalaisille. *Helsingin Sanomat*, 14.05.1918.
- Helsingin Sanomat (1918). Suomen Kansalaisille. *Helsingin Sanomat*, 28.05.1918.
- Helsingin Sanomat (1918). Nuorsuomalaisen puolueen jäsenille. *Helsingin Sanomat*, 12.06.1918.
- Jussila, Osmo, Hentilä, Seppo, Nevakivi, Jukka (1999). *From Grand Duchy to a Modern State. A Political History of Finland since 1809*. London: Hurst & Company.
- Jutikkala, Eino, Pirinen, Kauko (2003). *A History of Finland*. Helsinki: WSOY.
- Kansankomissaarien Neuvosto (1917) [Council of People's Commissars], Pietari [Petrograd] 18.12.1917, No 101 (18./31.12.1917). Available: <https://histdoc.net/historia/itsen.html> [Accessed 16.01.2025]
- Kasekamp, Andres (2013). *Baltian historia*. Tampere: Vastapaino.
- Kielilaki (1922) [Language Act]. Available: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1922/19220148> [Accessed 09.01.2025].
- Kirby, David (2007). *A Concise History of Finland*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kuninkaallisen Maj:tin ja Waltakunnan Säätyjen wahwistama Hallitusmuoto (1772). Annettu Tukholmassa 21 p:nä Elokuuta 1772 [Form of Government confirmed by His Royal Majesty and the Estates of the Realm, Given in Stockholm on 21.08.1772]. Available: https://histdoc.net/historia/su1772_1.html [Accessed 19.12.2024].
- Lavery, Jason (2006). *The History of Finland*. Westport: Greenwood Press.
- Lovenduski, Joni, Woodall, Jean (1987). *Politics and Society in Eastern Europe*. Houndmills: Macmillan.
- Manifesti Eduskunnan hajoittamisesta (1917). Manifesti Eduskunnan hajoittamisesta heinäkuun 18/31 päivänä 1917 ja uusien vaalien toimittamisesta [Manifesto on the dissolution of Parliament on July 18/31, 1917, and the holding of new elections]. *Suomen Suuriruhtinaanmaan Asetuskokoelma* [Collection of Regulations of the Grand Duchy of Finland]. N:o 50.

- Manninen, Ohto. (1992). *Itsenäistymisen vuodet 1917-1920*: 3. Katse tulevaisuuteen. Helsinki: Valtionarkisto.
- Pöytäkirja (1918) [Minutes of the Parliament] 04.11.1918. Available: https://histdoc.net/historia/1917-18/fkarl_1.html [Accessed 16.01.2025].
- Rinta-Tassi, Osmo (1986). *Kansanvaltuuskunta punaisen Suomen hallituksena*. Helsinki: Opetusministeriö.
- Singleton, Fred (1999). *A Short History of Finland*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Självstyrelselag för Åland (1920) [The Act on Åland's autonomy]. Available: <http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1991/19911144> [Accessed 09.01.2025].
- Sopimus Venäjän ja Suomen sosialististen tasavaltain välillä (1918) [Agreement between the Russian and Finnish Socialist Republics] 01.03. (16.02.) 1918. Available: <https://histdoc.net/historia/1917-18/kv31.html> [Accessed 19.12.2024].
- Suomen Hallitusmuoto (1919) [Constitution of Finland]. Available: <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1919/19190094001> [Accessed 16.01.2025].
- Suomen kansanvaltuuskunnan ehdotus Suomen valtiosäännöksi (1918) [Proposal of the Finnish People's Delegation for the Constitution of Finland]. Available: https://histdoc.net/historia/1917-18/pun_vs.html [Accessed 07.01.2025].
- *Suomen Virallinen Tilasto* (1916) [Official Statistics of Finland], 29 A 8.
- *Suomen Virallinen Tilasto* (1917) [Official Statistics of Finland], 29 A 8.
- The registry of names of the war dead between 1914-1922. *Finnish National Archives*. Available: <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmaetusivu/stat2> [Accessed 23.12.2024].
- Tokoin senaatti 1917 [composition of Tokoi Senate]. Available: <https://www.eduskunta.fi/FI/tietoaeduskunnasta/kirjasto/aineistot/yhteiskunta/historia/eduskunta-ja-itsenaistyminen-1917/Sivut/tokoin-senaatti.aspx> [Accessed 08.01.2025].
- Upton, Anthony F. (1980). *The Finnish Revolution 1917-1918*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Valtiopäiväasiakirjat (1917) [Parliamentary documents] (06.12.1917). *Eduskunta* [Finnish Parliament] Available: <https://www.eduskunta.fi/FI/tietoaeduskunnasta/kirjasto/aineistot/yhteiskunta/historia/eduskunta-ja-itsenaistyminen-1917/Documents/PTK20-1917IIs365-367.pdf>. [Accessed 14.01.2025].
- Vares, Vesa (2006). *Demokratian haasteet 1907-1919*. Vares, Vesa, Uola, Mikko, Majander, Mikko. *Kansanvalta koetuksella. Suomen eduskunta 100 vuotta* (3). Helsinki: Edita, pp. 10-149.
- Vares, Vesa (1998). *Kuninkaan tekijät. Suomalainen monarkia 1917-1919. Myytti ja todellisuus*. Helsinki: WSOY.



Pirmajos neatkarības gados visas jaunizveidotās Baltijas jūras reģiona valstis iesaistījās politiskā cīņā par to, par kādām sabiedrībām tām vajadzētu kļūt. Šī raksta mērķis ir analizēt Somijas attīstību laika posmā no 1917. līdz 1922. gadam, kas bija valsts attīstības virzienam izšķirošs periods. No vienas puses, Somiju ietekmēja līdzīgi sociālie faktori kā citas Baltijas jūras reģiona valstis, bet, no otras puses, katrai valstij bija savas vietējās īpatnības.

Cīņā starp nacionālismu, sociālismu, konservatīvismu un liberālismu, kurā līdzās Somijas pilsoņiem piedalījās arī Vācija un Krievija, par uzvarētāju kļuva parlamentārā demokrātija. Nopietnas alternatīvas bija sociālistiskā "tautas demokrātija" un parlamentārā demokrātija, kuru vadītu spēcīgs karalis. Pirmajai iespējamībai liktenīgs bija Somijas pilsoņu kara noslēgums ar galējā kreisā spārna sakāvi, savukārt otrā kļuva neiespējama, kad pēc Pirmā pasaules kara tika sakauta Vācija.

Raksts balstās uz svarīgāko oriģinālo avotu un iepriekšējo pētījumu literatūras izmantošanu. Analīzes metodoloģisko pamatu veido vēsturisko avotu kritika.



LĪGA STRAZDA

ZVEJNIEKI RĪGAS JŪRMALĀ UN
APKĀRTNĒS 20. GADSIMTA
20. UN 30. GADOS ZVEJNIECĪBAS
BIEDRĪBU DOKUMENTOS

ANOTĀCIJA

Raksts balstīts uz datu vākšanas un analīzes projektu, kura mērķis ir iegūt kvantitatīvas ziņas un kvalitatīvas zināšanas par Rīgas Jūrmalas un tās apkārtnes zvejniekiem. Datu avots ir triju zvejniecības biedrību biedru reģistri, kas darbojas Rīgas Jūrmalā un tai tuvējā apkārtņē. Savāktie dati glabājas Jūrmalas muzejā. Izveidotās datubāzes mazina informācijas trūkumu par zvejniekiem gan individuāli, gan kā par sociālu un profesionālu grupu. Pētījumā noskaidrots, ka pagājušā gadsimta 20. un 30. gados Rīgas Jūrmalā un apkārtējās teritorijās no Daugavgrīvas līdz Slokai pa jūras krasta līniju un gar Lielupes, Buļļupes un Babītes ezera krastiem biedrībās ir reģistrēti ap 950 zvejnieku, kas zvejoja jūrā un apkārtnes saldūdeņos. Ap 850 zvejniekiem ir zināmas dzīvesvietas, no kurām gandrīz puse atradās tagadējās Jūrmalas pilsētas teritorijā. Vidējais sieviešu līdzdalības radītājs zvejnieku vidū ir 8,3% . Daudziem zvejniekiem ir vienādi uzvārdi. Tas nozīmē, ka daļa zvejnieku zvejoja kopā ar radiniekiem, apgūstot un nododot profesionālās iemaņas ģimenē. Tagadējās Jūrmalas teritorijā visvairāk zvejnieku dzīvoja Bulduros, Buļļos, Mēlūžos un Asaros, arī Slokā un Dubultos. Pilsētai tuvējas apkārtņēs ievērojama zvejnieku koncentrēšanās bija Buļļu salā – Rīta-Buļļos un Vakar-Buļļos. Minētajā periodā statistiku par jūras zvejniekiem ir vākusi arī valsts, tomēr tā neatklāj datus par upes zvejniekiem. Veiktais pētījums un tā turpinājums ļaus pilnīgāk aptvert visu ainu, jo saldūdens zveja Rīgas Jūrmalā un tas apkārtņē ir bijusi ne mazāk būtiska kā zveja jūrā.

ATSLĒGVĀRDI | zvejnieku skaits Jūrmalā, populārākie zvejnieku uzvārdi, zvejnieku dzīvesvietas, sieviešu līdzdalība zvejā, datubāzes Jūrmalas muzejā

ABSTRACT

This article is based on a data collection and analysis project aimed at obtaining quantitative information and qualitative insights about the fishermen of the Riga seaside and its surrounding areas. The primary data source consists of membership registers from three fishing unions that operated in Riga's jūrmala and its nearby surroundings. The collected data is preserved at the Jūrmala Museum. The created databases help to reduce the lack of information about fishermen, both as individuals and as a social and professional group. The research reveals that during the 1920s and 1930s, around 950 fishermen were registered in associations along the coastal stretch from Daugavgrīva to Sloka, as well as along the banks of the Lielupe, Bulļupe, and Lake Babīte. These fishermen fished in both the sea and local freshwater bodies. The places of residence are known for about 850 of these fishermen, nearly half of whom lived within the area of what is now the city of Jūrmala. The average rate of women's participation among fishermen was 8.3%. A notable number of fishermen shared the same surnames, suggesting that many fished together with relatives, passing on professional skills within families. In what is now Jūrmala, the largest fishing communities were located in Bulduri, Bulļi, Mēlluži, and Asari, as well as Sloka and Dubulti. In the nearby surroundings, Bulļu Island — specifically Rīta-Bulļi and Vakar-Bulļi — had a significant concentration of fishermen. Although government institutions also compiled statistics on sea fishermen during this period, these records did not include data on river fishermen. This study, along with its continuation, will allow for a more complete understanding of the overall picture, as freshwater fishing in the Riga seaside area and its surroundings was no less significant than sea fishing.

KEYWORDS | number of fishermen in Jūrmala, most common fishermen's surnames, fishermen's places of residence, women's participation in fishing, databases at the Jūrmala Museum.

IEVADS

Mūsdienās zvejnieku komponente Jūrmalas vidē joprojām ir manāma; asociācija Jūrmala-jūra-upe-zvejnieks – ir dzīva dažādos veidos¹, lai gan patiesībā zvejnieku Jūrmalā tik pat kā vairs nav.

Atļaujas zvejot jūrā 2025. gadā ir saņēmušas 34 fiziskās vai juridiskās personas, no kurām 14 ir atļauta komerciāla zveja, bet 20 – zveja pašpatēriņam². Lielupē un apkārtnes ezeros zvejnieku tādā izpratnē, kāda bija pirms 100 gadiem, vairs nav. Tikli, kūri, murdi mūsdienās nav atļauti. Tāpēc šī raksta galvenais mērķis ir atainot, cik un kādi zvejnieki dzīvoja un zvejoja Rīgas Jūrmalā (akcentējot mūsdienu Jūrmalas teritoriju) un tās apkārtnē apmēram pirms 100 gadiem, par informācijas pamatu izmantojot pašu zvejnieku sastādītos dokumentus. Arhīvā varēja pārliecināties, ka līdz šim zvejniecības biedrību dokumenti lasīti pavisam nedaudz. Arī kopumā zvejnieku sociālā vēsture nav plaši pētīts temats³.

Par zvejniekiem šī raksta ietvaros tiek uzskatīti visi, kas reģistrēti kādā no trim zemāk minētajām zvejniecības biedrībām laikā no 1919. līdz 1939. gadam.

Zvejniecības biedrības zvejnieki dibināja 1919. gadā un 1920. gada sākumā, tiklīdz viņu dzīvesvietās tas kļuva iespējami pēc karadarbības norimšanas. Tās bija sabiedriskas organizācijas, kas darbojās uz statūtu pamata, regulārās vēlēšanās ievēlēja vadību – valdi un revīzijas komisiju, noturēja pilnsapulces, iekasēja biedru naudu un veica dažādas aktivitātes biedru kopīgajās interesēs saimnieciskajā, administratīvajā un arī sabiedriski politiskajā jomā.

Savu darbību biedrības bija spiestas beigt Kārļa Ulmaņa valdības autoritārās saimniecības politikas dēļ, kas demokrātiski funkcionējošu biedrību vietā lika izveidot valsts regulētas zvejnieku sabiedrības.⁴ 1938. un 1939. gadā biedrībās tika

1 Jūrmalas Brīvības muzejs pilnībā ir veltīts zvejnieku dzīvesveida piemiņas saglabāšanai; pilsētas tēla veidotāji bieži izmanto senos attēlus ar atpūtniekiem un zvejniekiem pludmalē; oficiālajā naratīvā par pilsētas vēsturi liela nozīme ir zvejnieku kolhozam "Uzvara" utt.

2 2024. gadā komerciālie zvejnieki bija 13, bet pašpatēriņa – 28. (Jūrmalas valstspilsētas administrācijas Īpašumu pārvaldes Pilsētsaimniecības nodaļas 2025. g. janvāra sākumā autorei sniegtās ziņas.)

3 Viens no nedaudziem Latvijas zvejnieku sociālās vēstures pētījumiem ir Ineses Stūres un Laumas Gustiņas raksts par zvejniekciemu kopienas izzušanu Bernātos 20. gs. 60. gados. (Stūre, Gustiņa 2015)

veikta revīzija un tām bija jālikvidējas. Izmaiņas tomēr zvejas nozari ietekmēja maz, salīdzinot ar pārmaiņām, ko pēc dažiem gadiem veica padomju okupācijas vara.

No zvejniecības biedrību dokumentiem ir savākti zvejnieku personas dati un sastādītas datubāzes, lai tos varētu analizēt dažādos griezumos. Dati ir iegūti no Bolderājas-Daugavgrīvas-Buļļu-Bilderliņu zvejniecības biedrības (1919–1939) (1924. gadā pārsauca sevi par “Zvejniecības biedrību “Neptūns””), Salas pagasta zvejniecības biedrības (1919–1938) un Rīgas jūrmalas zvejniecības biedrības (1920–1939) dokumentiem.

Šī raksta uzdevums ir atspoguļot zvejnieku dzīvesvietas, zvejnieku savstarpējo radniecību un sieviešu zvejnieču iesaisti zvejas amata biedrībās.

Turpmāk tekstā biedrību nosaukumi lietoti saīsināti: biedrība “Neptūns”, Salas pagasta zv. b. un Rīgas jūrmalas zv. b.

ZINĀMIE DATI PAR JŪRMALAS ZVEJNIEKIEM

Nevarētu teikt, ka zvejnieku skaits Rīgas Jūrmalā līdz šim pavisam nebūtu zināms un publicēts. Sākot no 1922. gada, Zemkopības ministrija apkopoja statistikas datus par jūras zvejniecību. Visa Latvijas piekraste tika sadalīta 64 rajonos (Latvijas Jūras Zvejniecība... 1925: 3), par kuriem brīvprātīgie ziņu vācēji sniedza ziņojumus. 1924. gadā noformējās ziņotāju tīkls un tika iegūta informācija par visiem rajoniem. Ziņoja par nozvejas apjomu, laiku, arī par zvejnieku un zvejas laivu skaitu. Rīgas Jūrmalai un tuvākajai apkārtnē pieklāvās vairāki zvejas rajoni. 1924. un 1925. gadā tie bija Daugavgrīvas, Bulduru-Buļļu, Bulduru, Melližu, Asaru un Kaugurciema rajoni. 1926. gadā tie nedaudz mainījās: Daugavgrīvas-Bolderājas-Buļļu, Bulduru, Melližu, Asaru un Kaugurciema, bet, sākot no 1928. un turpmākajos gados, tie bija šādi: Daugavgrīvas-Bolderājas, Buļļu-Bulduru, Bulduru-Majoru, Melližu, Asaru un Kaugurciema rajoni. Sākumā uzskaitīja zvejniekus, kuri ar zveju pelnīja iztiku, bet no 1926. līdz 1938. gadam uzskaitīja arī zvejniekus, kuriem zveja bija papildu nodarbe (Latvijas jūras

4 Kārļa Ulmaņa valsts apvērsuma rezultātā izveidotā valdība 1936. gada 9. janvārī jaunā redakcijā pieņēma Likumu par Latvijas lauksaimniecības kameru, kura 10. pants noteica, ka līdzšinējām lauksaimniecības biedrībām, tai skaitā zvejniecības biedrībām, jālikvidējas 3 mēnešu laikā. Katrā pagastā varēja palikt viena biedrība, kas jāpārreģistrē pēc Lauksaimniecības kameras izstrādātajiem statūtiem. (Likums par Latvijas Lauksaimniecības kameru 1936)

zvejniecība...1925–1939). Šī raksta kontekstā svarīgs ir fakts, ka cilvēki prata zvejnieka arodu un gāja zvejā. Līdz ar to abas grupas varēja summēt.

1. diagrammā redzams, ka, izņemot pirmos divus gadus, jūras zvejnieku skaits visos minētajos rajonos svārstās ap 400. Ja saskaita jūras zvejniekus, kas zvejoja tagadējās Jūrmalas teritorijā, respektīvi no Bulduriem-Bulļiem līdz Kaugurciemam, tad to skaits svārstās no 190 līdz 259.⁵ Tomēr Rīgas Jūrmalā un tās apkārtnē pastāvēja cilvēku kopa, kas zvejoja arī Lielupē un citos saldūdeņos, un tie netika skaitīti.

TERITORIJAS APTVERE

Biedrību nosaukumos jau iezīmējas ar tām saistītās ģeogrāfiskās vietas, kas šī raksta izpratnē ir Rīgas Jūrmala un tās apkārtnē. Visās trijās zvejniecības biedrībās piedalījās cilvēki, kuri dzīvoja mūsdienu Jūrmalas teritorijā, bet ne tikai. Zvejnieki savas organizācijas neveidoja pēc administratīvajām robežām, bet pēc tradīcijām, kas viņus savā starpā bija saistījušas ilgākā laika posmā.

Biedrību dibināšanas laikā Rīgas Jūrmalas pilsēta kā administratīva vienība vēl nebija izveidota⁶. Tikai 1920. gada 2. martā no atsevišķiem “peldu miestiem” Bulļiem, Bilderliņiem (mūsdienās – Bulduri), I un II Edinburgas (Dzintari), Majoriem, Vecdubultiem un Jaundubultiem, Karlsbādes (Melluži), Asariem un Valtermuižas izveidoja Rīgas Jūrmalas pilsētu (Noteikumi 1920).

Zvejnieku biedrošanās notika ap ūdeņiem, kuros tie zvejoja. No Daugavgrīvas līdz Bulduriem zvejnieki apvienojās Bolderājas-Daugavgrīvas-Bulļu-Bilderliņu zvejniecības biedrībā, bet jūras zvejnieki no Majoriem līdz Kaugurciemam pulcējās Rīgas jūrmalas zv. b.

Upes zvejnieki, kas zvejoja Lielupes ūdeņos no Gātes pirms Slokas līdz Varkāļiem, sabiedrojās Salas pagasta zv. b. Tie, kuri zvejoja pa Lielupi zemāk līdz ietekai jūrā un visā Bulļupē – bija biedrības “Neptūns” zvejnieki⁷. Zvejas tiesības Lielupes

5 1925. g. tika skaitīti tikai zvejnieki, kam zveja ir ienākumu gūšanas pamata veids. Vēlākos gados tika skaitīti arī tie, kam zveja ir palīgnodarbošanās.

6 Biedrību dibināšanas laiks: Salas pagasta zvejniecības biedrība – 16.02.1919., Rīgas jūrmalas zv. b. – 01.02.1920, *Bolderājas-Daugavgrīvas-Bulļu-Bilderliņu zvejniecības biedrība* – 09.08.1919.

7 Piemēram, 1924. gadā biedrības “Neptūns” zvejnieki zvejoja Bulļupē, Lielupes ūdeņos no Vārnukroga līdz Glāžašķūnim, no Glāžašķūņa līdz Bumburiem, no Bumburiem līdz Varkāļiem un Valsts fonda ūdeņos. (LNA_LVVA_F1741_L188, 16. l.p.)

ūdeņus no Varkājiem līdz Bumburiem (atrodas tālāk no dzelzceļa tilta uz jūras pusi, apmēram tur, kur mūsdienās ir Priedaines jahtklubs) pa gadiem ieguva vai nu viena vai otra biedrība. Salas pagasta zv. b. biedri zvejoja Babītes un Slokas ezerā⁸.

Ūdeņi zvejniekiem nebija šķirtne, bet gan vide, pa kuru vieglāk pārvietoties nekā pa sauszemes ceļiem. Tāpēc abu Lielupes krastu zvejnieki varēja darboties vienā biedrībā. Abu upes krastu iedzīvotāju saikne ir sena parādība, kas pastāvēja pat tad, kad Lielupes krasti atradās katrs savā valstī⁹.

Bolderājas-Daugavgrīvas-Buļļu-Bilderliņu zvejniecības biedrība aptvēra garu piekrasti. Tās vadība atradās Vakar-Buļļos. Plašā biedrība 1922. gadā apvienoja 153 zvejniekus (Bolderājas-Daugavgrīvas-Buļļu-Bilderliņu zvejniecības biedrība, ZV Nr. 2). 1923. gadā nodibināta Daugavgrīvas-Bolderājas zvejniecības biedrība "Auseklis" (tā laika avotos – "Ausēklis"), kurā 1929. gadā piedalījās ap 70 jūras zvejnieku (Daugavgrīvas-Bolderājas zvejniecības biedrība "Ausēklis", ZV Nr. 3). Tie, domājams, bija atdalījušies no Bolderājas-Daugavgrīvas-Buļļu-Bilderliņu zvejniecības biedrības.

Bolderājas-Daugavgrīvas-Buļļu-Bilderliņu zvejniecības biedrība 1924. gadā saīsināja nosaukumu uz "Neptūns" un 1929. gadā veica pārreģistrāciju.

Rīgas jūrmalas zv. b. biedrība, kas jau ar savu nosaukumu pretendēja uz Rīgas Jūrmalas pilsētas biedrības statusu, apvienoja tikai jūras zvejniekus. Sākotnēji tās "īecirknis", kā aptveramo teritoriju sauca zvejniecības biedrību paraugstatūtos, bija no Bulduriem līdz Jaunķemeriem. Tomēr biedrībā lielākoties bija zvejnieki no Asariem un Mellužiem. Biedrības reģistros mulsinošs ir Kaugurciema zvejnieku trūkums. Pēc netiešiem pierādījumiem ir zināms, ka vismaz daži Kaugurciema zvejnieki sākumā piedalījās biedrības darbā, tomēr viņu adreses nav reģistrētas.¹⁰

8 1937. gadā, piemēram, Salas pag. zv. b. maksāja par zvejas tiesībām Lielupē no Gāts līdz Karuļiem, no Karuļiem līdz Varkājiem, no Varkājiem līdz Bumburiem, par Majoru muižas ūdeņiem, Valtermuižas ūdeņiem, Pavasara muižas ūdeņiem, Slokas pilsētas ūdeņiem, Slokas muižas ūdeņiem un Slokas ezeru. (LNA_LVVA_F1741_L_293, 29.lp.)

9 Pēc Pētera Beltes datiem Salas pagasta Sv. Jāņa baznīcā, kas atradās Lielupes labajā krastā, 1693. gadā bija nokristīti 65 "kurzemnieku" jeb Lielupes kreisā krasta bērni, nākamajā gadā – 48. Ieraksti Salas baznīcas gāmatās liecina, ka kristītie bērni ir bijuši no Dubultiem, Asariem un Vildenciema (Majoriem). (Belte 2002: 33, 34)

10 Kaugurciema zvejnieks Jānis Gerliņš 1920. gada 8. augustā atsakās no biedrības valdes locekļa pienākumiem, jo dzīvo ļoti tālu un nevar atbraukt uz valdes sēdēm. (LNA_LVVA_F1741_L_250)

No Kaugurciema tālāk uz Engures pusi zvejnieki pulcējās Slokas zvejnieku biedrībā. Biedrības “Auseklis” un Slokas zvejniecības biedrības biedri šajā rakstā nav ietverti.

Ārpus raksta fokusa palika cita veida zvejnieku apvienības – 20. gs. 30. gadu sākumā izveidotās zvejas sabiedrības. Tās bija saimnieciskas organizācijas, būtībā zvejas vada draudzes, kas bija noformējušās kā juridiskas personas. Sabiedrības biedri kopīgi zvejoja un kopīgi pārdeva zivis, arī ierīkoja savas zivju žāvētavas. Tādas bija zvejas sabiedrība “Cerība” un zvejas sabiedrība “Austrums” Dubultos, kā arī zvejas sabiedrība “Kaija” Mellužos. Parasti zvejas vada draudzes¹¹ organizēja zvejas procesu, balstoties tradīcijās, ne formālos līgumos. Daļēji šo zvejnieku vārdi bija ietverti biedrību sarakstos, daļēji Jūrmalas pilsētas sagatavotajos zvejnieku sarakstos, kas vēlējās iegūt valsts pabalstus tiklu iegādei¹².

PĒTĪJUMA AVOTI UN TO IZPĒTES METODES

Pētāmo biedrību dokumenti tagad glabājas Latvijas Valsts vēstures arhīva 1741. fondā, kurā apkopoti 58 pastāvīgu organizāciju apakšfondi. Tās ir biedrības, savienības un kooperatīvi, kas darbojās zvejniecības un zivkopības nozarē kā piejūrā, tā iekšzemes upēs un ezeros. Dokumenti 20. gadsimta 50. – 80. gados vairākkārt apstrādāti un izveidots apvienotais 1741. fonds ar trīs aprakstiem¹³. Arhīva lietas ir atsevišķi dokumenti, piemēram, izziņas, vēstules, runu uzmetumi, kas sasiestas vienā sējumā, gan arī veselas kantora grāmatas – biedru saraksti, kases grāmatas vai valžu un pilnsapulču protokoli. Dokumenti lielākoties ir rokraksti latviešu valodā, to salasāmības pakāpe ir dažāda. Tikai neliela daļa dokumentu ir drukāti vai iespiesti.

11 Zvejas vada draudze ir zvejnieku kopa, kas kopā strādā un kam pieder daļa no tikla zvejas rīka – vada. (Laumane 2019: 324)

12 1934. gadā valdība izdeva noteikumus, pēc kuriem jūras zvejnieki arodnieki varēja saņemt pabalstu 20 latu apmērā par reņģu vai brētliņu tīkliem. (VV 1934, Nr. 37)
Pabalsta saņemšanai vajadzēja reģistrēties vietējā pašvaldībā, šajā gadījumā Rīgas Jūrmalas pilsētas valdē. Tā savukārt sarakstus nosūtīja biedrībām apstiprināšanai.
1934. gadā tika sastādīts 144 jūras zvejnieku – pabalsta pieprasītāju – saraksts. (LNA_LVVA_F2997_2_337, 8-11.lp)

13 Sk. LVVA F1741 konteksts un saturs.

Lietvedības prasmju līmenis biedrību rakstvežiem ir bijis atšķirīgs. Novērojams, ka saldūdens zvejnieki, kuri reģistrēja biedru nomas naudas maksājumus un līdz ar to operēja ar lielākām naudas summām, dokumentus veda kārtīgāk nekā Rīgas jūrmalas zv. b., kas vāca tikai biedru naudu.

Datu bāzu veidošanai galvenokārt ir izmantoti biedru reģistri. Rīgas jūrmalas zv. b. darbības izpētei, kurai specifisks biedru reģistrs bija tikai par 1938. gadu, tika lasīti biedrību pilnsapulču protokoli, lai iegūtu datus par biedrībā uzņemtajiem jaunajiem biedriem, kā arī tika izmantoti Rīgas Jūrmalas pilsētas valdes sastādīti saraksti ar jūras zvejniekiem, kuri vēlējās saņemt valsts pabalstu tīklu iegādei. (LVA_LVVA_F2997_2_337)

Raksta sagatavošanā papildus izmantoti arī Zemkopības ministrijas zvejniecības rakstu krājumi "Latvijas jūras zvejniecība..." no 1924.–1938. gadam, ko sastādījis Zemkopības ministrijas zvejniecības un zivkopības nodaļas vadītājs Voldemārs Miežis. Arī pagājušā gadsimta 20. un 30. gadu specializētie zvejniecības nozares izdevumi "Latvijas Lauksaimnieks" (1919–1922), "Zvejnieku Vēstnesis" (1922–1933), "Zvejniecības Mēnešraksts" (1937–1940), kā arī Rīgas Jūrmalas vietējā prese – piemēram, "Rīgas Jūrmalas Vēstnesis" (1938–1939).

Jūrmalas un tās apkārtnes zvejnieku apzināšanai bija nepieciešams ievākt un spēt analizēt vairākus simtus ierakstu par konkrētiem cilvēkiem. Pētījuma gaitā *Microsoft Excel* programmā, izmantojot biedrību biedru reģistru ziņas, tika izveidotas datubāzes, kurās dati ir sadalīti pa laukiem: vārds, uzvārds, tēva vārds, dzimšanas gads, dzīvesvietas rajons, adrese, laiks, kad iestājies un izstājies no biedrības; atzīme par nāvi, ja dokumentos tāda fiksēta. Kopā ir izveidotas piecas nelielas datubāzes – atsevišķa par katras biedrības biedriem¹⁴, kā arī viena, kas atspoguļo Rīgas Jūrmalas pilsētas pašvaldības

14 Datubāze *Zvejnieku_dzivesvietas_Jurmala_apkartne* veidota no LVA_LVVA_F1741_1_196., 197, 250., 251., 254., 255., 287., 288., 291., 292, no LVA_LVVA_F2997_2_337, 413. Datubāze *Neptūns* veidota no LVA_LVVA_F1741_1_196, 197. Datubāze *Salas pagasta zv_b* veidota no LVA_LVVA_F1741_1_287, 288, 291, 292. Datubāze *Rīgas-jurmalas_zv_b* veidota no LVA_LVVA_F1741_1_250, 251, 254, 255. LVA_LVVA_F2997_2_337, 413. Datubāze *pilsētas valdes sastādītie zvejnieku saraksti_34_35* veidota no LVA_LVVA_F2997_2_337, 413, 726.

(valdes) 1934. gadā veidoto sarakstu ar zvejniekiem, kam nepieciešama palīdzība reņģu, brētliņu tīklu un vadu iegādei.¹⁵ Piektajā datubāzē apkopoti visi iepriekšminētie dati par zvejnieku dzīvesvietām. Raksta autore ir šo datubāžu izveidotāja, un tās ir pieejamas Jūrmalas muzejā.

Datubāzē *Daugavgrīvas-Bolderājas-Buļļu-Bilderliņu zvejniecības biedrības dalībnieki* ir sagrupēti divos pamata sarakstos. Viens no 1919. gada līdz biedrības likvidēšanai 1939. gadā, otrs veidots no biedru pārreģistrācijas anketām, sākot no 1929. gada. Par *Rīgas Jūrmalas biedrību* ir izveidotas vairākas tabulas, kurās ir dibinātāju saraksts, 1938. gada biedru saraksts, Aleksandra Freiberga zvejas vada dalībnieku saraksts, kurš vētrā pazaudēja visu zvejas spaili (visus zvejas rīkus), kā arī zvejnieku radnieku saraksts, kuri 1920. gadā pusē iesniedza lūgumrakstus atbrīvot zvejniekus no karadienesta (LVA_LVVA_F1741_1_257_59. lp)¹⁶. *Salas pagasta biedrības* reģistri ir apkopoti vienā 1919.–1935. gada perioda biedrības biedru datubāzē.

Sagrupējot pēc vajadzības, ir iegūtas ziņas par zvejnieku skaitu, kopējiem uzvārdiem, noteikti zvejnieku apdzīvotie rajoni. Salīdzinot zvejniekus ar vienādiem uzvārdiem un atrodot tos, kuri dzīvoja vienās māsasaimniecībās, ir iegūti pietiekami ticami dati par radniecību. Apkopotajā datubāzē sagrupēti zvejnieku apdzīvotie rajoni un pētījuma turpmākajā gaitā ir plānots zvejnieku dzīves vietas atspoguļot mūsdienu kartē.

ZVEJNIEKU BIEDRĪBU DATU ANALĪZES REZULTĀTI

| ZVEJNIEKU SKAITS |

Salas pagasta zv. b. laikā no 1919. līdz 1935. gadam biedru sarakstos ir reģistrētas **397** personas. Šie cilvēki bijuši biedrības biedri kādu laiku, pat vienu vai divus gadus, bet ne obligāti visu laiku.

Daugavgrīvas-Bolderājas-Buļļu-Bilderliņu zvejniecības biedrība 1919. gadā aptvēra divus zvejniecības rajonus Rīgas līcī: Daugavgrīvas un Buļļu-Bulduru. Daļa

15 LVA_LVVA_F1741_1_258_118,121.lp., LNA_LVVA_F2997_2_337.

16 1920. gada 13. jūnijā zvejniecības biedrības saņēma Apsardzības ministra rakstu, ka biedrības var sastādīt un vietējā pašvaldībā apstiprināt zvejnieku sarakstus, kuru ģimenēm ir grūti apstākļi, lai tos atbrīvotu no dienesta Latvijas armijā, kurā tie bija mobilizēti.

zvejnieku zvejoja jūrā, daļa Bullupē. Biedrībai ir divi biedru saraksti— viens no 1919. gada līdz biedrības likvidēšanai, otrs ir veidots no 1929. gadā iesniegtajām pārreģistrācijas anketām. Pirmajā sarakstā jaunus biedrus pēc 1929. gada vairs neregistrēja, bet anketās nebija redzami iepriekšējo gadu dalībnieki. No abiem sarakstiem ir izveidots **349** cilvēku liels saraksts. Tas ietver arī 48 Daugavgrīvas un Bolderājas zvejniekus. Iespējams, ka pēc biedrības “Ausēklis” izveides 1923. gadā (Latvijas jūras zvejniecība... 1933: 106) tie vairs nebija biedrības “Neptūns” biedri.

Rīgas jūrmalas zv. b., tāpat kā abās iepriekšminētajās, biedri iestājās un izstājās pat vairākas reizes. Šajā biedrībā biedrus bija jāskaita pēc iestāšanās fakta, kas fiksēts pilnsapulču protokolos. Apkopotajā Rīgas jūrmalas zvejniecības biedrības sarakstā ir ietveras **207** personas, kas pabijušas šajā biedrībā kādu laika posmu periodā no 1920. gada 1. februāra līdz 1938. gadam.

Kopējais cilvēku skaits visās biedrībās ir 953 cilvēki, tomēr dzīvesvietu datubāzē kopumā ir mazāk zvejnieku – 858. Daļai **Rīgas jūrmalas zv. b.** dalībnieku nav reģistrētu adrešu, tāpēc viņi dzīvesvietu datubāzē nav reprezentēti. Iespējamās arī kļūdas datu pārnēsē no dokumentiem uz datorprogrammu. Šīs nepilnības turpmākajā pētījuma gaitā pēc iespējas jānovērš. Ticamākais reģistrēto zvejnieku skaits Rīgas Jūrmalas pilsētā un tās apkaimēs laikā no 1919. gada līdz 1939. gadam bija ap 900 zvejnieku.

| SIEVIETES STARP ZVEJNIEKIEM |

Starp 397 **Salas pagasta zv. b.** biedriem **14** ir sievietes, t. i., **3,5 %**. Trīs no viņām ir iestājušās biedrībā 1919. gadā, 5 – 1920. gadā, četras – 1921. gadā, bet viena 1922. gadā un tad atkal 1929. gadā. Pēdējā biedre iestājās biedrībā 1933. gadā. Tā kā sieviešu īpatsvars biedrībā ir neliels, tās var uzskaitīt šeit, nosaucot vārdā: Alīse Spera, Dāvja m., Alīse Lipstiņ, Jēkaba m., Olga Lapain, Anna Spera, Andreja m., Anna Bērziņ, Ede Biezais, Zelma Jēkabsons, Katrīna Mazlazdiņa, Amālija Neliņš, Alīde Pāvula, Marija Segliņa, Trīne Sīpols, Anna Spure.

Rīgas jūrmalas zv. b. starp **207** biedrības dalībniekiem ir **21** sieviete, kas ir **10 %**. Jāpiebilst, ka neviena no viņām nav bijusi valdes locekle. No 1920. gada līdz 1938. gadam biedrībā kā biedres bija reģistrētas: Anna Bija, Margrieta Pērkons, Emīlija Filipsons, Anna Kronbergs, Karlīna Asare, Olga Bergmanis, Emma Birznieks,

Matilde Bitte, Amālija Bumburs, Marija Dīķis, Marija Dumpe, Elvīra Eihe, Olga Freiberga, Lilija Kronberga, Anna Luģe, Emma Odiņa, Emīlija Pētersone, Amālija Purviņ, Ede Skudra, Olga Veismane, Marija Alma Lasīs. Savukārt Līze Jansone un Milda Jaunzem ir prasījušas biedrības apliecinājumu, ka ir zivju pārdevējas, kurām ir tiesības tirgoties ar viņu ģimenes locekļu sazvejotajām zivīm. Viņas kopējā sieviešu skaitā nav ieskaitītas.

No 349 **biedrības "Neptūns"** zvejniekiem **44** bija sievietes, kas ir aptuveni **12,2 %**. Vairāk nekā puse – 24 zvejnieces – nāk no Buļļu salas: Rīta Buļļiem (9) un Vakarbuļļiem (15). Astonām no viņām uzvārds ir Andersone, 6 – Kajakas, bet 4 ir Bergmanes. Faktiski tas uzrāda, ka zvejnieka profesija tika apgūta no ģimenes locekļiem un saistīja cilvēkus savā starpā ne tikai radniecības saitēm, bet arī darbā. Sieviešu, kuras ir dzimušas pēc 1900. gada, ir salīdzinoši maz, tikai trīs. Emīlijai Kalniņai 1937. gadā piederēja motorlaiva "Anna", 7 m gara un 1,85 m plata, ar 0,85 m dziļu korpusu, būvēta 1931. gadā, bet Katrīnai Kramiņai piederēja viena trešā daļa no motorlaivas "Sprīdītis", 9,45 m gara, 2,95 m plata, ar 0,95 m korpusa dziļumu, būvēta 1930. gadā (Latvijas Jūras zvejniecība... 1938).

I ZVEJNIEKU SAVSTARPĒJĀ RADNIECĪBA, ZVEJNIEKU ĢIMENES I

Analizējot **Salas pagasta zv. b.** biedru reģistrus, redzams, ka no 397 zvejniekiem 234 zvejnieku uzvārdi sarakstos atkārtojas. Tas nozīmē, ka 234 cilvēkiem biedrībā bija vai nu uzvārda brāļi vai radnieki. Pagaidām nav veikta papildu dzimtu pētniecība, tāpēc kritērijs, kā noteikt radniecību, ir vienāds uzvārds un tā pati dzīvesvieta. Radniecība nozīmē, ka zvejniecība ir mantota nodarbošanās, kur profesionālā apmācība notiek ģimenē. Atklājās, ka viena uzvārda nesēji dzīvoja vienā māsasaimniecībā 38 gadījumos, respektīvi, ir iespējams runāt par **38 zvejnieku dzimtām**.

Nr. p. k.	Uzvārds	Dzīvesvietas adrese	Cik zvejnieku dzīvo vienā adresē?
1.	Amols	Vīkuļu ciems, divi no tiem <i>Liel-Vīkuļos</i>	3
2.	Antiņš	Babītes pagasta <i>Antiņu-Sebri</i>	2
3.	Benūšs (?)	Piņķu pagasta Indriķu <i>Benūši</i> vai <i>Benuži</i>	
4.	Bērziņš	Majoros, Jaunā ielā 43	2

5.	Braža	Spunņu ciems (Spunčiemš)	2
6.	Čimāla (arī Valdemārs Bjodnieks)	Gātciems, Čimālas	3 + 1
7.	Brūzis	Bulduri, Krūzes ielā 3	2
8.	Dubelts	Dubulti, Telegrāfa ielā 24	3
9.	Dūšala	Salas pagasts Karuļi	2
10.	Jansons	Dubulti, Baznīcas iela 37	3
11.	Jansons	Sloka, Dzirnavu ielā 13	2
12.	Jordans	Sloka, Dzirnavu ielā 18	2
13.	Kajaks	Salas pagasts Velikij-Romi	2
14.	Kājiņš	Straupciems, Kājiņas	
15.	Kāpa	Spunčiemš, Jaunuzemes	2
16.	Klīvis	Salas pagasts, Sīpolciema Lejasklīvi	2
17.	Koļesņikovs	Valteris, Upes ielā 1	2
18.	Lapainis	Melluži, Upes ielā 19	2
19.	Lipstiņš	Dubulti, Slokas ielā 11	3
20.	Lūsiņš	Dubulti, Baznīcas ielā 35	3
21.	Pāvuls	Salas pagasts, Īzaki	4
22.	Pāvuls	Valteri, Krasta ielā 13	3
23.	Plečis	Gātciems, Geri	2
24.	Priede	Salas pagasts, Veckrog-Romji (Jaunkauguru iela 38)	2
25.	Puriņš	Straupciems, Puriņi	2
26.	Reika	Sīpolciems, Ezermaļi	2
27.	Reika	Sīpolciems, Reikas	2
28.	Riekstiņš	Salas pagasta Āboliņi	2
29.	Segliņš/Seglītis (dažāda uzvārdu rakstība, bet adrese viena)	Dubulti, Dārza iela 34	2
30.	Sīpols	Valtermuiža, Krasta ielā 25	2

31.	Skreja	Sloka, Baznīcas ielā 3	3
32.	Smilga	Majori, Upes ielā 7	4
33.	Spera (arī Anna Spera un Alise Spera)	Melluži, Jaunā ielā 35b	3
34.	Šmidte	Valtermuiža, Krasta ielā 18 (Krasta ielā 29)	2
35.	Švarcs	Edinburga, Robežu iela 43	2
36.	Vanskevičš	Sloka, Dzirnavu ielā 15	2
37.	Vismanis	Babīte, <i>Mazpērkoni</i>	2
38.	Žagars	Salas pagasta Spuņciema <i>Mucenieki</i>	2

Papildus šiem ir arī tādi uzvārdi, kuri ir vairāk nekā 6 personām, bet to nesēji nedzīvo vienā mājsaimniecībā. Tādi ir 6 Žagari, 7 Straupes, 6 Speras, 7 Romji (Romi), 15 Pāvuli un 6 Jansoni.

Biedrībā "Neptūns" uz 349 visā periodā reģistrētiem cilvēkiem arī ir 42 mājsaimniecības, kurās dzīvo divi vai vairāki viena uzvārda nesēji.

Nr. p. k.	Uzvārds	Dzīvesvietas adrese	Cik zvejnieku dzīvo vienā adresē?
1.	Alksne	Daugavgrīva, Viesnīcas ielas 20	2
2.	Andersons	Vakar-Bulji, Jāņa Andersona māja	5
3.	Andersons	Vakar-Bulji, Pētera Andersona mājas	2
4.	Andersons	Vakar-Bulji (vārdā nenosauktā Andersonu mājā, iesp., Pētera Andersona)	6
5.	Arājs	Bulduri, Stabu iela 12	2
6.	Āboltiņš	Daugavgrīva, Trokšņu iela 6	2
7.	Bergmanis	Vakar-Bulji, Jāņa Bergmaņa māja	2
8.	Bergmanis	Vakar-Bulji (vārdā nenosaukta Bergmaņa mājā)	3
9.	Brikmanis	Buldur-bulji, Jūras iela 6	3
10.	Brūzis	Bulduri, Krūzes iela 5	3

11.	Einbergs	Daugavgrīva, Trokšņu iela 2	2
12.	Feders	Daugavgrīva, Slimnīcas iela 12	2
13.	Grūbe	Vārnukrogs, Grūbes mājā	2
14.	Jēkabsons	Rīta-Buļļi, Roberta Jēkabsona māja	2
15.	Jēkabsons	Rīta-Buļļi (vārdā nenosaukta Jēkabsona māja)	2
16.	Jēkabsons (K)ava)	Bulduri, Rīgas iela 52	2
17.	Kajaks	Bulduŗbuļļi, Lielā iela 22	4
18.	Kalniņš	Bulduri, Lielais prospekts 35	2
19.	Kalniņš	Bulduri, Vidus prospekts 35	2
20.	Krūmiņš	Bulduŗbuļļi, Lielā iela 47	2
21.	Krūmiņš	Rīta-Buļļi, Krūmiņa māja	4
22.	Lapiņš	Bulduri, Buļļu iela 1	2
23.	Lapiņš	Bulduri, Buļļu iela 2 un 2a	2
24.	Lūre	Daugavgrīva, Viesnīcas iela 21	2
25.	Melderis	Daugavgrīva, Viesnīcas iela 23	3
26.	Miķelsons	Bulduŗbuļļi, Lielā iela 51	2
27.	Munķēns	Vakar-Buļļi, <i>Munķenu</i> māja	2
28.	Muskars	Bulduri, Stabu iela 10	2
29.	Muskars	Bulduri, 4. šķērslīnija 6	2
30.	Pirte	Bulduri, Stirnu rags 14	2
31.	Reņģīte	Vakar-Buļļi, Reņģītes māja	4
32.	Reņģīte	Vakar-Buļļi, Pētera Reņģītes mājā	2
33.	Riekstiņš	Rīta-Buļļi, Miķeļa Riekstiņa māja	3
34.	Skrūzītis	Bulduri, Rīgas iela 45	2
35.	Smilga	Bolderāja, Lielā iela 65-2	3
36.	Soles (Solles)	Rīta-Buļļi, Soles (Solles) māja	6
37.	Spulle	Vārnukrogs, Spulles māja	4
38.	Strauchman	Daugavgrīva, Trokšņu iela 2	2

39.	Štūbe (Štubbis)	(Rīgas Jūrmala ¹⁷) Buldurbuļļi, Lielā iela 40/45	3
40.	Svikulis	Bolderāja, Lielā iela 7	3
41.	Vikmanis	Edinburga, Miera iela 2	2
42.	Vimba	Bulduri, Vimbas māja	2

Vairāk par 6 abu dzimumu uzvārda pārstāvjiem biedrībā ir bijuši reģistrēti: 16 Andersoni, 12 Bergmaņi, 16 Jēkabsoni, 15 Kajaki, 15 Kalniņi, 12 Krūmiņi, 9 Lūres, 7 Muskari, 18 Reņģītes, 8 Romi, 6 Solles un 7 Svīkuli.

Biedrībā "Neptūns" zvejnieka amata mantojamība ģimenē ir redzama vēl spilgtāk. Biedrības rajonā ietilpst divi zvejnieku ciemi – Rīta un Vakar-Buļļi. Šo ciemu izolācija uz salas, ko apskalo jūra, Buļļupe, Lielupe un Daugava, ir objektīva. Pa sauszemi Rīgas pārējās daļas un Rīgas Jūrmala bija grūti aizsniedzamas kā tolaik, tā arī mūsdienās. Par ciešu zemes saikni ar cilvēkiem liecina arī māju nosaukumi, kas bieži sakrīt ar tajā dzīvojošo cilvēku uzvārdiem. Zvejniecība bija galvenā saimniecības nozare, ar kuru ciemos varēja nodarboties. Lauksaimniecībai augsne bija neauglīga, turklāt zemes nebija daudz. Līdz ar to bija visi apstākļi, lai rastos cieša zvejnieku kopiena, kurā kaimiņi ir arī radi un darba biedri. Līdzīgi, lai arī mazāk spilgti, ir Lielupes kreisajā krastā Buļļuciemā.

Tikai daļā no *Rīgas Jūrmalas* zv. b. biedru sarakstiem ir minētas dzīvesvietas. Protokolos jaunajiem biedriem nav minēts vecums un dzīvesvieta. Tādēļ zvejnieku radniecību pēc iepriekš lietotās metodes ir grūtāk konstatēt. Tomēr radniecības gadījumi ir.

Nr. p. k.	Uzvārds	Dzīvesvietas adrese	Cik zvejnieku dzīvo kopā viena adresē?
1.	Diķis	Melluži, Kāpu iela 68/70	2
2.	Diķis	Melluži, Žubītes iela 6	2
3.	Filipsons	Dubulti, Gončarova iela 12	2
4.	Freibergs	Asari, Kāpu iela 12	2

5.	Jaunzems	Asari, Kāpu iela 51	2
6.	Legzdiņš	Asari, Kāpu iela 16	2
7.	Māme	Melluži, Sūnu iela 20	2
8.	Šteinbelte	Melluži, Jaunā iela 4	2
	Zisbergs	Melluži, Upes iela 6/8 (11)	2

No citiem avotiem zināms par brāļiem Ernestu un Jēkabu Liepām¹⁸. Kā jau minēts, *Rīgas Jūrmalas zv. b.* gadījumā uzvārda un dzīvesvietas sakritības kritēriju nevar izmantot plašāk, jo daudziem dalībniekiem nav norādītas adreses, tomēr diezgan ticami, ka radinieki vai laulātie ir tie viena uzvārda nesēji, kuri ir gan sievietes, gan vīrieši. Tādi ir Karļina un Jānis Asari, Jēkabs un Olga Bergmaņi, Kārlis un Emma Bīrznieki, Augusts, Matilde un Andrejs Bittes (Bītes), Marija un Jēkabs Dumpji, Lilija un Bernards Kronbergi, Olga un divi Aleksandri Freibergi.

Uzvārdi, kuru pārstāvji biedrībā ir vairāk par 6, ir – 7 Bumburi, 9 Jansoni, 12 Legzdiņi, 14 Dīki.

ZVEJNIEKU DZĪVESVIETAS

Visu trīs biedrību un arī Rīgas Jūrmalas pilsētas valdes sastādītie zvejnieku saraksti lielākoties atspoguļo arī zvejnieku dzīvesvietu ģeogrāfiju. Zvejnieki paši atzīmēja, ka dzīvo šādās vietās (kārtots alfabētiskā secībā): Asari, Babīte, Bolderāja, Bulduri, Buļļi un Buldurbuļļi, Daugavgrīva, Dubulti, Edinburga, Gātcieks, Jelgava, Liekņa krogs, Liepājas apriņķis, Lubānas pagasts, Majori, Melluži, Piņķi, Priedaine, Rīga, Rita-Buļļi, Salas pagasts, Sīpolciems, Sloka, Spunčiems, Straupciems, Tukums, Vakar-Buļļi, Valteris (Valteri, Valtermuiža), Varkaļi, Vārnu krogs, Zolitūde. Kopā tika izveidoti 858 ieraksti, respektīvi, tik daudz zvejniekiem ir tikušas fiksētas dzīvesvietas. 2. diagrammā var redzēt zvejnieku skaitu katrā no šīm vietām.

Ja no šīm atskaita vietas, no kurām zvejnieki bija ieradušies Jūrmalas apkārtnē peļņā, lai zvejotu: no Rīgas (19), Zolitūdes (3), Jelgavas (4), Liepājas apriņķa (1), Lubānas pagasta (4), Jelgavas (4), Tukuma (1), tad var iegūt 823 zvejnieku

¹⁸ Vijas Liepas (1931), Ernesta Liepas meitas, L. Strazdai sniegtās ziņas.

dzīvesvietu izplatību gar jūras piekrasti no Daugavas iztekas līdz Kaugurciemam un Buļļupes un Lielupes krastos no jūras līdz Gātij (vieta, kur savienojas Lielupe ar Babītes ezeru).

3. diagrammā var redzēt vietas, kas mūsdienās ietilpst Jūrmalas pilsētā, šajās vietās reģistrēti 500 zvejnieki. Tas ir nosacīts skaits, ņemot vērā iepriekš minētos apstākļus par kopējo zvejnieku skaitu, tomēr aptuveni 450 personas ir ticami, apvienojot gan jūras, gan saldūdens zvejniekus. Zemkopības ministrijas jūras zvejnieku statistika rāda, ka no Bulduru-Majoru līdz Kaugurciema rajonam reģistrēto zvejnieku skaits bija no 193 (1930. g.) līdz 242 (1935., 1937. g.) (Latvijas Jūras Zvejniecība... 1925–1938). Kā jau minēts, upes un ezera zvejnieku kopējo statistiku ministrija nepublicēja.

Ļoti interesanta situācija veidojas ap nosaukumu Buldurbuļļi. Raksta autore to nav sastapusi nevienā citā avotā, kā vien biedrības “Neptūns” dokumentos. Rīgas Jūrmalas pilsētas valdes veidotajos sarakstos parādās nosaukums Buļļi vai Bulduri (LNA_ LVVA_F2997_2_ 413, 38. lp). Zvejnieki, kuri dzīvo Stirnu ragā, arī atzīmēti gan kā Buļļu, tā Bulduru iedzīvotāji.

SECINĀJUMI

Apkopojot personas, kas ir pieminētas trīs zvejniecības biedrībās un darbojās Rīgas Jūrmalā un apkārtējās teritorijās no Daugavgrīvas līdz Slokai pa jūras krasta līniju un gar Lielupes, Buļļupes krastiem, ir iegūti **958** personu ieraksti. Tie rāda, ka zvejnieki savā starpā biedrojās ne administratīvajās robežās, bet, iespējams, ievērojot senākas tradīcijas. Apzvejota tika gan jūra, gan saldūdens.

Kopējais biedrībās reģistrēto Asaru, Bulduru, Edinburgas, Dubultu, Majoru, Mellužu, Priedaines, Slokas, Valteru un Vārnu kroga zvejnieku skaits ir 500. Šī ir teritorija, ko nosacīti var dēvēt par mūsdienu Jūrmalu.

Ja veic visai nosacītu aprēķinu, izmantojot 1935. gada statistiku, un salīdzina Rīgas Jūrmalas pilsētas iedzīvotāju kopskaitu ar biedrībās reģistrēto zvejnieku skaitu visā periodā, var ievērot, ka no 7 863 cilvēkiem (Salnais, Maldups 1936: 50) zvejniecības biedrībās varēja būt darbojušies nedaudz vairāk par 6 % pilsētas iedzīvotāju.

Datubāzēs uzkrātie dati pagaidām nav pilnīgi precīzi, tie nākotnē ir precizējami. Latviešu valodas ortogrāfija 20. gs. 20. gados pieļāva dažādas uzvārdu rakstības

formas, līdz ar to ir iespējams, ka divu biedrību sarakstos cilvēki ar līdzīgiem uzvārdiem ir viena un tā pati persona. Katrs tāds gadījums rūpīgi jāpārbauda. Papildu grūtības radīja Rīgas Jūrmalas pilsētā veiktās ielu nosaukumu un numerāciju maiņas. Tāpat iegūtos datus varēs salīdzināt ar citiem datiem, piemēram, no 1935. gada Tautas skaitīšanas anketām (kas gan satur informāciju tikai par konkrēto gadu), lai pārbaudītu, vai visi, kas sevi Tautas skaitīšanā pieskaitīja zvejniekiem, darbojās biedrībās.

Ņemot vērā minētās neprecizitātes, šobrīd ticamais zvejnieku skaits Rīgas Jūrmalā un tās apkaimēs varētu būt lēšams ap **900**.

Sieviešu līdzdalība zvejnieku vidū zināmā mērā pārsteidz. Ja salīdzina visu trīs biedrību kopējo zvejnieku skaitu ar sieviešu skaitu tajā, tad no 953 cilvēkiem sievietes ir **79**, kas ir aptuveni **8,3%**. Literatūrā minēts, ka 19. gs. beigās Latvijas jūras piekrastē zvejnieces bija aptuveni 3,5% no zvejniekiem arodniekiem (Cimermanis 1989: 53). Lielākoties, bet ne vienmēr, sievietes par biedrības biedrēm bija vienu, divas sezonas, pagaidām sarežģīti spriest, kāpēc. Iespējams, ka saldūdens zvejā maksājamā nomas nauda pret iegūtajiem lomiem neatmaksājās. Starp jūras zvejniecēm sieviešu bija vairāk un tās biedrībās darbojās ilgāk. Vēl viens minējums saistās ar sieviešu nespēju nonākt biedrības vadībā. Visās trijās biedrības vadībā darbojās tikai vīrieši.

Zvejniecība tagadējās Jūrmalas apkārtnēs no 1919.–1939. gadam bija nodarbošanās, kas visbiežāk (taču ne vienmēr) bija piesaistīta dzīvesvietai, un to nodeva no paaudzes paaudzē. To veica abu dzimumu cilvēki, tomēr pārsvarā – vīrieši. Zvejniecība saldūdeņos parasti nebija vienīgais ienākumu gūšanas vieds. Par to liecina daudzu biedru īslaicīgā piedalīšanās biedrībā, kā arī, piemēram, zvejnieku pēcteču atmiņas (Kulikovskis 2024).

No biedrību dokumentiem iegūto datu priekšrocība, salīdzinot ar Zemkopības ministrijas statistikas datiem, ir tā, ka iegūtos skaitļus var asociēt ar reālām personām, kas dod iespēju veikt dziļākus individu pētījumus. Ir iezīmējusies zvejnieku kopa noteiktā laika periodā no 1919. gada līdz 1939. gadam noteiktās vietās – faktiski zvejnieku kopienas robeža. Tā var nedaudz paplašināties, jo, iespējams, ne visi zvejnieki iestājās biedrībās, vai sašaurināties, ja sašaurinām teritoriju vai nosakām stingrākus kritērijus, kas ir zvejnieks, kā to darīja statistikas vācēji, atšķirot zveju kā pamata vai blakus nodarbošanos.

Savāktie kvantitatīvie dati ļaus vērtēt zvejnieku nozīmi dažādās sociālās, ekonomiskās un arī politiskās norisēs, tie būs izmantojami gan ekonomiskās vēstures pētniecībā (īpaši zvejnieku kolhozu veidošanas posmā), gan arī noderēs lokālās un dzimtu vēstures pētījumu vajadzībām.

IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA

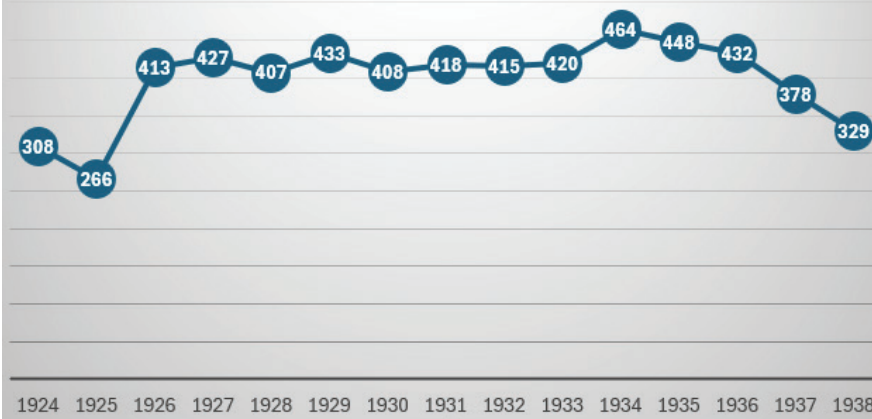
- Latvijas zvejniecības, zivkopības un makšķernieku biedrības. LNA_LVVA_F1741_1_13, 278,291, 194,196, 197, 250, 251, 254, 255, 287, 288, 292.
- Rīgas Jūrmalas pilsētas valde. LNA_LVVA_F2997_2_337,413, 726.
- Valsts statistiskā pārvalde. 1935. gada Tautas skaitīšana. Dzīvokļu kartītes. Rīgas Jūrmala. LNA_LVVA_F1308_9_9889, 9890, 9891, 9892, 9893, 9894, 9895.
- Likums par Latvijas Lauksaimniecības kameru. Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums Nr. 1. 23.01.1936. Pieejams: Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums, Nr.1(23.01.1936). Sk. 04.02.2025.
- Instrukcija par pabalstu izsniegšanu zvejas rīku iegādei. (Izdota uz noteikumu pamata par zvejniecības veicināšanas fondu, Lik. krāj. 1933. g.: 262). Valdības Vēstnesis, Nr. 37(15.02.1934). Pieejams: <https://periodika.lnb.lv/periodika2-viewer/?lang=fr#issue:735280>
- Noteikumi par pilsētas tiesību piešķiršanu Rīgas jūrmalas peldu miestiem. 1920. gada 2. marts. Valdības Vēstnesis, Nr. 53, 05.03.1920.
- Latvijas jūras zvejniecība ... gadā = Bulletin Statistique des Pêches maritimes de Lettonie année, Rīga: Lauksaimniecības pārvalde, 1925–1939
- Latvija skaitļos 1938. red. Maldups, Aleksandrs (1938) Rīga: Valsts statistikas pārvaldes izdevums.
- Salnais, Voldemārs; Maldups, Aleksandrs (1936). Pilsētu apraksti. Pēc 1935. gada tautas, sējumu-mājlopu un tirdzniecības rūpniecības skaitīšanas materiāliem. Rīga: Valsts statistiskās pārvaldes izdevums.
- Bolderājas-Daugavgrīvas-Buļļu-Bilderliņu zvejniecības biedrība. Zvejnieku Vēstnesis, Nr. 2, 01.02.1922.
- Daugavgrīvas-Bolderājas zvejniecības biedrība "Ausēklis", Zvejnieku Vēstnesis, Nr. 3, 01.03.1930.
- F1741. Latvijas zvejniecības, zivkopības un makšķernieku biedrības. Konteksts

un saturs. Nacionālais arhīvs, Latvijas valsts vēstures arhīvs. Pieejams: Latvijas Nacionālais Arhīvs. Sk. 09.01.2025.

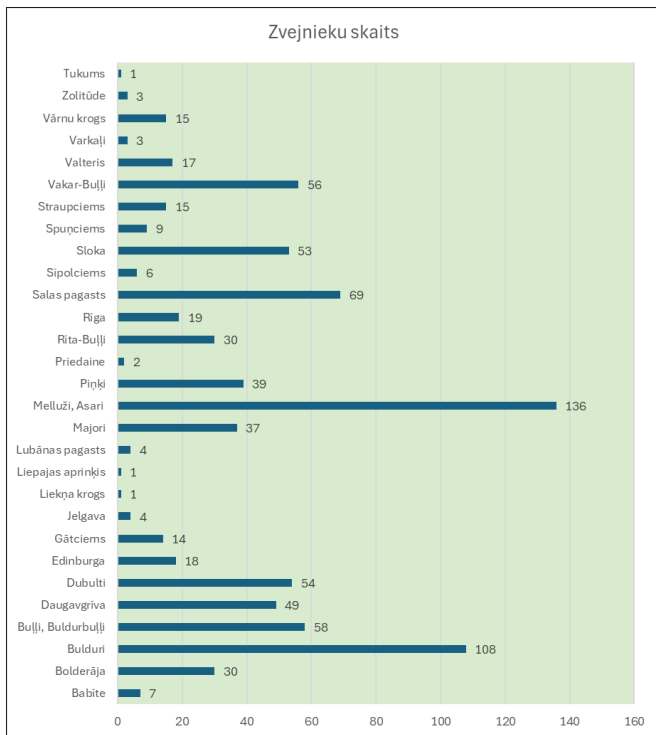
- Belte, Pēteris (2002). Rīgas Jūrmalas, Slokas un Ķemeru pilsētas ar apkārtni. 1935. gada faksimilizdevums. Rīga: ULMA
- Cīmermanis, Saulvedis (1989). Zveja un zvejnieki Latvijā 19. gadsimtā. Rīga: Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis
- Laumane, Benita (2019). Zvejasrīku nosaukumi Latvijas piekrastē. Liepāja: Liepājas Universitātes izdevniecība "LiePA"
- Stūre Inese, Gustīna Lauma (2015). 20. gs. 60. gadi – pārmaiņu laiki Latvijas dienvidrietumu piekrastes zvejniekiem. Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. 69. sējums 3./4. numurs, 21.–44.lpp.
- Strazda, Līga (2024). Piecas intervijas saistītas ar zveju, zvejas rīkiem un zvejas vidi Jūrmalā. Npublicētas atmiņas. Jūrmalas muzeja krājums.

1

Jūras zvejnieku skaits



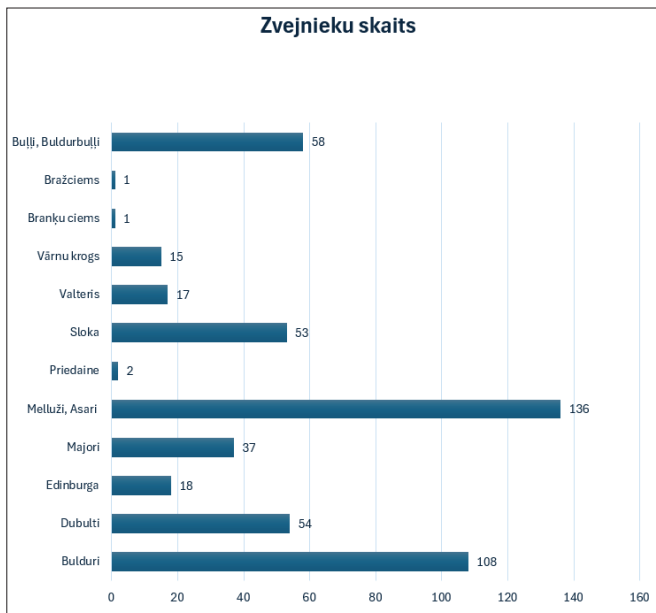
2



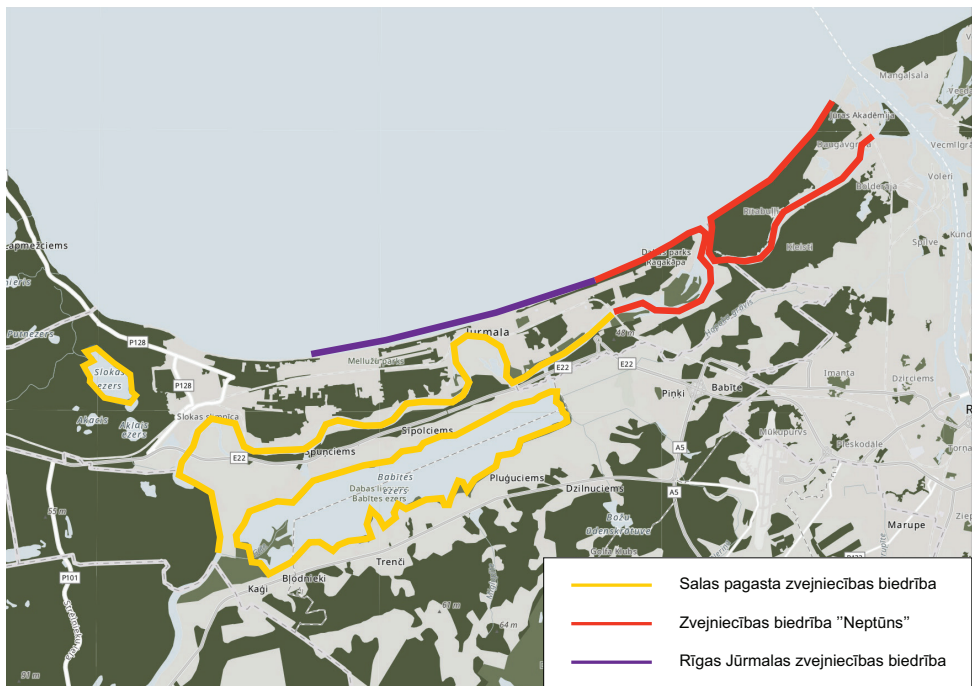
1. Jūras zvejnieku kopskaits Daugavgrīvas-Bolderājās; Bulļu-Bulduru; Bulduru- Majoru; Mellužu; Asaru un Kaugurciema zvejas rajonos no 1924. līdz 1938. gadam. Avots: Stati stikas krājums "Latvijas jūras zvejniecība..." 1925-1939.

2. Zvejnieku dzīvesvietas 20. gs. 20., 30. gados, kas minētas Zvejniecības biedrības "Neptūns", Salas pagasta zvejniecības biedrības un Rīgas jūrmalas zvejniecības biedrības biedru reģistros, ka arī Rīgas Jūrmalas pilsētas valdes veidotajos pabalstu (reņģu un brētliņu tīkliem domāto) saņēmēju sarakstos. Avots: datubāze *Zvejnieku_ dzīvesvietas_ Jurmala_apkartne*. LVA_LVVA_F1741_1_196.,197, 250.,251.,254., 255., 287.,288.,291.,292. LVA_LVVA_ F2997.2_413.

3



3. Zvejnieku dzīvesvietas 20. gs. 20.-30. gados mūsdienu Jūrmalas pilsētas teritorijā. Avots: datubāze *Zvejnieku_ dzīvesvietas_ Jurmala_apkartne*. LVA_LVVA_F1741_1_196.,197, 250.,251.,254., 255., 287.,288.,291.,292. LVA_LVVA_ F2997.2_413.



4. Biedrību zvejas rajoni.
 Shēmas dizains:
 Gundars Gulbis.
5. Rīgas Jūrmalas zvejniecības
 biedrības zvejnieki.
 Bernhards Zisberga vads
 Mellužos. 20. gs. 30. gadi.
 Jūrmalas muzeja krājums.



6



6. Jūrmalnieki Frīcis un Emīlija Januļi šķiro Lielupē saņemotās zivis. Majori, 1924. gads. Jūrmalas muzeja krājums.
7. Zvejnieki Bulljuciēmā. 1939. gads. Jūrmalas muzeja krājums.

7



SUMMARY



LĪGA STRAZDA

FISHERMEN AT THE RIGA JŪRMALA AND
SURROUNDINGS IN THE 1920S AND 1930S IN THE
DOCUMENTS OF FISHING UNIONS

The article is based on a data collection and analysis project aimed at obtaining quantitative information and qualitative knowledge about the fishermen of Riga's Jūrmala and its surroundings from the early 1920s to the late 1930s. This period largely coincides with Latvia's first period of independence. The data was obtained from the membership records of three fishing associations: the Bolderāja-Daugavgrīva-Bulji-Bilderliņi Fishing Association (1919–1939), which in 1924 renamed itself as the "Neptune Fishing Association", the Salas Parish Fishing Association (1919–1938), and the Riga Jūrmala Fishing Association (1920–1939). The documents of these associations are stored in the Latvian National Archives, specifically in the Latvian State Historical Archive, Fund 1741. The documents are mostly handwritten in Latvian and are not yet available in digital format.

The research found that in the 1920s and 1930s, around 950 fishermen were registered in associations along Riga's Jūrmala and surrounding areas, stretching from Daugavgrīva to Sloka along the sea coast and the banks of the Lielupe, Bulļupe, and Babīte Lake. Of these, the residences of approximately 850 fishermen are known, with just over half of them located in what is now Jūrmala city.

The average female participation rate among fishermen was 8.3%, which is higher than the 3.5% recorded for all Latvian fishermen at the end of the 19th century.

Many fishermen shared the same surnames, suggesting that some worked alongside relatives, learning and passing on professional skills within families. Within modern-day Jūrmala, the largest number of fishermen lived in Bulduri, Bulji, Melluži, and Asari, as well as in Sloka and Dubulti. Nearby, significant concentrations of fishermen were found on Bulju Island—in Rīta-Bulji and Vakar-Bulji. During this period, the state also collected statistics on sea fishermen, but these did not include river fishermen, despite freshwater fishing in Riga's Jūrmala and its surroundings being just as important as sea fishing.

The collected data is preserved in the Jūrmala Museum. The databases created help reduce the lack of information about fishermen both as individuals and as a social and professional group. Continuation of the research will allow a more comprehensive understanding of the fishing community in Riga's Jūrmala city and its surrounding areas. It will also help determine the fishermen's role in city life and how it has changed, considering that today, around 100 years after the research period, fishermen in Jūrmala have nearly disappeared.





STELLA LINDENBERGA

VENTSPILS KĀ KŪRORTS
20. GS. PIRMAJĀ PUSĒ:
IECERES UN REZULTĀTI

ANOTĀCIJA

Rakstā sniegts ieskats Ventspils pilsētas pašvaldības un iedzīvotāju centienos izveidot pilsētu par plaši pazīstamu un iecienītu kūrortu, izmantojot dabas dotās priekšrocības, ieguldot pašvaldības līdzekļus un piesaistot valsts un privāto kapitālu. Katrā posmā 20. gs. pirmās puses vēsturē tikuši izvirzīti tālejoši plāni, sasniegti zināmi rezultāti, taču pilnībā realizēt iecerēto vērienīgo perspektīvu pilsētai neizdevās vairāku laikmetā pieredzēto satricinājumu dēļ.

ATSLĒGVĀRDI | klimatterapija, kurortoloģija, kūr māja, sanatorija, Ventspils jūrmala, peldu iestāde, pašvaldība

ABSTRACT

This article gives an insight into the efforts of the Ventspils city municipality and residents to create the city as a well-known and popular resort, based on the natural advantages, investing municipal funds, and attracting state and private capital. At each historical stage of the first half of the 20th century, far-reaching plans were put forward, certain results were achieved, but the city managed to fully achieve the intended ambitious perspective only to a very small extent, due to several upheavals of the era.

KEYWORDS | climatotherapy, balneology, spa house, sanatorium, Ventspils seaside, bathing establishment, municipality

Ventspils izveidošanos 13. gs. beigās un tālāko attīstību noteicis ģeogrāfiskais stāvoklis – izdevīgā ostas vieta – Ventas ieteka jūrā. Jūras tuvums Ventspilij sniedzis vēl vienu maz izmantotu potenciālu – īpaši veselīgu klimatu. Pirmās ziņas par jūras tuvuma labvēlīgo ietekmi sastopamas 19. gadsimtā. Visos pētījumos un aprakstos, kas pēc Kurzemes pievienošanas Krievijas impērijai (1795. gadā) tiek veikti par šo jauniegūto teritoriju, uzsvērtas tieši Ventspils priekšrocības veselīga klimata ziņā. 1805. gadā izdotajā Kurzemes guberņas aprakstā īsajā Ventspils raksturojumā atzīmēts, ka tās priekšrocība ir tās iedzīvotāju veselība – ne senāk, ne patlaban neviens ārsts te nevar dzīvot no honorāriem (Štrumfa 2017: 336).

Galvenās Ventspilij dotās dabas un klimatiskās vērtības ir tīrā, platā pludmale, lēzenais jūras dibens bez akmeņiem, plašā kāpu josla, apkārtējais priežu mežs, valdošo dienvidrietumu un rietumu vēju nestais svaigais jūras gaiss, liels saulaino dienu skaits vasarā, kā arī ilgā peldsezona, kas turpinās vēl septembrī. Ventspils veselīgo klimatu bija ievērojuši arī citu pilsētu iedzīvotāji. Tāpēc viņi turp patvērās gan epidēmiju laikā, gan ieradās Ventspilī kā vasarnieki miera gados. Tā, piemēram, kad 1831. gadā Baltiju piemeklēja pirmā lielā holēras epidēmija, kura izdzēsa daudzu tūkstošu cilvēku dzīvības un izraisīja lielu paniku iedzīvotājos, Ventspilī tā nenasniedza, toties, tai gatavojoties, tika iekārtota Ventspils pilsētas slimnīca ar 20 gultām (Vīksna 1975: 42). Pirmie peldu viesi pilsētā ieradusies ap 1830. gadu, kad Ventspils skaitījās izcilākais Kurzemes kūrorts. Vasarnieku vidū bija ne tikai kurzemnieki, bet arī iebraucēji no tālākām malām. Ap 1857. gadu Ventspilī ieradusies 200–300 peldu viesi sezonas laikā (Vīksna 1975: 50).

Ventspils jūrmalā 19. gs. vidū ir divas peldvietas. Viena atrodas Ventas kreisajā krastā, taču līdz tai bija jābrien garš, smilšains ceļš. Tagadējās pludmales vietā tolaik skalojās jūra. Kad 1905. gadā tiek izbūvēti jaunie moli, veidojot plašu priekšostu, sākās strauja smilšu pieskalošana jūras piekrastē Ventas kreisajā krastā. Tur, kur tagad ir pludmale, 20. gs. sākumā skalojās jūra, bet mūsdienās jūra ir atkāpusies aptuveni kādus 800 metrus, veidojot šajā zonā balto smilšu joslu. Otra peldvieta ir Pārventā, iepretim Ventspils pilij. Tur nokļūst, pārceļoties ar laivu pāri Ventai, ko parasti darīja peldēties gribošie, lai nebūtu jābrien pa smilšaino ceļu līdz jūrai. No Ventmalas līdz Pārventas peldvietai bija ierīkots ar

kokiem apstādīts ceļš. To var redzēt, piemēram, 1853. gada Ventspils kartē (Dreiersdorfa 2012: 119).

Vērts akcentēt kādu piemēru. Pēterburgas Ķeizariskās Zinātņu akadēmijas akademiķis, somu valodnieks un etnogrāfs Anderss Jūhans Šēgrēns (*Anders Johan Sjögren*, 1794–1855) 1846. gadā etnogrāfiskās ekspedīcijas Vidzemē un Kurzemē laikā uzturējies arī Ventspilī. Šeit viņš no 18. augusta līdz 9. septembrim, tātad trīs nedēļas, vāca materiālus par lībiešu valodas rietumu dialektu. Šajā darbā viņam palīdzēja Jānis Princis (1796–1868) – lībiešu zvejnieks, autodidakts un literāts. Šēgrēns savā dienasgrāmatā pieminējis, ka peldējies jūrā vairākas reizes dienā, dažreiz viņam pašam nācies airēties pāri upei; peldes lietus laikā un spēcīgos viļņos bijušas pavisam brīnišķīgas. Un 7. septembrī viņš jūrā peldējies pēdējo – 125. reizi (Blumberga 2006: 31).

Ventspils veselīgais klimats un tā ietekme dažādu slimību ārstniecībā un profilaksē guva ievēribu Krievijas impērijas medicīnas korifeju aprindās, un 1900. gadā pilsētā tika atklāta bērnu kaulu tuberkulozes sanatorija. Tās celtniecību un darbību finansēja 1898. gadā Pēterburgā izveidotā hroniski slimu bērnu piejūras sanatoriju biedrība. Pirmajā darbības gadā sanatorijā ārstējās 46 bērni, domājams, no pārtikušām ģimenēm, jo ārstēšanās maksa bija 25–35 rubļi mēnesī. Sanatorijas darbība daļēji bija labdarībā balstīta, piemēram, 20 bērnu ārstēšanas izmaksas sedza pats Krievijas ķeizars (Vīksna, Vēliņš 2011: 44). Pirmā pasaules kara laikā sanatoriju evakuēja uz Pēterburgu, un tās ēka līdz mūsdienām nav saglabājusies.

VENTSPILS KĀ KŪRORTA VEIDOŠANA NO 19./20. GS. MIJAS LĪDZ PIRMAJAM PASAULES KARAM

Strauja Ventspils izaugsme un veidošanās par modernu pilsētu sākās 19. gs. beigās. Sākuma punkts pilsētas grandiozai izaugsmei un pārmaiņām bija 1897. gada 21. maijs, kad Krievijas imperators Nikolajs II apstiprināja ukazu (rīkojumu) par Ventspils ostas radikālu pārbūvi un Maskavas–Ventspils–Ribinskas dzelzceļa celšanu. Pilsētas vērīenīgo izaugsmi raksturo šādi skaitļi: iedzīvotāju skaits 1897. gadā bija 7127, bet 1914. gadā – 28 846 (Štrumfa 2001: 346).

Šim procesam ir sava loma arī pilsētas pašvaldības redzējumā par tās nākotni. 19./20. gs. mijā sākās pilsētas pašvaldības un privātās uzņēmējdarbības centieni

veidot Ventspils jūrmalu par peļņu nesošu rekreācijas vietu. Lielā mērā tas saistās ar vasarnīcu rajona veidošanos. Tas tika veidotas jūrmalas tuvumā esošā valsts meža teritorijā, un Ventspils kā pilsēta, kas veido šādu “zaļo pavadoni”, ir viena no pirmajām Eiropā. Šajā vasarnīcu rajonā – jūrmalas krastā esošajā, valstij piederošajā Kazandžu mežā – zemes tiek sadalītas un pārdotas vairāksolīšanā vidēji par cenu 100 rubļi par 0,37 ha ar izpirkšanas laiku uz 99 gadiem. Uz šiem lielajiem, priedēm apaugušajiem zemesgabaliem tiek būvētas bagāto ventspilnieku vasaras mītnes. Vasarnīcu rajonā plānots regulārs ielu tīkls, taču ēkas brīvi iekļautas ainavā. Pārsvārā tikušas būvētas koka vasarnīcas ar dekoratīvu apdari, kā arī greznākas mūra villas. Dārzu stādījumi nereti papildināti ar Latvijai eksotiskiem kokiem un krūmiem, kas vairāk raksturīgi muižu parkiem (Apmāne 1999: 38).

Jāpiebilst, ka šis vasarnīcu rajons pilsētas teritorijā iekļauts tikai 1921. gadā, kad valdība izdeva noteikumus par Ventspils pilsētas robežu paplašināšanu. Šajā rajonā 1907. gadā Ventspils pilsētai tiek bez maksas iedalīts 6 ha liels zemesgabals peldvietas izveidošanai, ņemot vērā to, ka gadu no gada peldvietu skaits Ventspils jūrmalā pieaug un nepieciešams to labiekārtot. Ventspils pilsētas dome izveidoja peldvietas komisiju, kuras locekļi bija domnieki ārsts Augusts Blaus (1863–1920) un advokāts Pauls Šulcs (1866–1926), tika ievēlēta komiteja četru cilvēku sastāvā (Richter 1912: 272).

Šķiet, ka tolaik valdījis uzskats, ka kūrorts sākas ar kūrmāju. Sākumā pilsētas pašvaldība kūrmājas celtniecību, uzturēšanu un viesmīlības pakalpojumu sniegšanu deleģēja privātiem uzņēmējiem. Ventspilī 19./20. gs. mijā jūrmalā tika uzcelta E. Hermansona peldu iestāde siltām un aukstām jūras vannām, kas darbojās aptuveni trīs gadus. Kā atcerējies Ventspils rakstnieks Herberts Dorbe (1894–1983), kurš Ventspils laikrakstā “Padomju Venta” ar pseidonīmu Vecventiņš publicējis atmiņas par pilsētu 20. gadsimta sākumā, tā bijusi pavisam necila, vienkārša būve, kas nepavisam neatbildusi lepnajam nosaukumam, un, ja ne logi, drīzāk izskatītos pēc šķūņa nevis cilvēkiem domātas mītnes (Vecventiņš 1975).

Nākamā kūrmāja celta ap 1908. gadu. Tā bijusi divstāvu celtnē ar plašu zāli un skatuvi, kur notikuši pilsētas biedrību sarīkojumi, dažādi koncerti un izrādes. Naktīs, kad kūrmājas logi laistījās vienās ugunīs, skats no tālienes bijis visai vilinošs. Reizē ar šīs kūrmājas celtniecību tai iepretī izveidoja dīķi ar saliņu vidū un

reizi nedēļā tur notikušas dejas, bet ziemā diķis kalpojis kā publiska slidotava. Taču drīz šī ēka nodegusi (Vecventiņš 1975).

1911. gadā pilsētas valde noslēdza līgumu ar pazīstamu Ventspils tirgotāju un "restoratoru" Pēteri Bērziņu par zemes nomu uz sešiem gadiem un jaunas kūrmājas uzcelšanu. Tika uzbūvēta vienkārša koka celtne ar atklātu verandu un iekoptu zālāju. No kūrmājas dēļu ietves ar margām veda cauri rāvainu ūdeņu vigām un kārkliem apaugušiem pauguriem uz pludmali. Vasaras laikā te netrūka apmeklētāju, jo publikas piesaistīšanai vakaros spēlēja deviņu vīru liela mūzikas kapela (Vecventiņš 1975). Tātad šis valsts piešķirtās teritorijas labiekārtošana veicinājusi gan pilsētībūvniecības un infrastruktūras uzlabošanos, gan pilsētas sabiedriskās un kultūras dzīves daudzveidību.

1908. gadā pilsētas pašvaldība uzsāka darbu pie vērienīga projekta – uzbūvēt Ventspilī sanatoriju. Pilsētas domes sēdēs vairākkārt tika apspriests jautājums par šādu būvi un ar to saistītās infrastruktūras izveidei nepieciešamās zemes – 30 desetīnu (ap 32 ha) Kazandžu mežā – pieprasīšanu no valsts un aizdevuma lūgšanu no valsts kases – 140 000 rubļu (Bez autora 1908). Taču Kurzemes guberņas valde šo sanatorijas attīstības plānu neatbalstīja, norādot, ka pilsētai jau ir divi lieli iesākti projekti – sieviešu ģimnāzijas ēka un dzelzs tilts, – kā arī pilsētai esot lieli parādi (Bez autora 1909).

1914. gada nogalē kūrorta izveidošanas ideja guva reālākas aprises. Gatavojoties Viskrievijas kurortoloģijas jautājumiem veltītajam kongresam, kas bija gaidāms 1915. gada janvārī Petrogradā, Kurzemes guberņas valdes Ārstniecības nodaļa Ventspils pilsētas valdei pieprasīja ziņas par apstākļiem pludmalē. Pilsētas valde organizēja konferenci, kurā šis jautājums tika apspriests. Konferences dalībnieki uzsvēra daudzās dabiskās kūrorta attīstībai nepieciešamās priekšrocības, kas Ventspilij piemīt – atklātā jūra, ilga peldsezona no jūnija vidus līdz septembra beigām, mērena temperatūra bez svārstībām, priežu meža gaiss un pievilcīgā kāpu ainava. Tika arī iezīmēti pasākumi, kādi nepieciešami kūrorta izveidošanai: pievienot pilsētai plašākas valsts zemes un mežu, visā vasarnīcu rajonā izbruģēt ielas un ierīkot ietves gājējiem, sporta un rotaļu laukumus, uzcelt plašu kūrmāju ar parku un pansiju, dziednīcu, izveidot tramvaja līniju no dzelzceļa stacijas līdz vasarnīcu rajonam. Taču tas būtu iespējams tikai ar ievērojamu finansiālu atbalstu no valsts (Feitelbergs 1915).

Kongresā Petrogradā Ventspils delegāts – pilsētas ārsts Izaks Feitelbergs (1863–1941) – uzstājas ar runu, kurā viņš minēja Ventspils teicamos dabas apstākļus, pamatojot to labvēlīgo ārstniecisko ietekmi, kas nodrošina veiksmīgu sanatorijas darbību: “Ievērojamie rezultāti, kas tiek sasniegti sanatorijā vienīgi ar klimatterapiju, dod man tiesību apgalvot, ka Ventspils ir visparocīgākā vieta kūrortam, un ja kongress atbalstīs Ventspils ieceres, tad tūkstošiem jauzu apmeklēs Ventspili tā vietā, lai brauktu uz ārzemju kūrortiem kā Kolbergu, Sopotu u.c., ar kuriem Ventspils varētu droši konkurēt.” (Feitelbergs 1915) Kongresā nolemts piešķirt Ventspilij kūrorta ierīkošanai 50 000 rbļ., ja vien pilsēta arī no savas puses spēs ieguldīt līdzekļus projekta attīstībā (turpat).

Īsi pirms Pirmā pasaules kara radās vēl viens projekts kūrorta izveidošanai Ventspilī. To virzīja privātā Maskavas–Ventspils–Ribinskas dzelzceļa akciju sabiedrība. Šīs akciju sabiedrības būvētajam dzelzceļam bija izšķiroša nozīme pilsētas izaugsmē. Protams, ka privātā kapitāla ieguldītāji rūpīgi izvērtēja riskus un potenciālos ekonomiskos aspektus, izvēloties ieguldījumu ar garantētu kapitāla atdevi un peļņu. Akciju sabiedrība kūrorta attīstības projektā paredzēja ieguldīt divus miljonus rubļu lielu pamatkapitālu. Var secināt, ka šie privātie ieguldītāji bija saskatījuši un novērtējuši Ventspils kā kūrorta nākotnes potenciālu. Tomēr visus šos plānus pārtrauca Pirmā pasaules kara norises, kas no 1915. gada tieši skāra arī Ventspili, visai Kurzemei un Zemgalei uz vairākiem gadiem nonākot vācu okupācijas varā.

VENTSPILS KĀ KŪRORTS 20. GADSIMTA 20.–30. GADOS

Ventspilī neatkarīgas Latvijas valsts laiks sākās 1919. gada 25. jūlijā, kad gandrīz vienlaicīgi pilsētu pameta pēdējās vācu karaspēka vienības un ostā no Līepājas iebrauca angļu minu kreiseris ar Latvijas armijas karavīriem. Līdzīgi kā citviet jaunajā neatkarīgajā valstī, pirmā desmitgade pēc Pirmā pasaules kara un Latvijas Neatkarības kara Ventspilī bija smaga un sarežģīta. Galvenās pašvaldības rūpes – darbs un maize pilsētas iedzīvotājiem. 1921. gada 3. janvārī tika izdoti valdības noteikumi, ar kuriem Ventspils pilsētai pievienoja daļu no bijušā Sarkanmuižas pagasta – vairākus piepilsētas ciemus un Ostgalu, – tādējādi pilsētas teritorija pieauga no 4,5 km² līdz 27,5 km². Pilsētvides uzlabošanai un infrastruktūras izveidošanai šajos rajonos bija nepieciešami ievērojami līdzekļi.

Posmā pēc Pirmā pasaules kara agrākā ziņa par silto jūras vannu iestādes atklāšanu ir 1923. gadā. Tās ir dēļu būdas Medņu ielas malā, kur jūras ūdeni sasildīja un apmeklētājs varēja pagulēt ar to pildītā vannā (Štrumfa 2022: 154). Taču mērķtiecīgi pasākumi Ventspils kā rekreācijas vietas popularizēšanā un izveidē aktivizējās tikai 1930. gados. Šajā laikā darbojās peldu iestāde, kas atradās pludmalē, Medņu ielā. Tai bija neliela popularitāte, un pilsētas budžetā iestāde ienesa nenozīmīgu peļņu, lai gan arī pašvaldības ieguldījums tās uzturēšanā bija neliels. Piemēram, 1936. gadā peldu iestāde darbojusies no 13. maija līdz 6. oktobrim, un šajā laikā to izmantojuši 3347 cilvēki. Pašvaldība algojusi trīs sezonas darbiniekus, segusi elektrības, apkures un sīku remontu izdevumus un ieguvusi peļņu – 1 tūkstoti latu (Ventspils pilsētas pašvaldības pārskats 1936: 26).

1930. gadā pilsētas valde uzsāka vērienīgu projektu – peldu iestādes būvi, – kas gan vairāk bija orientēta nevis uz kūrorta veidošanu ilgtermiņā, bet uz vietējo iedzīvotāju rekreācijas iespēju uzlabošanu. Iecerētās būves atrašanās vieta tika plānota nevis pludmalē, bet pie Ventas – tagadējā Tirgus laukuma tuvumā. Divas pašvaldībai piederošas ēkas Skolas ielā 8 un Lielā ielā 28 bija paredzēts savienot ar slēgtu baseinu, izveidot pirmās, otrās un tautas klases pirtis, hidroterapijas nodaļu ar daudzveidīgām ūdens procedūrām un masāžām, iekārtām peldētapmācībai un ūdenssportam, kā arī atpūtas telpām. Tādējādi pilsētnieki iegūtu modernu atpūtas, sporta un medicīnas iestādi. Ēkas apkurinātu ar tvaika katlu, izmantojot pilsētas elektrisko spēkstaciju Plosta ielā, kas bija rekonstruēta un modernizēta 1928./1929. gadā. Projekts apstiprināšanai Iekšlietu ministrijas Būvniecības pārvaldei iesniegts 1930. gada nogalē un tajā būves izmaksas tika lēstas 143 640 latu apmērā (LVVA, 6343.f., 16.apr., 6.l., 1.lpp.). Šis projekts netika realizēts, visticamāk, 20. gadsimta 30. gadu sākuma vispasaules ekonomiskās krīzes dēļ. 1932. gadā dažādu iemeslu izraisītā sabrukuma korrūpcijā – nozīmīgākajā pilsētas saimniecības nozarē – un tam sekojošā pilsētas bankas bankrotā dēļ Ventspils pašvaldība cieta milzu zaudējumus.

20. gadsimta 30. gados pilsētas pašvaldība intensīvi reklamēja Ventspili kā klusu, romantisku, lētu kūrortu. Piemēram, kad 1935. gadā Rīgā notika pirmā nacionālā tūrisma propagandas izstāde ar devīzi "Apceļo dzimto zemi!", Ventspils pilsētas valde izdeva reklāmas lapu ar šādu saturu: "Apmeklējiet Ventspili! Daudzi

nezin to, ka Ventspils ir savdabīgi skaista kūrorta pilsēta. Ventspils jūrmalas smiltis ir ļoti tīras. Smilšainais krasts ielaižas jūrā ļoti lēzeni, bez zemūdens akmeņiem un bedrēm. Pieejamas arī siltas jūras ūdens peldes pilsētas vannu iestādē. Ventspils jūrmaļu meklēs tie, kas alkst dziļā klusuma, netraucēta miera un atpūtas.” (Bez autora 1935)

Šajā laikā pilsēta kā kūrorts tika reklamēta vairākos preses izdevumos, pārsvarā izmantojot šādu tekstu: “Ventspils jūrmala sniedz patīkamu peldēšanos spirdzinošos jūras ūdeņos un sauļošanos gaišās un tīrās smiltīs plašajā un jaukajā pludmalē, pār kuru plūst priežu mežu karstā, reibinošā sveķu smarža. Ja peldētājiem netik aukstie ūdeņi, tiem pieejamas siltas jūras vannas. Ventspilī savienojas kūrorts, pilsēta un apkārtnes lauku smalkums un mežu idilliskais skaistums. Neaizmirstamu iespaidu atstāj zvejnieku dzīves kolorīts. Dzīve Ventspilī ir klusa, mierīga un ļoti lēta.” (Vecais Balcers 1936)

1930. gadu beigās pilsētas pašvaldība sāka spriest par fundamentālas peldu iestādes izveidošanu. Rezultātā 1939. gada 8. jūlijā tika atklāta Ventspils silto jūras vannu iestāde, kas bija viena no divām starpkaru periodā pašvaldības no jauna uzbūvētajām ēkām (otra ir pilsētas 1. pamatskola). Lēmums par jaunas jūras vannu iestādes celtniecību pieņemts 1937. gada 9. janvārī. Būvprojektu izstrādāja toreizējais pilsētas arhitekts Valdemārs Feizaks (1885 – pēc 1940). Tā bija iecerēta kā ap 50 m gara divstāvu mūra celtni, kurā tiktu iekārtotas 30 pirmās un otrās klases peldu kabīnes. Pirmajā stāvā bija paredzēta halle, restorāns, atpūtas telpas vīriešiem un sievietēm (Bez autora 1937). Līdz ar peldu iestādes celtniecību tika labiekārtota arī tās apkārtni, veidojot apstādījumus, daudzveidīgu lapu koku un ceriņu šķirņu stādījumu. Šo parku nosauca par 15. maija birzi. Celtnes priekšā tika izveidots rozārijs (Štrumfa 2022: 155). Peldu iestādes būvniecībai Ventspils pilsētas pašvaldība no Latvijas Kredītbankas aizņēmas 170 000 latu (Bez autora 1937).

Jaunā peldu un ūdensdziedniecības iestāde tika atklāta 1938. gada 8. jūlijā. Tās būvniecība un iekārtošana bija izmaksājusi 200 000 latu. Ūdens pievadīšanai no jūras bija ierīkots 650 m garš ūdensvads, kā atsevišķā namiņā tika uzstādīts sūknis. Ēkas pagrabā bija izveidotas iekārtas jūras ūdens uzsildīšanai. Darbojās arī ogļskābās vannas, bija izveidotas 8 pirmās klases un 22 otrās klases kabīnes, kā arī peldu iestādē atvēra restorānu. Apmeklētāju skaits pirmajā darbības sezonā bija diezgan mainīgs, svārstoties no 50–140 cilvēkiem dienā.

Ventspilnieki ar šo iestādi ļoti lepojās, uzskatīja par objektu, kas pievilinās tūristus arī ārpus peldsezonas. Kā iestādes atklāšanas svinībās savā runā uzsvēra toreizējais pilsētas vecākais Jānis Dzenis (1883–?), “iestāde kalpos slimiem veselībai, veseliem atpūtai” (Bez autora 1939).

Diemžēl ar tik lielām cerībām saistītā iestāde darbību īstenoja neilgi, jo sākās Otrais pasaules karš un okupāciju gadi. Kara gados peldu iestāde strādāja 1942.–1944. gada vasaras sezonās. Savukārt beidzoties Otrajam pasaules karam, 1945. gada 12. maijā Ventspilī ienāca Padomju Savienības armijas vienības un drīz vien silto jūras vannu iestāde tika nodota PSRS bruņoto spēku rīcībā un tajā iekārtoja kara hospitāli.

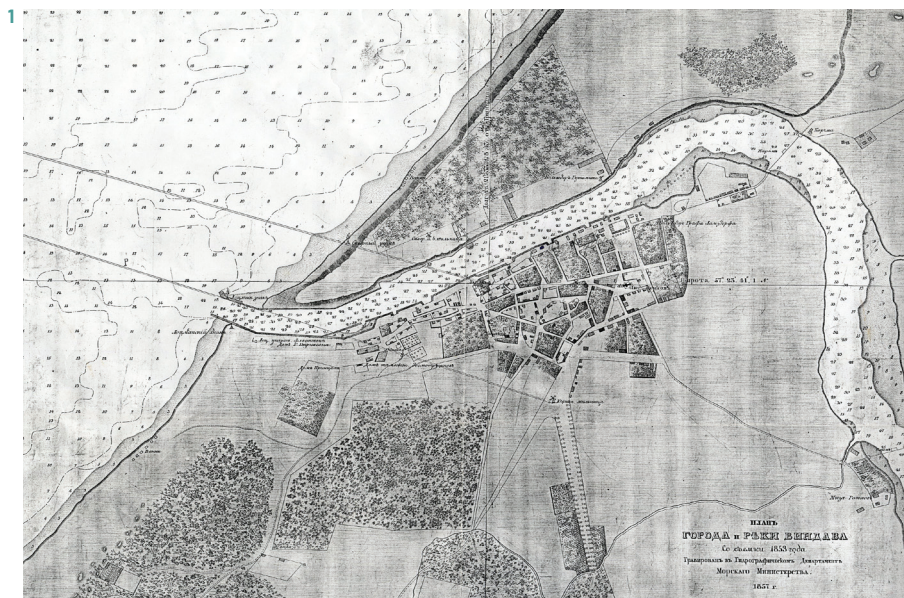
SECINĀJUMI

Abos rakstā aplūkotos vēstures periodos saskatāmi gan kopīgi, gan atšķirīgi aspekti pilsētas pašvaldības stratēģijā attīstīt Ventspili kā plaši pazīstamu kūrortu. Laikā pirms Pirmā pasaules kara Ventspils pašvaldība izvirzīja ievērojami drosmīgākus un tālejošākus mērķus kūrortam nepieciešamās infrastruktūras izveidošanā. Zināmu konkurenci Ventspils kā kūrorta pilsētas potenciāla apgūšanai veicināja privātās Maskavas–Ventspils–Ribinskas dzelzceļa akciju sabiedrības plāni ieguldīt ievērojamus līdzekļus kūrorta attīstībā. Ar pilsētas uzņēmēju un inteligences privāto kapitālu jau sāka veidoties gan ainaviskā vide, gan kūrmājas kā sabiedriskās dzīves un veselības iestādes.

Tiekot nodibinātai neatkarīgai Latvijas Republikai, Ventspils pašvaldības primārie uzdevumi bija miera laika dzīves atjaunošana un pilsētai pievienoto rajonu infrastruktūras uzlabošana, kā arī augsta prioritāte tika piešķirta veselības un izglītības iestāžu celtniecībai. Privātā uzņēmējdarbība pilsētā nesniedza tik lielus ienākumus, lai varētu līdzekļus ieguldīt tūlītēju peļņu nenesošā projektā. Turklāt abos vēstures periodos valsts atbalsts kūrorta attīstīšanai bija minimāls un abu periodu beigās pilsētas attīstību pārtrauca pasaules kari.

AVOTI UN LITERĀTŪRA

- Apmane, Inga (1999). Ventspils ārpus vecpilsētas. *Latvijas Arhitektūra*, Nr. 24, 38.–41. lpp.
- Bez autora (1908). Sanatorijas būves projekts. *Ventspils Apskats*, 10.09.
- Bez autora (1909). Sanatorija. *Ventspils Apskats*, 08.03.
- Bez autora (1935). *Apmeklējiet Ventspili!* VVM inv. nr. 2500
- Bez autora (1937). Pilsētas dziedniecības iestādes projekts pieņemts. *Ventas Balss*, 17.06.
- Bez autora (1937). Jauno pilsētas peldu iestādi sāks celt visā drīzumā. *Ventas Balss*, 21.08.
- Bez autora (1939). Slimiem veselībai, veseliem atpūtai. *Ventas Balss*, 11.07.
- Blumberga, Renāte (2006). *Lībieši dokumentos un vēstulēs*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.
- Dreiersdorfa, Agita (2012). Pārventas kā Ventspils pilsētas daļas veidošanās Kurzemes guberņas laikā. *Ventspils muzeja raksti VII*. Ventspils: Ventspils muzejs.
- Feitelbergs, Izaks (1915). Ventspils kā dziedniecības vieta. *Kurzeme*, 14.02. LNA LVVA, 6343. f., 16. apr., 6.l.
- Richter, Adolf (1912). *Baltische Verkehrs- und Adressbüch. Band 2. Kurland*. Rīga: Selbstverlag des Herausgebers.
- Štrumfa, Ingrīda (2001). Ventspils pilsētas vēstures hronika. *Ventspils muzeja raksti I*, Rīga: Ventspils muzejs.
- Štrumfa, Ingrīda (2017). *Ventspils grāmata*. Ventspils: Ventspils muzejs.
- Štrumfa, Ingrīda (2022). *Ventspils grāmata II*. Ventspils: Ventspils muzejs.
- Vecventiņš (1975). Kūrmāju sākumi. No Ventspils pagātnes. *Padomju Venta*, 19.11.
- Ventspils pilsētas pašvaldības 1936. gada pārskats. Ventspils vēstures muzejs, inv. nr. 507
- Viksna, Arnis (1965) No Ventspils medicīnas pagātnes: 1563–1941, 1975., Ventspils vēstures muzejs, inv. nr. ZA 2076
- Viksna, Arnis, Vēliņš, Rauls (2011). *Ventspils novada medicīnas vēsture*. Rīga: Valters un Rapa.
- Vecais Balcers (1936). Ventspils – viena no interesantākajām vietām Latvijā. *Latvijas Jaunatne*, 01.05.



1. Ventspils pilsētas un Ventas upes plāns. 1853. gads. LVVA, 6828. f., 2. apr., 481. l.

2. Ventspils bērnu kaulu tuberkulozes sanatorija. 20. gs. sākums. VVM inv. nr. 29627/96



3



4



5



3. Ventspils kūrmāja. 20. gs. sākums. VVM inv. nr. 24118
4. Peldu iestāde Ventspils jūrmalā. 1920. gadu beigas. VVM inv. nr. 29627/229
5. Silto jūras vannu iestāde Ventspilī, 1930. gadu beigas. VVM inv. nr. 27981/790

SUMMARY



STELLA LINDENBERGA

VENTSPILS AS A RESORT
IN THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY:
PLANS AND RESULTS

The emergence of Ventspils at the end of the 13th century and its subsequent development were determined by a natural advantage — the favorable harbor site at the mouth of the Venta River. The proximity of the sea provided Ventspils with another, less utilized potential — a particularly healthful climate, first mentioned in historical sources and literature in the early 19th century.

At the turn of the 19th and 20th centuries, plans were made to develop Ventspils into a renowned resort. With the support of the municipal government and private funding, the beach was improved, and efforts were undertaken to secure resources for establishing a resort and its necessary infrastructure. These plans were interrupted by the First World War.

After the establishment of the independent Latvian state, it was only in the 1930s that the municipal government deliberately began developing Ventspils as a place for recreation and tourism. The greatest achievement was the opening of the Ventspils Warm Sea Bathing Establishment in 1939. These plans were again interrupted by the first Soviet occupation and the Second World War. Following the war, Latvia came under the second Soviet occupation, and the Warm Sea Bathing Establishment was converted into a Soviet Army military hospital.





DACE CEPURĪTE

LATVIJAS KŪRORTU UN TŪRISMA
REĢIONĀLĀ ATTĪSTĪTĀJA –
CĒSU KŪRORTA KOMITEJA
UN TĀS DARBĪBA NO 1932. LĪDZ
1940. GADAM

ANOTĀCIJA

Cēsu Kūrorta komiteja bija pirmā no 18 struktūrvienībām kūrorta un tūrisma attīstībai Latvijā, ko nodibināja 1932. gada augustā pie Cēsu pilsētas pašvaldības. Tās izveides iniciatoru cēsnieku Kārli Dzirkali iecēla par Kūrorta komitejas inspektoru. Pašvaldība izvirzīja mērķi piesaistīt apmeklētājus Cēsis esošajām sanatorijām, atpūtai vasarnīcās un pilsētā. Kūrorta komiteja veicināja apkārtnes labiekārtošanu Cēsu Gaujas kalnā pie Latvijas Sarkanā Krusta sanatorijas un vasarnīcu apkārtnē, kā arī Cēsu parku labiekārtošanu. Ziemas sezonai Cēsu Kūrorta komiteja organizēja jaunu atpūtas un sporta vietu, kur uzcēla tramplīnu, 1933. gadā izveidoja slēpotāju maršrutus gidu pavadībā Cēsu apkārtnē pie Čiruļu mājām, kur iekārtoja arī naktsmītnes un kafejnīcu. Kūrorta komiteja 1935. gadā Cēsis iekārtoja tūristu mītni, kur izvietotajā viesu grāmatā apmeklētāji varēja ierakstīt savas atsauksmes. Apkārtnes labiekārtošanai un kūrorta un tūrisma popularizēšanai Cēsu pašvaldība ieguldīja savus budžeta līdzekļus, saņēma valsts finansējumu un tūrisma inventāru. Kūrorta atpūtas un tūrisma iespēju popularizēšanai Cēsu Kūrorta komiteja izdeva vairākus prospektus, piedalījās Latvijā organizētajās tūrisma izstādēs. K. Dzirkalis uzrakstīja scenāriju īsfilmāi "Cēsis" (1939). Kūrorta komitejas darbību 1940. gada jūnijā pārtrauca padomju okupācijas vara.

ATSLĒGVĀRDI | Cēsu vasaras kūrorts, Cēsu ziemas kūrorts, Kārlis Dzirkalis, kūrorta un tūrisma izstādes, labiekārtošana, Latvijas kūrorti, pašvaldības

ABSTRACT

The Cēsis Resort Committee, established in August 1932 under the Cēsis City Municipality, was the first of 18 structural units in Latvia, tasked with developing resorts and promoting tourism. The initiator of its establishment, Kārlis Dzirkalis, a native of Cēsis, was appointed as the inspector of the Resort Committee. The municipality set the goal of attracting visitors to the sanatoriums, summer cottages, and the city of Cēsis. The Resort Committee promoted the improvement of the area on Cēsis Gauja Hill near the Latvian Red Cross sanatorium and summer cottages, as well as the landscaping of Cēsis parks. For the winter season, the Cēsis Resort Committee organized a new recreation and sports facility in the Cēsis area, near the Cīruļi house. In 1933, a springboard was built, ski routes were created with guides, and accommodations and a café were arranged. In 1935, the resort committee established a tourist lodge in Cēsis, where visitors could record their comments in the guest book. The Cēsis municipality invested its own budget funds, received state funding, and tourism inventory for the development of the area and the promotion of the resort and tourism. To popularize the resort's recreational and tourism opportunities, the Cēsis Resort Committee published several brochures and participated in tourism exhibitions in Latvia. K. Dzirkalis wrote the script for the short film "Cēsis" (1939). The activities of the Resort Committee were terminated by the Soviet occupation authorities in June 1940.

KEYWORDS | Cēsis summer resort, Cēsis winter resort, Kārlis Dzirkalis, resort and tourism exhibitions, development, Latvian resorts, municipalities

IEVADS

Regulāra informācija par Cēsu kūrortu 20. gs. 30. gadu Latvijas periodiskajos izdevumos, it īpaši laikrakstos “Cēsu Avīze” un “Cēsu Vēstis”, rosināja sākt pētījumu par Cēsu Kūrorta komitejas izveidi un darbības virzieniem no 1932. gada līdz 1940. gadam, kas līdz šim nav pētīta tēma. Jāatzīmē, ka žurnālos “Tūrists” un “Ekskursants” Iekšlietu ministrijas Emigrācijas un tūrisma nodaļas Tūrisma biroja vadītājs Kārlis Vanags (1907–2002) publicēja apskatus par Latvijas pašvaldību darbību kūrortu un tūrisma attīstībā, nereti kā paraugu minot Cēsu Kūrorta komiteju un tās inspektoru Kārli Dzirkali (1902–1997). Pētījuma izstrādei būtisku informāciju par Cēsu Kūrorta komitejas un Cēsu pilsētas valdes darbību sniedza Latvijas Valsts vēstures arhīvā esošie Cēsu pašvaldības fonda materiāli. Diemžēl Cēsu pilsētas valdes un domes sēžu protokolos nav fiksētas liecības par Kūrorta komitejas darbību, kā arī pašvaldības budžeta pārskatos par komiteju ir tikai fragmentāras ziņas.

KŪORTU UN TŪRISMA ATTĪSTĪBA – VALSTISKAS NOZĪMES UZDEVUMS

Latvijā, novērojot kūrortu un tūrisma attīstību ārvalstīs, 20. gs. 20. gadu beigās veidojās interese attīstīt šīs nozares kā ekonomikas virzienus. Lai veicinātu Latvijas iedzīvotāju un ārzemju viesu piesaisti Latvijas kūrortiem, Latvijas pilsētu un miestu savienības ietvaros 1929. gadā izveidoja kūrortu sekciju, kas izvirzīja divus galvenos uzdevumus: 1) kūrortu pienācīgu izveidi un labiekārtošanas paplašināšanu, 2) ar propagandu panākt vietējo un ārzemju klientu piesaisti veselības iestādēm un atpūtas vietām. Latvijas kūrortu ierosmei “uz dzīvāku darbību, kā nodibināt plašāku interesi sabiedrībā un valsts iestādēs mūsu dziedniecības un atpūtas vietām (...) un kā sagādāt iespējami plašus materiālus propagandas darbam”, kūrortu sekcija nolēma 1930. gada februārī organizēt Latvijas kūrortu pirmo izstādi, kurai paredzēja divas sadaļas: 1) gleznas un fotogrāfijas ar kūrortu un Latvijas dabas skatiem, 2) propagandas literatūra, paredzot godalgas par labākajiem darbiem. ([bez aut.] 1929: 3)

Izstāde Rīgas pilsētas mākslas muzejā deva tālākos impulsus kūrortu un tūrisma attīstībā. Pēc izstādes 1930. gadā par Latvijas kūrortu labiekārtošanu izteicās gan Valsts prezidents Gustavs Zemgals (1871–1939), gan ministru prezidents un ārlietu ministrs Hugo Celmiņš (1877–1941), gan Tautas labklājības

ministrs Vladislavs Rubulis (1887–1937), uzsverot nepieciešamību uzlabot kūrortu komfortu un modernizēt Latvijas tūristu organizācijas. ([b. a.] 1930: 2) Pēc Latvijas kūrortu pirmās izstādes pilsētu savienības kūrortu sekcija padomes sēdē nolēma, ka būtu vēlama piedalīšanās starptautiskās izstādēs. Londonā Karaliskajā Lauksaimniecības zālē (*Royal Agricultural Hall*) no 1930. gada 20. jūnija līdz 3. jūlijam notika “Brīvdienu izstāde” (*Holidays Exhibitions*), kurā piedalījās vairāk nekā 20 pasaules valstis un to skaitā bija arī Latvija. (Miķelsons 1930: 61; [b. a.] 1930: 216)

Pēc Londonas izstādes Rīgas Jūrmalā, Dubultos sapulcējās vairāku Latvijas kūrortu pašvaldību un sabiedrisko organizāciju pārstāvji. Latvijas Ārlietu ministrijas preses nodaļas vadītājs Alfrēds Bīlmanis (1887–1948) savā referātā uzsvēra ārzemju kūrortu priekšrocības, norādot, ka Latvijas iespējas ir jūrmala un daba. Vienlaikus kā vietējo kūrortu trūkumus viņš izcēla atšķirīgās cenas naktsmītnēs un nepietiekamo informāciju. A. Bīlmanis atzinīgi novērtēja Latvijas Centrālo tūristu biedrību (vadītājs K. Vanags), kas jau bija apmācījusi 20 gidus un sekmīgi apkalpoja iebrāucējus. A. Bīlmanis atzina: “Kūrorti dod lielus ienākumus valstij pašai, un mūsu maksāšanas bilancē tam būtu liela loma. (...) Londonā tūrisma izstādē radīja Latviju kā mednieku un makšķernieku zemi, bet Latv. kūrortu plakāts tur izpalika un attiec. reklāma netika aizvesta. (...) Ceļi ir līdzīgi pašnāvībai! Mums enerģiski jāpropagandē mūsu kūrorti kā pirmklasīgas dziedniecības un atpūtas vietas ārzemēs, jo tur katrs kūrorts “ķer” peldviesus, pievelkot tos caur daudziem speciāliem plakātiem, ilustrētiem prospektiem u.t.t., mēs turpretim nedarām gandrīz nekā. Vajag radīt lielu centrālo organizāciju, kura nepieciešamos līdzekļus šim lielajam darbam varētu saņemt no kūrortu pašvaldībām un arī no valdības resora budžeta summām.” (R. E. 1930: 267–269) Tālākai darbībai 1930. gada decembra beigās pilsētu savienības kūrortu sekcijas padome nolēma dibināt “kūrortu biroju”, kas rūpētos par sekcijas nodomu realizēšanu. Birojā darbotos Ķemeru sēravotu direktors Dr. med. Lībietis, Baldones sēravotu direktors Dr. med. Kleinbergs, no inženieris V. Šmulders no Centrālās tūristu biedrības, veselības departamenta direktors Dr. Petersons un Siguldas, Cēsu, Rīgas Jūrmalas, Valmieras kūrortu pārstāvji. Biroju vadītu Dr. med. Vīksniņš. Pilsētu savienības 5. kongresā revīzijas komisija atzīmēja, ka “dažas no nodibinātām sekcijām, kas sākumā esot bijušas reti rosīgas, piem.:

kūrortu sekcija, vēlāk esot pagurušas”. ([b. a.] 01.03.1931: 106, 109; [b. a.] 01.01.1931)

Iekšlietu ministrijas izveidotās Emigrācijas un tūrisma nodaļas tūrisma biroja (uzturēja 1928. g. nodibinātais Tūrisma veicināšanas fonds) vadītājs K. Vanags vairākos preses izdevumos sāka mudināt pašvaldības praktiski iesaistīties kūrortu un tūrisma attīstībā Latvijā. Nodomu realizētu pie pašvaldībām izveidotas struktūrvienības, kurām piešķirtu papildu valsts atbalstu un finansējumu. (Vanags 1932: 131) Jāatzīmē, ka vienlaikus Latvijā turpināja darboties 18. gs. un 19. gs. sākumā izveidotie kūrorti: Ķemerī, Baldonē, Kandavā, Liepājā, Siguldā, Bārbele, Poguļanka.

CĒSU KŪRORTA KOMITEJAS IZVEIDOŠANA: KOMITEJAS STRUKTŪRA UN FINANCES

Cēsu Kūrorta komitejas (turpmāk – CKK) izveides ierosinātājs bija cēsnieks, bijušās Cēsu pulka brīvprātīgās Skolnieku rotas karavīrs, vēlāk Skolnieku rotas karavīru biedrības sekretārs Kārlis Dzirkalis. Viņš jaunībā bija skauts, bet vēlāk studēja arhitektūru, vienlaikus interesējoties par Cēsu vēsturi. Viņa redzes lokā, domājams, nonāca arī informācija no avīzes “Das Inland” rakstiem (nr. 26, 24.06.1841., nr. 23, 1846) par centieniem izveidot Cēsīs kūrortu 1841. gadā, kad Cēsu pilsmuižas teritorijā ar muižas īpašnieka Karla Gustava fon Zīversa (*Carl Gustav von Sievers*, 1772–1856) atļauju Dr. med. Georgs Meijers (*Georg Meyer*, 1876–1877) izveidoja auksta ūdens dziedniecības iestādi. Tā darbojās apmēram desmit gadus, bet nespēja konkurēt ar tolaik jau atpazīstamajām Ķemeru, Baldones un Poguļankas kūrvietām. (Cepurīte 2006; CM/ZA 780; Dzirkals 1935: 3)

Cēsu kūrorta izveides bāze bija Latvijas Sarkanā Krusta Cēsu sanatorija (dibināta 1918. g.) Gaujaskalnā un Rīgas kara slimnīcas sanatorija (dibināta 1930. g.), bet Latvijas Tuberkulozes apkarošanas biedrības Cēsu nodaļas bērnu vasaras nometnes (no 1928. gada) 1935. gadā pārtapa par bērnu sanatoriju “Gaujas līči”. Medicīnas speciālisti atzīmēja: “Veselības uzlabošanu veicināja (...) sanatorijas no vējiem pasargātais, saulei labi pietamais stāvoklis, apkārtējais plašais priežu mežs un šīs augstienes sausais gaiss” (Seisuma 1993: 3–5; [b. a.] 01.04.1925: 28; [b. a.] 07.06.1935: 3; [b. a.] 19.07.1935: 2). Jau 1927. gadā atzīmēts, ka “Latvijas kūrortu nozīmi mazina labierīcību trūkums un vāja reklāma. (...) Cēsu, Ogres,

Krimuldas apkārtnes ir atpūtas vietas ar labu klimatu. Valmiera pēc sava minerālūdens īpašībām varētu būt otra Kisinga, ja vien iekārtotu labu kūrortu.” (Švābe 1927: 18999–19000)

K. Dzirkļa ierosinājumu izveidot Kūrorta komiteju atbalstīja Cēsu pilsētas valdes sasauktā organizāciju, pašvaldību pārstāvju un vasarnīcu īpašnieku sapulce 1932. gada 12. augustā, kad nodibināja atsevišķu sekciju pie pašvaldības – Cēsu Kūrorta komiteju. Pilsētas valde izvirzīja vairākus mērķus: 1) rūpēties par Cēsu pilsētas un apkārtnes labiekārtošanu kūrorta vajadzībām, 2) “popularizēt Cēsu pilsētas un apkārtnes izcilos apstākļus un priekšrocības vēsturiskā, veselīgas, sporta un atpūtas nozīmē”. Pilsētas valdes lēmumu apstiprināja Cēsu pilsētas domes kārtējā sēdē 1932. gada 29. augustā. (LVVA, 6242. f., 1. apr., 255. l., 102–103; [b. a.] 02.10.1932: 3) Jāatzīmē, ka no 1933. gada līdz 1938. gadam līdzīgas sekcijas izveidoja pie vairākām Latvijas pašvaldībām (skat. pielikumu).

Izvirzīto mērķu realizēšanai CKK ievēlēja dažādu organizāciju, iestāžu pārstāvjus, skolotājus, uzņēmējus un aktīvus sabiedriskos darbiniekus. CKK sastāvēja no 11 locekļiem: “pārstāvjiem no pilsētas valdes, vasarnīcu īpašnieki, aizsargu pulka, garnizona, ceļu inženieris, virsmežniecība, sanatoriju pārstāvji. (...) Komitejas darbību vada ievēlēts prezidijs no 4 locekļiem: priekšsēdētāja (pilsētas valdes pārstāvis), viņa biedrs, sekretārs un kasieris, bez tam uz darbības gadu ievēlēts sevišķs Cēsu kūrorta komitejas inspektors, kas parasti ir visas lietas faktiskais vadītājs, turpretim par oficiālo reprezentējošo personu skaitās C.K.K. priekšsēdētājs, tāpat pilsētas valdes pārstāvis.” (LVVA, 6242. f., 1. apr., 255. l., 102–103) Atzinīgi Cēsu pašvaldības rīcību novērtēja Iekšlietu ministrijas Tūrisma biroja vadītājs K. Vanags, uzsverot, ka Cēsu pašvaldība “pratusi piesaistīt ieinteresētās aprindas, tādējādi neuzliekot šos pienākumus uz pašvaldības administratīvo personālu”. ([b. a.] 1933: 220)

Par Komitejas priekšsēdētāju saskaņā ar noteikumiem kļuva pilsētas galva ārsts Kārlis Vanadziņš (1890–1965). Pie komitejas nodibināja vairākas sekcijas: veselības sekciju (vadītājs Dr. med. Jēkabs Ādamsons (1892–1964), sanatorijas direktors), atpūtas sekciju (vadītājs Oskars Jēpe (1875–1951), grāmatizdevējs, vasarnīcas īpašnieks) un sporta sekciju (vadītājs Roberts Ķirkums (1892–1982), vingrošanas skolotājs). Komitejas izveides iniciatoru K. Dzirkli iecēla par Kūrorta komitejas inspektoru. Viņš bija viens no galvenajiem Tūrisma biroja vadītāja

K. Vanaga ideju nesējiem un darbu organizatoriem kūrorta un tūrisma attīstībā Cēsīs. Līdz 1935. gada rudenim CKK biroja pārziņa pienākumus pildīja Cēsu pilsētas kancelejas darbinieks Arvids Bočkis (1908–1953), vēlāk pārejot darbā Pļaviņās par pilsētas valdes sekretāru. CKK biroja vadītāja 1936. gadā bija Reģina Kauce (1911–2006), tā laika Cēsu pilsētas galvas Rūdolfa Kauces (1887–1942) meita.

Saistībā ar CKK darbības paplašināšanos 1933. gadā iecēla jaunas amatpersonas: arhitektu Alfrēdu Birkhānu (1897–1974) par būvniecības konsultantu, kurš uzņēmās izveidot Cēsu kūrorta izbūves projektu, un gleznotāju Jāni Rozenbergu (1900–1966) par mākslas konsultantu. ([b. a.] 13.09.1935: 2; [b. a.] 26.06.1936: 1; [b. a.] 08.07.1933: 3; [b. a.] 13.08.1937: 2) Sabiedrības iesaistei Kūrorta komiteja paredzēja kūrorta veicinātāju trīs grupas: CKK draugi, labvēļi un goda labvēļi, paredzot īpašas cepuru un krūšu nozīmes katrai grupai. Pēc notikušajām sacensībām vai svētkiem CKK pilsētas avīzē publicēja pateicību labvēļiem un atbalstītājiem, kuru skaits bija ap divdesmit. Atbalstītāju organizācijas un uzvārdi atkārtojās bieži. Par CKK labvēļiem nominēja tos, kuri ziedoja balvas sacensībām vai līdzekļus kūrorta labiekārtošanai. Vairākkārt sporta sacensību uzvarētājiem balvas ziedoja Cēsu tirgotājs Voldemārs Rumpītis (1884–?), kuru CKK uzskatīja par savu mecenātu, piešķirot augsto goda labvēļa nosaukumu. Goda labvēļa nosaukumu arī piešķīra Ministru prezidentam Kārlim Ulmanim (1877–1942), pasniedzot nozīmīti Rīgā I tūrisma izstādes laikā. ([b. a.] 29.10.1932: 2; 24.02.1934; [b. a.] 20.04.1934: 4; [b. a.] 30.05.1935: 1).

Cēsu pilsētas valde paredzēja CKK naudas līdzekļus iegūt no šādiem avotiem: a) ziedojumiem no labvēļiem un veicinātājiem, b) ieņēmumiem no sarīkojumiem, pasākumiem utt., c) dāvinājumiem un pabalstiem, d) citiem neparedzētiem ieņēmumiem. Brīvām naudas summām paredzēja speciālu CKK fondu, kas būtu tikai CKK rīcībā un "nav izlietojamas citām vajadzībām". (LVVA, 6242. f., 1. apr., 255. l., 102–103) Lai piesaistītu pēc iespējas lielāku draugu un labvēļu skaitu un iegūtu naudas līdzekļus, CKK locekļiem lūdza izplatīt komitejas nozīmītes. Iekasēto naudu varēja iemaksāt Cēsu pilsētas valdes kases CKK kontā, pretī saņemot attiecīgi drauga vai labvēļa karti, ar ko ziemas pasākumos ieeja bija bez maksas. Ieņēmumus tāpat ieguva no CKK organizētajiem sporta un kultūras pasākumiem, no Tūrisma fonda un citām valsts institūcijām piesaistītiem līdzekļiem. Ienākumus guva arī no dažādiem nodokļiem un nodevām: vasarnieku

un peldu viesu nodokļa, atpūtas un izklaides pasākumu nodokļiem, kā arī no ziedojumu vākšanas akcijām kūrorta komitejas vajadzībām, ziedojumiem no uzņēmējiem u.c. Piemēram, 1935. gada ūdens sporta sacensību uzvarētājiem balvas ziedoja Cēsu tirgotāji Pēteris Bergs, Eduards Amats un Voldemārs Rumpītis. Savu laiku ieguldīja brīvprātīgā darba veicēji: 15. skautu vienība, sacensību tiesneši, kasieri. ([b. a.] 19.08.1933: 3; [b. a.] 03.1933: 53–54; [b. a.] 20.04.1934: 4; [b. a.] 26.07.1935: 2)

Finansējums CKK darbībai bija neregulārs un neprognozējams. Piemēram, 1932. gada oktobrī no Iekšlietu ministrijas tūrisma fonda komiteja saņēma solīto finansējumu tūrisma attīstībai Cēsīs un apkārtnē: pabalstu 350 latus, kā arī dāvinājumā 20 komplektus inventāra tūristu mītņu iekārtošanai. Tā paša gada rudenī Cēsu pašvaldība pilsētas labiekārtošanai no Tautas labklājības ministrijas saņēma neatmaksājamus pabalstus 5000 latu un aizdevumus 5000 latu. ([b. a.] 08.10.1932: 2; LVVA, 6242.f., 1.apr., 259. l., 29., 39.lp.)

Atsevišķs budžets komitejai nebija, jo visas finanses plānoja un piesaistīja pašvaldība. Cēsu pilsētas domes 1931. gada aprīļa sēdē pieņēma jaunus noteikumus par vasarnieku un peldu viesu nodokļu iekasēšanu, ko tikai pēc gada, 1932. gada maijā, apstiprināja Iekšlietu ministrijas pašvaldības departaments. (LVVA, 6242. f., 1. apr., 253. l., 70 lp.; [b. a.] 24.05.1932: 4) Valsts statistikas pārvalde pārskatā par pilsētu pašvaldību finansēm 1931. gadā atzina, ka "Īpašā grupā atrodas zaļumnieku un kūrortu pilsētas" un "arī zaļumnieki zināmā mērā palielina pilsētu budžetu – vasaras laikā ir lielāks tirgotavu skaits, ierīko dažādas izpriecas iestādes, kuras maksā lielus nodokļus, ņem īpašu vasarnieku nodokli". ([b. a.] 01.04.1932: 323) Nodoklis no vasarniekiem un peldu viesiem Cēsu pilsētas budžeta ieņēmumos 1933. gadā – 250 lati, 1935. gadā – 177 lati, 1937. gadā – 129 lati, 1939. gadā – 78 lati (bija paredzēti 100 lati). Ieņēmumi bija mazāki 1935. gadā, jo pilsētas valde samazināja vasarnieku un peldu viesu nodokļa likmes. Pilsētas valde izņēmuma kārtā ierosināja mainīt tirgošanās kārtību pilsētas vasarnīcu rajonā līdzīgi kā Rīgas Jūrmalā. Ieņēmumu palielināšanai 1932. gada aprīlī pieņēma papildinājumu iepriekš apstiprinātajos saistošajos noteikumos par tirgošanās laiku Cēsu pilsētas administratīvās robežās: "Pārtikas preču tirgotavas, atrodošās pilsētas Gaujmalas vasarnīcu rajonā, ieslēdzot Līgatnes, Pētera, Jēkaba un Priedes ielas, atļauts turēt atvērtas laikā no 15. aprīļa līdz 15. oktobrim darbdienās,

svētdienās un svētku dienās no pulksten 6 līdz pulksten 23". (LVVA, 6242.f., 1. apr., 660. l., 20. lp., 666. l., 6. lp., 672. l., 7. lp., 675. l., 14. lp.; [b. a.] 26.04.1935: 1; [b. a.] 24.05.1932: 4) 1940. gada martā Ministru kabinets pieņēma papildinājumus pilsētu pašvaldības likumā, tajā skaitā par vasarnieku nodokļa paaugstinātām likmēm. Līdz šim vasarnieku nodokli iekasēja deviņu pilsētu pašvaldības: Cēsis, Daugavpils, Kandava, Ķemeri, Ogre, Rīgas Jūrmala, Sabile, Sigulda, Sloka. 1938. gadā, neieskaitot Rīgas Jūrmalu un Ķemerus, pašvaldību ienākums bija 10 166 latī. Tam bija paredzama tendence samazināties, jo vasarnieki mēdza iesaistīties lauku darbos. Saskaņā ar iekšlietu ministra Kornēlija Veidnieka (1899–1944) 1940. gada aprīļa rīkojumu par vasarnieku pilsētām izsludināja iepriekš minētās, izņemot Kandavu. Līdz ar to pašvaldībām, ieskaitot Cēsis, bija tiesības iekasēt vasarnieku nodokli no personām, kuras uzturējās pilsētā vasaras sezonā. (Šalka 1940; [b. a.] 02.05.1940; [b. a.] 26.04.1940: 1).

CKK līdzekļu piesaistei nolēma 1934. gada jūnijā organizēt "ziedojumu vākšanu ar bundžinām", un peļņu no CKK organizētajiem pasākumiem ("bazāra", karnevāla) novirzīja Cēsu Pils parka labiekārtošanai. CKK 1938. gada februārī rīkotajā karnevālā "Virpulī virs Cēsu torņiem" ieņēma Ls 2674,73, izdeva Ls 1243,60, bet atlikumu – Ls 1431,13 – CKK lēma izmantot Cēsu kūrorta labiekārtošanai. ([b. a.] 20.04.1934: 4, [b. a.] 19.10.1934: 3; [b. a.] 15.03.1935: 2; [b. a.] 18.02.1938: 2)

Atsevišķa pozīcija tūrisma propagandai pilsētu budžetos parādījās tikai 1936. gadā: Rīgā 4000 latī, Rīgas Jūrmalā 1919 latī, Cēsis 1250 latī, Liepājā 1000 latī, Talsos 750 latī, Valmierā, Jelgavā, Siguldā un Tukumā 500 latī, Kuldīgā, Sabilē, Ventspilī 300 latī. Cēsu pilsētas valde 1938. gada budžetā par pilsētas propagandu paredzēja darbiniekiem algas 180 latu apmērā, Cēsu pilsētas "kūrorta un krāšņās dabas propagandai" – 820 latus. ([b. a.] 24.05.1936: 2; LVVA, 6242. f., 1. apr., 672. l., 28. lp.) CKK darbība bija iecerēta ne tikai Cēsīs un tuvākajā apkārtnē (patrimoniālapgabalā), bet arī plašākā teritorijā – no Lodes līdz Līgatnei un no Raunas līdz Straupei ar uzdevumu paplašināt tūristu mītnu skaitu, kas būtu jauns ienākumu avots lauksaimniekiem. ([b. a.] 02.09.1933: 3)

CĒSU KŪRORTA KOMITEJAS DARBĪBAS GALVENIE VIRZIENI

Komitejas sekcijas izvērsa darbību paredzētajās atpūtas un sporta jomās. Par sanatoriju attīstību gādāja attiecīgās pakļautības institūcijas. Kūrorta komiteju

izveidoja 1932. gada vasarā. Kā aktuālāko izvirzīja uzdevumu sagatavoties ziemas sezonai ar mērķi attīstīt "Cēsis kā ziemas kūrortu". 1932. gada rudenī sāka "būvēt slēpotāju trampliņu "Cīruļšos" pie lielā bērza. Šis trampliņš būs vislielākais Latvijā, jo Cēsis kā Latvijas ziemas kūrortā tāds ir nepieciešams. Trampliņa tornis būs 12 m augsts, no kura slēpotāji drāzīsies ar 100 km ātrumu lejā un, no tiltiņa paceļoties, gaisā varēs nolidot vairāk 10 metrus" ([b. a.] 18.11.1932: 1). Trampliņa būvdarbiem no Tautas labklājības ministrijas piešķirtajiem līdzekļiem 1932. gada decembrī un 1933. gada janvārī izlietoja Ls 812,90. (LVVA, 6242.f., 1. apr., 259.l., 29.lp.)

Decembrī trampliņa jeb "slēpotāju lēktuves" būve tuvojās noslēgumam. To apmeklēja toreizējais pilsētas galva un CKK priekšsēdētājs K. Vanadziņš, trampliņa plāna autors inženieris Beitāns un citi, lai nosvinētu torņa spāru svētkus. 1933. gada janvārī CKK pārstāvji, darba vadītājs, Atsevišķā artilērijas divīziona virsleitnants J. Aleksandrovs un speciālistu komisija no Rīgas iepazinās ar trampliņa būvi un sniedza vērtējumu: "Tā ir ne vien grandiozākā Latvijā, bet visās Baltijas valstīs. Komisija iepazinās arī ar "tūristu lietošanā nodotām telpām Cīruļšu mājās", kur var iekārtoties 20 personas, maksājot 50 santīmus par naktsmāju, kam nepieciešamo inventāru (gultas veļu u. c.) ziedoja Latvijas Centrālā tūristu biedrība. ([b. a.] 31.12., 1932; [b. a.] 14.01.1933) Trampliņu varēja atklāt tikai februāra sākumā, jo nebija sniega. Pirmās sacensības atklāja Latvijas olimpiskās komitejas priekšsēdētājs Jānis Dikmanis (1882–1969). Kā pirmais startēja cēsnieks students Otto Kalējs (1913–1994), kurš arī ieguva 1. vietu. ([b. a.] 06.02.1933: 6; [b. a.] 11.02.1933: 1) Par trampliņa pārzini iecēla Atsevišķā artilērijas divīziona virsleitnantu Bērziņu, pie kura atradās torņa atslēgas (divīzions bija dislocēts Katrīnkalnā tuvu Cīruļšu trampliņam – D. C.). CKK vitrinās, kā arī pie trampliņa bija lasāma tā lietošanas kārtība un noteikumi.

Pirmie braucieni no trampliņa jau uzreiz atklāja tā nepilnības. Tāpēc 1933. gada rudenī trampliņu pagarināja, piebūvējot ieskrējienam estakādes un padziļinot izskrējieni, lai varētu sasniegt vairāk kā 40 metrus tālus lēcienus. ([b. a.] 23.12.1933: 4, [b. a.] 09.12.1933: 2) 1934. gada ziemā CKK sagatavotajā sacensību kalendārā bija paredzētas 10 dažādas slēpošanas sacensības trampliņlēkšanā un distanču slēpošanā, slalomā, kā arī Cēsu meistarsacīkstes daiļslidošanā Pils parkā un Cēsu meistarsacīkstes bobsleja kamaniņām. Sadarbībā ar CKK sacensību rīkotāji bija dažādas organizācijas: Cēsu sporta biedrība, Latvijas

Valsts karoga apvienības Cēsu nodaļa, Armijas sporta kluba Cēsu nodaļa, Cēsu 10. aizsargu pulks. Paredzētajām Ziemeļlatvijas ģimnāzijas audzēkņu slēpošanas sacensību uzvarētājam ceļojošo goda balvu jau 1932. gada rudenī apņēmas dāvināt Cēsu pulka Skolnieku rotas bijušo karavīru biedrība. ([b. a.] 12.01.1934: 3; [b. a.] 08.10.1932: 2; [b. a.] 26.01.1933: 4; [b. a.] 04.03.1933: 1) Lai gan tramplīna pārbūve nedeva cerētos rezultātus, CKK inspektors K. Dzirkalis reklamēja, ka "Cēsis – "mazā Davosa"", salīdzinot Cēsis ar slaveno Šveices slēpotāju kūrortu. K. Vanags, rezumējot tūrisma kustību Latvijā 1932.–1933. gadā, minēja Cēsis kā paraugu apmeklētāju piesaistei ziemas sezonā: "Ka tas viegli izdarāms, to rāda Cēsu pilsētas panākumi ziemas sportistu pievilkšanā Cēsīm. Ar lētu plakātiņu, litografētiem prospektiem, bet, galvenais, lielisku organizāciju, Cēsu kūrorta komiteja panāca to, ka ziemas sezonas laikā ik svētdienu uz Cēsīm no Rīgas izbrauca 300, reiz pat 400 tūristu-slēpotāju un tūristu-interesentu, februāra mēnesī kopsummā ap 1200 personu, kuri samaksāja katrs pa Ls 3,- dzelzceļam, un pēc C.K.K. pārstāvja domām, izdeva Cēsīs par pusdienām, ieejām, satiksmi u.t.t. katrs vismaz otru 3 latus". K. Vanags ieteica līdzīgi rīkoties "tādām izdevīgi situētām pašvaldībām, kādas ir: Sigulda, Valmiera, Pļaviņas, Koknese, Kandava, Tukums, Krāslava u.d.c." (Dzirkalis 1933; Vanags 1933: 218) Nezināmu iemeslu dēļ K. Vanags nepieminēja jaunuzbūvēto tramplīnu Siguldā pie Kalna Klauku mājām. No Cēsu tramplīna varēja aizlēkt 18,5 metrus tālu, bet no Siguldas tramplīna – 32 metrus tālu. Jāatzīmē, ka K. Dzirkalis un K. Vanags bija savstarpēji pazīstami, darbojoties Latvijas skautu organizācijā. K. Dzirkalis 1926.–1927. gadā bija Latvijas skautu priekšnieks. K. Vanags – mazskautu idejas autors un iedvesmotājs; viens no mazskautu organizācijas dibinātājiem. ([b. a.] 11.02.1933; [b. a.] 04.03.1933; [b. a.] 22.12.1932) Iespējams, tāpēc K. Vanaga izteikumi bija labvēlīgi K. Dzirkļa darbībai.

CKK pievērsa uzmanību arī tradicionālajai slēpošanai. 1933. gada novembrī CKK pirmo reizi organizēja bezmaksas kursus pa Cēsu apkārtni, kuros "gidus-ceļa vadoņus" iepazīstināja ar slēpošanas maršrutiem un slēpošanas tehniku. (Tooms 2003: 96; Vanags 1946: 4)

No 1934. gada par tradīciju ziemas sezonā kļuva CKK rīkote vērienīgie karnevāli ar izteiksmīgiem nosaukumiem: "Svētki St. Moricā" (1934. g. februārī), "Sniega pārslās" (1935. g. martā, ar piebildi – "ziemas nav, bet ziema būs karnevālā"),

“Metēņu tveicē” (1936. g. februārī), “Cēsinieces pūra lāde” (1937. g. februārī), “Virpuli virs Cēsu torniem” (1938. g. janvārī), “Atblāzma dzelmē” (1939. g. 11. februārī), “Pirms gadu simteniem” (1940. g. 17. februārī). Visu minēto pasākumu mākslinieks bija scenogrāfs Jānis Rozenbergs, Latvijas Neatkarības kara dalībnieks Cēsu pulka Skolnieku rotā. ([b. a.] 05.08.1933: 3; [b. a.] 16.02.1934: 3; 08.03.1935: 3; [b. a.] 14.02.1936: 3; [b. a.] 19.02.1937; [b. a.] 11.02.1938: 3; [b. a.] 04.02.1939: 2; [b. a.] 23.02.1940: 1; CM Ri 95782, 95784, 95785, 95787, 95788, 110119; CM F 58375, 76650, 97282, 101233, 104458, 107150, 110127, 110128 (ielūgumi)).

Vasaras kūrorta vietu CKK iecerēja attīstīt Gaujmalā pie Raiskuma tilta, kur vairākās ēkās atradās Latvijas Sarkanā Krusta sanatorija un privātas vasarnīcas. Nezināms autors žurnālā “Ekskursants” uzskaitīja CKK vadībā 1933. gadā veiktos labiekārtošanas darbus un turpmākos plānus: “Gaujmalā uzstādīti tūristiem 30 soli, virziena un uzrakstu tāfeles, ierīkotas kāpes “Ķeizarkrēslā”, iekārtoti apsaulošanās un sporta laukumi, noteiktas peldēšanās vietas u.t.t. Nākošā gadā labierīcības vēl papildinās ar atejas vietām, 2 paviljoniem, peldu steķiem, laiviņu piestāšanās vietām u.t.t., pakāpeniski izkopjot labierīcību tīklu Cēsu kūrorta un apkārtnes robežās, tas ir uz ziemeļiem, ieskaitot Sietiņiezi, uz dienvidiem – Līgati (Līgatni – D. C.), rietumos – Straupi un austrumos – Raunu. ([b. a.] 01.06.1933: 118–119) Vietējo avižu rakstos CKK aicināja cēsniekus un viesus saudzēt gan jaunos labiekārtojumus, gan nepiemēslot dabu, gan ievērot klusumu. ([b. a.] 07.07.1933: 4; [b. a.] 08.07.1933: 3) Individuālais uzņēmējs P. Miglīšs pieteicās ierīkot Gaujmalā peldētājiem kabīnes, sporta laiviņu un peldkostīmu nomas punktu “līdz ar atspirdzinājumu kiosku”. Nākamajā 1934. gadā CKK uzstādīja atpūtas soliņus Silķu māju un Bērzaines rajonos. Ar Centrālās tūristu biedrības atbalstu Cēsu skauti pabeidza ierīkot celiņus, kāpnes un laipas pie Raiskuma klintīm tuvu Gaujas līcim, kur notika “Gaujas svētki”. ([b. a.] 20.05.1933; [b. a.] 06.07.1934: 3; [b. a.] 12.10.1934) CKK inspektors K. Dzirkalis 1935. gadā aicināja Gaujamalas vasarnīcu īpašniekus sakārtot apkārtni. Viņš arī kritiski norādīja, ka bieži vasarnīcās “uzkrīt augstas nomas maksas, kuras stipri tuvojas Rīgas jūrmalas vasarnīču cenām”. (LVVA, 6242. f., 1. apr., 255. l., 49.lp., 111.–112.lp.)

Cēsu Gaujmalā CKK saskatīja iespējas attīstīt ūdens sporta sacensības. Pirmo reizi jau 1932. gada augusta beigās CKK sarīkoja 100 un 400 metru peldēšanas sacensības vīriešiem, ieskaitot 50 metri pa un 50 metri pret straumi, dāmām 50

metri pa straumei; airēšanu vieniniekiem un divniekiem, 300 un 800 metri. Sacensību distances notika no Raiskuma kroga vidējā mola līdz dzelzs tiltam. 1934. gadā papildus peldēšanas un airēšanas sacensībām notika daiļlēcšanas un ūdens polo sacensības. ([b. a.] 20.08.1932; [b. a.] 03.09.1932: 2; [b. a.] 27.07.1934: 3; [b. a.] 10.08.1934: 4).

CKK organizēja arī peldēšanas apmācības – 1934. gadā no 19.–22. jūlijam rīkoja peldēšanas un dāmu vingrošanas kursus Gaujmalā, dalības maksa 2 lati. 1936. gadā CKK piedāvāja vairākus kursus 3 reizes nedēļā: 1) vingrošanas un peldēšanas kursus bērniem (7–12 g., maksa 2 lati), 2) peldēšanas un daiļlēcšanas kursus atsevišķi dāmām un kungiem (maksa 3 lati), 3) veselības vingrošanas kursi dāmām (attaukošanas kursi, maksa 3 lati), 4) vingrošanas kursi kungiem (maksa 3 lati). ([b. a.] 15.07.1933: 3; [b. a.] 06.07.1934: 3; [b. a.] 01.07.1936)

Ekskursiju organizēšana CKK vairāk bija reklāmas nolūkos. Nav zināms, vai ekskursiju organizēšanā bija kāda regularitāte. CKK organizēja dažas ekskursijas gan pa ūdeni, gan pa sauszemi. Jau pirmajā kūrortiem veltītajā izdevumā CKK aicināja doties ekskursijā uz “Vidzemes pērli – Cēsīm”, piesakoties Tūrisma birojā Rīgas stacijā. 1933. gada vasarā iecerēja ekskursiju pa Gauju laivās no Cēsīm līdz Siguldai. 1935. gada 16. augustā CKK kūrorta viesiem organizēja ekskursiju, izbraucot no Gaujmalas kafejnīcas maršrutā Vāļu kalni–Kārļu spēkstacija. 1936. gada vasarā CKK organizēja ekskursiju uz Vīlandes dziesmu svētkiem, kur piedalījās CKK vīru koris. Vispārējā pacēlumā ar saukli “Apceļosim dzimto zemi” CKK 1936. gada 2. jūnijā organizēja bezmaksas pārgājienu uz Rauņa upes krastiem maršrutā Cēsis–Rauņa upīte–Pinderes–Vaives dzirnavas–Cēsis. ([b. a.] 04.06.1933; [b. a.] 15.07.1933; [b. a.] 20.04.1934: 4; [b. a.] 16.08.1935: 3; [b. a.] 05.06.1936: 2; 29.05.1936: 1)

Cēsu Kūrorta kafejnīcai vajadzēja kļūt par kūrorta viesu atpūtas “pievilksanas” vietu. Gaujmalā, Cepļa ielā 3, advokāta Voldemāra Dannenbergas (1899–?) vasarnīcā 1933. gada 22. jūnijā atklāja “Cēsu kūrorta kafejnīcu” K. Auziņas vadībā. CKK kafejnīcas verandu nosauca par “miniatiūro “Kūrmāju””. Skaņu plašu rūpnīcas “Bellacord” īpašnieks Helmārs Rudzītis (1903–2001) uzdāvināja patafona plates ar jaunākajiem mūzikas ierakstiem. ([b. a.] 17.06.1933; [b. a.] 01.07.1933: 4; [b. a.] 08.07.1933) Kafejnīca piedāvāja gan brokastis, pusdienas, vakariņas, gan izklaides – mūziku, dejas, šahu, dambreti. Turpat iekārtoja tūristu mītni, bet īpašnieks

V. Dannenbergs – savu pansiju. Sezonas noslēgumā – augustā vai septembrī – kafējnīcā tika organizēti dažādi pasākumi: “Five o’clock tea dance”, kur uzstājās “jaunā baleta zvaigzne Nacionālās operas baleta soliste Griķis jkdze”, dziesmas no operetēm dziedāja mākslinieks J. Rozenbergs un citi. Citā pasākumā spēlēja džeza orķestris “The Dolly Dancing Band”. ([b. a.] 07.07.1933; [b. a.] 29.07.1933; [b. a.] 26.08.1933: 3; [b. a.] 31.08.1934: 2) 1933. gada oktobrī kūrorta kafējnīcas ekonoms P. Auziņš vienojās ar CKK, ka ziemas sezonā kafējnīca pārcelsies no Gaujmalas uz slēpotāju mītni “Cīrulīšos”.

Tiesības vadīt CKK kafējnīcu katru gadu atjaunoja, avīzē izsludinot vairāksolišanu par “ekonomijas tiesībām”. 1933. gada decembrī Cēsu Kūrorta kafējnīcā vasarnīcas īpašnieks V. Dannenbergs ieplānoja izbūvēt nelielu dejas grīdu, bufeti un viesu telpas, kā arī paplašināt verandu un terasi. No 1. janvāra bija paredzēts atvērt “l šķīras kafejas-restorānu”. Pēc pārveides, no 1934. gada janvāra, sludinājums avīzē vēstīja, ka “Cēsu kūrorta kafējnīcā-restorānā “Murleja” Gaujmalā, Cepļa ielā 3 Dannenberga vasarnīcā” piedāvā ēdienus, ko gatavojis Rīgas pavārs, “atspirdzinoši dzērieni no Rīgas slavenā Otto Švarca firmas. Katru vakaru no plkst. 20 līdz 2 ritā spēlēja mūzika”. Lai dejošana varētu noritēt bez pārtraukuma, kafējnīcā kā jaunievedumu uzstādīja 6 lampu radio aparātu, kas savienots ar patafonu. ([b. a.] 07.10.1933; [b. a.] 09.12.1933; [b. a.] 19.08.1933; [b. a.] 20.01.1934; [b. a.] 25.05.1934: 1) Tomēr apmeklētāju skaits strauji samazinājās, jo CKK vadībā 1938. gada pavasarī uzbūvēja peldētavu ar laipām un nožogojumu pie Niniera ezera. Īpašs nodalījums, iežogots ar stiepli sietu, bija iekārtots nedrošajiem peldētājiem un peldēšanas apmācībām. Kamēr CKK izstrādāja saistošos noteikumus, pilsētas valde aizliedza ezerā un tā krastā mazgāt veļu, tikmēr “Murlejas” cienītāji žēlojās, ka trūkst pieklājīgas kafējnīcas un ieteica to ierīkot Gaujas dzirnavās, kuras ieguvusi Cēsu pašvaldība. ([b. a.] 15.07.1938: 2; [b. a.] 22.06.1939: 1)

Gada vērienīgākais vasaras pasākums Cēsīs bija Gaujas svētki. CKK sadarbībā ar Cēsu sabiedriskajām organizācijām un biedrībām – Cēsu Sporta biedrību, Latvijas Skautu Centrālās Organizācijas novadu “Gauja”, Latvijas Valsts karoga apvienības Cēsu nodaļu, Cēsu Viesīgo biedrību, Cēsu Amatnieku biedrību, Raiskuma Izglītības biedrību – 1933. gada 30. jūlijā pirmo reizi Raiskuma līcī sarīkoja “Gaujas svētkus” ar mērķi “gūt līdzekļus Cēsu kūrorta izdaļīšanai un

uzkopšanai. Gaujas svētku sarīkošanai Cēsu pilsētas dome piešķirusi kūrorta komitejai Ls 200 pabalstu". ([b. a.] 06.07.1933: 3; [b. a.] 08.07.1933; [b. a.] 29.07.1933; [b. a.] 05.08.1933) Pēc tam ik gadu Raiskuma līcī, vēlāk Silķes līcī, CKK vadībā organizēja plašus "Gaujas svētkus". Svētku programmā iekļāva peldēšanas un daļlīkēšanas sacensības, airēšanas sacensības. Atpūtas programma bija daudzveidīga: "bērnu kostīmu sacensība, tautisko tērpu sacensība, vanagu sporta priekšnesumi, mērķī šaušana, laimes aka, balonu galds, deju turnīrs, amerikāņu kalnu dzelzceļš, karuselis, slīkņu glābšanas demonstrējumi un izģērbšanās ūdenī, dejas rotaļas". Gaujas svētkos 1934. gada jūlijā Murlejas līcī CKK organizēja "Cēsu flotiles" braucienu, aicinot savus peldlīdzekļus dekorēt ar zaļumiem, vimpeljiem, karodziņiem. Par visskaistāko laivu bija izsludināta balvu. ([b. a.] 29.07.1933; [b. a.] 06.07.1934: 2; [b. a.] 13.07.1934: 2; [b. a.] 20.07.1934: 1)

1935. gada augustā Gaujas svētku apmeklētāju skaits bija ap 3000 cilvēku. Arī 1936. un 1937. gada Gaujas svētkos Raiskuma līcī bērnu atpūtai un izklaidēm veltīja svētku pirmo daļu. Pēc tam – ierastās ūdens sporta sacensības. Kā īpašs vakara notikums: "Tumsai iestājoties, sākās uguņošana. Gaisā šāvās raķetes un pacēlās ugunīgi baloni." Stendos svētku dalībnieki varēja iegādāties saldējumu, limonādi, desīnas. Iegūtos līdzekļus bija iecerēts izmantot Cēsu kūrorta labiekārtošanai. ([b. a.] 09.08.1935: 2; [b. a.] 07.08.1936: 4; [b. a.] 13.08.1937; CM 52493) Katru gadu Gaujas svētkos notika kāds iepriekš nebijis pasākums. Piemēram, bērniem riteņbraukšanas sacensības pa smilšainu ceļu vai ķegļu spēle. Organizatori lēsa, ka šos svētkus apmeklēja ap 5000 cilvēku. 1939. gadā organizētie svētki notika tuvāk pilsētai – Gaujas dzirnavu jeb Silķes līcī ar jau tradicionālo programmu: bērnu svētki, ūdens sporta sacensības un vakara izklaide. ([b. a.] 12.08.1938: 1; [b. a.] 04.08.1939: 1-2; [b. a.] 11.08.1939: 4)

Lai gan kopš 1919. gada bija nodibinātas vairākas tūristu biedrības un 1929. gadā izveidota arī Latvijas Centrālā tūristu biedrība, tās nespēja pietiekami attīstīt tūrisma infrastruktūru. (Rozīte 2021: 24–27) Īpaši aktuāla bija tūristu naktsmītņu iekārtošana un gidu apmācība. Dažus mēnešus pēc CKK nodibināšanas – 1932. gada augustā – šī komiteja aicināja pieteikties Cēsu pilsētas un apkārtnes namu īpašniekus un lauku māju īpašniekus, kuri vēlētos ierīkot savos namos tūristu mītnes. Vienu no pirmajām tūristu mītnēm ar 20 gultām ar Tūrisma fonda atbalstu iekārtoja Nomaļu ielas (vēlāk – Cīrulišu ielas) galā īrētā vasarnīcā "Cīruliši"

(īpašniece Ceimere), kas darbojās ziemas mēnešos. Ainauskā apkārtnē un slēpotāju pieplūdums motivēja CKK iekārtot tūristu naktsmītņi Kārļu pagastā Vladimira Laškova (1894–?) mājās “Leimaņos”, kur arī pats īpašnieks izīrēja telpas (pansiju). Par CKK darbību 1932. gadā atzinīgi rakstīja Tūrisma biroja vadītājs K. Vanags: “(..) pirmais pašvaldības orgāns Latvijā, kas veic tūrisma vietējo pašvaldību un iedzīvotāju saimnieciskās un kulturālās interesēs. (...) pratusi ierīkot tūristu informācijas vitrīnas 3 dzelzceļa stacijās, iekārtojusi ar lekšlietu ministrijas atbalstu, 2 tūristu mītnes ar 20 gultām, piedalījusies Latvijas ražojumu izstādes tūrisma stendā, ziemas tūrisma veicināšanai uzcēlusi plašu trampliņu Gaujas krastos, sastādīts propagandas prospekts u.d.c.” (Vanags 1933: 220; [b. a.] 01.12.1933: 2; [b. a.] 01.03.1934: 16; [b. a.] 29.07.1933; Vanags 1933, 34)

1935. gada rudenī Cēsu pašvaldība iegādājās mūra vienstāva ēku ar bēniņu izbūvi Gaujas ielā 12 tūristu mītnes ierīkošanai. 1937. gadā šajā tūristu mītnē uzturējās 707 tūristi, pavadot te 783 nakts. ([b. a.] 17.09.1937: 2; [b. a.] 01.04.1937: 5)

Nozīmīgs jautājums bija gidu sagatavošana. CKK 1932. gada rudenī aicināja pieteikties personas, ne jaunākas par 18 gadiem, kas vēlētos būt CKK “aģenti – gidi” ar svešvalodu zināšanām. Pirmo reizi gidu kursus CKK organizēja 1933. gada aprīlī 10 dalībniekiem. Tos atklāja pilsētas galva Dr. med. K. Vanadzīņš, savukārt kā pirmos oficiālos gidu kursus reģionā tos apsveica lekšlietu ministrijas tūrisma biroja vadītājs K. Vanags, ar to vietējai sabiedrībai uzsverot pasākuma nozīmību. Slēpotāju gidu kursus 1933. gada maijā apmeklēja 28 cilvēki, kurus sagatavoja slēpotāju pavadišanai svētdienās Āraišu un Cēsu apkārtnē. ([b. a.] 01.10.1932: 2; [b. a.] 20.05.1933: 1; [b. a.] 01.04.1933, 01.05.1933)

Jau 1932. gada maijā, kad K. Vanags aicināja pašvaldības iesaistīties kūrortu un tūrisma attīstībā, viņš ierosināja dažādus tūrisma popularizācijas pasākumus – iekārtot dzelzceļa stacijās tūrisma informācijas vitrīnas, kur ievietotu pilsētas plānu, maršrutu skices un citu tūristiem noderīgu informāciju. Dzelzceļu virsvalde 1932. gadā atļāva uzstādīt informācijas vitrīnas 19 dzelzceļa stacijās. Vēlāk vienāda parauga tūristu informācijas vitrīnas ar uzrakstu “Veicināt tūrismu” uzstādīja daudzās Latvijas dzelzceļa stacijās, tajā skaitā, Lodē, Āraišos, Līgatnē, Ieriķos, kuras pārzināja CKK. ([b. a.] 01.05.1932: 131; Vanags 1933: 34; Vanags 1932: 203; [b. a.] 01.02.1936: 6) Populāri kļuva izdot mazus prospektus. CKK 1933. gada pavasarī izdeva prospektu ar līdzīgu nosaukumu kā aicinātajā

ekskursijā uz Cēsīm – “Pērle Vidzemes kronī”. ([b. a.] 01.02.1933: 40; [b. a.] 01.05.1933: 89) Ziemas kūrorta propagandai un tūristu–slēpotāju informēšanai CKK 1934. gada janvārā beigās izdeva prospektu 6000 eksemplāros ar piedāvāto ziemas pasākumu sarakstu, pieejamiem pakalpojumiem un adresēm. CKK izdeva arī ar Cēsu un Latvijas vēsturi saistītus prospektus: “Cēsu Sv. Jāņa baznīca”, “Cēsis – Latvijas karoga šūpulis” (1937) latviešu un franču valodā. ([b. a.] 03.02.1934; CM 8702, 8703, 92425, 92947, 92951)

Cēsu kūrorta komitejas atpazīstamībai Kārlis Dzirkalis uzzīmēja tās logotipu – sarkanu trīsstūrveida karodziņu ar burtiem “CKK”. 1933. gada vasarā, pirmo reizi organizējot “Gaujas svētkus” 30. jūlijā, “Cēsu Avīzē” izveidoja pastāvīgu CKK sleju “Dzīve Cēsu kūrortā” ar tās logotipu, ko turpināja avīze “Cēsu Vēstis”. ([b. a.] 08.07.1933: 3; CM 118318)

Atsaucoties Tūrisma biroja aicinājumam, Latvijas pasta un telegrāfa departaments no 1932. gada 1. jūnija līdz 15. jūlijam iecerēja apzīmogot pasta sūtījumus ar tūrisma propagandas lozungu “Pazīsti dzimto zemi! Visite la Lettonie! Das gastliche Lettland erwartet Sie!” CKK 1936. gada aprīlī nolēma Cēsu propagandai izveidot īpašu pasta zīmogu jeb mašīnzīmogu, ar ko Cēsu pasta apzīmogotu visus savus pasta sūtījumus. Cēsu muzeja krājumā glabājas fotogrāfija ar mašīnzīmogu “Cēsis senatni un daili glabā”, kas sūtīta 1938. gadā. Žurnālā “Tūrisma Apskats” (Nr. 4/5, 01.04.1939, 19.lpp.) tās redaktors K. Vanags atzinīgi novērtēja Cēsis kā vienīgās, kas lieto savu tūrisma propagandas pasta zīmogu. ([b. a.] 01.09.1932: 203; [b. a.] 01.05.1936: 1; CM 95728; [b. a.] 01.04.1933: 79)

Tūrisma izstādes bija nozīmīgi Latvijas vietu propagandas notikumi, ko organizēja valsts institūcijas. CKK aktīvi piedalījās dažādās izstādēs. Piemēram, 1933. gada martā Rīgā notikušās izstādes “Skaistā Latvija” aprakstā Mārtiņš Sams (1892–1941) atzinīgi izteicās par CKK, kas propagandē ne tikai skaistumu, bet rāda Cēsis kā dziedniecības, atpūtas un tūrisma vietu. Cits autors atzīmēja, ka izstādē redzami CKK darbības virzieni: a) ziemas sports, b) tūrisms, c) veselības kopšana. ([b. a.] 19.01.1933: 4; Sams 1933: 112–113; K.P. 1933, 3) Tūrisma izstādē “Apceļo dzimto zemi” Rīgā 1935. gada 14.–20. maijā stendos tika attēloti līdzīgi darbības virzieni. CKK inspektora K. Dzirkļa vadībā mākslinieka J. Rozenberga iekārtotais stends “Cēsis senatni un daili glabā” ieguva augstu novērtējumu – zelta medaļu. ([b. a.] 25.04.1935: 3; [b. a.] 12.04.1935: 3; [b. a.] 24.05.1935; [b. a.] 21.05.1936: 1)

Arī uzņemto filmu uzdevums bija Cēsu kūrorta un tūrisma popularizēšana. Jau 1933. gada augustā Cēsu un Gaujmalas ainavas topošajai skaņu filmai "Gauja" filmēja Latvijā pazīstamākais kino operators Eduards Kraucs (1898–1977) kopīgi ar žurnālistu Mārtiņu Samu un režisoru Kristapu Lindi (1881–1948). Cēsniekiem filmu demonstrēju Cēsu kinoteātrī 1935. gada februārī. Valsts filmu nozare strādāja pie trīs jaunu latviešu filmu uzņemšanas. 1937. gada nogalē bija iecerēts rādīt filmu "Zemgale ziedos", otru – "Cēsis – Latvijas karoga šūpulis", kur Cēsis propagandēja kā ziemas un vasaras atpūtas vietu. Sabiedrisko lietu ministrijas Filmu nozare plānotajā sērijā kā pirmo filmēja Cēsis un apkārtni, parādot gan dabas krāšņumu, gan tēlojot vēsturiskos akcentus, īpaši 1919. g. Cēsu kauju ainas. Īsfilmu "Cēsis", kuras scenārija autors bija K. Dzirkalis, demonstrēja Cēsu kinoteātrī "Metropole" 1939. gada februārī pirms pilnmetrāžas filmu rādīšanas. (kk. 1937: 16; [b. a.] 03.02.1939: 3) Kūrortu un tūrisma propagandā nozīmīga loma bija fotogrāfijām. 1935. gadā CKK ievietoja paziņojumu avīzē "Cēsu Vēstis" (nr. 122, 31.10.1935, 1.lpp.) ar aicinājumu fotoamatieriem un profesionāliem piedāvāt pārdošanai Cēsu un apkārtnes ziemas skatus. Tie varēja būt "Dabas skati, lēkšana no lēktuves, skijorings, vizināšanās kamaniņās, slidošana, hokejs, brīva slēpošana, pagriezieni u.t.t." CKK fotogrāfijas izmantotu reproducēšanai un reklāmai. ([b. a.] 04.02.1933)

Kūrortu un tūrisma attīstība veicināja suvenīru radīšanu un tirdzniecību. Jau pirmajā CKK ziemas sezonā 1933. gada februārī tika ieviesti savdabīgi Cēsu suvenīri – Dāvja Bērziņa konfekšu uzņēmumā Cēsis ražotās kameles "Tramplīns". Cēsu lietussargu meistars, pulksteņmeistars Tenis Vilkins (1877–?), iespējams, iedvesmojies no Siguldas spieķu darinātājiem, pievērsās suvenīra "Cēsu tūristu spieķis" izgatavošanai no lazdas koka ar virpotu un pulētu galviņu, zem kuras ērtākai spieķa nēsāšanai piestiprināta tautiska prievīte ar "kapara piemiņas žetonu", kurā iegravēts Cēsu Uzvaras pieminekļa attēls. ([b. a.] 14.07.1933; [b. a.] 06.07.1934: 3) Suvenīru tirdzniecībai 1936. gadā Cēsīs, Pils parkā uzcēla "piemiņlietu kiosku", kas nepārbūvētā veidā ir saglabājies līdz mūsdienām un to izmanto kā kafejnīcu. Zudis vienīgi uzraksts virs jumta "Apceļo dzimto zemi". Cēsu pilsētas arhitekta Jura Ķezbera projektētā kioska būve izmaksāja Ls 682, kurai Ls 350 piešķīra Tūrisma veicināšanas fonds, bet pārējo – Cēsu pilsētas pašvaldība. Celtniecību sāka 1936. gada maijā, pabeidza tā paša gada 15. jūnijā ([b. a.] 26.06.1936: 2; LVVA, 6242. f., 1. apr., 307. l., 13. lp)

SECINĀJUMI

Cēsu Kūrorta komiteja bija Latvijā pirmā nodibinātā struktūrvienība kūrorta un tūrisma attīstībai pilsētā un daļā Cēsu apriņķa. No 1932. gada līdz 1940. gadam visaktīvāk tā darbojās vairākos virzienos, organizējot atpūtas, slēpošanas un ūdens sporta pasākumus; veicināja Latvijas Sarkanā Krusta sanatorijas un vasarnīcu apkārtnes, Cēsu pilsētas parku labiekārtošanu 1932.–1935. gadā; tūristu naktsmītnes iekārtošanu 1935. gadā. Ziemas sezonai Cēsu Kūrorta komitejas vadībā izveidoja jaunu slēpotāju piesaistes vietu – uzcēla trampliņu pie Cīruļu mājām, izveidoja slēpotāju atpūtas maršrutus un organizēja slēpošanas sacensības, pirmo reizi prezentējot Cēsis kā ziemas kūrortu. Cēsu popularizēšanai Kūrorta komiteja izdeva vairākus prospektus, tajā skaitā pirmo reizi prospektu par Cēsīm kā “Latvijas karoga šūpulī”. Komitejas inspektors K. Dzirkalis panāca kino īsfilmu “Cēsis – karoga šūpulis” un “Cēsis” (1939) uzņemšanu, uzrakstot filmu scenāriju. Latvijas kūrortu un tūrisma izstādēs 1933. gadā un 1935. gadā K. Dzirkļa sastādīto Cēsu stenda saturu un mākslinieka Jāņa Rozenberga dizainu augstu novērtēja gan organizatori, gan speciālisti. CKK darbības izpēte ļauj saprast galvenos darbības virzienus un devumu Latvijas un reģiona līmenī kūrortu un tūrisma attīstībā, kā arī lokālas pārmaiņas pilsētā un apkārtnē. CKK aktivitāšu ietekmē Cēsu uzņēmēji radīja īpašus Cēsu produktus: karameles “Tramplīns”, Cēsu slēpju modeli. Latvijas kūrortu un tūrisma attīstību 1940. gada jūnijā pārtrauca padomju okupācijas vara. Iesāktais pētījums būtu turpināms, plašāk apskatot CKK ietekmi Cēsu kultūrvides un tūrisma attīstībā.

AVOTI UN LITERATŪRA

- [bez aut.](1932). *Cēsu Avīze*, Nr. 197, 01.10., 2.lpp.
- [bez aut.](1932). *Cēsu Avīze*, Nr. 291, 20.08.
- [bez aut.](1932). *Cēsu Avīze*, Nr. 293, 03.09., 2. lpp.
- [bez aut.](1932). *Cēsu Avīze*, Nr. 298, 08.10., 2.lpp.
- [bez aut.](1932). *Cēsu Avīze*, Nr. 301, 29.10.
- [bez aut.](1932). *Cēsu Avīze*, Nr. 304, 18.11., 1. lpp.
- [bez aut.](1932). *Cēsu Avīze*, Nr. 310, 31.12.
- [bez aut.](1933). *Cēsu Avīze*, Nr. 312, 14.01.
- [bez aut.](1933). *Cēsu Avīze*, Nr. 315, 04.02.
- [bez aut.](1933). *Cēsu Avīze*, Nr. 316, 11.02., 1. lpp.
- [bez aut.](1933). *Cēsu Avīze*, Nr. 319, 04.03., 1. lpp.
- [bez aut.](1933). *Cēsu Avīze*, Nr. 330, 20.05.
- [bez aut.](1933). *Cēsu Avīze*, Nr. 334, 17.06.
- [bez aut.](1933). *Cēsu Avīze*, Nr. 336, 01.07., 4. lpp.
- [bez aut.](1933). *Cēsu Avīze*, Nr. 337, 08.07., 3. lpp.
- [bez aut.](1933). *Cēsu Avīze*, Nr. 340, 29.07.
- [bez aut.](1933). *Cēsu Avīze*, Nr. 341, 05.08.
- [bez aut.](1933). *Cēsu Avīze*, Nr. 343, 19.08.
- [bez aut.](1933). *Cēsu Avīze*, Nr. 344, 26.08., 3. lpp.
- [bez aut.](1933). *Cēsu Avīze*, Nr. 345, 02.09., 3.lpp.
- [bez aut.](1933). *Cēsu Avīze*, Nr. 350, 07.10.
- [bez aut.](1933). *Cēsu Avīze*, Nr. 359, 09.12.
- [bez aut.](1933). *Cēsu Avīze*, Nr. 361, 23.12., 4. lpp.
- [bez aut.](1933). *Cēsu Avīze*, Nr. 338, 15.07.
- [bez aut.](1934). *Cēsu Avīze*, Nr. 364, 13.01.
- [bez aut.](1934). *Cēsu Avīze*, Nr. 365, 20.01.
- [bez aut.](1934). *Cēsu Avīze*, Nr. 367, 03.02.
- [bez aut.](1934). *Cēsu Avīze*, Nr. 370, 24.02.
- [bez. aut.](1933). *Cēsu Vēstis*, Nr. 1, 07.07., 4. lpp.

- [bez. aut.](1933). *Cēsu Vēstis*, Nr. 2, 14.07.
- [bez. aut.](1933). *Cēsu Vēstis*, Nr. 22, 01.12., 2. lpp.
- [bez. aut.](1934). *Cēsu Vēstis*, Nr. 28, 12.01., 3. lpp.
- [bez. aut.](1934). *Cēsu Vēstis*, Nr. 33, 16.02., 3. lpp.
- [bez. aut.](1934). *Cēsu Vēstis*, Nr. 42, 20.04., 4. lpp.
- [bez. aut.](1934). *Cēsu Vēstis*, Nr. 47, 25.05., 1. lpp.
- [bez. aut.](1934). *Cēsu Vēstis*, Nr. 53, 06.07.
- [bez. aut.](1934). *Cēsu Vēstis*, Nr. 54, 13.07.
- [bez. aut.](1934). *Cēsu Vēstis*, Nr. 55, 20.07., 1. lpp.
- [bez. aut.](1934). *Cēsu Vēstis*, Nr. 56, 27.07., 3. lpp.
- [bez. aut.](1934). *Cēsu Vēstis*, Nr. 58, 10.08., 4. lpp.
- [bez. aut.](1934). *Cēsu Vēstis*, Nr. 61, 31.08., 2. lpp.
- [bez. aut.](1934). *Cēsu Vēstis*, Nr. 67, 12.10.
- [bez. aut.](1934). *Cēsu Vēstis*, Nr. 68, 19.10., 3. lpp.
- [bez. aut.](1935). *Cēsu Vēstis*, Nr. 100, 30.05.
- [bez. aut.](1935). *Cēsu Vēstis*, Nr. 101, 07.06., 3. lpp.
- [bez. aut.](1935). *Cēsu Vēstis*, Nr. 107, 19.07., 2. lpp.
- [bez. aut.](1935). *Cēsu Vēstis*, Nr. 108, 26.07., 2. lpp.
- [bez. aut.](1935). *Cēsu Vēstis*, Nr. 110, 09.08., 2. lpp.
- [bez. aut.](1935). *Cēsu Vēstis*, Nr. 111, 16.08., 3. lpp.
- [bez. aut.](1935). *Cēsu Vēstis*, Nr. 115, 13.09.
- [bez. aut.](1935). *Cēsu Vēstis*, Nr. 88, 08.03., 3. lpp.
- [bez. aut.](1935). *Cēsu Vēstis*, Nr. 89, 15.03., 2. lpp.
- [bez. aut.](1935). *Cēsu Vēstis*, Nr. 95, 26.04.
- [bez. aut.](1935). *Cēsu Vēstis*, Nr. 99, 24.05.
- [bez. aut.](1936). *Cēsu Vēstis*, Nr. 148, 01.05., 1. lpp.
- [bez. aut.](1936). *Cēsu Vēstis*, Nr. 151, 21.05., 1. lpp.
- [bez. aut.](1936). *Cēsu Vēstis*, Nr. 152, 29.05., 1. lpp.
- [bez. aut.](1936). *Cēsu Vēstis*, Nr. 153, 05.06., 2. lpp.
- [bez. aut.](1936). *Cēsu Vēstis*, Nr. 156, 26.06., 2. lpp.

- [bez. aut.](1936). *Cēsu Vēstis*, Nr. 162, 07.08., 4. lpp.
- [bez. aut.](1937). *Cēsu Vēstis*, Nr. 215, 13.08.
- [bez. aut.](1937). *Cēsu Vēstis*, Nr. 220, 17.09., 2. lpp.
- [bez. aut.](1938). *Cēsu Vēstis*, Nr. 242, 18.02., 2. lpp.
- [bez. aut.](1938). *Cēsu Vēstis*, Nr. 263, 15.07., 2. lpp.
- [bez. aut.](1938). *Cēsu Vēstis*, Nr. 267, 12.08., 1. lpp.
- [bez. aut.](1939). *Cēsu Vēstis*, Nr. 312, 22.06., 1. lpp.
- [bez. aut.](1939). *Cēsu Vēstis*, Nr. 318, 04.08., 1.–2. lpp.
- [bez. aut.](1939). *Cēsu Vēstis*, Nr. 319, 11.08., 4. lpp.
- [bez. aut.](1939). Drīzumā redzēsīm Cēsu filmu. *Cēsu Vēstis*, Nr. 292, 03.02., 3. lpp.
- [bez. aut.](1940). *Cēsu Vēstis*, Nr. 347, 23.02., 1. lpp.
- [bez. aut.](1940). *Cēsu Vēstis*, Nr. 357, 02.05.
- [bez aut.](1933). *Ekskursants*, Nr. 2, 01.02., 40. lpp.
- [bez aut.](1933). *Ekskursants*, Nr. 3, 1.03., 53.–54. lpp.
- [bez aut.](1933). *Ekskursants*, Nr. 4, 01.04., 79. lpp.
- [bez aut.](1933). *Ekskursants*, Nr. 5, 05.05., 89. lpp.
- [bez aut.](1934). *Ilustrētā Tehnika, Motors un Sports*, Nr. 1, 01.03., 16. lpp.
- [bez aut.](1933). *Kūrortu Ziņas*, Nr. 1, 04.06.
- [bez aut.](1929). Kā propagandēs mūsu kūrortus. *Latvijas Kareivis*, Nr. 164, 25.07., 3. lpp.
- [bez aut.](1932). Cēsis gaida tūristus. *Latvijas Kareivis*, Nr. 223, 02.10., 3. lpp.
- [bez aut.](1933). *Latvijas Kareivis*, Nr. 146, 06.07., 3. lpp.
- [bez aut.](1933). *Latvijas Kareivis*, Nr. 15, 19.01., 4. lpp.
- [bez aut.](1935). *Latvijas Kareivis*, Nr. 86, 12.04., 3. lpp.
- [bez aut.](1933). Lieliski izdevušās pirmās sacīkstes lēkšanā ar slēpēm. *Latvijas Sargs*, Nr. 6, 06.02., 6. lpp.
- [bez aut.](1925). Apskats. *Latvijas Sarkanā Krusta Žurnāls*. Nr. 17, 01.04., 28. lpp.
- [bez aut.](1932). *Mēneša biļetens (Valsts statistiskā pārvalde)*, Nr. 4, 01.04., 323. lpp.
- [bez aut.](1930). *Pašvaldības Balss*, Nr. 5, 01.05.
- [bez aut.](1931). Pilsētu savienības V kongress 13. un 14. februārī 1931. g. *Pašvaldības Balss*, Nr. 3, 01.03., 106., 109. lpp.

- [bez aut.] (1931). *Pašvaldības Balss*, Nr. 4, 01.06., 277. lpp.
- [bez aut.] (1933). *Siguldas Ziņas*, Nr. 1, 11.02.
- [bez aut.] (1932). *Stadions*, Nr. 14, 22.12.
- [bez aut.] (1933). *Stadions*, Nr. 19, 26.01.
- [bez aut.] (1936). *Tūrisma Apskats*, Nr. 2, 01.02.
- [bez aut.] (1937). *Tūrisma Apskats*, Nr. 4–5, 01.04.
- [bez aut.] (1930). *Tūrists*, Nr. 1, 01.03.
- [bez aut.] (1931). *Tūrists*, Nr. 6, 01.01.
- [bez aut.] (1932). *Valdības Vēstnesis*, Nr. 113, 24.05.
- [bez aut.] (1935). *Valdības Vēstnesis*, Nr. 93, 25.04.
- [bez aut.] (1940). *Valdības Vēstnesis*, Nr. 94, 26.04.
- [bez aut.] (1936). *Ventas Balss*, Nr. 58, 24.05., 2. lpp.
- Cepurīte, Dace (2006). Kūrorta un tūrisma pirmsākums Cēsīs – auksta ūdens dziedniecības iestāde 19. gs. vidū. *Latvijas Universitātes Raksti*. 693. sējums. *Zinātņu vēsture un muzejniecība*. Rīgā: LU Akadēmiskais apgāds.
- *Cēsu muzeja krājums*, inv. nr. CM Ri 95782; CM Ri 95784, CM F 58375, 110127; CM Ri 95785, CM F 101233; CM Ri 110119; CM Ri 95787, CM F 76650, 97282, 107150; CM Ri 95788, CM F 104458, 110128 (ielūgumi).
- *Cēsu muzejs*, inv. nr. CM 52493, CM 92947, CM 95728, CM 8702, CM 8703, CM 92425, CM 92951
- *Cēsu muzejs*, CM 118318 (Dzirkalis, Kārlis. (1974) Vēstule Cēsu muzeja direktoram A. Anspakam 6. jūnijā, 1974, Kolumbusā, ASV, 3. lp.).
- Dzirkalis, Kārlis (1933). Cēsis – Latvijas Davosa. *Kūrortu Ziņas*, Nr. 1, 04.06.
- Dzirkalis, Kārlis (1935). Cēsis kā kūrorta pilsēta pazīstama no 1841. gada. *Cēsu Vēstis*, Nr. 122, 31.10.
- K.P. (1933). Skaistās Latvijas propagandas izstāde. *Mūsu Nākotne*, Nr. 10, 07.03., 3. lpp.
- kk. (1937). Top trīs jaunas latviešu filmas. *Jaunākās Ziņas*, Nr. 127, 10.06., 16. lpp.
- *Latvijas Valsts vēstures arhīvs* (turpmāk – LVVA), 6242. f., 1. apr., 255. l.
- LVVA, 6242. f., 1. apr., 253. l., 70. lp.
- LVVA, 6242. f., 1. apr., 255. l., 49. lp., 111. –112. lp.
- LVVA, 6242. f., 1. apr., 255. l., 660. l. (Cēsu pilsētas budžets 1933. gadam)

- LVVA, 6242. f., 1. apr., 259. l., 29. lp. (Cēsu pilsētas domes sēžu protokoli 1933. gadā)
- LVVA, 6242. f., 1. apr., 259. l., 29., 39. lp. (Cēsu pilsētas domes kārtējās sēdes protokols nr. 2, 1933. g. 30. janvārī, protokols nr.3, 1933. g. 27. februārī)
- LVVA, 6242. f., 1. apr., 307. l., 13. lp.
- LVVA, 6242. f., 1. apr., 666. l. (Cēsu pilsētas 1935. gada budžeta ienākumu un izdevumu pārskats)
- LVVA, 6242. f., 1. apr., 672. l. (Cēsu pilsētas budžets 1938. gadam)
- LVVA, 6242. f., 1. apr., 675. l. (Cēsu pilsētas budžets 1940. gadam)
- Miķelsons, K. (1930). Kā propagandēt tūrismu. *Latvijas Tūrists*, Nr. 5, 01.08.
- Noraksts no K. Dzirkļa materiālu mapes. *Cēsu muzeja zinātniskais arhīvs*. CM/ZA 780
- R.E. (1930). Pirmā Latvijas pilsētu-kurortu konference. *Pašvaldības Balss*, Nr. 6, 01.08.
- Rozīte, Maija (2021). Tūrisms Latvijas pirmās brīvvalsts laikā. Autoru kolektīvs. *Tūrisms Latvijā cauri gadsimtiem. Vēsture, attīstība un perspektīva*. Rīga: Biznesa augstskola "Turība", LIAA, 24.–27. lpp. Pieejams tiešsaistē: <https://www.liaa.gov.lv/lv/media/5807/download?attachment>, skatīts 14.10.2024.
- Sams, Mārtiņš (1933). Izstāde – "Skaistā Latvija" Rīgā. *Pašvaldības Balss*, Nr. 4, 01.04., 112.–113. lpp.
- Seisuma, Gunta (sast.) (1993). *Valsts rehabilitācijas slimnīcas "Cēsis" vēsture*. Cēsis: Druva, 1993. 3.–5. lpp.
- Šalka, Vold. (1940). Grozījumi pilsētu pašvaldību ieņēmumos. *Pašvaldības Balss*, Nr. 4, 01.04., 273. lpp.
- Švābe, Arveds (galv. red.) (1927). *Latviešu konversācijas vārdnīca 75. burtnīca*. Rīga: A. Gulbja apgādība, 18999.–19000. sleja.
- Tooms, Viljars (2003). *Vidusvidzemnieku biogrāfiskā vārdnīca. 1630 personālijas*. Cēsis: Kultūras biedrība "Harmonija", 2003.
- Vanags, Kārlis (1932). Jaunākais tūrisma laukā. *Pašvaldības Balss*, Nr. 7, 01.09., 203. lpp.
- Vanags, Kārlis (1932). Tūrisma veicināšana – arī pilsētu pašvaldību uzdevums. *Pašvaldības Balss*, Nr. 5, 01.05.
- Vanags, Kārlis (1933). Kas veikts nacionālā tūrisma laukā 1932. gadā? *Ekskursants*, Nr. 2, 01.02., 34. lpp.
- Vanags, Kārlis (1933). Ko var Cēsis, var arī citas pašvaldības. *Pašvaldības Balss*, Nr. 7, 01.09., 218. lpp.
- Vanags, Kārlis (1946). Reiz skauts – vienmēr skauts. *Tēvzeme*, Nr. 67, 06.09., 4. lpp.

PIELIKUMS

Pie pašvaldībām nodibinātās struktūrvienības kūrortu un tūrisma attīstības veicināšanai Latvijā no 1932. līdz 1940. gadam.

N.p.k.	Nosaukums	Dibināšanas gads	Informācijas avots
1.	Cēsu Kūrorta komiteja	1932	LVVA, 6242. f., 1. apr., 255. l., 102.–103.lp.
2.	Siguldas Kūrorta komiteja	1933	Siguldas Ziņas, Nr. 5, 02.06.1933.
3.	Ogres Kūrorta izdaiļošanas komisija	1933	Ogres Straume, Nr. 12, 05.08.1933.
4.	Rīgas Jūrmalas Kūrorta komiteja Dubultos	1934	Latvijas Tūrists, Nr. 1, 05.10.1934.
5.	Liepājas Kūrorta pārvalde	1935	Latvijas Kareivis, Nr. 184, 16.08.1935; Kurzemes Vārds, Nr. 129, 11.06.1936.
6.	Ķemeru Kūrorta pārvalde	1935	Rīts, Nr. 36, 05.02.1935.
7.	Mazsalacas pilsētas tūrisma veicināšanas komiteja	1935	Rīts, Nr. 146, 28.05.1935.
8.	Kuldīgas pilsētas valdes tūrisma komiteja	1936	Tūrisma Apskats, Nr. 5, 01.05.1936.
9.	Valkas pilsētas valdes tūrisma veicināšanas komiteja	1936	Tūrisma Apskats, Nr. 5, 01.05.1936.
10.	Pļaviņu tūrisma un labierīcības komiteja	1936	Pašvaldības Balss, Nr. 4, 01.04.1936.
11.	Valmieras Kūrorta komiteja	1936	Tūrisma Apskats, Nr. 3, 01.03.1936; Latvijas Kareivis, Nr. 68, 22.03.1936.
12.	Mežciema (agrāk Poguļanka) Kūrorta komiteja	1936	Latvijas Kareivis, Nr. 190, 23.08.1936.
13.	Sabiles Kūrorta komiteja	1936	Tūrisma Apskats, Nr. 8, 01.08.1936.
14.	Alūksnes pilsētas tūrisma un labierīcības komiteja	1937	Tūrisma Apskats, Nr. 3, 01.03.1937; Malienas Ziņas, 01.04.1937.
15.	Jelgavas tūrisma veicināšanas komiteja	1937	Tūrisma Apskats, Nr. 2, 01.02.1937.
16.	Talsu tūrisma un labierīcības komiteja	1937	Jaunākās Ziņas, Nr. 185, 19.07.1937.
17.	Saldus pilsētas valdes tūrisma un labierīcības komiteja	1938	Tūrisma Apskats, Nr. 12, 01.12.1938.
18.	Baldones Kūrorta komiteja	1938	Latvijas Kareivis, Nr. 10, 14.01.1938.

1



Cēsu kūrorta kafejnīca — kūrmajā Gaujmalā.

2





1. Pastkarte. Cēsu Kūrorta komitejas kafejnīca Gaujmalā pie Raiskuma tilta. Autors: E. Šneiderāts. Ap 1933. gadu. Cēsu muzeja krājums.
2. Fotografija. Informācijas vitrīna un suvenīru kiosks uzcelts 1936. gada jūnijā Cēsis, Pils parkā, arhitekts Jānis Ķezbers (1905–1985). Autors: nav noskaidrots. 20. gs. 30. gadi. Cēsu muzeja krājums.
3. Kārlis Dzirkalis (1902, Cēsis – 1997, ASV), Cēsu Kūrorta komitejas izveides iniciators, tās inspektors no 1932.–1938. gadam. Autors: nav noskaidrots. 1936. gads. Cēsu muzeja krājums



4. Pastkarte. Slēpotāju trampīns Cēsis, pie Ķirulju mājām. Līdz mūsdienām apkārtnē pazīstama ar nosaukumu "Ķirulīši". Autors: nav noskaidrots. Ap 1934. gadu. Cēsu muzeja krājums.
5. Fotografija. Mākslinieks Jānis Rozenbergs (1900–1966), dekorāciju autors Cēsu Kūrorta komitejas rīkotajā pasākumā "Visi ceļi ved uz Vidzemes pērli – Cēsīm" Cēsu Viesīgās biedrības zālē. Autors: nav noskaidrots. 1933. gads. Cēsu muzeja krājums.

5



SUMMARY



DACE CEPURĪTE

THE REGIONAL DEVELOPER OF LATVIAN RESORTS
AND TOURISM – CĒSIS RESORT COMMITTEE
AND ITS ACTIVITIES FROM 1932 TO 1940

The practical development of Latvian resorts and tourism in local governments was encouraged by Kārlis Vanags (1907–2002), head of the Tourism Bureau of the Emigration and Tourism Department of the Ministry of the Interior, established in 1931. From 1932 to 1938, committees for the development of the aforementioned areas were established in 18 Latvian municipalities. The Cēsis City Municipality was the first in Latvia to establish the Cēsis Resort Committee on August 12, 1932, and set the goal of developing Cēsis as an attractive resort to attract visitors and tourists, as it had the necessary natural resources, health improvement institutions – sanatoriums, and recreation areas – summer cottages. The committee elected 11 representatives and established health, recreation, and sports sections. Kārlis Dzirkalis (1902–1997), the initiator of the establishment of the committee, was appointed inspector of the committee. The irregular financing of the resort committee limited the quality and scope of its activities, as the actual financial planner and organizer was the Cēsis City Council, and after the coup d'état of May 15, 1934, the mayor of the city. The territory of the resort committee included Cēsis and its surroundings, part of the Cēsis district.

Under the leadership of the Cēsis Resort Committee, the area around the Latvian Red Cross sanatorium and summer houses on Gauja Hill was developed: benches and pavilions, garbage cans were installed, and an observation tower was built. In 1933, premises were rented for the Resort Café in a private summer house for guests to relax in. During the summer season, the Resort Committee, in cooperation with public organizations and entrepreneurs, organized the largest event in Cēsis, “Gaujas svētki” (Gauja Celebration), during which swimming, rowing, and polo competitions took place. The Cēsis Resort Committee also took care of the swimming skills of residents, organizing swimming lessons under the guidance of experts.

In early 1933, the resort committee organized a new ski resort and competition venue: they built a ski jump, created ski routes with guides, and arranged



accommodations in the rented “Cīruļi” household, where a café also operated in the winter. The winter carnivals organized by the committee became very popular and were attended by both Cēsis residents and visiting skiers.

To promote the resort, the committee published brochures about skiing and summer recreation opportunities, including the brochure “Cēsis – Cradle of the Latvian Flag” in Latvian and French. At the initiative of K. Dzirkalis, the films “Cēsis – Cradle of the Latvian Flag” and “Cēsis” were shot.

From 1932 to 1940, the Cēsis Resort Committee managed to join the state-supported development of the resort and tourism movement and achieve success in Latvian resort and tourism exhibitions. However, the development of the Cēsis resort was hampered by the unsafe swimming area in the Gauja River and the relocation of swimmers to the nearby Niniers Lake. Cēsis also could not compete with Riga’s Jūrmala, Ogre, and Sigulda, both due to different natural resources and due to its distance from Riga. In June 1940, the occupation carried out by the USSR ended the existence of the independent Republic of Latvia, as a result of which the activities of the Cēsis Resort Committee were also suspended.





JŪLIJA ŅIKUĻCOVA

JŪRMALAS MĀKSLINIEKS
JĒKABS APINIS (1899–1945):
NO LATVIJAS PIEKRASTES
AINAVĀM LĪDZ TRAGĒDIJAI
OTRĀ PASAULES KARA
BĒGĻU GAITĀS AUSTRIJĀ

ANOTĀCIJA

Raksts sniedz padziļinātu ieskatu līdz šim sabiedrībā maz zināmā un nepelnīti aizmirstā Jūrmalas mākslinieka Jēkaba Apīņa (1899–1945) dzīvesgājumā un radošajā darbībā. Būdams Vilhelma Purviša audzēknis, savā īsajā daiļradē mākslinieks pierādīja sevi gan kā talantīgu sekotāju, gan sava unikālā stila veidotāju. Savos darbos Apinis atspoguļoja 20. gadsimta 20.–40. gadu Latvijas ainavas, īpaši mākslinieka iecienīti motīvi ir Jūrmalas piekrastes skati un lauku vide. Apinis aktīvi iesaistījies Latvijas mākslas dzīves veidošanā Rīgā un Kurzemē, piedaloties daudzās izstādēs. 1944. gadā Apinis devās bēgļu gaitās projām no Latvijas, un tikai tagad autore pētījumā tikuši noskaidroti viņa traģiskās nāves apstākļi 1945. gadā Austrijā.

ATSLĒGVĀRDI | Glezniecība, Latvijas māksla 20. gs. 20.–40. gados, Latvijas Mākslas akadēmija, Lāčplēša Kara ordenis, trimda, Vilhelma Purviša meistardarbnīca

ABSTRACT

The article provides an in-depth insight into the life and creative work of the little-known and unjustly forgotten Jūrmala artist Jēkabs Apinis (1899–1945). Being a student of Vilhelms Purvītis, in his short oeuvre the artist established himself as both a talented follower and a creator in his own unique style. Apinis has represented Latvian landscapes of the 1920s–40s in his works, especially favourite motifs of the artist are views of the Jūrmala coast and rural milieu. Apinis actively participated in the development of artistic life in Riga and Kurzeme, participating in different exhibitions. In 1944, Apinis went on a refugee journey away from Latvia, the author's research has clarified the circumstances of his tragic death in 1945 in Austria.

KEYWORDS | The Order of Lāčplēsis, Latvian art in the 1920s–1940s, painting, the Art Academy of Latvia, Vilhelms Purvītis' master workshop, exile

IEVADS¹

Līdz šim Jēkaba Apiņa (1899–1945) personībai un radošajai darbībai veltītā uzmanība ir bijusi epizodiska, nepietiekami padziļināta, trūka fakto gan par biogrāfiju, gan par māksliniecisko mantojumu, un informācija vietām bijusi kļūdaina. Neraugoties uz mākslinieka aktīvo sabiedrisko un māksliniecisko/estētisko pozīciju, nav tieši mākslinieka dzīvei vai daiļradei veltītu monogrāfiju vai citu pētījumu. Vilhelma Purviša (1872–1945) audzēknis un meistarīgais Latvijas dabasskatu gleznotājs ilgi bijis nepelnīti aizmirsts. Par viņa radošās darbības vērtējumu liecina vairākas publikācijas 20. gs. 30.–40. gadu laikrakstos, žurnālos un katalogos, kā arī īsi faktoloģiski pieminējumi atsevišķos enciklopēdiskos izdevumos, vārdnīcās un rakstos. Pateicoties Vilhelma Purviša 150 gadu jubilejas norisēm, kur tika runāts arī par Purviša skolniekiem viņa meistardarbnīcas kontekstā, aktualizējās interese par aizmirstiem vai mazāk pazīstamiem darbnīcas absolventiem, kuru starpā minams arī Jēkabs Apinis.

AGRĪNIE DZĪVES GADI

Jēkabs Apinis dzimis 1899. gada 20. februārī un kristīts Slokas luterāņu baznīcā. Viņa tēvs Kārlis Apinis (Appins), Kristapa dēls, dzimis 1866. gada 18. janvārī Cesvainē (Apinis 1920). Līdz 1932. gadam ģimenes uzvārda rakstība dokumentos ir Apins, bet pēcāk – Apinis. Kārlis Apinis visu mūžu veltīja skolotāja amatam, kā arī bija cilvēks ar aktīvu sabiedrisko pozīciju. Latvijas patstāvības laikā cītīgi darbojās Slokas namīpašnieku biedrībā, bija centīgs līdzstrādnieks namīpašnieku laikrakstā “Mūsu Īpašums”, rakstīja par dārzkopības jautājumiem speciālos žurnālos, sastādīja mācību grāmatas un glītrakstīšanas paraugus, grāmatas “Zāļu tējas”, “Medus augi Latvijā” u.c. (Baltijas 1940: 234–235). Pēc Pirmā pasaules kara kādu laiku bijis Slokas pilsētas galva, valdes loceklis un domnieks. Slokā bija viens no Sadraudzīgās biedrības dibinātājiem, vadīja dziedātāju kori, orķestri un teātri, kā arī pildīja dažādus citus sabiedriskus pienākumus (Baltijas 1940: 234–235). Māte Anna Emīlija Apins, Jāņa meita, dzimusi Reķis – 1868. gada 8. decembrī Rīgā (Apine 1920), pasē un citos dokumentos ailē “nodarbošanās” ir ierakstīta kā

1 Raksta pamatā ir pētījums, kuru autore izstrādāja kā bakalaura darbu Latvijas Mākslas akadēmijas Mākslas zinātnes nodaļā (Ņikuļcova 2024).

saimniece. Topošā mākslinieka vecāki laulāti Rīgā, Pāvila draudzē, 1891. gadā, ģimenē ir dzimuši pieci bērni, dzīvesvieta bija Sloka, Kalēju iela 1 (mūsdienās L. Paegles iela 31) (Apinis 1920), kur joprojām atrodama neliela vienkambara māja. Pirmā pasaules kara bēgļu gaitās Jēkabs kopā ar ģimeni nokļuvis Pleskavā (Tidomane 1995: 29), kur ieguva vispārējo izglītību Pleskavas 2. pilsētas skolā (1915–1916). 1917.–1918. gadā viņš mācījās Nikolaja fan der Flita Pleskavas mākslas skolā, kur ar izciliem rezultātiem apguva gleznošanu, grafiku, kompozīciju, ornamenta vēsturi, mākslas vēsturi, rasēšanu un stikla studijas praktiskās nodarbības (Apinis 1921–1933).

Par mākslinieka personīgo dzīvi ir pieejama ierobežota informācija, arhīvu materiāli liecina, ka viņš bijis precējies divas reizes. Pirmā sieva bija Zenta Elmīra Apinis, Georga meita, dzimusi Bērziņš, Rīgā 1908. gada 30. novembrī, reliģija – luterāņu (Bērziņa 1924). Laulība tika noslēgta 1933. gadā 23. decembrī Rīgas Jaunajā Sv. Ģertrūdes baznīcā. Laulības apliecībā norādītie dati atklāj, ka Zenta Elmīra strādāja Finanšu ministrijas Ārlietu komisijā par ierēdni. 1939. gada 18. janvārī laulība tika šķirta pēc abu pušu vienošanās, un bērni tajā nebija dzimuši. (Apinis, Bērziņa 1939)

Otrā sieva bija Eiženija (Jevgenija) Apinis, Jāņa meita, dzimusi Alekse, 1918. gadā 17. martā Saratovā, Krievijā, reliģija – katoļu. 1938. gadā viņa pabeidza Rīgas pilsētas 2. ģimnāziju. Periodā no 1938. līdz 1942. gadam mācījās LU Matemātikas un dabas zinātņu fakultātē, Dabas zinātņu nodaļā, studiju virziens – zobārstniecība. Studijas nepabeigtas. Jēkabs un Eiženija laulājās Rīgā, Vecajā Sv. Ģertrūdes draudzes baznīcā 1940. gada 12. oktobrī (Rīga, Matīsa iela 89 [b. g.]).

DALĪBA LATVIJAS NEATKARĪBAS KARĀ

1918. gadā atgriezies dzimtenē no bēgļu gaitām, Jēkabs Apinis 1919. gada 2. aprīlī Slokā brīvprātīgi iestājās nacionālajā armijā, kur dienēja līdz 1921. gada 1. septembrim.

1919. gada 10. oktobrī Bermonta armija jau ieņēma Pārdaugavu. Daugava kļuva par frontes līniju. Latvijas armijā tika iesaistīti papildspēki. Armijā pieteicās arī daudz brīvprātīgo (370 karavīru) – zēni, studenti, pusmūža vīri, sirmgalvji, strādnieki, zemnieki, namīpašnieki un inteliģenti, no kuriem bija izveidots arī studentu bataljons, kurā bija ieskaitīts arī 20 gadu vecais Jēkabs Apinis. 11. novembrī pēc

Lucavsālas ieņemšanas mīnmetēju ugunī Apinis "pirmais ielauzās Bišumuižā, kur atņēma pretiniekam mīnmetēju, tā sekmēdams muižas galīgo ieņemšanu" (Šēnbergs u. c. 1995: 45). Par to viņu 1920. gada 11. novembrī apbalvoja ar 3. pakāpes Lāčplēša Kara ordeni nr. 3/169 (Lāčplēša III šķiras 1920)(1. att.).

LNA Latvijas Valsts vēstures arhīva lietā "Lāčplēša Kara ordeņa domes akts, ordeņa numurs Nr. 169" dokumentā ar nosaukumu "Apbalvošanas liste Nr. 7" norādīts: "Bijušā Studentu bataljona tanku divīzions, kur iestājās brīvprātīgi 26. jūnijā 1919. gadā, vēlāk dienējis 8. Daugavpils kājnieku pulkā par vecāko rakstvedi. Ir apbalvots ar ordeni LKO nr. 3/169. Ordenis piešķirts 1920. gadā. Vēlāk ir piedalījies kaujās pret lieliniekiem Latgales frontē. Paaugstināts par dižkareivi. Atvaļināts 1921. g. 1. septembrī." (Lāčplēša Kara ordeņa 1920)

2016. gada 11. novembrī Jūrmalā pie Slokas luterāņu baznīcas Raiņa ielā 4 tika atklātas divas granīta piemiņas zīmes, kas tapušas Latvijas valsts simtgadei veltītā projekta "Atceries Lāčplēšus" ietvaros. Stēlās ir iegravēts 21 Jūrmalā dzimušā Lāčplēša Kara ordeņa kavaliera vārds. Pirmajā pa kreisi esošajā stēlā iegravēts teksts ar 11 LKOK vārdiem, kuru skaitā ir arī "Dižkareivis Jēkabs Apinis 1899–1945" (Slokā 2020).

STUDIJAS LATVIJAS MĀKSLAS AKADEMIJĀ UN VILHELMA PURVĪŠA DABASSKATU MEISTARDARBNĪCA

Latvijas Mākslas akadēmijas studenta Jēkaba Apiņa lieta atklāj, ka topošais mākslinieks augstskolā iestājās 1921. gadā ar matrikulas Nr. 3 un tika uzņemts II kursā Dekoratīvajā darbnīcā (Apinis 1921–1933). 1926. gadā, būdams IV kursā, Apinis rakstīja profesoram Vilhelmam Purvītim lūgumu uzņemt viņu Dabasskatu meistardarbnīcā un tika tajā ieskaitīts (Apinis 1921–1933). 1932. gadā ar diplomdarbu "Pievakare" (arī "Pievakare kāpās") pabeidza mācības un ieguva mākslinieka gleznotāja grādu ar diplomu.

Jēkaba Apiņa izvēli turpināt mācības Dabasskatu meistardarbnīcā, domājams, ietekmēja gan ainavu žanra stabilā popularitāte plašā publikā, gan profesora Vilhelma Purvīša spēcīgā personība un izcilie mākslinieciskie nopelni. Purvīša un viņa meistardarbnīcas absolventu sniegums veido būtisku starpkaru perioda ainavu glezniecības mantojumu. 30. gados kopā ar Jēkabu Apini meistardarbnīcu "absolvē krietns skaits mākslinieku, kuru vārdi kļūst nozīmīgi visā tālākajā latviešu

mākslas attīstībā” (Lāce 1986: 315) un kas veido priekšstatu par Vilhelma Purviša skolu. Meistardarbnīcas zvaigžņu stunda saistījās ar 1930.–1932. gada diplomantiem, un šeit jāmin pazīstami vārdi – Eduards Kalniņš (1904–1988), Arijs Skride (1906–1987), Arvids Egle (1905–1977), Ansis Artums (1908–1997), Jūlijs Viļumainis (1909–1981), Valdis Kalnroze (1894–1993), Kārlis Melbārzdīs (1902–1970) u. c. Viena daļa mākslinieku sekoja pedagoga mākslinieciskajiem paņēmieniem visai tuvu, savukārt citi meklēja un izkopa patstāvīgāku izteiksmi.

Diplomdarbā “Pievakare” (1932, liktenis nezināms) (3. att.) Jēkabs Apinis attēlo piejūras kāpu priedes vakara gaismā, saules apstarotā meža stūrītī. Mākslinieks izvēlējies samērā intīmu kulišveida kompozicionālo risinājumu, kurā gleznas priekšplānā izvietotas greizas, jūras vējā izlīkumotas kāpu priedes viršu un sūnu paklāja ielokā, ar centrā iegleznotu līkumotu, smilšainu taku. Autors nopietni pievērsies priežu “anatomijai”. Savukārt fonā daudzās kārtās iekomponēti krāsaini kāpu pauguri, aiz kuru mugurām tālumā vīd gaiši zila jūras apvāršņa līnija.

Vai Jēkabs Apinis mērķtiecīgi izvēlējās sev raksturīgos Latvijas dabasskatu motīvus, kurus reti izmantoja citi ainavisti, vai viņu vadīja kāds iekšējs aicinājums, jo Sloka dzimušais mākslinieks palika uzticīgs ainavai, ko pazina un mīlēja kopš bērnības? Šis jautājums saglabāsies retorisks. Pēc diplomdarba aizstāvēšanas Apinis arī turpmākajā daiļradē pārliecinoši pievērsās jūras piekrastes priežu tēmai, radot daudzas gleznas ar līdzīgiem motīviem un noskaņojumu.

PEDAGOĢISKAIS DARBS, DALĪBA MĀKSLAS IZSTĀDĒS UN MĀKSLINIEKU ORGANIZĀCIJĀS

Lielā Apiņa dzīves daļa tika veltīta pedagoga darbam, toreiz lielākā daļa mākslinieku strādāja skolās par zīmēšanas un mākslas vēstures pasniedzējiem. Arhīva dokumenti atklāj, ka posmā no 1939. līdz 1944. gadam Apinim bija īpaši aktīva pedagogiskā dzīve, paralēli viņš strādāja par zīmēšanas un mākslas vēstures skolotāju piecās skolās un Valsts tehnikumā.

Arhīvā atrasti dokumenti, kur Apinis tiek augsti novērtēts ka pedagogs, kolēģis un personība. Piemēram, Rīgas pilsētas 17. pamatskola sniedz nelielu raksturojumu: “pret skolēniem prasībās bija stingrs un konsekvents, bet ārpus klases, ar pedagogu personālu – koleģiāls un iecietīgs, nacionāli noskaņots. Daudz strādāja skolas izdaiļošanā” (Rīgas Valsts tehnikuma 1941). Valsts

grāmatrūpniecības vakara skolas direktors Arvīds Rozentāls izziņā, kas datēta ar 1941. gada 18. decembri, raksturo Apiņa darbu šādi: “Varu apliecināt, ka samērā īsā laikā audzēkņi, kas līdz tam nebija pienācīgi sagatavoti, minētos priekšmetos sasniedza labus rezultātus, kas izskaidrojams ar Apiņa kunga prasmi ieinteresēt viņus un arī ar piemērotu metodu pielietošanu. Atzīstot Apiņa kunga pedagoga spējas, varu atzīmēt arī, ka īsā mūsu sadarbībā laikā viņš pierādīja sevi par īstu latvieti šī vārdā vislabākā izpratnē” (Rīgas Valsts tehnikuma 1941).

Pats Apinis sava darba pamatprincipus raksturo šādi: “Disciplīna un sistemātisks, intensīvs darbs ir manas mācīšanas metodes pamatprincipi. Zīmēšanā pieturos pie izstrādātām skolu programmām. Tā kā man jāpagatavo audzēkņi ne mākslas, bet praktiskās dzīves uzdevumiem, jāiemāca redzēt un redzēto arī pareizi attēlot, tad, lai to sekmīgi veiktu, cenšos audzēkņus sainteresēt, analizējot zīmējamo priekšmetu, pēc tam strādāju aktīvi līdz – aizrādot, pamācot, koriģējot. Pakāpeniski un sistemātiski apskatu dažādu priekšmetu formas, sākot ar vienkāršākām līdz komplicētākām. Sevišķi ievēroju zīmēšanas teoriju – perspektīvu un kompozīciju. Mākslas vēsturē apskatu mākslas izcelšanos, attīstību un sasniegumus – no aizvēstures līdz mūsu dienām, pēc iespējas ar bagātīgu ilustratīvo materiālu. Apskatu glezniecības un grafikas virzienus, tehniskus paņēmienus. Cenšos ieaudzināt audzēkņos, cik tas ir iespējams, skaistuma un gaumes izjūtas, jo cilvēku vērtību, pēc maniem ieskatiem, lielā mērā nosaka izdaiļota dvēsele un dzīves izveidošana pēc estētiskiem principiem” (Apinis: 1944).

Jēkabs Apinis uzskatāms par individu, kam piemītusi dziļa vērtību izpratne, cildeni motīvi un kam īpaši nozīmīgi bijuši jēdzieni cilvēciskums, dvēsele, estētika un godīgums. Izvirzītās kvalitātes viņš cītīgi attīstīja sevī un savos audzēkņos, un šīs vērtības noteikti jāva sasniegt augstus rezultātus.

Pēc akadēmijas absolvēšanas Apinis darbojās divās Latvju mākslinieku biedrībās, kā arī piedalījās trijās Kultūras fonda mākslas izstādēs, arī pirmie mākslinieka vārda un darbu nosaukumu pieminējumi ir meklējami izstāžu katalogos un recenzijās (2. att.). Pirmais pieminējums parādījās 1933. gadā Latvju mākslinieku biedrības Mākslas izstādes katalogā, kur mākslinieks piedalījās ar 12 darbiem (Latvju 1933). Savukārt no 1935. gada Apiņa vārds arvien aktīvāk parādās gan izstāžu katalogos, gan kritikā. Piemēram, Latvju mākslinieku biedrības

6. Mākslas izstādē (1935) (Latvju 1935: 11) Apinis prezentēja jau 17 gleznas un tā paša gada vasarā sarīkotajā Kultūras fonda I Latvijas mākslas izstādē apskatei piedāvāja piecas gleznas (Kultūras I 1935: 4). 1935./36. gadā Kultūras fonda II Latvijas mākslas izstādē viņam bija trīs darbi (Kultūras II 1935: 4), 1936. gada Kultūras fonda III Latvijas mākslas izstādē Apinis piedalījās ar sešām gleznām (Kultūras III 1936: 4), savukārt 1937. gada Kultūras fonda IV Latvijas mākslas izstādē – ar četrām (Kultūras IV 1937: 4). Īpaši ražīgs māksliniekam bija 1938. gads – Latvju mākslinieku biedrības 10 gadu jubilejas mākslas izstādes katalogā norādīti 18 darbi (Latvju 1938: 5). Aktīva dalība izstādēs turpinājās 1939. gadā – Atjaunotās Latvijas 5 gadu jubilejas svētku mākslas izstādes katalogā minēti divi mākslinieka darbi (Atjaunotās 1939: 6), Jūrmalas latviešu biedrības gleznu izstādē (Jūrmalas 1939: 3) un Latvijas tēlojošās mākslas biedrības sakopojumā Saldū (Latvijas 1939: 10) viņš piedalījās ar divām gleznām katrā. Tajā pašā gadā Apiņa vārds ar darbu “Rīgas Jūrmala” figurē katalogā “Latviešu tēlotājas mākslas darbi Mākslas muzejam Malmes pilsētā”, kas tika rīkota Latvijas Universitātes jaunajā aulā (Latviešu 1939: 1), tomēr šī glezna nezināmu iemeslu dēļ Zviedrijas muzejā nenonāca.

Cits svarīgs profesionāls notikums ir mākslinieka starpkontinentālā pieredze – Apiņa darbs tika izstādīts pasaules mēroga izstādē “Laikmetīgā māksla no 79 valstīm” Ņujorkā 1939. gadā. Tās eksponāti bija skatāmi Zinātnes un mākslas galerijā (*Gallery of Science and Art*), Uzņēmējdarbības sistēmu un apdrošināšanas ēkā (*Business Systems and Insurance Building*) (Contemporary 1939). Katalogā divu lappušu izvērsumā publicēts vispārējs Latvijas mākslas raksturojums, kā arī Jēkaba Apiņa īsa biogrāfija, ģimēne un gleznas “Priedes” attēls. Turpat minēta informācija par mākslinieka dalību Latvju mākslinieku biedrības izstādēs Liepājā, Valmierā un Daugavpilī. 1943. gadā, gadu pirms došanās traģiskajās trimdas gaitās, mākslinieks ar trim darbiem piedalījās Vispārējā mākslas izstādē Rīgas pilsētas mākslas muzejā (Vispārējā 1943: 8).

Papildus izstāžu dzīvei Jēkabs Apinis darbojās trijās Latvijas mākslinieku biedrībās. Pats mākslinieks norādīja, ka ir aktīvs pilsonis, kurš iestājies daudzās biedrībās: 1) Slokas Sadraudzīgajā biedrībā ap 1925. gadu; 2) Slokas namsaimnieku biedrībā ap 1932. gadu; 3) Latvju mākslinieku biedrībā; 4) Latvijas tēlotājas mākslas biedrībā; 5) Latvijas tēlotāju mākslinieku arodbiedrībā (Rīgas Valsts tehnikuma [b. g.]).

JĒKABA APIŅA AINAVU RAKSTUROJUMS

Jēkaba Apiņa aktīvākais darbības posms tēlotājmākslā sakrita ar Latvijas neatkarības periodu starpkaru laikā, Kārļa Ulmaņa autoritāro režīmu, kā arī padomju un nacistisko okupāciju. Šajā laikā latviešu māksla piedzīvoja gan modernisma attīstību, gan pievēršanos tradicionālismam. Studējot Vilhelma Purviša Dabasskatu meistardarbnīcā, Apiņa un citu studentu daiļradē īpaši jūtama sekošana ietekmīgajam pedagogam un iekļaušanās modernizēta 20.–30. gadu tradicionālisma ievirzē.

Pašlaik oriģinālos un reprodukcijās ir apzināti 96 mākslinieka darbi, pārsvarā visi ir parakstīti, bet datēti ļoti reti. Dodoties trimdā, mākslinieks bija paņēmis līdzi ap četrdesmit gleznu (Liberts 1946: 111), un vēlāk, neilgi pēc Apiņa nāves, Vācijā notika latviešu mākslas izstāde, kurā viena zāle bija veltīta tieši Apiņa glezniecībai (Akmentiņš 1946). Kādi darbi un cik palika Vācijā vai Austrijā, cik atgriezās Latvijā vai izklīda pasaulē kopā ar trimdas latviešiem, tagad grūti secināt.

Neliels darbu skaits ir muzejos, piemēram, Latvijas Nacionālajā mākslas muzejā glabājas četras gleznas un divas studijas ("Meža ainava", 1928; "Mellužu jūrmala", 1933; "Vasaras ainava", 1934; "Studija", 1934; "Ziemas ainava", 1935–1939; "Rudzu statī", 1939). Savukārt Liepājas muzejā un Latvijas Nacionālajā rakstniecības un mūzikas muzejā ir tikai pa vienam darbam. Daudzu darbu liktenis nav zināms. Tā, piemēram, 1940. gadā Valsts prezidenta telpu inventāra sarakstā minēta Apiņa glezna "Mežs" (Caune 2004: 176), bet šobrīd tā Valsts prezidenta rezidencē Rīgas pilī neatrodas.

Apinis strādāja tikai ainavas žanrā, darbi gleznoti eļļas tehnikā, pārsvarā horizontālā formātā uz audekla. Māksliniekam izdevās izkopt savu stilu un motīvus, ar kuriem viņš izceļas citu ainavas meistaru vidū. Proti, viņu var dēvēt par nepārspējamu jūras piekrastes priežu struktūras pazinēju, kura daiļradei raksturīgais motīvs un kompozīcija atkārtojas daudzās gleznās.

Dzimis Slokā, mākslinieks kopš bērnības dzīvoja ciešā kontaktā ar dabu, īpaši ar jūras piekrasti, kurai viņa mākslā atvēlēta visnozīmīgākā vieta. Jūras raksturu un piekrastes ainavu viņš citīgi studēja plenērā visu gadu. Šīs vides motīvi Apini saista gan ar Purviša skolu, gan ar impresionistisko tradīciju kopumā.

Gleznotājs Ludolfs Liberts rakstīja: "Jūrmalas kāpu priedes, caur kuru oranžsarkani violetiem stumbriem tālumā vīd liedags ar vientuļām zvejnieku

laiviņām, ir tipisks Apiņa sižets.” (Liberts 1946: 111) Patiesi, viens no centrālajiem motīviem, kas vijas cauri visai mākslinieka radošajai dzīvei, ir jūrmalas piekrastes priedes ar saules gaismas radītiem gaismēnu efektiem uz zemes virsmas, citreiz tālumā viņš ieglezno arī kādu laivu. Raksturīgs kļuva vibrējošās saules gaismas apspīdētās meža takas un koku gleznojums, kura risinājumā pamanāma triepiena tekstūra. Tam visam piemita īpašs kolorīts ar pelēcīgi violetiem un rozā toņiem, kas padarīja ainavas vieglas, caurspīdīgas, gandrīz ēteriskas. Minētais efekts pievērsa kritiķu uzmanību, tika uzslavēts un salīdzināts ar impresionistu manieri, atzīmējot, ka “vairāk impresionistisks viņš kļūst saulainu izgaismojumu ainavās ar zili violetiem, oranži iesārtiem un zaļotiem toņiem” (Siliņš 1990: 133). Šādā stilistikā radītie darbi noteikti guva popularitāti arī plašā publikā, un Apinis bieži atgriezās pie šīs tēmas (“Mellužu jūrmala”, 1933; “Piekraste”, 1933; “Saulaina diena”, 1939; “Pie jūras”; “Latvijas skaistule” (4. att.); “Saulaina diena pie jūras” u. c.).

Mākslas zinātnieks Eduards Kļaviņš, raksturojot Vilhelma Purviša motīvus, akcentē mākslinieka spēju izkopt glorificētu Latvijas dabas sintēzi. Kļaviņš uzskata, ka izcilais ainavu lielmeistars “izveidoja “latviskā” ideālās ainavas kanonu, gleznodams lokālajai dabai raksturīgus, bet īpaši atlasītus un majestātiski monumentalizētus motīvus, stingri vertikāli stāvošos kokus, klusējošus mežus, līdzenas aizsalušu vai kūstošu, pārpļūdušu ūdeņu virsmas” (Kļaviņš 2014: 251). Turpretim Jēkaba Apiņa glezniecībai piemīt intīmāks raksturs, jo savos darbos viņš aprakstoši atainoja konkrētas vietas un parasti šie darbi neizcēlās ar varenību vai monumentalitāti. Toties abi gleznotāji daudz uzmanības veltīja koku atveidojumam, un katram bija savi iemīļoti motīvi, tā, piemēram, Purvītis vairāk izcēla “klasiskām kolonnām” līdzīgus bērzu stumbrus, turpretim Apinis palika uzticīgs priežu “anatomijai”.

Īpaši radniecība ar lielā meistara darbiem gan stilistikā, gan kompozīcijā, gan krāsu izvēlē un formu modelējumā saskatāma Apiņa ziemas un agra pavasara atainojumā, kur autora interese par kūstoša sniega motīviem ļauj atpazīt Purviša iecienītāko tēmu loku (“Ainava”, 1935; “Jūrmala. Ziemā”, 1936; “Ziemas ainava”, 1936; “Atkusnis”, 1940; “Agra pavasaris”; “Ziemas ainava”; “Agra pavasaris” u.c.).

Informācija par Jēkaba Apiņa studiju laikā veidotajām attiecībām ar citiem Dabasskatu darbnīcas audzēkņiem nav atrodama. Savukārt dažu tā laika studiju biedru gleznu analīze atspoguļo sižetu, motīvu un krāsu līdzību, ļaujot pieņemt domu, ka darbi varētu būt tapuši kopīgos plenēros vai arī studiju biedru ietekmē

gan studiju laikā, gan arī vēlāk. Piemēram, paralēles sižetos, motīvos, krāsu izvēlē ir vērojamas Arijā Skrīdes, Anša Artuma un Arvīda Egles darbos. Apiņa un Egles 30. gadu ainavas iezīmē paralēles dramatiskā tumšā kolorītā, kas veidojies beļģu mākslas ietekmē (Jēkabs Apinis "Pēc negaisa pie Lielupes", 30. gadi; Arvīds Egle "Rēzeknes skats"). Ar Kārli Melbārzdī, kas izkopa Purviša skolas tradīcijas, viņu vieno panorāmas, kas ir majestātiskākas par Apiņa intīmajiem lauku ainavu skatiem. Atšķirībā no Apiņa, Melbārzdīs ir brīvāks gan kolorītā, gan otas triepienā, kas ir vairāk impresionistisks, dažādos virzienos vērsts un vairāk pastozs.

DZĪVES UN DARBĪBAS PĒDĒJAIS POSMS BĒĢU GAITĀS (1944.–1945. G.)

1944. gadā, Sarkanajai armijai atkal ienākot Latvijā, tūkstošiem Latvijas pilsoņu, to skaitā vairāki simti mākslinieku, bailēs no jaunām deportācijām un cita veida sarkanā terora izpausmēm devās trimdā. 1946. gadā Vācijā tika organizētas vairāk nekā 20 latviešu mākslas izstādes, 1947. – vairāk par 30, bet 1946.–1950. gadā kopā vairāk nekā 85 izstādes. Osvalds Akmentiņš 1946. gadā laikrakstā "Jaunās Ziņas" rakstīja: "Vienā no šīm izstādēm Neunburgas latviešu nometnes mākslas skate veidojās no steigā līdzī paņemtā un uz vietas radītiem darbiem. [...] Vesels nodalījums veltīts trimdā mirušam Jēkabam Apinim. Šo nodalījumu var uzskatīt par Apiņa pēcnāves darbu izstādi." (Akmentiņš 1946)

Jēkabam Apinim pēc aizbraukšanas no Latvijas māksliniecišķi izpausties liktenis atvēlēja nepilnu gadu, ir zināmas tikai divas gleznas, kas datētas ar 1945. gadu. Tajās gleznotājs atveidojis kalnu ainavu, kas līdzinās vietai, kur viņš pavadīja savas bēgļu gaitas. Salīdzinot gleznu "Ieleja kalnos" (1945) (5. att.) ar Tanheimas ielejas (*Tannheimer Tal*) ciemata attēlu (6. att.) no Grēnas (*Grän*) apkaimes Austrijā un ievērojot līdzības, autore sazinājās ar Grēnas mēru Martinu Šedli (*Martin Schädle*), kas apstiprināja šo pieņēmumu, papildus izsakot minējumu par gleznošanas laiku: "Tas ir Tanheimas ciemata skats ar baznīcu un sniegotajiem Algavas (*Allgäu*) Alpu kalniem. Priekšplānā līkumotā straume ir Bergerahe (*Berger Ache*), kas tika iztaisnota 50. gadu sākumā. Gleznā redzamās pļavas joprojām ir zaļas, tas nozīmē, ka darbs varētu būt gleznots pirms ziemas iestāšanās, iespējams, 1944. gada novembrī" (Lipp, Schädle 2023).

1944. gadā ieceļojoši Vācijā, bēgļi sastapās ar neiedomājamu haosu, klīda apkārt vai tika novietoti neiekārtotās nometnēs, kur trūka pārtikas, bieži bija

jāstrādā kara rūpnīcās vai lauksaimniecībā, dzīvojot kādā no zemnieku ģimenēm, kur par ēdienu un siltu jumtu virs galvas latvieši veica dažādus saimnieciskus pienākumus. Līdzīgi iekārtojās arī Apiņu ģimene Austrijā, kur tā tika izmitināta lielā zemnieku mājā Tiroles kalnos un palīdzēja saimniekiem ar lauku un saimniecības darbiem.

Raksta autorei nav izdevies sameklēt informāciju par Jēkaba un Eiženijas Apiņu došanos bēglu gaitās, tās laiku un loģistiku. Tāpat arī līdz šim nav skaidrs, kāpēc ģimene nokļuva tieši Austrijas kalnos, jo toreiz lielāka daļa no latviešiem tomēr izceļoja uz Vāciju. Ir zināms, ka Jēkaba vecākais brālis Teodors Apinis bija nokļuvis Vācijā un arī gleznotāja piemiņas izstāde bija sarīkotā Neinburgas bēglu nometnē Vācijā.

JĒKABA APIŅA TRAĢISKĀS NĀVES APSTĀKĻI

Pieejamā informācija par mākslinieka un viņa sievas traģisko nāvi atšķiras vai ir nepilnīga, un līdz šim lielākajā daļā informācijas avotu bijusi pieminēta Vācija, kļūdaini norādot vairākas pilsētas. Veicot gandrīz detektīva izmeklēšanu, raksta autorei izdevās precīzi rekonstruēt notikumu secību, laiku, vietu, valsti, kā arī apkopot aculiecinieku liecības. Pētījuma veikšanai īpaši noderīga bija sadarbība ar austriešu vēsturnieku Dr. Rihardu Lipu (*Richard Lipp*) un Grēnas pilsētas mēru Martinu Šedli, ar kuru palīdzību tika noskaidrota pētījumam būtiska informācija, kas līdz šim nebija zināma un publicēta, respektīvi, izdevās identificēt bēglu gaitas, pēdējā dzīves gada un slepkavības vietu, kas ir Grēnas ciems Tanheimas ielejā Reutes apgabalā (*Bezirk Reutte*) Austrijā.

Grēnas mērs apstiprināja, ka latviešu pāris tika apglabāts masu kapā kopā ar daudziem citiem, kas tajās dienās gājuši bojā no kara sekām. Masu kaps bija iekārtots kā neliela teritorija ar zemu žogu, un nekādu piemiņas zīmju tur nebija, kā arī pilsētas mērs apliecināja, ka līdz šim brīdim nebija zināmi abu latviešu vārdi un uzvārdi.

Vēsturnieks Dr. Rihards Lips, kas daudzus gadus nodarbojās ar tā reģiona kara notikumu pētniecību, 1995. gada 18. septembrī laikrakstā *Tiroler Chronist* publicēja interviju “Kā es piedzīvoju sava dzimtā Grēnas ciemata iznīcināšanu” (*Wie ich die Zerstörung meines Heimatdorfes Grän erlebte*) (Lipp 1995), kuru sniedza 67 gadus vecais Karls Šedle (*Karl Schädle*), tā laika liecinieks, kurš notikuma brīdī bija septiņpadsmitgadīgs jauneklis.

No visām Auserfernas vietām karš visvairāk skāra Grēnas ciemu Tanheimas ielejā Reutes apgabalā (Lipp 1995). Likteņa netaisnīgā iegriba iemeta Apiņu laulāto pāri briesmīgā slazdā, aktīvās karadarbības centrā. Šodien var tikai izteikt minējumus, kā un kāpēc viņi nokļuva tur un kāpēc bēgšanai izvēlējās vietu, kur atradās aktīvās armijas štābs. 1945. gada 6. maijā Grēnā ienāca franču karaspēks, kurā bija daudz vardarbīgi noskaņotu marokāņu karavīru (Lipp 2023). “Marokāņi devās meklēt izklaidi, ielaužoties vienā no mājām, marokāņu karavīri uzbruka deviņpadsmitgadīgai meitenei, lai viņu izvarotu, bet trīs cilvēki no šīs mājas mēģināja aizsargāt meiteni un marokāņi viņus nežēlīgi nodūra.” (Lang 2015) Grēnas mērs Martins Šedle apliecināja, ka noslepkavotais latviešu pāris dzīvoja kā palīgi Nikolausa un Juliānes Fihtlu (*Nikolaus Fichtl, Juliane Fichtl*) ģimenes saimniecībā, kas atradās nomaļā vietā (7. att.). Pie Nikolausa Fihtla dzīvoja arī viņa audžumeita Emma Pihlere (*Emma Pichler*), “meitenei izdevās izkļūt ārā caur lūku stallī, aizbēgt uz ciematu un atrast patvērumu pie audzētāja radiem. Viņai nekas nenotika” (Lipp 1995).

Saziņā ar Lipu par notikuma datumu parādījās informācija, kas atšķiras no nekrologos rakstītās: “Slepkavības notika 6. maijā. Dzimtsarakstu nodaļas (*Standesamt*) dokumentos minēts tā vīrieša vārds, kurš tika noslepkavots vienlaikus ar diviem cilvēkiem no Latvijas, viņš nomira pulksten 3.30 no rīta 1945. gada 7. maijā, nāves cēlonis “asiņošana no durtas brūces”. Slepkavības notika naktī no 1945. gada 6. uz 7. maiju. Visi liķi tika apglabāti masu kapā” (Lipp 2023). 1966. gadā mirstīgās atliekas ekshumēja, to veica “Melnais Krusts” (*Österreichisches Schwarzes Kreuz*),² un aizveda uz Innsbruku (*Innsbruck*). Ekshumācijas un pārapbedīšanas iniciatore bija apbedīta vācu karavīra māte, viņam 1945. gadā bijuši tikai 17 gadi. Karavīra māte nosodīja “masu kapu” apkaunojošo situāciju. (Lipp, Schädle 2023)

Grēnas mērs dalījās ar tajā laikā uzņemto Fihtlu ģimenes mājas attēlu, kurā redzama ģimene un liela trīsstāvēja ēka kalnu grēdu fonā no dažādiem rakursiem ar nožogotu dārzu. Šajā vietā savas pēdējās dienas pavadīja Apiņu pāris, un tur

2 *Österreichisches Schwarzes Kreuz* ir sabiedriska organizācija Austrijā, kas dibināta 1919. gadā ar mērķi organizēt karavīru apbedījumus un kopt visu tautību karavīru kapus. Attiecas arī uz politisko represiju upuru un bēgļu apbedījumiem.

notika šis briesmīgais noziegums. Tās nakts šausmas, slepkavības apraksts un liecinieku liecības ir detalizēti izklāstītas dokumentālā brošūrā “Ciems deg! Kara beigas un jauns sākums” (*Ein Dorf brennt! Kriegsende und Neubeginn*), kur iekļauta lapa par latviešu pāra slepkavību (Lang 2015).

SECINĀJUMI

Lielai daļai cilvēku, kuri dzimuši 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā, liktenis bija smagu pārbaudījumu pilns. Jēkabam Apinim, līdzīgi kā daudziem tā laika Latvijas iedzīvotājiem, bērnībā bija jāpiedzīvo Pirmā pasaules kara bēgļu gaitas. 1918. gadā, pēc atgriešanās dzimtenē, viņš piedalījās Latvijas Neatkarības karā, kur Studentu bataljona rindās cīnījās pret bermontiešiem un pēc kara par varonību tika apbalvots ar Lāčplēša Kara ordeni.

Pēc Mākslas akadēmijas beigšanas Apinis ražīgi strādāja un sapņoja kļūt par Latvijas ainavas lielmeistaru. Gleznotāja stabilo dzīvi un sapni pārtrauca četrdesmito gadu notikumi – padomju okupācija, pēc tam vācu okupācija un negaidītā ģimenes traģēdija. Bēgot no padomju karaspēka, Jēkabs Apinis kopā ar sievu Eiženiņu 1944. gadā devās drošākas dzīves meklējumos. Pametusi Latviju, Apiņu ģimene apmetās Austrijā, Grēnā, kur 1945. gada maija sākumā, vienā no kara pēdējām dienām, laulātie draugi aizgāja bojā, aizstāvēt austriešu meiteni no Francijas armijā dienējošo marokāņu vardarbības.

Nenoliedzami, ka došanās trimdā un pāragrā nāve bija iemesls tam, ka Apiņa vārds lēnām izzuda no Latvijas ainavu meistarų plejādes. Lai gan gleznotājs bija Vilhelma Purviša audzēknis, daudz gleznoja un aktīvi eksponēja savus darbus izstādēs, kā arī piesaistīja tā laika kritiķu uzmanību, viņa vārds tomēr nav iekļauts Dabasskatu meistardarbnīcas “zvaigžņu” absolventu sarakstā, bet ir atrodams vien starp mazzināmiem ainavu gleznotājiem.

Autorei izdevās atrast vērtīgu informāciju par mākslinieka biogrāfiju, ģimeni un traģisko nāvi. Pie svarīgākajiem jaunatklājumiem, kas mainīja zināšanu ainu par Jēkabu Apini un viņa mākslu, pieder bojāejas apstākļu izpētes rezultāti. Gleznotāja radošā veikuma apzināšanas gaitā tika identificēti 96 darbi, kuri tika atributēti, analizēti un apkopoti autores izveidotajā Jēkaba Apiņa darbu katalogā. (Ņikuļcova 2024)

IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA

- Akmentiņš, Osvalds (1946). Latviešu mākslas skate. *Jaunās Ziņas*, Nr. 33, 17.07.
- Apine, Anna (1920). Latvijas pilsones pase. Izdota Slokā 1.03. Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs (LVVA), 2996. f., 1. apr., 13640. l.
- Apinis, Jēkabs. Latvijas Mākslas akadēmijas studenta lieta. Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvs, 485. f., 1. apr., 16. l.
- Apinis, Jēkabs un Zenta Bērziņa (1939). Lauļības šķiršanas lieta Rīgas Apgabaltiesā. LVVA, 1536. f., 22. apr., 367. l.
- Apinis, Kārlis (1920). Latvijas pilsoņa pase. Izdota Slokā 1.03. LVVA, 2996. f., 1. apr., 13839. l.
- Atjaunotās Latvijas 5 gadu jubilejas svētku mākslas izstāde (1939). *Katalogs. No 1939. g. 14. maija līdz 2. jūlijam*. Rīgā.
- *Baltijas skolotāju seminārs: 1870–1919* (1940). Rīga: Bij. Baltijas skolotāju semināra audzēkņu un skolotāju biedrība, 234.–235. lpp.
- Bērziņa, Zenta Elmīra (1924). Latvijas pilsones pase. Izdota Rīgā 8.07. LVVA, 2996. f., 2. apr., 23986. l.
- Caune, Māra (2004). *Rīgas pils – senā un mainīgā*. Rīga: Jumava.
- Contemporary Art of 79 Countries (1939). *Catalogue. New York World's Fair. The International Business Machine Corporation Collection. Exhibited in Gallery of Science and Insurance Building*. USA: New York.
- Jūrmalas latviešu biedrība (1939). *Gleznu izstāde. Katalogs. No 1939. g. 30. jūlija līdz 28. augustam*. Rīgā: Gaisma.
- Kļaviņš, Eduards (2014). Tēlotāja māksla. No: Kļaviņš, Eduards (sast. un zin. red.). *Latvijas mākslas vēsture*. 4. sēj.: Neoromantiskā modernisma periods. 1890–1915, 175.–404. lpp.
- Kultūras fonds (1935). *I Latvijas mākslas izstāde. Katalogs. No 1935. g. 7. jūnija līdz 22. jūnijam*. Rīga: Valstspapīru spiestuve.
- Kultūras fonds (1935). *II Latvijas mākslas izstāde. Katalogs. No 1935. g. 21. decembra līdz 1936. g. 12. janvārim*. Rīga: Valstspapīru spiestuve.
- Kultūras fonds (1936). *III Latvijas mākslas izstāde. Katalogs. No 1936. g. 19. decembra līdz 1937. g. 17. janvārim*. Rīga: Valstspapīru spiestuve.
- Kultūras fonds (1937). *IV Latvijas mākslas izstāde. Katalogs. No 1937. g. 18. decembra līdz 1938. g. 16. janvārim*. Rīga: Valstspapīru spiestuve.

- Lang, S. (2015) (Hg.). *Ein Dorf brennt! Kriegsende und Neubeginn: Eine Gedenkveranstaltung [...] 02. Mai 2015 im Gemeindesaal Grän*. Grän: Gemeinde Grän.
- Latviešu tēlotājas mākslas darbi Mākslas muzejam Malmes pilsētā, Zviedrijā (1939). *Izstāde Latvijas Universitātes Jaunajā aulā. Katalogs*. Rīgā.
- Latvju mākslinieku biedrība (1933). *Mākslas izstāde. Katalogs*. No 1933. g. 5. novembra līdz 3. decembrim. Rīga: Armijas spiestuve.
- Latvju mākslinieku biedrība (1935). 6. *Mākslas izstāde. Katalogs*. No 1935. g. 24. februāra līdz 10. martam. Rīga: Armijas spiestuve.
- Latvju mākslinieku biedrība (1936). *Darbu klāsts 1936. gadā. Katalogs*. Rīga: Latvju Kultūra.
- Latvju mākslinieku biedrība (1938). *10 gadu jubilejas mākslas izstāde. Katalogs*. No 1938. g. 23. oktobra līdz 6. novembrim. Rīga: J. Rozes grāmatspiestuve.
- Lāce, Rasma (1986). Stājglezniecība. No: Cielava, Skaidrite (atb. red.). *Latviešu tēlotāja māksla: 1860–1940*. Rīga: Zinātne, 302.–365. lpp.
- Lāčplēša III šķiras Kara ordeņa kavalieru saraksts (1920). *Valdības Vēstnesis*, Nr. 262, 15.11.
- Lāčplēša Kara ordeņa domes akts (1920). LVVA, 1304. f., 1. apr., 63. l.
- Liberts, Ludolfs (1946). Jēkabu Apini pieminot. *Laiks*, Nr. 6, 110.–112. lpp.
- Lipp, Richard (1995). Wie ich die Zerstörung meines Heimatdorfes Grän erlebte. Ein Interview mit Karl Schädle. *Tiroler Chronist*. Grän, 18.09.
- Lips, Rihards (Richard Lipp) (2023). Vēstule Jūlijai Ņikuļcovai. 11.10.
- Lips, Rihards (Richard Lipp) un Martins Šedle (Martin Schädle) (2023). Vēstule Jūlijai Ņikuļcovai. 16.10.2023.
- Ņikuļcova, Jūlija (2024). *Jēkabs Apinis (1899–1945): Dzīve un māksla*. Bakalaura darbs mākslas zinātnē, mākslas vēstures un teorijas apakšnozarē. Rīga: Latvijas Mākslas akadēmija.
- Rīga, Matīsa iela 86a. Mājas grāmata. LVVA, 2942. f., 1. apr., 9540. l.
- Rīgas Valsts tehnikums. Jēkaba Apiņa lieta. LVVA, 1632. f., 1. apr., 722. l.
- Rīgas Valsts tehnikuma tehnisko darbinieku un skolotāju mape. Jēkaba Apiņa lieta. LVVA, 6912. f., 1. apr., 55. l.
- Siliņš, Jānis (1990). *Latvijas māksla. 1915–1940*. 2. sēj. Stokholma: Daugava, 132.–134. lpp.

- Slokā pie luterāņu baznīcas piemiņas stēlas Jūrmalā dzimušajiem (2020). LKO. *Latviešu karavīru kapi un piemiņas vietas*. 12.05. Pieejams: <https://karavirukapi.blogspot.com/2020/12/sloka-pie-luteranu-baznijas-pieminas.html> [sk. 12.12.2023.].
- Šēnbergs, Modris u. c. (1995). *Lāčplēša Kara ordeņa kavalieri: Biogrāfiska vārdnīca*. Rīga: Jāņa sēta.
- Tidomane, Genoveva (1995). Apinis Jēkabs. No: Vilsons, Andris (red.). *Māksla un arhitektūra biogrāfijās*. 1. sēj. Rīga: Latvijas enciklopēdija. 29. lpp.
- Vispārējā mākslas izstāde (1943). *Pilsētas mākslas muzejā Ģenerālkomisāra Rīgā valstspadomnieka Dr. Drechslera protektorātā. Katalogs. No 1943. g. 1. maija līdz 23. maijam*. Rīga: Valstspapīru spiestuve.

1



2



3



4



1. Jēkabs Apinis. Attēls no grāmatas: "Mūsu Lāčplēši: [biogrāfiski apcerējumi ar portretiem]". [Latvija]: [izdevējs nav zināms]. [193-].
2. Jēkabs Apinis ar saviem darbiem izstādē, gads nezināms. Foto: Latvijas Mākslas akadēmijas Informācijas centrs.
3. Jēkabs Apinis. Pievakare kāpās. Diplomdarbs Latvijas Mākslas akadēmijā, 1932. gads. Darba liktenis nezināms. Reprodukcija: "Atpūta", Nr. 426, 1932. gada 30. decembris.
4. Jēkabs Apinis. Latvijas skaistule. Ne vēlāk par 1936. Darba liktenis nezināms. Reprodukcija: "Sējējs", Nr. 7, 1936. gads.
5. Jēkabs Apinis. Ieleja kalnos, 1945. gads. Foto: Galerija "Antonija".
6. Skats uz Tanheimas ciematu ar baznīcu un sniegotajiem Algavas (Allgäu) Alpu kalniem. Foto: Martins Šedle, 2023. gads.
7. Nikolausa un Juliānes Fihltu ģimenes māja Grēnā Tanheimas ielejā, kur dzīvoja un tika nogalināti Jēkabs un Eiženija Apiņi. 1945. gads. Foto: Grēnas mērijas arhivs; informācija: Martins Šedle.

5



6



7



SUMMARY



JULIJA NIKULCOVA

JŪRMALA ARTIST JĒKABS APINIS (1899–1945):
FROM LATVIAN COASTAL LANDSCAPES TO THE
TRAGEDY OF WORLD WAR II REFUGEES IN AUSTRIA

For many people born in the late 19th and early 20th centuries, life was marked by immense hardship. Jēkabs Apinis (1899–1945) was no exception. Like many Latvians of his time, he experienced the trials of war from an early age, living as a refugee during the First World War. Returning to his homeland in 1918, he joined the fight for Latvia's independence, serving in the Student Battalion against Bermontian forces. His bravery earned him the prestigious Order of Lāčplēsis. A talented and ambitious young man, Apinis dreamed of becoming an artist. He pursued his studies at the Art Academy of Latvia, training in Vilhelms Purvītis' Landscape Painting Workshop. After graduating, he devoted his career to capturing Latvian landscapes. Alongside his artistic work, he was a passionate educator, teaching drawing and art history at various institutions from his student years onward. His contributions to pedagogy were widely recognized. By 1932, after completing his studies, Apinis was a prolific painter, striving to master the depiction of Latvia's natural beauty. However, the turbulent 1940s shattered his stable life and artistic aspirations. Soviet and German occupations, along with personal tragedy, brought uncertainty and upheaval. In 1944, fleeing the advancing Soviet army, Apinis and his wife Eiženija went into exile, seeking safety abroad. They settled in Austria, but their hopes for a secure future were cut short. On May 8, 1945—the very first day of peace—the couple was tragically murdered in the village of Grän by Moroccan soldiers serving in the French army. The circumstances of their deaths remained unclear for decades, with conflicting reports often misplacing the event in various German cities. However, through meticulous research akin to a detective investigation, the author of this study was able to uncover the truth, reconstructing the precise timeline, location, and testimonies of eyewitnesses. Collaboration with Austrian historian Dr. Richard Lipp and Grän's mayor, Martin Schädle, provided crucial, previously unknown information. This research identified Apinis' place of exile, his final year, and the exact location of his murder—the village of Grän in the Tannheim Valley, Reutte district, Austria.



Undoubtedly, Apinis' untimely death at just 46 and his forced emigration contributed to his gradual disappearance from Latvia's artistic canon. Despite being a student of Vilhelms Purvītis, actively exhibiting his works, and garnering attention from contemporary critics, his name faded into relative obscurity, overshadowed by more widely recognized landscape painters.

Yet, the effort to document his artistic legacy has yielded significant discoveries. Initially, only a handful of Apinis' works were known, found in Latvian museum collections or identified through periodicals and reference books of the era. However, through extensive research, 96 paintings were located, attributed, analyzed, and compiled into a catalog.

Apinis' artistic style clearly reflects the influence of Purvītis' Landscape Painting Workshop, characterized by a traditionalist approach and a strong connection to his mentor's aesthetic. However, a comparative analysis of his work alongside other students of the workshop reveals that Apinis successfully developed a distinctive style and recurring motifs, setting him apart from his peers. His signature theme—a coastal pine forest bathed in sunlight and shadow, often depicted at midday or dusk—became a defining element of his art, resonating with both viewers and critics throughout his career.





ILONA LOCA

IESKATS PELDAPĢĒRBU
VĒSTURĒ UN JŪRMALAS MUZEJA
PELDKOSTĪMU KOLEKCIJĀ

ANOTĀCIJA

Raksta ievaddaļā sniegts konspektīvs ieskats peldtērpu modes attīstībā un šīs modes pārmaiņās laika gaitā. Raksta kodolu veido Jūrmalas muzeja peldkostīmu kolekcijas apraksts un atsevišķu reprezentatīvāko vai tipiskāko katra perioda paraugu detalizētāks apskats. Tiek ieskicēta un apzināta peldkostīmu kolekciju situācija citos Latvijas muzejos, secinot, ka Jūrmalas muzejā glabājas Latvijā apjomīgākā un pārstāvēto hronoloģisko ietvaru ziņā bagātīgākā peldkostīmu kolekcija.

ATSLĒGVĀRDI | krājums, kūrorts, mode, peldēšanās, peldtērps

ABSTRACT

The article's introduction provides a brief overview of the development of swimwear fashion and its changes over time. The core or central part of the article consists of a description of the swimwear collection at the Jūrmala Museum, along with a more detailed examination of the most representative or typical examples from each period. It outlines and identifies the existence or absence of swimwear collections in other museums in Latvia, concluding that the Jūrmala Museum houses the most extensive and chronologically rich collection of swimwear in Latvia.

KEYWORDS | museum collection, fashion, resort, swimming, swimwear

Līdz pat aptuveni 17. gadsimtam peldēšanās jūrā nebija īpaši populāra. Peldēšanās, iespējams, notikusi bez drēbēm, un šāda uzvedība bija pretrunā ar tā laika tikumiem. Tikai tad, kad jūru sāka uztvert kā veselībai labvēlīgu, peldēšanās ieguva popularitāti. Līdz pat 18. gadsimta sākumam ideja par jūras ūdens saistību ar veselību nebija radusi piekrišanu. Aizsākumi peldēm jūras ūdenī, to uzplaukums un popularitāte, iespējams, saistāmi ar veselības teorētiku atklājumu, ka avotūdeņu minerāli bagātīgi sastopami arī jūras ūdenī. Sākot ar 18. gadsimtu, mazas zvejnieku kūrvietas gar [piekrasti] Eiropā sāka piesaistīt apmeklētājus, kuri tiecās pēc “ārstnieciskā kursa”, tika piedāvāta “mērcēšanās jūras ūdenī”, tādējādi pamazām arvien plašāk popularizējot ieradumu peldēties jūrā (Holovejs 1999: 38–39).

Pirmie tērpi īpaši peldēšanai sāka parādīties 18. gs. beigās. Tipisks tā laika sievietes peldtērps bija peldkleita, kas minimāli atšķīrās no ikdienas tērpa – peldkleita vienīgi varēja būt darināta no vieglāka auduma, tās neatņemami aksesuāri bija gan aube, gan cimdi, gan arī auduma apavi.

1880. gada sezonā Rīgas jūrmalā, Dubultu peldu biedrībā, pēc biedru balsojuma, tika atļauta peldēšanās peldkostīmos. Diena pludmalē tika sadalīta dāmu un kungu peldu stundās, kopīgais laiks abiem dzimumiem bija atvēlēts tikai pastaigām gar jūras malu, tērptiem virsdrēbēs. Lai atšķirtu, kurās stundās ir kungu peldēšanās, augstā mastā tika uzvilks sarkans karogs, dāmu peldēšanās laikā – zilas krāsas karogs (Belte 1935: 129–130). Mēģinājumi ieviest kopīgu peldēšanos abiem dzimumiem bija gan 19. gs. 90. gados, gan arī 1905. gadā, bet sabiedrības protestu dēļ kopīgās peldu stundas tika atceltas.

19. gs., attīstoties dzelzceļam, ceļotāji varēja doties garākos un tālākos braucienos un apmeklēt populāras kūrvietas pie ūdeņiem, tādējādi palielinot pieprasījumu pēc peldkostīmiem, kuru mode sāka nedaudz mainīties. Šajā laikā dāmu peldkostīms kļuva divdaļīgs – garas bikses līdz potītēm un kleita līdz ceļgaliem, līdz gadsimta beigām saruka bikšu garums līdz ceļgalam, nemainīgu atstājot kleitas garumu, kā arī zeķu, auduma apavu un vaskotu peldcepuru nēsāšanu. Kungi peldējās bezpiedurkņu kreklus un biksēs līdz ceļgaliem (Sarma [b. g.]).

20. gs. sākumā peldkostīmi kļuva vienkāršāki un arī īsāki, sāka izzust peldēšanās zeķubikses, zeķes un apavi. Kā galvenais audums peldkostīmu darināšanā joprojām dominēja vilna. Ap 1920. gadu peldkostīmi kļuva līdzīgāki mūsdienās zināmajiem, tomēr līdz pat 20. gs. vidum peldkostīms apsedza lielāko

daļu ķermeņa. 20. gs. 40. gados popularitāti sāk iegūt divdaļīgi peldkostīmi, bet plaši ienākt ikdienas valkāšanā tie sāka tikai 50. gadu otrā pusē. Vēlākos laika periodos peldkostīmi kļūst minimālistiskāki, mainās to piegriezumī un ļoti samazinās izmantotā auduma daudzums.

Vīriešu peldkostīmu mode krasī nemainījās līdz pat 20. gs. 30. gadiem, kad kopējo peldkostīmu nomainīja peldbikses (Sarma 2011: 38). Laikam ejot, mainījās peldbikšu piegriezuma garums, platums un darināšanā izmantotais materiāls.

PELDKOSTĪMI LATVIJAS MUZEJOS

Uzsākot šo pētījumu, tika aptaujāti 50 Latvijas muzeji, lai noskaidrotu, cik un kuros no tiem glabājas peldtērpi – rakstā ar šo vārdu arī turpmāk tiks apzīmēti vīriešu, bērnu un sieviešu peldkostīmi, gan viendaļīgie, gan divdaļīgie.

Līdz šim tika uzskatīts, ka Jūrmalas muzejā (JM) uzglabātā un mērķtiecīgi komplektētā peldkostīmu kolekcija ir visplašāk pārstāvētā Latvijas muzeju vidū. Apkopojot aptaujā iegūtos datus, kā arī NMKK (Nacionālā muzeju krājuma kopkatalogs) pieejamos ierakstus, tika secināts, ka Jūrmalas muzeja krājumā tiešām glabājas skaitliski vislielākā un daudzveidīgākā kolekcija, kas pārstāv ļoti plašu laika nogriezni, sākot ar 20. gs. sākumu līdz pat 21. gs. sākumam. Secīgi nākamie lielāko peldkostīmu kolekciju glabātāji ir Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs (32 peldkostīmi, pārstāvēts laika posms no 20. gs. 20. līdz 80. gadiem) un Latvijas Nacionālais vēstures muzejs (17 peldkostīmi, kas pārstāv posmu no 20. gs. 30. gadiem līdz 80. gadu vidum). Pārējos aptaujātajos muzeju krājumos

1



1. Peldētājas Rīgas Jūrmalā.
20. gs. 20. gadi.
Fotogrāfs:
K. Kreicbergs.
Jūrmalas muzeja
krājums.

peldtērpu skaits vai nu nepārsniedz 10 vienības vai arī to nav vispār. Kopā no apzinātajiem piecdesmit Latvijas muzejiem divdesmit astoņu muzeju krājumā peldkostīmu nav vispār. Pētījuma veidošanas brīdī 22 Latvijas muzejos kopā tiek uzglabāti 85 peldkostīmi, tie datēti 20. gs. 20.–80. gadiem.

PELDKOSTĪMU KOLEKCIJA JŪRMALAS MUZEJĀ

Jūrmalas muzejs dibināts 1962. gadā kā Jūrmalas novadpētniecības muzejs, pārņemot Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja Jūrmalas filiālē eksponētos priekšmetus.

Muzeja krājumā kopējais vienību skaits 2025. gada 1. janvārī ir 72 510 vienības, tās visas iedalītas dažādās kolekcijās. Viena no tām ir peldkostīmu, peldapģērbu kolekcija, kurā glabājas dažādu materiālu un veidu kopējie un atsevišķie peldkostīmi, to daļas un peldbikses. Šajā kolekcijā kopā ir uzskaitītas 150 vienības, no tām 139 pamatkrājuma un 11 palīgkrājuma vienības, kuras ietver 88 pilnus komplektus un 20 atsevišķas daļas no sieviešu divdaļīgajiem peldkostīmiem.

Pirmie peldkostīmi – aizsākums šai kolekcijai – ir uzņemti krājumā, pārņemot Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja filiāles priekšmetus. Šobrīd šie abi vissenāk krājumā esošie peldtērpi ir apskatāmi Jūrmalas muzeja pastāvīgajā ekspozīcijā "Rīgas Jūrmalas un Ķemeru kūrorta vēsture 18.–20. gadsimtā".



2. 20. gs. 30. gadu pirmā puse. JPM Pmk. 15
3. 20. gs. 20. gadu beigas – 30. gadu sākums JPM Pmk. 16

Datējuma ziņā vissenākais krājumā esošais peldkostīms ir 20. gs. sākuma vīriešu peldtērps (**JPM Pmk. 18951**), šūts no tumši zilas krāsas kokvilnas trikotāžas auduma, īso piedurkņu gali un bikšu staras nošūtas ar baltas krāsas apmalojumu. Kakla izgriezums apaļš, abās plecu līnijās atpogājams ar trīs dzeltenīgas nokrāsas perlamutra pogām.

Tam sekojošajā laikā nogrieznī tapis sieviešu peldkostīms, kas datēts ar 1912.–1914. gadu. Klasisks laikmeta piemērs gan materiāla ziņā (kokvilnas trikotāža), gan auduma krāsu salikumā (svitains), gan arī piegriezumā. Peldtērpa viļu apdare ar mašīnšuvumu, bet muguras daļa atšūta ar rokām, pārveidojot tērpa klasisko piegriezumā. Šis peldkostīms ataino savas īpašnieces vēlmi būt modernai – laikam ejot, modernizējot iepriekšējo sezonu modeli. Muguras daļā ir nogrieztas plecu lences, tādējādi atkailinot to, šobrīd varam tikai minēt, vai pie priekšējās daļas plecu lenču pogcaurumiem tika piepogātas lentes, ar kurām tika sasieti peldkostīma augšējā daļa ap kaklu, vai arī īpašniece ir izmantojusi kādu citu aizdares veidu.

4



5



4. | 20. gs. sākums. JPM Pmk. 18951

5. | 1912.–1914. gads. JPM Pmk. 29648

Turpmāk rakstā peldkostīmi tiek sadalīti pa divām desmitgadēm un tiks izcelti katra laika posma tipiskākie eksemplāri modeļu ziņā. Izņēmums būs 20. gs. 40. gadi, jo muzeja krājumā nav neviena šī laika posma pārstāvja.

20. GS. 20.–30. GADI

6



6. Atpūtnieki
pludmalē Rīgas
Jūrmalā.
20. gs. 20. gadi.
Fotogrāfs:
J. Kronbergs.
Jūrmalas muzeja
krājums.

Kopumā krājumā glabājas 13 vienības šī laika posma peldtērpu. Visi šūti no dabīgiem materiāliem: izmantots kokvilnas vai vilnas trikotāžas audums. Salīdzinot ar 20. gs. sākuma peldkostīmiem, šie modeļi veidoti augumam nedaudz pieguļošāki, mazliet vairāk tiek atsegta muguras daļa.

7



226

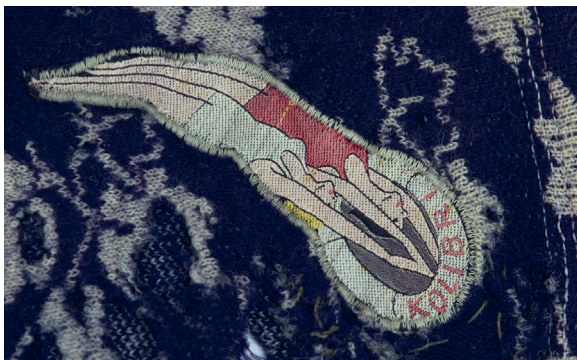


7. | 20. gs. 20. gadi. JPM Pmk. 29657

7. attēlā attēlā redzamais peldkostīms (**JPM Pmk. 29657**) pārstāv 20. gs. 20. gadiem tipiska veida sieviešu peldtērpu. Iegādāts Rīgā, Zēku un trikotāžu namā *F. Lūth*. Šūts no vilnas trikotāžas auduma ar dekoratīvām kvadrātveida uzšuvēm, gar kakla izgriezuma un roku izgriezumam malām zaļas kokvilnas trikotāžas auduma apmales. Vīles atšūtas gan ar šujmašīnu, gan ar rokām. Plecu daļā aizpogājamas lences, to iekšpusē iešūtas firmas zīmes. Šis peldkostīms iegūts 1996. gadā muzeja rīkotās ekspedīcijas laikā Salas pagasta "Ratnieku" mājās. Lietojusi Voldemāra Ratnieka māsīca Feizaka, atpūšoties pie Lielupes un Rīgas Jūrmalā.



8



8. | 20. gs. 30. gadi. JPM Pmk. 648

JPM Pmk. 648: (8. att.) Šo 30. gadu perioda peldkostīmu īpaši akcentēju tā ražotāja dēļ. Tas ir otrs šī laika posma grupas pārstāvis, kam ir iespējams noteikt ražotāju, pateicoties uzšūtajai firmas zīmei "Kolibri" – Rīgas trikotāžu tirdzniecība un rūpniecība A/S. Uzņēmums "Kolibri" Rīgā darbojies no 1932. gada līdz 1944. gadam. Laikrakstā "Valdības Vēstnesis" 1934. gada 4. maijā publicēts Patentu valdes paziņojums: "Izdotas apliecības par sekojošu preču nozīmju reģistrēšanu. No 7803. Akc. S-bai "Kolibri", Rīgā – Zīmējums (divu

peldētāju – sieviešu ar glābšanas riņķi – attēli) un vārds “Kolibri” – peldkostīmiem.” (Patentu valde 1934)

Peldkostīms ir tumši zilā krāsā, ar pelēcīgi baltu efeju lapu motīvu, vilnas trikotāžas auduma, šūts rūpnieciski. Lences ir sasienamas ap kaklu.

Salīdzinot ar iepriekšējiem tērpiem, var redzēt, ka šis modelis ir šūts uz augumu, saīsinājušās biksīšu staras, muguras daļa atkailināta, krūšu daļas lences sasienamas ap kaklu.

JPM Pmk. 29655. Viens no trim muzeja krājumā esošajiem bērnu peldkostīmiem. Tas ir unikāls, jo ir vienīgais 20. gs. 30. gadu bērnu peldapģērba eksemplārs Latvijā, kurš glabājas muzejā.

Darināts no kokvilnas trikotāžas, 1934. gads. Kopējais, augšējā daļa bēša nokrāsā, apakšpuse balta. Peldkostīmu 2001. gadā muzejam dāvinājusi Māra Miķelsone, to valkājusi viņas māte Biruta Miķelsone (dzim. Grīnberga) apmēram divu gadu vecumā. Vasarās kopā ar vecākiem viņa atpūties Majoros un Dzintaros.



9. 1934. gads. JPM Pmk. 29655
10. 20.gs. 30. gadu beigas – 40. gadu vidus. JPM Pmk. 26680

JPM Pmk. 26680. Peldbikses – vīriešu, trikotāžas, aditas no pelēcīgi zilās un pelēkās krāsas pusvilnas diegiem, kuri veido joslu rakstu. Bikšu augšdaļā, zem iestrādātās gumijas, ieausta pelēkās krāsas josla. Pagarinātas bikšu staras, malas apstrādātas – atšūtas. Vīles nošūtas ar overloka šujmašīnu, daudzviet pāršūtas (ar roku) ar melnas krāsas kokvilnas diegu. Lietojis Jānis Vinters – rīdzinieks, kurš kopā ar ģimeni vasarā atpūties Rīgas Jūrmalas peldvietās, 1936.–1940. gados. Peldbikses Jūrmalas muzejam dāvinājusi Vinteru meita Ariana Vintere, kura vēlāk 35 gadus dzīvojusi Jūrmalā, Majoros.

20. GS. 50.–60. GADI

11



11. Rīdzinieki pludmalē Rīgas Jūrmalā.
Labajā pusē: Brigita Karnīte
(dzim. Freiberga, 1930 g. – ap 2002. g.).
Jūrmalas muzeja krājums.

Šis periods ir īpašs un atšķirīgs ar to, ka pludmalēs un līdz ar to arī krājumā parādās divdaļīgi peldkostīmi – masīvi, auguma augšdaļu nosedzoši krūšturi, arī biksiņu daļa ir diezgan apjomīga un paaugstināta, tā sedz augumu līdz vidukļa līnijai. No krājumā esošajiem tērpiem var secināt, ka dominējošie audumi peldkostīmu darināšanā šajā posmā ir kokvilnas un kokvilnas trikotāžas audumi. 20. gs. 60. gados ienāk sintētisku audumu peldkostīmi, kas krājumā ir mazākumā – viena ceturtdaļa no šī perioda kopējā skaita. Šajā laika nogrieznī darināto peldkostīmu vidū vairs nav neviena, kas būtu veidots no vilnas auduma. Šī perioda peldkostīmi ir gan pašrocīgi darināti, gan rūpnieciski šūti.

JPM Pmk. 29814. Divdaļīgs sieviešu peldkostīms. Atlasa audums stepēts ar tievo, apaļo gumiju, veidojot bagātīgu krokojumu. Krūšturis ap kaklu sasiens ar tāda paša auduma lenci. Lietojusi Velta Oltiņa, kura agrāk dzīvojusi Priedainē. Peldkostīms nēsāts, atpūšoties Rīgas Jūrmalas pludmalē.

Krājumā ir vairāki peldkostīmi, kas šūti, izmantojot šāda veida tehniku – stepējot audumu ar tievo gumiju, tādējādi padarot audumu elastīgu un augumam piegulošu.

JPM Plk. 5452. Šo divdaļīgo sieviešu peldkostīmu muzejs dāvinājumā ieguva 2012. gada Starptautiskās muzeju nakts ietvaros rīkotā pasākumā, kad JM filiāle Aspazijas māja bija izsludinājusi apmeklētājiem retro fotogrāfiju un peldkostīmu konkursu "Bādēsīmies kopā!" Šīs akcijas ietvaros Maira Placēna dāvināja vairākus savu piederīgo peldkostīmus. Šis ir viens no pašdarinātajiem peldtērpiem, šūts no kokvilnas auduma. Uz zaļa fona ar baltiem punktiem dažāda lieluma ziedi oranžā, baltā un dzeltenā krāsā. Krūštura vidusdaļā vertikāls dekoratīvs, elastīgs savilkums, kas veidots, iešūjot gumiju un tādējādi veidojot formu. Aizdare aizmugurē ar apaļu, plakanu baltu plastmasas pogu un auduma cilpiņu. Bikšu jostas daļā ievērtā gumija.

12



13



12. 20. gs. 50. gadi. JPM Pmk. 29814

13. 20. gs. 50. gadu beigas – 60. gadu sākums. JPM Pmk. 5452

14



15



14. | 20. gs. 50. gadi
JPM Pmk. 29813

15. | 20. gs. 50. gadi
JPM Pmk. 37597

JPM Pmk. 29813 un **JPM Pmk. 37597**. Šāda veida vīriešu peldbikses muzeja krājumā ir divas, abām vienāds piegriezums, atšķirīgs ir tikai krāsu salikums. Valkātas pludmalē 50. gados, šūtas no kokvilnas satīna auduma. Krājumā kā dāvinājums tās nonākušas 2008. un 2021. gadā. Šāda modeļa peldbikses tautā mēdza saukt arī par "trīsstūrīšiem". Peldbikses ar inventāra numuru JPM Pmk. 29813 pludmalē nēsājis Leonīds Liukis. Peldbikses ar inventāra numuru JPM Pmk. 37597 muzejam dāvinājis Ilmārs Tauniņš, daloties arī atmiņās, ka tolaik "šādas blīvas, cieši piegulošas biksītes puisi esot vilkuši ne tikai pludmalē, bet arī dodoties uz ballēm, lai dejojot nenonāktu divdomīgās situācijās." (Peldbikses NMKK [b. g.])

JPM Pmk. 5139. Sieviešu peldkostīms, kaprona, rudzupuķu zils, kopējais, ar piepogājamo kakla lenci, kurai regulējams garums. Rūpnieciski ražots. Lietots Jūrmalā 20. gs. 60. gadu beigās.

16



16. | 20. gs. 60. gadu beigās. JPM Pmk. 5139

20. GS. 70.–80. GADI

Visplašāk peldapģērbu skaita ziņā pārstāvētais laika periods. Krājumā šobrīd ir 39 komplekti (iekļaujot pilnas komplektācijas divdaļīgos peldkostīmus, kopējos peldkostīmus un vīriešu peldbikses) un 10 vienības, kurās saglabājusies sieviešu divdaļīgā peldkostīma viena daļa. Krājumā esošajos peldkostīmu modeļu piegriezumos vērojama lielāka dažādība, krāsas kļūst spilgtākas un izteismīgākas, audumu izvēlē dominē kokvilna un sintētika, veidojot proporciju 50:50. Tāpat šajā laikā sāk izmantot krūšu daļā ievietojamas plastmasas “bļodiņas”, formējot peldkostīma augšdaļu.

17



17. | Atpūtnieki saulainā dienā atpūšas pludmalē. Priekšplānā sēž Irina Kopeikina. 1970. gada jūnijs. Jūrmalas muzeja krājums.

JPM Pmk. 32413. Sieviešu peldkostīms, kopējais, bieza, oranžas krāsas sintētiska auduma, ar uzšūtu aplikācijveida rotājumu – ziedi baltā, zilā un lillā krāsā. Valkājusi mēlužniece Fiola Līvija.

JPM Pmk. 35480. Vīriešu peldbikses, zilā krāsā, priekšpusē zīmējums tumši zilā krāsā – stilizētas burulaivas, uz vienas buras uzraksts "Jūra"; fonā stilizēta jūra un saule, kaiju siluēti. Vidukļa daļā ievērtā gumija. Augšmalā piediegta oriģinālā ražotāja papīra etiķete (nevalkātas). Ražotājs – Rīgas trikotāžas ražošanas apvienība "Sarkanais Rīts" (28.02.1975.– 10.05.1991.) (LNA LVA). Iekšpusē sānu vilē iestrādāta tekstilmateriāla etiķete baltā krāsā, uz kuras iespiesta ražotāja emblēma un materiāla norāde – poliamīds.

JPM Pmk. 32412. Sieviešu divdaļīgais peldkostīms, kokvilnas auduma – daudzkrāsains, pamats gaiši un tumši zaļš ar baltu, sarkanu un dzeltenu krāsu ziedu un lapu rakstu, atsevišķais, divdaļīgs – bikses un krūšturis ar krūšu daļā iestrādātiem plastmasas balstiem, tā sauktajām "bļodiņām", un baltas krāsas kokvilnas auduma oderi. Muguras daļā divpusēja, aizākējama aizdare no dzeltena metāla. Peldkostīmu valkājusi Edīte Jeruma.

18



19



- 18. 20. gs. 70. gadi
JPM Pmk. 32413
- 19. 20. gs. 80. gadi
JPM Pmk. 32412
- 20. 20. gs. 70.– 80. gadi
JPM Pmk. 35480

20



20. GS. 90. GADI

Peldkostīmu modeļi kļūst minimālistiski. Padziļināti, atklāti izgriezumi, augsti izgriezumi kāju daļā, atsedzot gurnus. Dominē sintētiski materiāli un spilgti krāsu salikumi.

JPM Pmk. 32567. Sieviešu kopējais peldkostīms, plāna, sintētiska auduma – aizmugure un sāni zaļā krāsā, vidusdaļa melnā krāsā. Sānu malas un dekolētē mala dekoratīvi savilkta ar gumiju. Viduklī peldkostīma audums sašaurināts, veidojot slaidāku līniju. Peldkostīma aizdare – melnas auduma lentītes, sienamas ap kaklu un uz muguras. 20. gs. 90. gadi. Valkājusi jūrmalniece Maira Placēna.

JPM Pmk. 32334. Zēnu peldbikses, divkrāsu salikuma – zilas un pelēkas krāsas sintētiska auduma, kā rotājums uz viena sāna uzlīmēts oranžas krāsas vārds: „Longodard” (?). Jostasvietā ievērtā gara, balta kaprona aukla, priekšpusē sasienama. Firmas zīme „X00PS” (?) – piešūta pie jostas vietas. Valkājis Jānis Matīss Josts ap 1994.–1995. gadu.

JPM Pmk. 33686/1-2. Divdaļīgs sieviešu peldkostīms, kokvilnas auduma, divkrāsains: uz zila pamata baltu, mazu aplīšu raksts, peldkostīms apmalots ar sarkanas krāsas kokvilnas auduma sloksnēm, to vaļējie gali izmantojami: biksītēm – kā sasienamas aizdares abos sānos, gurnu daļā, krūšturim kā sasienamas aizdares ap kaklu un zem krūšu līnijas mugurpusē. Rūpniecisks ražojums. Valkājusi Ilze Bubene, ciemojoties pie radiem Jūrmalā. 20. gs. 90. gadi.

21



234

21. 20. gs. 90. gadi
JPM Pmk. 32567

22. 20. gs. 90. gadi
JPM Pmk. 32334

23. 20. gs. 90. gadi
JPM Pmk. 33686/1-2

22



23



21. GS. SĀKUMS

Šajā laika periodā peldkostīmu modeļi ir visdažādākie – modē ir viss, kas liek labi un ērti justies katram tērpa nēsātājam. Lai arī šī ir pavisam nesena vēsture, muzeja krājumā šo laika periodu pārstāv tikai vienas bērnu peldbikses un trīs 2006. gadā izgatavotas peldkostīmu replikas – no vilnas un kokvilnas auduma darinātie svītrainie gadsimta sākuma perioda peldkostīmi. Šīs replikas ir iegādājamas muzeja suvenīru veikalā.

24



24. | 21. gs. sākums. JPM Pmk. 32335

JPM Pmk. 32335. Peldbikses – meiteņu, rozā krāsas sintētiska auduma, kā rotājums uz vienā sānā uz jostas vietas sloksnes uzvērta no baltām un perlamutra pērlītēm veidots krokodils, ko darinājusi valkātājas vecmāmiņa Genovefa Špundzāne. Pie jostas vietas piešūta firmas zīme ar tekstu svešvalodā. Valkājusi rīdziniece Marta Špundzāne, ciemojoties pie vecmāmiņas un atpūšoties Kauguru pludmalē. 2000. gads.

SECINĀJUMI

Visplašāk Jūrmalas muzeja krājuma peldtērpu kolekcijā ir pārstāvēti sieviešu peldkostīmi, skaitliski mazāk ir vīriešu peldtērpu, bet vismazāk pārstāvēti bērnu peldkostīmi (uz 2025. gada sākumu tās ir tikai 3 vienības JM krājumā). Visplašāk pārstāvētais laika periods ir 20. gs. 60.–80. gadi. Skaitliski vismazāk pārstāvētie laika periodi ir 20. gs. sākums, savukārt 20. gs. 40. gadus nepārstāv neviens peldtērpa modelis. Iespējams, ka šie iztrūkstošie periodi ir grūti komplektējami tādēļ, ka, norisinoties kara darbībai, bēgļu gaitām un tam sekojošajām represijām, peldkostīmi sarežģīto apstākļu iespaidā ir saglabājušies mazāk. Tāpat arī pēckara izejvielu un materiālu trūkuma dēļ lietas tika nolietotas, pāršūtas un nonēsātas.

Jūrmalas muzejā esošā peldtērpu kolekcija ļauj izsekot peldkostīmu modes tendencēm 20. gadsimta garumā, atklājot peldtērpu stilistisko evolūciju un pārmaiņas, mainoties cilvēku sabiedrības ētiski morālajiem un reģionāli kulturālajiem aspektiem, kā arī mainoties cilvēku attieksmei pret veselību un fizisko kultūru.

LITERATŪRA

- Belte, Pēteris (1935). *Rīgas Jūrmalas, Slokas un Ķemeru pilsētas ar apkārtni. Vēsturisks apskats*. Rīgas Jūrmala: P. Belte.
- Holovejs, Dž. Kristofers (1999). *Tūrisma bizness*. Rīga: Jāņa Rozes apgāds.
- LNA LVA = *Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvs. Datubāze*. 31.01. Pieejams: lva.gov.lv/index3.php?id=9009&kods=700000548&vien=2
- Patentu valde 1934 = Patentu valdes paziņojums. *Valdības Vēstnesis*, Nr. 98, 1934. gada 4. maijs.
- Peldbikses JPM Pmk. 37597. NMKK – Nacionālā muzeju krājuma kopkatalogs. 3.02. Pieejams: <https://www.nmkk.lv/Items/ItemViewForm.aspx?id=1881134>
- Sarma Inga (2008). Rīgas Jūrmalas un Ķemeru kūrortu vēsture. 18.–20. gadsimts. Jūrmalas muzeja digitālās ekspozīcijas materiāli.
- Sarma, Inga (2011). "Un nesien locekļus vairs untumainais triko". *Lilit*, Nr. 8, 34.–38., 40.–41.lpp.

SUMMARY



ILONA LOCA

A GLIMPSE INTO THE HISTORY OF SWIMWEAR AND
THE SWIMWEAR COLLECTION OF THE JŪRMALA
MUSEUM

The article's introduction provides a concise overview of the development and changes in swimwear fashion over time. The main focus of the article is the description of the Jūrmala Museum's swimwear collection and a review of the most typical examples from each period. Additionally, the situation of swimwear collections in other Latvian museums is outlined and analyzed, concluding that the Jūrmala Museum holds the most extensive and chronologically diverse swimwear collection in Latvia. The collection primarily features women's swimsuits, with a smaller number of men's swimwear and even fewer children's swimsuits. The most well-represented period in the Jūrmala Museum's swimwear collection is the 1960s–1980s, while the early 20th century is the least represented. There are no swimsuit models from the 1940s. This absence may be attributed to difficulties in acquiring such pieces, as wartime events, refugee movements, and various repressions likely led to fewer swimsuits being preserved. The swimwear collection at the Jūrmala Museum offers insight into swimwear fashion trends throughout the 20th century, revealing the stylistic evolution of swimsuits. It reflects changes in societal ethical and moral norms, regional cultural influences, and shifting attitudes toward health and physical culture.





AUTORI | AUTHORS

Kari Aleniuss (Kari Alenius)
kari.alenius@oulu.fi

Līvija Baumane-Andrejevska
livija.baumane@jurmala.lv
ORCID ID: 0009-0004-5686-557X

Dace Cepurīte
dcepurite@gmail.com

Stella Lindenberga
stella.lindenberga@ventspils.lv

Ilona Loca
ilona.loc@jurmala.lv

Mārtiņš Mintauris
martins.mintauris@lu.lv
ORCID ID: 0000-0002-7294-2270

Jūlija Ņikujcova
julija.nikulcova@gmail.com

Gvido Straube
gvido.straube@lu.lv
ORCID ID: 0000-0002-4063-6367

Andris Šnē
andris.sne@lu.lv
ORCID ID: 0000-0003-2877-7519

Līga Strazda
liga.strazda@jurmala.lv

PhD, Oulu Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes profesors (Somija)
Professor at the Faculty of Humanities,
University of Oulu (Finland)

Mg. philol., Jūrmalas muzeja direktora vietniece
Deputy Director of the Jūrmala Museum

Mg. hist., Cēsu vēstures un mākslas muzeja vēsturniece
Historian of the Cēsis History and Art Museum

Ventspils muzeja Vēstures nodaļas vadītāja
Head of the History Department of the Ventspils
Museum

Jūrmalas muzeja krājuma glabātāja
Collection Manager at the Jūrmala Museum

Dr. hist., LU Humanitāro zinātņu fakultātes docents,
Latvijas Nacionālās bibliotēkas vadošais pētnieks
Associate Professor at the University of Latvia's
Faculty of Humanities, Leading Researcher National
Library of Latvia

Bc. art., mākslas vēsturniece
Art historian

Dr. hist., LU Humanitāro zinātņu fakultātes profesors
Professor of the Faculty of Humanities at the University
of Latvia

Dr. hist., LU Humanitāro zinātņu fakultātes asociētais
profesors
Associate Professor at the University of Latvia,
Faculty of Humanities

Mg. hist., Jūrmalas muzeja pētniece, LU doktorante
Researcher at the Jūrmala Museum and doctoral
student at the University of Latvia





Izdevums "Jūrmalas Muzeja Raksti" iznāk reizi gadā.

Tā laidiņi pieejami elektroniski šeit: www.jurmala.lv/lv/jurmala-muzeja-raksti

Izdevējs | Publisher **Jūrmalas muzejs | Jurmala Museum**

Tirgoņu iela 29, Jūrmala, LV-2015 | +371 6776 4746 | muzejs@jurmala.lv

Reģistrācijas Nr. 90000056408

Galvenais redaktors | Editor-in-chief **Andris Šnē**

Redakcijas kolēģija | Editorial Board

PhD **Kari Aleniuss** | Oulu Universitāte (Somija) | University of Oulu (Finland)

Dr. art. **Kristiāna Ābele** | Latvijas Mākslas akadēmijas Mākslas vēstures institūts | Institute of Art History of the Art Academy of Latvia

Mg. hist. **Inta Baumanē** | Jūrmalas muzejs | Jurmala Museum

Mg. philol. **Līvija Baumanē-Andrejevska** | Jūrmalas muzejs | Jurmala Museum

Dr. hist. **Rūdolfs Brūzis** | Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultāte | Faculty of Humanities of the University of Latvia

Mg. soc. **Ināra Bula** | Nacionālās kultūras mantojuma pārvaldes vadītāja, ICOMOS Latvija | Head of the National Heritage Board of Latvia, ICOMOS Latvia

Dr. hist. **Juris Ciganovs** | Latvijas Kara muzejs | Latvian War Museum

PhD **Anderss Frejmarks (Anders Fröjmark)** | Linneja Universitāte (Zviedrija) | Linnaeus University (Sweden)

PhD **Rūta Kačkute (Rūta Kačkute)** | Lietuvas Nacionālais muzejs (Lietuva) | National Museum of Lithuania (Lithuania)

PhD **Jans Kusbers (Jan Kusber)** | Johana Gūtenberga Maincas Universitāte (Vācija) | Johannes Gutenberg University of Mainz (Germany)

PhD **Gevins Makgregors (Gavin MacGregor)** | "Archaeology Scotland" (Apvienotā Karaliste) | Archaeology Scotland (United Kingdom)

Dr. hist. **Mārtiņš Mintaurs** | Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultāte, Latvijas Nacionālā bibliotēka | Faculty of Humanities of the University of Latvia, National Library of Latvia

PhD **Sebastjēns Rosinjols (Sébastien Rossignol)** | Ņūfaundlendas Memoriālā Universitāte (Kanāda) | Memorial University of Newfoundland (Canada)

Mg. sc. edu. **Ernests Sviklis** | Jūrmalas muzejs | Jurmala Museum

Dr. hist. **Andris Šnē** | Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultāte | Faculty of Humanities of the University of Latvia

PhD **Ernests Vasijauskas (Ernestas Vasiliauskas)** | Klaipēdas Universitātes Baltijas reģiona vēstures un arheoloģijas institūts | Institute of Baltic Region History and Archaeology of Klaipėda University (Lithuania)

Dr. arch. **Baiba Vērpe** | Rīgas Tehniskā Universitāte | Riga Technical University

Dr. hist. **Armands Vijups** | Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultāte, Ventspils muzejs | Faculty of Humanities of the University of Latvia, Ventspils Museum

Latviešu teksta literārā redaktore | Latvian language editor **Līvija Baumanē-Andrejevska**

Tulkotāja | Translator **Katrina Āboltiņa**

Žurnālā ievietotie zinātniskie raksti ir anonīmi recenzēti | Articles appearing in this journal are peer-reviewed
Pārpublicēšanas gadījumā nepieciešama Jūrmalas muzeja atļauja | In case of republication, permission from the Jūrmala Museum is required

Citējot atsauce uz izdevumu obligāta | Citation of the publication is required

Dizains un makets | Design and layout **Līga Lastovska**

© Jūrmalas muzejs, 2025

© Autori, 2025

© Līga Lastovska, vāka un iekšlapu dizains, 2025

ISSN 3044-764X

